

אוצר

בין אדם לחבירו

אונאת דברים

מכון תורת האדם לאדם
מהדורת נסיון
לא מוגה כל העורך

מכון לתרגום ספרים עתיקים לתנאים החדשים

הספר שלפניכם הוא מהדורה
נסיונית בסדרת
"אוצר בין אדם לחבירו"

נשמח מאד לקבל הערות
והצעות לשיפור הספר

גם לציין שעדיין לא עבר
הגהה מדוייקת ונשמח לקבל
הערות בזה

ניתן למסור הערות

בטל : 04-6970825

נייד : 0527624271

מכון לחקר הלכות שכן פרס לספריו והספן

כל הזכויות שמורות
למכון תורת האדם לאדם ע.ר.
מאור חיים 5/65
צפת תשע"ב

❧ תוכן הפרקים ❧

פרק א: מוני המצוות, 3

11 <ג> זהר הרקיע	8 <ג> ספר החינוך	3 .. <ג> ספר המצוות
12 <ג> חרדים	10 <ג> שערי תשובה	4 <ג> יראים
12 ... <ג> ספר המצוות הקצר	11 <ג> אזהרות	6 <ג> סמ"ג
		7 <ג> סמ"ק

פרק ב: מפרשי התורה, 13

20 . <ג> אבן עזרא, בכור שור	(ב) פ' משפטים אונאת הגר	(א) פרשת בהר אונאת דברים
20 <ג> רלב"ג	16 <ג> רש"י	13 <ג> תרגומים
20 <ג> העמק דבר	16 <ג> רשב"ם	13 <ג> רש"י
(ד) פ' קדושים אונאת הגר	17 <ג> אבן עזרא	13 <ג> אבן עזרא
22 <ג> תרגומים	17 .. <ג> אברהם בן הרמב"ם	13 <ג> רלב"ג
22 <ג> ראשונים	17 <ג> תוס', בכור שור	14 <ג> רבינו בחיי
22 <ג> ר"ש אסתרין	18 <ג> חזקוני, רמב"ן	14 <ג> רבינו מיוחס
22 <ג> אברבנל	18 <ג> רלב"ג	14 <ג> משיבת נפש
22 <ג> ספורנו	18 <ג> טור	14 <ג> רבינו אביגדור
23 <ג> העמק דבר	19 <ג> רבינו בחיי	14 <ג> תוספות עה"ת
23 <ג> רש"ר הירש	19 <ג> אברבנל	15 <ג> ספורנו
(ו) דברים כג - עבד שברח	19 <ג> אור החיים	15 <ג> גור אריה
23 <ג> תרגום, רש"י	19 <ג> רש"ר הירש	15 <ג> אור החיים
23 <ג> ראשונים	(ג) וגר לא תלחץ	15 <ג> העמק דבר
24 <ג> אחרונים	20 <ג> תרגומים, רש"י	15 <ג> רש"ר הירש

פרק ג: בנביאים וכתובים, 25

27 <ג> "להונותם"	26 <ג> אונאת הגר	25 <ג> "תואנה"
28 <ג> "היונה"	26 <ג> "הונה"	25 <ג> "מתאנה"
28 <ג> "יונים"	27 <ג> "הונו"	25 <ג> "מוניך"
29 <ג> "ינים"	27 <ג> "יונו"	26 <ג> "נענה"

פרק ד: סוגיא בבא מציעא, 30

42 <ג> מהרש"א	38 <ג> ריטב"א חדשות	30 .. <ג> בבא מציעא נח-נט
44 <ג> פני יהושע	38 <ג> ריטב"א ישנות	33 <ג> רש"י
45 <ג> תורת חיים	39 <ג> נמוק"י	34 <ג> תוספות
103 <ג> אמרי מהרש"ח	40 <ג> שטמ"ק	36 <ג> רמב"ם פיהמ"ש
45 <ג> קול הרמ"ז	40 <ג> אגודה	36 <ג> רא"ש
45 <ג> עיון יעקב	41 <ג> ייחוס תנאים	36 <ג> רבינו יהונתן
		37 <ג> מאירי

פרק ה: מדרשי חז"ל, 47

51	שמחת יהודה <ג>	52	מכילתא דר"י <ג>	47	תוספתא <ג>
51	מס' דרך ארץ <ג>	46	מכילתא דרשב"י <ג>	47	תורת כהנים <ג>
51	נחלת יעקב <ג>	51	מסכת גרים <ג>	47	ראב"ד <ג>
				49	קרבן אהרן <ג>

פרק ו: עוד סוגיות בש"ס, 52

54	חכמת מנוח <ג>	52	ר"י ברונא <ג>	(א) מגילה כח / תענית כ
	(ה) יומא עא	52	בית יוסף <ג>	תוספות <ג>
62	=מפרשים <ג>	52	מהרש"א <ג>	רשב"א <ג>
62	=מפרשים <ג>	52	ראש יוסף <ג>	מהרש"א <ג>
	(ו) פסחים קיב	52	גליוני הש"ס <ג>	יעב"ץ <ג>
62	=מפרשים <ג>	52	טורי אבן <ג>	=מפרשים <ג>
62	=מפרשים <ג>		(ג) מועד קטן יז:	=מפרשים <ג>
	(ז) סנהדרין נב	52	ריטב"א <ג>	(ב) מגילה כח
62	ספר חסידים <ג>	52	תוס' הרא"ש <ג>	רש"י <ג>
62	ים של שלמה <ג>	53	חפץ חיים <ג>	רבנו חננאל <ג>
62	מבי"ט <ג>		(ד) ביצה כ.	ספר יראים <ג>
62	כנסת הגדולה <ג>	62	מאירי <ג>	רמב"ם סנהדרין <ג>
				כסף משנה <ג>

פרק ז: רמב"ם ונו"כ, 63

66	לחם משנה <ג>	65	מגיד משנה <ג>	59	ספר המצוות <ג>
67	שו"ת הרמב"ם <ג>	62	כסף משנה <ג>	60	הלכות תשובה <ג>
				62	הל' מכירה <ג>

פרק ח: ראשונים, 69

78	תשובת רש"י <ג>	65	דרשות ר"י <ג>	65	שערי תשובה <ג>
79	מהר"ם מרוטנברג <ג>	71	ספר חסידים <ג>	65	ספר היראה <ג>
80	מהר"ם מירזבורג <ג>	77	רבינו גרשום <ג>	65	אגרת התשובה <ג>
				65	עליות דר"י <ג>

פרק ט: טור שלחן ערוך חושן משפט, 81

83	סמ"ע <ג>	82	שו"ע חו"מ רכ"ח <ג>	81	טור חו"מ רכ"ח <ג>
103	שו"ע הרב <ג>	83	דרכי משה <ג>	81	בית יוסף <ג>
		83	לבוש <ג>	82	בית חדש <ג>

פרק י: אחרונים, 85

110	גרי"פ פערלא <ג>	94	חקרי לב <ג>	85	ים של שלמה <ג>
123	שלחן המלך <ג>	102	מסילת ישרים <ג>	87	עמודי שלמה <ג>
127	משנה ברורה <ג>	102	חתם סופר <ג>	88	ר"י באסאן <ג>
127	חפץ חיים <ג>	104	משכיל לדוד <ג>	89	של"ה <ג>
128	חובת השמירה <ג>	105	מנחת חינוך <ג>	90	מנורת המאור <ג>
130	שמירת הלשון <ג>	107	אור שמח <ג>	90	מהריט"ץ <ג>
130	חזון איש <ג>	108	כסף הקדשים <ג>	91	דינא דחיי <ג>
		108	מהר"ם שיק <ג>	93	כנסת הגדולה <ג>

ציונים ועיונים נוספים, 132

❖ פרק א: ראשונים מוני המצוות ❖

כדי לקבל תמונה כללית של המצוה, הקדמנו מדברי הראשונים מוני המצוות, המביאים את עיקרי המצוה אליבא דהלכתא

❖ אונאת דברים / נוסח פרנקל

< א > **רמב"ם ספר המצוות: ל"ת רנ"א:** היא שהזהירנו מהונות קצתנו את קצתנו בדברים, והוא שנאמר לו מאמרים יכאיבוהו ויכעיסוהו וינלנא: יכעיסוהו ויבהילוהו ולא יוכל לעמוד מפני שיתבייש מהם, כמו שתזכור פעולות נערתו ועשה תשובה מהם ותאמר לו תודה לאל שהעתיקך מהדבר הפלוני אל זה הענין הטוב, וכמו זה ההתלהלה במומין המכאיבים, והוא אמרו ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלקיך, אמרו זו אונאת דברים¹.

ולשון ספרא: כשהוא אומר ולא תונו איש את עמיתו הרי אונאת דברים אמורה, כיצד אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים וכו', היו חלאים באים עליו, היו חמרים וכו', לא יאמר לו בכמה חפץ זה וכו'. ואמרו גדולה אונאת דברים מאונאת ממון שבאונאת דברים הוא אומר ויראת מאלקיך, וכבר נתבאר משפטי מצוה זו ברביעי ממציעא.

❖ אונאת הגר

< ב > **ל"ת רנב:** היא שהזהירנו מהונות הגר בדברים, והוא אמרו (שמות כב) וגר לא תונה, ולשון מכילתא וגר לא תונה בדברים, ונכפלה האזהרה ואמר (ויקרא יט) לא תונו אותו, ובספרא (שם) שלא תאמר לו אמש היית עובד ע"ז ועכשיו נכנסת תחת כנפי השכינה.

< ג > **ל"ת רנג:** הזהירנו מהונות גר צדק ומהזיקו במקח וממכר והוא אמרו (שמות כב) ולא תלחצנו, ולשון מכילתא לא תלחצנו בממון, וכבר התבאר הגמרא מציעא (נט:): שהמאנה את הגר עובר משום לא תונו איש את אחיו, ומשום וגר לא תונה, והלוחצו עובר משום לא תלחצנו מוסף על האזהרה שהוא נכלל עם כל ישראל, רוצה לומר אונאת ממון.

❖ מצות אהבת הגר

< ד > **עשה ר"ז:** היא שצונו לאהוב את הגרים והוא אמרו ית' (עקב י) ואהבתם את הגר, ואע"פ שהיה נכלל בזה עם ישראל באמרו ואהבת לרעך כמוך, לפי שזה הגר גר צדק, אבל בעבור שנכנס בתורתנו הוסיף לו האל אהבה וייחד לו מצוה נוספת כמו שעשה באזהרה באונאתו שאמר ולא תונו איש את עמיתו, ואמר (שמות כב) וגר לא תונה, והתבאר מלשון הגמ' (ב"מ נט:): שחייבין על אונאת הגר משום לא תונו איש את עמיתו ומשום וגר לא תונה, כן גם כן אנו חייבין באהבתו משום ואהבת לרעך כמוך ומשום ואהבתם את הגר. וזה מבואר אין ספק בו ואיני יודע אחד ממי שמנה המצות סכל מזה. וברוב המדרשות בארו שהאל יתעלה צונו על הגר כמו שצונו על עצמו יתעלה אמר ואהבת את ה' אלדיך ואמר ואהבתם את הגר:

1. רמב"ם: נוסח קאפח - האזהרה שהזהירנו מלהונות זה את זה בדברים, והוא שנאמר לו דברים המציעים אותו ומחירידיים אותו ולא יוכל לאושש מהם, ויאמר לו תודה לה' אשר העבירך מדרך פלונית אל הדרך הטובה הזו, וכיוצא בזה מאמירת מומים המציעים כמתלהלה, והוא אמרו יתעלה ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלהיך, אמרו זו אונאת דברים...

❖ אונאת עבד שברח

ל"ת רנה: שהזהירנו גם כן מאונאת העבד הבורח אליו, והוא אמרו יתעלה (דברים כג) עמך ישב בקרבך בטוב לו לא תוננו, ולשון ספרי: לא תוננו זו אונאת דברים, כי כמו שהזהיר יתעלה לאו לאונאת הגר לחולשת נפשו וגרותו הוסיף גם כן לאו שלישי באונאת העבד שהוא יותר חלוש הנפש ושפל יותר מן הגר שלא תאמר זה העבד לא יתבייש מאונאת דברים. ומבואר הוא שזה העבד שדבר בו הכתוב ודין הגר שהזהיר מאונאתו אמנם הם קבלו התורה על עצמם והם גרי צדק.

▼ דברי הרמב"ם בשאר ספריו עיין לקמן פרק ז

ספר יראים: עמוד ד: איסורי ממון שאדם לוקח מחבירו או מעבד במקום שחייבתו תורה ליתן... וי"ו הראשון חייבי לאוין...

❖ אונאת הגר בדברים ובממון

יראים: סימן קע"ט² (ישן: נ"ב) גר לא תונה, הזהיר הקב"ה שלא להונות גר צדק לא בדברים ולא בממון³, דכתיב בפרשת ואלה המשפטים (שמות כב כ) וגר לא תונה ולא [תלחצנו], וגם הזהיר בפרשת קדושים תהיו (ויקרא יט לג) וכי יגור אתכם גר בארצכם לא תונו אותו כאזרח מכם יהיה לכם וגו', ובגר צדק הכתוב מדבר. תניא בבכורות פרק עד כמה (בכורות ל:) מנין לגר שמקבל עליו דברי תורה חוץ מדבר אחד שאין מקבלין אותו, ת"ל וכי יגור אתכם גר וגו' כאזרח מכם יהיה לכם, מה אזרח שקיבל עליו דברי תורה אף גר שקיבל עליו דברי תורה⁴ מכאן אמרו גר שקיבל עליו כל דברי תורה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו, רבי יוסי בר רבי יהודה אומר אפילו דקדוק אחד מדברי סופרים. וכל גר סתם האמור בתורה בגר צדק הכתוב מדבר עד שיפרש לך הכתוב גר תושב, חוץ מגר נבילה⁵.

ותניא בפרק הזהב רבי אליעזר הגדול אומר בג' מקומות⁶ הזהירה תורה על הגר. ובכלל לא תונה יש אונאת ממון ויש אונאת דברים, ונפרשנו לפנינו בעמוד הדינין. [לפי סדר המצוות של היראים הישן עיין הערה 1]

❖ אונאת דברים בכל אדם

יראים: סימן ק"פ: (ישן: נ"א) לא תונו איש את עמיתו, הזהיר הכתוב בפרשת בהר סיני לא תונו איש את עמיתו ויראת מאלקיך אני ה', ותניא בתורת כהנים ומייתנין בהזהב (ב"מ נח:): באונאת דברים הכתוב מדבר, אתה אומר באונאת דברים או אינו אלא באונאת ממון,

2. **יראים:** עיין "תועפות ראם" בשם "המעתיק" שכנראה דילג הסופר בכ"י פריז (שממנו נדפס היראים החדש) סי' קע"ט, ל"ת דאונאת הגר, הנמצא ביראים דפוס ישן סימן נ"ב, ועפ"י העתקנו כאן בפנים מהיראים הישן את כל הסימן הנ"ל וסימנו קע"ט. וע"ע תועפות ראם סימן רי"ג.

3. רבינו כלל כאן בלאו אחד אונאת ממון ואונאת דברים דגר, דלא כשיטת הרמב"ם במנינו עיין דבריו לעיל. ועי' בתועפות ראם סי' רי"ג.

4. קטע זה מ-ת"ל וכי יגור וכו' עד כאן, אינו בגירסא שלנו בגמ' אבל איתא בת"כ קדושים (ויקרא יט) < >, ועיין לקמן בסמ"ג ל"ת קעב < > שכתב שיש גירסאות בגמ' בכורות.

5. לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך תתנו ואכלה וגו' (דברים יד כא), ושם בודאי א"א לפרש שהוא גר צדק. אמנם שם מפורש לגר אשר בשעריך, וביטוי זה מתפרש בכל מקום בגר תושב שמותר לגור בשעריך, עיין רמב"ן (שמות כ ט) "גר שער לעולם הוא גר תושב שבא לגור בשערי עירנו וקבל עליו שבע מצוות". ובמס' ב"מ (קיא:): דרשו בפסוק לא תעשוק שכיר עני ואביון מאחיך או מגרך אשר בארצך בשעריך (דברים כד יד) - מאחיך פרט לאחרים [גוי], גרך זה גר צדק, בשעריך זה אוכל נבילות. וע"ע מס' ע"ז (סד:): איזהו גר תושב שמצוה להחיותו ולתת לו נבילות וטריפות.

6. בש"ס שלנו הגירסא: בל"ז מקומות ואמרי לה במ"ו, וגירסת רבינו בג' מקומות, מחודשת וגם קשה דטפי הו, עיין עמודי הארזים. ועיין תוס' קידושין ע: ד"ה קשים גרים, "לפי שהזהיר הקב"ה עליהם בכ"ד מקומות שלא להונות אותם [הגרים]" וכו'.

כשהוא אומר אל תונו איש את אחיו הרי אונאת ממון אמור הא מה אני מקיים לא תונו איש את עמיתו באונאת דברים. הא כיצד, אם היה בעל תשובה אל יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, אם היה בן גרים אל יאמר לו [זכור מעשה אבותיך, אם היה גר ובא ללמוד תורה לא יאמר לו] פה שאכל נבילות וטריפות ילמוד תורה שנאמר מפי הגבורה, אם היו יסורים באים עליו או מקבר את בניו לא יאמר לו כדרך שאמרו חביריו לאיוב הלא יראתך כסלתך וגו'.

וכשם שאונאה בדברים כך אונאה בעין רע [שמראה פנים] רעים שמסור ללב. כדתניא בהזהב רבי יהודה אומר אף לא יתלה עיניו על המקח בשעה שאין לו דמים שהרי דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלקיך.

ותניא בהזהב לא תונו איש את עמיתו, עם שאתך בתורה ובמצות אל תונהו, למדנו שלא הזהיר הכתוב באונאת דברים אלא ליראי ה', אבל אם עברייך במזיד הוא אפילו בדבר אחד ולא עשה תשובה רשאי להונותו בדברים. והיינו דאמרינן במגילה בסוף הקורא את המגילה (מגילה כה:): האי מאן דסני שומעניה שרי לבזויי בג' וש', כדאמרינן במו"ק (יז.) שנדה רב יהודה מאן דסני שומעניה ואמר ר' אמי האי מאן דעבר אדרכנן שרי למקרייה עברינא, והיינו דאשכחן במדרש מנין ההונה אותך שאתה רשאי להנאותו ת"ל עמיתך, פירוש, כיון שהונה אותך הרי הוא עברייך ואינו אתך בתורה ובמצות.⁹

וצריך להזהר מאונאת דברים דאמר רב חסדא (ב"מ נט.) כל השערים ננעלו ושערי אונאה לא ננעלו, שנאמר הנה ה' נצב על חומת אנך ובידו אנך, ואמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בר יוחאי גדולה אונאת דברים מאונאת ממון שבוזה נאמר ויראת מאלקיך ובוזה לא נאמר ויראת.

❖ לחיצת הגר

יראים: סימן קפ"א: (ישן: נ"ג) גר לא תלחץ, הזהיר הכתוב בב' מקומות על לחיצת הגר <ח> כדכתיב וגר לא תונה ולא תלחצנו, וכתיב וגר לא תלחץ, לחיצה זו איני יודע מה הוא אבל מדתניא בהזהב (נט:): הלוחצו עובר בג' לאוין משום לא תלחצנו וגר לא תלחץ ולא תהיה לו כנושה, ולמדנו מסוף איזהו נשך (עה:): דאמר התם כי אתא רב דימי אמר מנין לנושא בחבירו שאסור לעבור לפניו פי' שלא יראה כתובע, ת"ל לא תהיה לו כנושה, למדנו פירוש הלחיצה שילך עם [הגר] לפניו משורת¹⁰ הדין ולא יעמיד עצמו [על דין תורה]¹¹ ולא יבקש עקיפין וענייין להכאיב ללבבו.

7. כתב ב"שם חדש" (על היראים כאן) שכצ"ל הנוסח, (גם ביראים הישן חסר), והביאו ה"תועפות ראם" כאן, והוסיף שכן צריך לתקן גם בנוסח הסמ"ג.

8. כצ"ל, ודלא כמש"כ בכת"י "שאמר פני רעים"; תועפות ראם.

9. דבריו בפסקא זו מובאים בפוסקים [האשכנזים] מסמ"ג <?> והגהות מיימוניות ועד לשו"ע חו"מ רכ"ח בהג"ה <?>. וכתב תועפות ראם כאן: במדרש מנין ההונה אותך וכו', וכן הוא בסמ"ג לפנינו, אבל בהגהות מיימוניות פי"ד מהל' מכירה הלכה טו כתב על שם ספר המצות בשם המדרש שאם הונה עצמו אתה רשאי להונותו, ועיין הגהות הרמ"א לחו"מ סי' רכ"ח סעיף א' ובסמ"ע שם סק"ד, ולא ראה דברי רבינו פה שכתב פירוש כיון שהונה אותך הרי הוא עברייך וכו', ומבואר כהעיר שושן, וכן כתב בספר חפץ חיים כלל י' בבאר מים חיים אות לא. ומה שהקשה שם הסמ"ע מאי שנא האם הונה אותך יותר מאם הונה אחרים, לא קשה מידי, דאם הונה אחרים צריך לדון בדבר עם מי הצדק ואסור לדון אותו לעברייך עד שיתברר היטב שהונה לאותו אדם על חנם, ומש"ה נקט המדרש דבר פשוט אם הונה אותך ואתה יודע בודאי שהונה אותך על לא דבר, אתה רשאי להונותו שאינו אתך בתורה ומצוות, ועיי"ש בב"ח בשם מרדכי הארוך, וז"ל המכילתא משפטים ריש פי"ח ומנין שאם הוניתו שהוא יכול להונך ת"ל וגר לא תונה, ועיי"ש בברורי המידות, ועיין בבינה לעתים דרוש ס"ח שפירש הכתוב דלא כדברי רבינו בשם המדרש.

=הערה: יתכן שאינו מתיר אלא לבנותו בפניו אבל לא בפני אחרים כי בל"ת של לשה"ר לא הזכיר היתר זה [אלא שצ"ע מה החילוק אם אינו בכלל אחיך] - זרע חיים בנתיבות חיים עמ' ?? ??

10. שיטת היראים לעיל סי' קעט דאונאת ממון כלול בלאו דוגר לא תונה וגו', וענין הלחיצה המוזכר כאן הוא דבר אחר לכן מפרש דדומה ללאו דולא תהיה לו כנושה וללכת עם הגר לפניו משורת הדין כדלקמן.

11. עיין תועפות ראם

❖ עיניו יתום ואלמנה [סוג אונאת דברים שבכל אדם]

< ט > **יראים: סימן קפ"ב:** (ישן: נ"ד) אלמנה ויתום לא תענון, הזהיר הכתוב בפרשת ואלה המשפטים כל אלמנה ויתום לא תענון, פירוש לא יענה אותם באונאת (דברים) [ממון]¹² ולא בדברים רעים, ודבר זה אפילו בכל ישראל אסור ולא הוצרך להזהיר עליהן אלא לעבור עליהן בב' לאוין.

❖ אונאת דברים

סמ"ג: סמ"ג: ל"ת קע"א: אל תונו איש את עמיתו ויראת מאלקיך אני ה', ותניא בת"כ ומביאה בפרק הזהב שבאונאת דברים הכתוב מדבר שאם לאונאת ממון הרי כבר אמר לא תונו איש את אחיו. כיצד אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, אם הוא בן גרים לא יאמר לו פה שאכל נבילות וטריפות יבוא וילמד תורה שנתנה למשה מסיני מפי הגבורה, אם היו יסורין באין עליו או היה מקבר בניו לא יאמר לו כדרך שאמרו חבריו לאיוב הלא יראתך כסלתך זכור נא מי הוא נקי אבד. ובכלל לאו זה השואל דבר חכמה למי שאינו יודע אותה חכמה שזה דבר המסור ללב.

ותניא רבי יהודה אומר אף לא יתלה עיניו על המקח בשעה שאין לו דמים, שהוא דבר המסור ללב וכל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלקיך.

תניא בפרק הזהב לא תונו איש את עמיתו ויראת מאלקיך, עם שאתך בתורה ובמצות אל תונו, למדנו שלא הזהיר הכתוב באונאת דברים אלא על יראי ה', ואמרינן במדרש שאם הונה אותך אתה רשאי להנותו שאינו קרוי עמיתך, ואמרינן במגילה (כח). האי מאן דסני שומעניה, פירוש שיצא עליו שם רע בודאי, שרי לבזויה בגימ"ל ושי"ן, פירוש גיפא שיטא, פירוש אחר בן גויה או בן שפחה, פירוש אחר גערת שמתא כמו ששנינו במועד קטן (טז). ברב יהודה שנדה לאותו תלמיד דסני שומעניה, ואמרינן (שבת ס). נמי האי מאן דעבר אדרבנן שרי למיקריה עברינא.

בשלשה דברים גדולה אונאת דברים מאונאת ממון, שזה ניתן להשבון וזה לא ניתן להשבון, זה בממונו וזה בגופו, זה לא נאמר בו ויראת מאלקיך וזה נאמר בו ויראת. וכל הצועק מאונאת דברים נענה מיד שנאמר כי אני ה', ואמר רב חסדא כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה.

❖ אונאת הגר

< י > **סמ"ג: ל"ת קע"ב קע"ג:** בפרשת משפטים כתוב וגר לא תונה ולא תלחצנו, ובפרשת קדושים כתוב וכי יגור אתכם גר בארצכם לא תונו אותו כאזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם, מפרש בפרק עד כמה (בכורות ל) בזמן שקיבל עליו כל התורה כולה כאחד מכם, לא תונו אותו, ויש ספרים הרבה שאינו כלל שם בפרוש [בפרק] עד כמה, אלא כך הוא שם: גר שבא לקבל עליו דברי תורה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו.

האונה את הגר אף בדברים עובר בשני לאוין, משום אל תונו איש את עמיתו, ומשום וגר לא תונה. והאונה אותו בממון עובר בשני לאוין משום אל תונו איש את אחיו ומשום לא תונו¹⁴. ומה שאומר בפרק הזהב (נט) שעובר בשלושה לאוין, כולל כל הלאוין יחד. וכן אם לחצו בממון תניא בפרק הזהב (שם) שעובר משום לא תלחצנו, וגר לא תלחץ, ולא תהיה לו כנושה. וילך עם הגר לפנים משורת הדין ולא יעמיד עצמו על דין תורה.

12. עיין תועפות ראם

14. סמ"ג: לכאורה כוונתו לפסוק בויקרא יט וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אותו, וזה חידוש שלומד שמדובר באונאת ממון וצ"ע דבתו"כ מפורש דקאי על אונאת דברים, וכן הקשה במהר"ם שיק סי' ס"ג < > עיי"ש.

סמ"ק: סי' פ"ח: שלא ללחוץ גר דכתיב וגר לא תונה ולא תלחצנו, והוא הדין לישראל, <יא> ורצה לומר בממון, כגון שאינו עושה עמו לפני משורת הדין¹⁵.

ס' קכ"ב: שלא להונות את חבירו דכתיב ולא תונו איש את עמיתו, ודרשו רבותינו באונאת דברים הכתוב מדבר, וגדולה אונאת דברים מאונאת ממון שזה בגופו וזה בממונו.

סי' רע"ב: שלא להונות את חבירו במקח וממכר דכתיב לא תונו¹⁶...

❖ אונאת דברים

ספר החינוך: מצוה של"ח: שלא להונות אחד מישראל בדברים, כלומר שלא נאמר לישראל דברים שיכאיבוהו ויצערוהו ואין בו כח להעזר מהם, ובפירושו אמרו ז"ל, כיצד אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, היו חלאים באין עליו לא יאמר לו כדרך שאמרו חביריו לאיוב הלא יראתך כסלתך וגו', ראה חמורים מבקשים תבואה לא יאמר להם לכו אצל פלוני והוא יודע שאין לו, ולא יאמר לו לתגר בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח, ועל זה נאמר ולא תונו איש את עמיתו.

שורש מצוה זו ידוע כי הוא לתת שלום בין הבריות, וגדול השלום שבו הברכה מצויה בעולם, וקשה המחלוקת, כמה קללות וכמה תקלות תלויות בו.

מדיני המצוה כמה אזהרות וכמה זירוזין שהזהירונו ז"ל בענין זה שלא להכאיב הבריות בשום דבר ולא לביישם, והפליגו בדבר עד שאמרו שלא יתלה עניו על המקח בשעה שאין לו דמים. וראוי להזהר שאפילו ברמז דבריו לא יהי נשמע חירוף לבני אדם, כי התורה הקפידה הרבה באונאת הדברים לפי שהוא דבר קשה מאד ללב הבריות, והרבה מבני אדם יקפידו עליהן יותר מן הממון, וכמו שאמרו ז"ל גדולה אונאת דברים מאונאת ממון שבאונאת דברים הוא אומר ויראת מאלקיך וגו'. ולא יהיה באפשר לכתוב פרט כל הדברים שיש בהן צער לבריות, אבל כל אחד צריך להזהר כפי מה שיראה כי השם ב"ה יודע כל פסיעותיו וכל רמיזותיו, כי האדם יראה לעינים והוא יראה ללבב, וכמה מעשים כתבו לנו ז"ל במדרשים ללמד על זה מוסר, ועיקר הענין בפרק רביעי ממציעא.

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ונקבות, ואפילו בקטנים ראוי להזהר שלא להכאיבן בדברים יותר מדאי זולתי במה שצריכין הרבה כדי שיקחו מוסר, ואפילו בבניו ובנותיו של אדם, והמקיל בהם שלא לצערן בענינים אלה ימצא חיים וברכה וכבוד. ועובר על זה והכאיב את חבירו בדברים באותן שפירשו חכמים ז"ל כבעל תשובה ובחולה ובכיוצא בהן, עובר על לאו זה, אבל אין לוקין עליו לפי שאין בו מעשה, וכמה מלקיות מבלי רצועה של עגל ביד האדון המצוה על זה יתעלה ויתברך.

ואולם לפי הדומה אין במשמע שאם בא ישראל אחד והתחיל והרשיע לצער חבירו בדברים הרעים שלא יענהו השומע, שאי אפשר להיות האדם כאבן שאין לה הופכים, ועוד שיהיה בשתיקתו כמודה על החירופין, ובאמת לא תצוה התורה להיות האדם כאבן, שותק למחרפיו כמו למברכיו, אבל תצוה אותנו שנתרחק מן המדה הזאת ושלא נתחיל להתקוטט ולחרף בני אדם, בכך ינצל אדם מכל זה, כי מי שאינו בעל קטטה לא יחריפוהו בני אדם זולתי השוטים הגמורים ואין לתת לב על השוטים.

ואם אולי יכריחנו מחרף מבני אדם להשיב על דבריו, ראוי לחכם שישב דרך סלסול ונעימות ולא יכעס הרבה כי כעס בחיק כסילים ינוח, וינצל עצמו אל השומעים מחירופיו וישליך המשא על המחרף, זהו דרך הטובים שבבני אדם. ויש לנו ללמוד דבר זה שמותר

15. סמ"ק: שיטתו צ"ע כי לא מנה לכאורה לאו מיוחד של אונאת הגר דלא ככל מוני המצוות וכפשטות הברייתא ב"מ. ועיין מה שמיישב בצביון העמודים כאן.

16. כנראה צ"ל אל תונו וגו', וב"סימנים" בריש הספר כותב: "סימן רע"ב שלא להונות את חבירו בממון דכתיב אל תונו איש את אחיו", וכן הגירסא בסמ"ק מציריך בתוך הספר "כדכתיב אל תונו איש וגו'. יש להעיר שלא מצאתי בסמ"ק מציריך, המבוסס על סמ"ק, שיביא עיקר הלאו דאונאת דברים (סי' קכ"ב בסמ"ק שלנו), וצ"ע.

לנו לענות כסיל לפי הדומה מאשר התירה התורה הבא במחירת להקדים ולהורגו, שאין ספק שלא נתחייב האדם לסבול הנזקין מיד חבירו, כי יש לו רשות להנצל מידו, וכמו כן מדברי פיהו אשר מלא מרמות ותוך, בכל דבר שהוא יכול להנצל ממנו.

ואולם יש כת מבני אדם שעולה חסידותם כל כך שלא ירצו להכניס עצמם בהוראה זו להשיב חורפיהם דבר, פן יגבר עליהם הכעס ויתפשטו בענין יותר מדאי, ועליהם אמרו ז"ל הנעלבין ואינם עולבין שומעים חרפתם ואינם משיבין עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו.

❖ אונאת הגר בדברים

< יג > **חינוך: מצוה סג:** שלא להונות הגר בדברים: שנמנענו מלהונות הגר אפילו בדברים, והוא אחד מן האומות שנגייר ונכנס בדתינו, שאסור לנו לבזותו אפילו בדברים, שנאמר (שמות כב כ) וגר לא תונה. ואף על פי שאנו מוזהרים בזה בישראל, וזה כיון שנכנס בדתינו הרי הוא כישראל, הוסיף הכתוב לנו אזהרה בו, וגם נכפלה האזהרה עליו דכתיב (ויקרא יט לג) לא (תוננו) [תונו אותן] פעם אחרת, לפי שענין האונאה אליו קרובה יותר מבישראל, כי הישראל יש לו גואלים שתובעין עלבוננו. ועוד טעם אחר בו, שיש חשש בו שלא יחזור לסורו מכעס הבזיונות. ואמרו בספרא שלא תאמר לו אמש היית עובד עבודה זרה ועכשיו נכנסת תחת כנפי השכינה:

משרשי המצוה, מלבד מה שכתבנו, כדי לכוף את יצרנו לעולם לבל נעשה כל אשר נמצא בכחנו לעשות לרעה, על כן הוזהירנו בזה האיש שהוא בינינו בלי עוזר וסומך, ויש כח ביד כל אחד ואחד ממנו עם אוהביו עליו, לבל נעביר עליו את הדרך כלל אפילו בדברים כאילו הוא כאחד ממנו, ומתוך גדרים כאלו נקנה נפש יקרה ומסולסלת מעוטרת המדות הראויה לקבלת הטוב, ויושלם בנו חפץ השם יתברך שחפץ להטיב:

דיני המצוה, כגון רוב האזהרות שהזהירונו זכרונם לברכה עליו, והודיעונו להזהירנו עוד בדבר שבעשרים וארבע מקומות הוזהירה התורה עליו, וכתבו גם כן לחזוק המצוה שבאותו לשון שנצטוינו באהבת המקום נצטוינו כאהבת הגר, שבאהבת המקום כתיב (דברים ו ה) ואהבת את ה', ובאהבת גר כתיב (שם י יט) ואהבתם את הגר, והרבה דברים באלו, במדרשים ובקצת מקומות בתלמוד. ונוהגת בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ובנקבות, ועובר עליה וביזהו עבר על לאו, ואין לוקין עליו לפי שאין בו מעשה:

❖ אונאת הגר בממון

< יד > **חינוך: מצוה סד:** שלא להונות הגר בממון: שנמנענו שלא להונות הגר בממון, שאם יהיה לנו עמו משא ומתן שלא להונות אותו, שנאמר (שמות כב כ) ולא תלחצנו, ואמרו במכילתא (כאן) ולא תלחצנו, בממון. וזה הלאו נוסף על הלאו שיכללהו עם ישראל כולם, שהם בלאו דאונאת ממון, ונזהרנו עליו בדברים ובממון מן הטעם שכתבנו: כל משפטיה במצוה הקודמת לזו: ובלאו דאונאת ממון בישראל נכתוב קצת פרטי ההונאה, בעזרת השם:

❖ מצות אהבת גרים [מזכיר אונאת הגר]

< טו > **חינוך: מצוה תלא:** שנצטוינו לאהוב הגרים, כלומר שנזהר שלא לצער אותם בשום דבר, אבל נעשה להם טובה ונגמול אותם חסד כפי הראוי והיכולת. והגרים הם כל מי שנתחבר אלינו משאר האומות שהניח דתו ונכנס בדתינו, ועליהם נאמר (דברים י ט) ואהבתם את הגר כי גרים הייתם. ואף על פי שיכללהו כמו כן הציווי בישראל, שנאמר עליו ואהבת לרעך, שהרי גר צדק בכלל רעך הוא, הוסיף לנו השם בו מצוה מיוחדת לו באהבתו. וכמו כן הדבר במניעה מלרמות אותו, שאף על פי שהיה בכלל ולא תונו איש את עמיתו, הוסיף לנו הכתוב בו מניעה מיוחדת לו באמרו וגר לא תונה, ואמרו בגמרא שהמאנה הגר עובר משום לא תונו וגו', ומשום וגר לא תונה, וכמו כן מבטל מצות ואהבת לרעך, ומצות ואהבתם את הגר.

משרשי המצוה. כי השם בחר בישראל להיות לו לעם קדוש ורצה לזכותם, ולכן הדריכם וציום על דרכי החנינה והחמלה, והזהירם להתעטר בכל מדה חמודה ויקרה למצוא חן בעיני כל רואיהם, ויאמרו עם ה' אלה. וכמה היא דרך נעימות וחמדה להתחסד ולגמול טובה לאשר הניח אומתו וכל משפחת בית אביו ואמו ויבא לחסות תחת כנפי אומה אחרת באהבתו אותה ובבחירתו באמת ושנאת השקר, ובהיותנו זוכים למדות טובות הללו תחול טובת האל עלינו ותדבק בנו, ושום דבר לא תמנענו ממנו, כי הטובה תתפשט בטובים והפכה ברעים.

מדיני המצוה מה שאמרו זכרונם לברכה (ב"מ נח:): שלא יאמר אדם לגר זכור מעשיך הראשונים, ומה שאמרו (סנהדרין צד). גיורא עד עשרה דרי לא תבזי ארמאה באנפיה, וכל זה שלא לצערו בשום ענין. והפלגת האהבה שהפליגו בהם עד שאמרו שהשוה הכתוב אהבתם לאהבת המקום, שבהם נאמר ואהבתם, ובאהבת המקום ואהבת, כמו שכתבתי בסדר משפטים (מצוה ג). ויתר פרטיה במדרשות ובמקומות כגמרא.

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ונקבות. ועובר עליה ומצער אותם או שמתרשל בהצלתם או בהצללת ממונם או שמקל בכבודם מצד שהם גרים ואין להם עוזר באומה, ביטל עשה זה. ועונשו גדול מאד, שהרי בכמה מקומות הזהירה תורה עליהם.

ויש לנו ללמוד מן המצוה היקרה הזאת לרחם על אדם שהוא בעיר שאינה ארץ מולדתו ומקום משפחת אבותיו, ולא נעביר עליו הדרך במצאנו אותו יחידי ורחקו מעליו עוזריו, כמו שאנו רואים שהתורה תזהירנו לרחם על כל מי שצריך עזר, ועם המדות הללו נזכה להיות מרוחמים מהשם יתברך, וברכות שמים ינוחו על ראשנו. והכתוב רמז טעם הציווי באמרו כי גרים הייתם בארץ מצרים, הזכיר לנו שכבר נכוינו בצער הגדול ההוא שיש לכל איש הרואה את עצמו בתוך אנשים זרים ובארץ נכריה, ובזכרנו גודל דאגת הלב שיש בדבר וכי כבר עבר עלינו והשם בחסדיו הוציאנו משם, יכמרו רחמינו על כל אדם שהוא כן.

❖ אונאת עבד שברח (בדברים)

חנינוך: מצוה תקס"ט: שלא להונות עבד זה הבורח מאדונו מחוצה לארץ לארץ ישראל. < טו >

שנמנענו שלא להונות העבד הבורח אלינו מחוצה לארץ לארץ, ועל זה נאמר (דברים כג ז), עמך ישב בקרבך במקום אשר יבחר וגו' בטוב לו לא תוננו. ולשון ספרי, לא תוננו, זו אונאת דברים, כלומר שלא נחרפהו ונבזהו בדברים וכל שכן במעשה.

ומשרשי המצוה מה שכתבתי בלאו דאונאת הגר בסדר משפטים (במצוה ג), כי טעם שניהם שוה. ועל כן האל ברוך הוא כמו שהוסיף לאו באונאת הגר לחולשת נפשו בהיותו נכרי בתוך העם. כמו כן הוסיף לאו באונאת העבד שהוא יותר חלוש הנפש ונבזה מן הגר, שלא תאמר זהו עבד ואין עליו קפידה ולא עלינו ממנו חטא מאונאת דברים.

וידענו בבירור שזה העבד והגר שהוזהרנו מלהונות אותם אפילו בדברים, שניהם קבלו התורה על עצמם, כלומר שגר זה הוא גר צדק, והעבד הוא עבד שמל וטבל לשם עבדות. ושם באונאת הגר וכמו כן בלאו אונאת החבר ישראל בסדר בהר סיני (מצוה שלח) כתבתי מעט בדיני אונאת דברים ובאונאת ממון.

ונוהג איסור זה שלא להונות העבד שברח מאדונו לארץ בזכרים ונקבות, בכל זמן. ועובר על זה ואונה אותו בין בדברים בין בממון. עבר על לאו זה. ואין בו מלקות, לפי שאפשר לעבור עליו מבלי עשיית מעשה.

רבינו יונה: שערי תשובה: שער ג כ"ד: לאו הניתק לעשה... ומי שיציעק ויצער אלמנה < יז > ויתום בין בגזל בין בעושק בין בהכלמה וכל מיני הצער, חייב מיתה בידי שמים. וכן הדיינים שיש בידם להציל גזול מיד עושק, ויתום לא ישפוטו, משפט מות להם, שנאמר כל אלמנה ויתום לא תענון אם ענה תענה אותו כי אם צעק יצעק אלי שמוע אשמע

צעקתו וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתומים, פירוש, והיו נשיכם אלמנות - כנגד עינוי האלמנה, ובניכם יתומים - כנגד עינוי היתום, מידה כנגד מידה.

והמצער כל איש מישראל אע"פ שלא נכתב בו הענשים האלה עובר בלא תעשה שנאמר ולא תונו איש את עמיתו, ואמרו רבותינו ז"ל באונאת דברים הכתוב מדבר, והוא מענין הצער והמצוק, מלשון (ישעיה מט כו) והאכלתי את מוניך את בשרם, ואמרו רז"ל כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה, ובמקום שדבר הכתוב באונאת ממון הזכיר שם מקח וממכר, שנאמר וכי תמכרו ממכר לעמיתך וגו' אל תונו, ואמרו, גדולה אונאת דברים מאונאת ממון שזו בגופו וזו בממונו, זו נאמר בה ויראת מאלקיך, וזו לא נאמר בה ויראת.

שער ג מ"ט: ולא תונו איש את עמיתו, באונאת דברים הכתוב מדבר, כאשר הקדמנו למעלה. < יח > ואמרו רבותינו (ב"מ נח:): היה בעל תשובה, לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, היה בן גרים, לא יאמר לו זכור מעשי אבותיך, וזהו שנאמר (שמות כב כ) וגר לא תונה ולא תלחצנו, לא תונה - בדברים, ולא תלחצנו - בממון. ובכמה מקומות הזהירה התורה על אונאת הגר, מפני אשר שכח עמו ובית אביו ובה לחסות תחת כנפי השכינה, כענין שנאמר (רות ב יא) ותעזבי אביך ואמך וארץ מולדתך ותלכי אל עם אשר לא ידעת, ונאמר (פסוק יב) ותהי משכרתך שלמה מעם ה' אלקי ישראל אשר באת לחסות תחת כנפיו. משל לצבי שבא לעדר ושם ירביץ עם הצאן ירעה, וחמל עליו בעל העדר, כי עזב כר נרחב ויעמוד במקום צר:

▼ עוד מדברי רבינו יונה (מכל ספריו) לקמן בפרק ?? ?? ??

אזהרות

רס"ג: ח"ב עמ' 185: כבודם הלוי לא יעזבונו, לא יענון יתום ואלמנה פן אחרה. בל < יט > יונה גר וילחצנו, ויקחו כופר לרוצח מתגרה. לא יונו רע ויאמצו לבב, המידה והמשקל והמשורה להמרה.

הלכות גדולות: ...וגר לא תונה ולא תלחצנו, [אל תונו איש את אחיו]¹⁷, ולא תונו איש את עמיתו...

ר"י אלברגלוני: ...וגרי צדק פן תלחץ, מאז באו לחסות תחת כנפי שכינתי, לאנשים האל אל תעשו דבר כי על כן באו בצל קורתך.

...רעך אם אונאה אנאך ובהונאת דברים אם רדפך, רשם והלבין פניך ברבים ובחרפות אם חרפך, ראית ענשו לשמים לאודם פנים כולו הפך לבן, דם יחשב לאיש ההוא דם שפך.

רבינו אליהו הזקן: ...גר לא תלחץ ולא תונה אונאת שיחים¹⁸. ...ולא תונה רע בחיל תמורה ושבחה¹⁹.

17. **בה"ג:** כך הנוסח לפי כתי"י [הוצאת הגר"ע הילדיסהיימר ברלין תרמ"ח], והיינו שהבה"ג מונה כאן שני לאוין וכשיטת הרמב"ם שא' לאונאת ממון וא' לאונאת דברים. לעומת זאת בנוסח דפוס ראשון (ויניציא) נכללו שני הלאוין באזהרה אחת "ולא תונו איש את עמיתו". כ"כ הרב נפתלי הילדיסהיימר בהוצאת הבה"ג שלו (ירושלים תשמ"ז). ועיין בסוגיא ????

18. **רבינו אליהו:** [עמ' קמ"א]. 'שיחים' - לכאורה מלשון דיבור ושיחה, והכוונה לאונאת דברים.

19. [עמ' קס"ג]. 'בחיל תמורה' - כתב בפירוש "הידור זקן": "בחיל תמורה, זו אונאת ממון מלשון עשה לי את החיל הזה, ונקט רבינו בכל הפרטים בין בקנין בין בחליפין דין אונאה". ובמילת 'שבחה' כתב ב"מתק אזהרות": "אפשר לומר הכוונה להא דאיתא בב"מ דף ס אין מפרכסין לא את האדם ולא את הכלים". ולפי"ז לא זכר כאן ללאו של אונאת דברים כלל, ואולי כללו בלאו של אונאת ממון, וכמו גירסא אחת בבה"ג עיין לעין בסמוך.

ר"ש גבירול: (עמ' 72) (יד) והגר לא תונה וגזית לא תבנה ועל ריב לא תענה לחרחר נתגרים: (יט) ולא תפאר זיתך, ולא תכלה פאתך, ולא תונה עמיתך במקח וממכרים²⁰.

זהר הרקיע: לרשב"ץ: (יד) ...ופתח "והגר לא תונה" ואונאה זו היא אונאת דברים, וכן אמרו במכילתא וגר לא תונה בדברים, ופירש בספרא שלא תאמר לו אמש היית עובד ע"ז ועכשיו נכנסת תחת כנפי השכינה. וכמו שהוזהרנו על אונאת גר צדק כן יש אזהרה אחרת והיא נמנית באונאת גר שברח לארץ ישראל שנאמר (דברים כג יז) עמך ישב בקרבך בטוב לו לא תוננו.

(יט) ולא תונה עמיתך במקח ודברים, שני לאוין הם האחד באונאת ממון והוא הנזכר וכי תמכרו ממכר לעמיתך, וענין אונאה זו היא שלא ימכור לו יותר מכדי שויו, והשני אונאת דברים שלא יצערנו בדברים מענין (ישעיה מט כו) והאכלתי את מוניך את בשרם.

ספר חרדים: פרק כד: מצוות לא תעשה מן התורה התלויות בפה בקנה ואפשר לשומן < כ >
בכל יום:

...כח) לא תונו איש את עמיתו, פירשו רז"ל שלא יצערנו בדברים קשים, מלשון והאכלתי את מוניך את בשרם (ישעיה מט כו), ובאונאת ממון יש לאו אחר. (ממנין תרי"ג):

כו) הוסיפה התורה לאו באונאת הגר אפילו בדברים קשים, שנאמר (שמות כב כ) וגר לא תונה. (ממנין תרי"ג):

כז) שלא להלבין פני חברו אפילו כשמוכחו להשיבו מעון, דכתיב (ויקרא יט יז) הוכח תוכיח, ואמרו יכול יוכיחנו ויהיו פניו משתנות תלמוד לומר ולא תשא עליו חטא. (רמב"ם פ"ו מדעות ה"ח. ממנין תרי"ג):

כח) אך כשהוכיחו כמה פעמים ולא רצה לקבל, אז יש לו להוכיחו ברבים. ובכלל לאו זה מנו חכמים המכנה שם רע לחבירו שהוא מתבייש ממנו, או הקוראו בבזיון בכינויו. ואמרו (ב"מ נח): המכנה שם רע לחבירו או המלבין פני חברו ברבים אין לו חלק לעולם הבא. (ענף מצוה):

ספר המצוות הקצר: למרן החפץ חיים: מצוה מח: מצות ל"ת שלא להונות חברו < כא >
בדברים, שנאמר (ויקרא כה יז) לא תונו איש את עמיתו. שלא יאמר לבעל תשובה "זכור מעשיך הראשונים", או לבן גרים "זכור מעשה אבותיך", או לשאול דבר חכמה ממי שאינו יודע חכמה, כדי לצערו וכיוצא בו באונאת דברים:

מצוה מט נ: מצות ל"ת שלא להונות גר צדק בדברים, שנאמר (שמות כ כ) וגר לא תונה. ומצות לא תעשה שלא להונות גר צדק בממון. שנאמר (שם) ולא תלחצנו. ולאויין אלו נוספין על הלאוין שאנו מוזהרים בזה על שאר ישראל. ונוהג בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ובנקבות:

20. אזהרות רשב"ג: ==הערה בגירסה ע"י גר מצוה לר' משה פיזנטי ==---

פרק ב: מפרשי התורה

(א) אונאת דברים בכל אדם

- פרשת בהר: ויקרא פרק כה:** (פסוק יד) וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו: (טו) במספר שנים אחר היובל תקנה מאת עמיתך במספר שני תבואת ימכר לך: (טז) לפי רב
- השנים תרבה מקנתו ולפי מעט השנים תמעט מקנתו** פי מספר תבואת הוא מכר לך: (יז) **ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלהיך פי אני ה' אלהיכם:**

ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלהיך פי אני ה' אלהיכם:

ויקרא כה יז

- אונקלוס:** ולא תונון גבר ית חבריה ותדחל מאלהך ארי אנא ה' אלהכון: < כג >

יונתן בן עוזיאל: ולא תונון גבר ית חבריה במילין קשין ותדחל מאלהך אנא הוא ה' אלהכון:

- רש"י:** ולא תונו איש את עמיתו, כאן הזהיר על אונאת דברים שלא יקניט איש את חבירו ולא ישיאנו עצה שאינה הוגנת לו לפי דרכו והנאתו של יועץ²¹. וא"ת מי יודע אם נתכוונתי לרעה, לכך נאמר ויראת מאלקיך, היודע מחשבות הוא יודע, כל דבר המסור ללב שאין מכיר אלא מי שהמחשבה בלבו נאמר בו ויראת מאלקיך.

- אבן עזרא:** וטעם [ולא]²² תונו איש את עמיתו, אזהרה למוכר, כי הראשון לקונה. < כה >

- רלב"ג:** ולא תונו איש את עמיתו וגו', הנה זאת האונאה היא אפילו בזולת מכר וקנין כמו אונאת דברים, ולזה לא זכר קודם לא מכר ולא קנין כמו שעשה זה באונאת הקודם.

21. רש"י: בדוגמה שנקט רש"י 'שלא ישיאו עצה שאינה הוגנת לו' נתקשו מפרשיו למה נחשב לאונאת דברים ולכאורה יותר שייך ללאו של 'ולפני עור לא תתן מכשול' (ויקרא יט יד). ורש"י עצמו כתב שם: "לפני הסומא בדבר לא תתן עצה שאינה הוגנת לו, אל תאמר מוכר שדך וקח לך חמור ועתה עוקף עליו ונוטלה הימנו". ובאמת מקור שתי המימרות הם ב"תורת כהנים" על הפסוקים הנ"ל. וכן הקשה ב"שמע שלמה" (למהר"ש אלגאזי) עה"פ ולפניו עור, ועיין בדברי "משכיל לדוד" לקמן <??> שפירש באריכות.

22. **אבן עזרא:** בנדרפס "אל" וצ"ל "ולא" וכן הנוסח ב'פירוש הטור'. רבינו מפרש כפילות הפסוקים לפי הפשט שהפסוק הראשון לקונה והשני למוכר, ודלא כדרשת חז"ל שהראשון באונאת מומן והשני באונאת דברים, ומוכר ולקוח יליף מפסוק ראשון דכתיב 'וכי תמכרו ממכר וגו' או קנה' עיין ב"מ (נא.). ועיין ב"עמודי הארזים" (יראים סי' נא אות א').

- רבינו בחיי:** ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלקך, זו אונאת דברים שלא יקניט את חברו ולא ישיאנו עצה שאינה הגונה לו, ואמרו רז"ל כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה, שנאמר (עמוס ז) הנה ה' נצב על חומת אנך ובידו אנך, והטעם לפי שהמתאנה מצטער ביותר ומחליש דעתו ולבו נכנע על צרתו ומתפלל מתוך דאגת לבו ככוונה ונשמע. ואם הוא אומר ומי יודע אם נתכונתי לרעה, לכך נאמר ויראת מאלהיך:
- רבינו מיוחס:** ולא תונו איש את עמיתו, זו אונאת דברים, לא יאמר לו בכמה חפץ זה ואינו רוצה ליקח, אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, היה בן גרים לא יאמר לו זכור מעשי אבותיך, היה עני= או בעל יסורין או קובר את בניו אל יאמר לו הרי המקום נפרע ממך כפי מעשיך, וכיצא בהן, לכך נאמר ויראת מאלקך. כי אני ה' אלקיכם, אני אדון עליכם ועתיד לשפוט ביניכם מי שמעליב את חברו. את עמיתו, כל עמיתו שבמקרא מגזרת "לעומת" כלומר שכנגדך והשוה לך בתורה ובמצוות.
- ==עני' לא כתוב במשנה, מתאים לדברי רבינו אביגדור בסמוך עיי"ש
- משיבת נפש:** [להר"ר יוחנן לוריא, בזמן מהר"ם מינץ ז"ל]: ולא תונו איש את עמיתו, אם בן גרים הוא לא יאמר לו זכור (מעשיך הראשונים) [מה היו מעשה אבותיך] עכ"ל ת"כ. ויש ליתן על לב כי יריב איש אחד עם חברו ויש לזה אב ואם שהם בעלי עבירות ויזכיר לו גנותו בכך, לפי לשון ת"כ פלוני בן פלוני ואחד מהם הוא צדיק מפורסם בידוע שכולם צדיקים ואם אחד רשע מפורסם בידוע שכולם רשעים, והיינו מהזכירה מגונה ודאי גנאי המשפחה הזכיר, וכן לשבח, אכן בצדיק ומזכיר לו מעשה אבותיו לגנאי כוונתו שהוא ג"כ מגונה, וכן משמע בדברי סמ"ג ז"ל: לא תונו איש את עמיתו, את עמיתך בתורה, למדנו שלא הזהיר הכתוב באונאת דברים [אלא על יראי ה']²³.
- רבינו אביגדור:** פירושים ופסקים: [תלמיד ר"ש מפלייזא ור"י מינץ, פרשת בהר עמ' קצ"ב]: ולא תונו, אזהרה לאונאת דברים, שלא יקניט העשיר את העני השואל ממנו ולירא מהקב"ה. כיצד אם עני שואל ממנו לא יאמר לו לית את לעי וגניס, פי' למה אין אתה טורח ואוכל, חמי שקיך חמי כרעיך חמי קופדך, פירוש ראה כמה שוקיים וכרעיים שלך גסים ובעל בשר, קופיד לשון בשר, כלומר אתה יכול לטרוח במלאכה ולהשתכר ולא תצטרך לפרוטה שלי.
- ועליו הכתוב אומר (קהלת ה יג) ואבד העושר ההוא בענין רע, פי' בשביל מענה רע שמשיב לעני. זש"ה (ויקרא כו מג) יען וביען, יען לשון מענה, וביען אותיות ובעני, כדאמר (רות רבה פ"ה) גדול חסד שעושה העני לעשיר מחסד שעושה העשיר לעני שנאמר (רות ב יט) האיש אשר עשיתי עמו היום בועז, אשר עשה עמי לא כתיב [אלא אשר עשה עמו], זה שאמר הכתוב (משלי כב ב) עשיר ורש נפגשו עושה שניהם ה', שאם לא נתן לעני הקב"ה מחליף הגלגל שנא' (דברים טו י) בגלל, קרי ביה בגלגל²⁴.
- תוספות:** ריב"א: פרשת לך: ותענה שרי ותברח מפניה, פרש"י היתה משעבדת בה בקושי, והר' אליקים נתן טעם בדבר היאך צדקת כשרה עושה כך, לפי שהגר הונתה שרה תחילה כדפרש"י גבי ותקל גברתה בעיניה, ולכך היתה שרה מענה אותה בהיתר כי בספר סמ"ג כתוב במצות לא תונו דאיתא במדרש שאם הונה אותך אדם אתה רשאי להונתו שאינו קרוי עמיתך אחרי שהונה אותך.

23. משיבת נפש: הסבר בקטע זה =====

24. רבינו אביגדור: על פי ויקרא רבה כאן פרשה ל"ד אות ד' ואות ז', אלא שבמדרש לא נסמך לאיסור אונאת דברים במפורש עיי"ש. ויש לציין גם לסוף דברי המדרש: "אמר ליה הקב"ה לא דייך שלא נתת לו משלך מאומה אלא במה שנתתי לו אתה מכניס לו עין רעה". קטע זה מופיע גם ב"מושב זקנים" (ששון) בשינויים קלים.

ספורנו: ולא תונו, אפילו בדברים וגניבת דעת ועצות רעות אפילו בלתי שום דררא < לב > דממונא, כי אני ה' אלקיכם, אלקי הקונה ואלקי המוכר ומקפיד אני על אונאת כל אחד מהם.

גור אריה: אל תונו זו אונאת ממון. פירוש, כיון דסמוך אל "וכי תמכר ממכר", אם כן < לג > באונאת ממון איירי. אבל בתורת כהנים יליף ליה דבאונאת ממון מדבר, דאי באונאת דברים, הרי כתיב (פסוק יז) ולא תונו איש את עמיתו כו'.

והקשה הרא"ם למה הוצרכו ללמוד מזה דודאי כיון דכתיב וכי תמכרו ממכר אל תונו בודאי באונאת ממון איירי, ואין זה קשיא, דבתורת כהנים מביא שפיר טפי, שהרי לא תוכל לדחוק ולומר שמא אף על גב שהענין מדבר ממקח וממכר שמא קרא איירי באונאת דברים, ולכך בתורת כהנים דלא בעי ללמוד רק הדין שיש אונאה בממון מייתי שפיר דאי קרא באונאת דברים, הרי כתיב כבר אונאת דברים, ואם אתה אומר דקרא דלקמן (פסוק יז) איירי באונאת ממון, מה בכך, סוף סוף יש אונאה בממון, מה שרצינו ללמוד. אבל אם באנו לפרש איזה קרא מדבר באונאת ממון, צריך בודאי להביא ראיה, כיון שכאן מדבר כל הענין במקח וממכר אם כן בודאי מדבר באונאת ממון:

אור החיים: ולא תונו וגו', רבותינו ז"ל (בתו"כ) דרשו שהכתוב מדבר באונאת דברים, < לד > ולפי פשט הכתוב ירצה כי הגם שאמר למעלה אל תונו, ודקדק לומר מיד, להודיע כי באונאת מטלטלים הכתוב מדבר ולא באונאת קרקע, חש הכתוב שיטעה הטועה כי בקרקעות מותר לאונות, לזה אמר לא תונו וגו', ואומר ויראת מאלהיך פירוש הגם שאין דין אונאה בהם הוא דוקא לענין משפט יושבי תבל, אבל לעולם איסור אונאה יש בדבר: וטעם שאמרתי שאין בו אונאה הוא מטעם שהנחתי משפט זה לדרך אותו אני, והוא אומר כי אני ה' אלהיכם, פירוש שופט אתכם בדבר זה, לא לצד שמותר לאונות בקרקע, והרבה דינים מצינו בתורה שה' סלק משפטם לבית דין של מעלה...

ומה שלפנינו יש טעם בדבר לצד שימצא אדם מוכר שוה מאה בחמשים או להיפך אין בית דין יכול לעמוד על הדבר לדעת הקנין שהוא לצד הרצון, ואת שהוא לצד האונאה וסלק ה' דינו לבוחן לבות ויודע מחשבות אדם ותחבולותיו:

וכבר כתבתי למעלה, כי מקח טעות ישנו אפילו בקרקעות, וכן כתב הרמב"ם בפרק ט"ו מהלכות מכירה (ה"ג) וכן המוכר לחבירו קרקע וכו' ונמצא במקח מום שלא ידע בו הלוקח מחזירו אפילו לאחר כמה שנים עד כאן, ופירושינו זה כללוהו חז"ל במאמרם שאמרו אל תונו באונאת דברים, שבזה נכלל כל מין אונאה, כי גם המאנה חבירו לרמותו בדברי שקר הוא מאנהו, והרי הוא בכלל אונאת דברים:

העמק דבר: ולא תונו איש את עמיתו. ידוע הדרש שהוא אזהרה לאונאת דברים, ובאשר < לה > שמצוי הוא במקח וממכר להתקצף ולאונות את חבירו בדברים מש"ה סמך אזהרה זו לכאן שיהי נזכר אז מאותה אזהרה, וה"ה בכל שעה:

רש"י הירש: ויקרא כה יד. וכי תמכרו ממכר וגו'... [בתו"ד] כבר עמדנו על קרבת השורש < לו > "ינה" ל"כנה" "כנע" ול"גנה" בלשון חז"ל (ראה שמות כב כ). על פיה יש להגדיר את מושג האונאה: ניצול לרעה של חולשת הריע על מנת לקפח אותו. אונאת אדם במסחר היא ניצול חוסר ידיעתו על מנת לקפחו, וההלכה מבדילה בין אונאה ביחס לגופו של החפץ לבין אונאה ביחס לערכו...

ויקרא כה יז. ולא תונו וגו'. הפסוקים הקודמים אסרו אונאה במסחר והם ביארו איסור זה בייחוד ביחס למסחר בקרקעות, ואילו פסוק זה בא להרחיב איסור זה והרי הוא כולל עתה גם אונאת דברים. כל המצער את חבירו בדברים עובר בלאו זה (ב"מ נח:), כגון האומר לחבירו 'זכור מעשיך הראשונים', או 'זכור מעשי אבותיך', או האומר לחבירו בשעת צרתו

כדרך שאמרו לו חביריו לאיוב: 'זכור נא מי הוא נקי אבד', או המלבין פני חבירו ברבים, והמכנה שם לחבירו.

ובייחוד המצער את חבירו בדברים שכוונתם הרעה גלויה רק לשמים, והרי זה דבר המסור ללב ומשום כך נאמר כאן ביחוד 'ויראת מאלקיך'. כגון 'אם היו חמרים מבקשים תבואה ממנו לא יאמר להם לכו אצל פלוני שהוא מוכר תבואה, ויודע בו שלא מכר מעולם'. ואל ישאל את המוכר על מחיר סחורתו שעה שאינו מתכוון לקנות.

יש צד שווה בין אונאת דברים לבין אונאת ממון – בשתייהן המאנה מנצל את חולשת חבירו לרעתו, את חוסר בקיאותו בטיב הסחורה או את רגישותו הנפשית. וחמורה אונאת דברים מאונאת ממון שהרי זה בגופו ... וכו'.

(ב) אונאת הגר (פרשת משפטים)

- משפטים: פרק כב: (יט) זבח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו: (כ) וגר לא תונה ולא תלחצנו פי גרים הייתם בארץ מצרים: (כא) כל אלמנה ויתום לא תענון: (כב) אם ענה תענה אתו כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו: (כג) וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתמים: פ (כד) אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנשה לא תשימונו עליו נשף: (כה) אם חבל תחבל שלמת רעך עד בא השמש תשיכנו לו: (כו) כי הוא כסותו לבדה הוא שמלתו לערו במה ישכב והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני: ס
- (כז) אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאר: (כח) מלאתך ודמעך לא תאחר בכור בניך תתן לי: (כט) פן תעשה לשרך לצאנך שבעת ימים יהיה עם אמו ביום השמיני תתנו לי: (ל) ואנשי קדש תהיון לי ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לפלב תשלכון אתו: ס
- פרק כג: (א) לא תשא שמע שוא אל תשת ירך עם רשע להיות עד חמס: ס
- (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעת ולא תענה על רב לנטת אחרי רבים להטת: (ג) ודל לא תהדר בריבו: ס
- (ד) כי תפגע שור איבך או חמורו תעה השב תשיכנו לו: ס
- (ה) כי תראה חמור שונאך רבץ תחת משאו ותדלת מעזב לו עזב תעזב עמו: ס
- (ו) לא תטה משפט אבינך בריבו: (ז) מדבר שקר תרחק ונקי וצדיק אל תהרג כי לא אצדיק רשע: (ח) ושתד לא תקח פי השתד יעור פקחים ויסלף דברי צדיקים: (ט) וגר לא תלחץ ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים: (י) ויש שנים תזרע את ארצך ואספת את תבואתה...

וגר לא תונה ולא תלחצנו פי גרים הייתם בארץ מצרים:

(משפטים, שמות כב כ)

אונקלוס: ולגיוורא לא תונון ולא תעיקון ארי דיירין הויתון בארעא דמצרים: < לח >

תרגום יהונתן: וגיוורא לא תקנטון במילין ולא תעיקון למיסב ליה נכסוי, עמי בני ישראל הוו דכירין ארום דיירין הויתון בארעא דמצרים.

רש"י: וגר לא תונה: אונאת דברים קונטרליאר"ד בלע"ז כמו (ישעיה מט) והאכלתי את מוניך את בשרם. ולא תלחצנו, בגזילת ממון. כי גרים הייתם, אם הוניתו אף הוא יכול להונתך ולומר לך אף אתה מגרים באת, מום שבך אל תאמר לחברך. כל לשון גר אדם שלא נולד באותה מדינה אלא בא ממדינה אחרת לגור שם.

רשב"ם: לא תונה: בדברים, שהרי בממון כתיב [אל] תונו איש את אחיו, והוא הדין לכל ישראל אלא שדיבר הכתוב בהווה שיכול להונות את הגר במעשה אבותיו ועל

מעשיו בגיות²⁵ : ולא תלחצנו, לעשות מלאכתך²⁶, לפי שהוא בלא גואל, כדכתיב וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים [לוחצים, כלומר] מעבידים אותם: כי גרים הייתם, כמו שמפורש לפנינו (שמות כג ט) ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם. ולפי שצרתו מרובה עונשו מרובה.

< מא > **אבן עזרא:** וגר כאשר יקבל הגר שלא לעבוד עבודת כוכבים²⁷, לא תונהו בארץ בעבור שיש לך כח רב ממנו, וזכור כי גרים הייתם כמוהו, וכאשר הזכיר הגר שאין לו כח ככה היתום והאלמנה שהם ישראלים ואין להם כח.

הפירוש הקצר: וגר לא תונה, פירש בו הגאון, בעבור שהוא סמוך עם זוכת, שדין הזוכה על ישראלי. וטעם לה' לברו, שלא יעשה כמעשה הכותים את ה' היו יראים (וטעם וגר לא תונה) [ו]כמו נעמן שהיה משתחוה גם לאלהיו. וטעם וגר לא תונה, הוא גר תושב, כי אין לו עיקר ממשפחה וכל אחד מן האזרחים יכול להונתו בהונו גם בדירתו, גם להביאו לידי לחץ על ידי עדות כי הכתוב אמר לא תענה ברעך:

< מב > **רבינו אברהם בן הרמב"ם:** וגר לא תונה: [גר] נגזר מן ההתגוררות בארץ נכריה, ועיקר הוראתו על גר בנוגע למדורו ושוב נעתק אל גר צדק שנכנס בדת (כמו) וכי יגור אתך גר ועשה פסח וגו', ומפני שהוא על פי הרוב גר בנוגע למדורו. ופשיטה דקרא שהוא מתכוין כאן בגר אל גר בנוגע למדורו באמרו "כי גרים הייתם" וגו', והמעתיקים ז"ל פירשוהו בגר צדק, ואפשר שהכוונה אל שניהם גר סתם וגר צדק²⁸. וביארו החכמים ז"ל כי "אונאה בדברים ולחיצה בממון".

< מג > **תוספות:** וגר לא תונה, אע"פ שאמרתי זוכה לאלהים יחרם, בגר שזכה בגיותו כיון שנתגייר לא תוננו על מה שעשה כי הכל מחול הוא.

< מד > **בכור שור:** וגר לא תונה, לפי שאינו יודע עניני הארץ דבר קל לאנות אותם. כי גרים הייתם, ומן הדין אוהבים זה את זה.

< מה > **חזקוני:** וגר לא תונה, סמכו לזוכה לומר לך אע"פ שאני קץ בעבודת כוכבים אוהב אני את הגר שפירש ממנה. לא תלחצנו, לעשות מלאכתך, ולפי שאינם יודעים בעניני הארץ דבר קל הוא להונותם הזהיר עליהם הכתוב.

< מו > **רמב"ן:** כי גרים הייתם בארץ מצרים, לא הוכשרו כל הגרים בעבור היותנו גרים בארץ זמן, ואין טעם שיהיו מובטחים לעולם בעבור כן. ופירש רש"י כי הוא טעם ללא תונה אותו, יזהיר שלא תונה אותו בהונאת דברים, שאם הונתו אף הוא יכל להונותך ולומר

25. רשב"ם: מובן דברי הרשב"ם מורים שמפוסק זה נלמד עיקר איסור אונאת דברים ואין לאו מיוחד על גר, ודבר הכתוב בהווה. אבל לפי דרשות חז"ל בבי"מ נט ובספרא עיקר איסור אונאת דברים נלמד מפסוק מיותר בפרשת בהר ולא תונה איש את עמיתו, וכאן נאמר לאו מיוחד על אונאת הגר בדברים, ואולי כוונת הרשב"ם רק לעמוד על פשוטו של מקרא. וכבר עמד על דבריו ב"אמרי דוד" (להר"ר דוד שליטל, ויטסן תרס"ה) מצוה ס"ג.

ומש"כ בסוף דבריו "ועל מעשיו בגיות" לכאורה ראייה דלא כמהרש"א לקמן > > דבגר עצמו אין אונאה בזכור מעשיך הראשונים ואדרבא זכות לו עיי"ש. בהגהות המו"ל של פירוש הרשב"ם מכ"י כתב כאן בהערה שבכ"י כתוב: "בגרות", (וכנראה שבדפוס ישן היה כתוב בגיות), ובפשטות נראה דא"א לגרוס בגרות דלא עסקינן כעת במעשיו אחרי שנתגייר.

26. פירש איסור הלחיצה שר"ל עבודת פרך, וכמו הלחץ שסבלו היהודים במצרים. יש לו חבר בראשונים בדברי הראב"ד בשטמ"ק לקמן > >, ועיין עוד בפרק על אונאת הגר ??

27. **אבן עזרא:** חידוש דקאי על גר תושב דלא רוב הראשונים, וכבר עמד על כך בגריפ"פ > > עיי"ש ובפרק על אונאת הגר ?? . עצם פירושו הוא המשך למש"כ בפסוק הקודם זבח לאלקים יחרם וגו' שמפרש דקאי על גר תושב ולכן כתב שאם קבל שלא לעבוד ע"ז מצוים שלא להונות.

28. **רבינו אברהם:** עיין בפרק על אונאת הגר ??? ביאור שיטה זו ובכלל מי נקרא גר לענין איסור אונאת הגר.

לך אף אתה מגרים באת, מום שבך אל תאמר לחברך. ור"א אמר זכור כי גרים הייתם כמוהו. ואין בכל זה טעם כעיקר:

והנכון בעיני כי יאמר לא תונה גר ולא תלחצנו ותחשבו שאין לו מציל מידך, כי אתה ידעת שהייתם גרים בארץ מצרים וראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אתכם ועשיתי בהם נקמה, כי אני רואה דמעת העשוקים אשר אין להם מנחם ומיד עושקיהם כח, ואני מציל כל אדם מיד חזק ממנו. וכן האלמנה והיתום לא תענו כי אשמע צעקתם, שכל אלה אינם בוטחים בנפשם, ועלי יבטחו. ובפסוק האחר הוסיף טעם ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים (להלן כג ט). כלומר, ידעתם כי כל גר נפשו שפלה עליו והוא נאנח וצועק ועיניו תמיד אל ה' וירחם עליו כאשר רחם עליכם, כמו שכתוב (לעיל ב כג) ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויצעקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה, כלומר לא בזכותם רק שרחם עליהם מן העבודה:

רלב"ג: ביאור המלות: וגר, הוא גר צדק שהוא (גר) בן ברית, וכבר נלמד זה מהדברים הנלוים לו והם האלמנה והיתום והעני מִישראל (בפסוק אח"כ 'אם כסף תלוה את עמי'). והנה הזהיר על אלו מפני שנפשם שפלה ואין להם כח, והקדים דין הגר כי לא יחסר לו רק עזר המשפחה, ואחר כך הזכיר האלמנה והיתום כי לא יחסר להם רק סדר ההנהגה והמשא והמתן כי אין להם מי שישא ויתן בעסקיהם כראוי, ואח"כ העני והוא היותר שפל רוח מכולם.

לא תונה, דבר ידוע הוא כי יש אונאה בדברים ואונאה בממון, ואולם האונאה אשר בממון אמרו 'וכי תמכרו ממכר וגו' אל תונו איש את אחיו, ואולם האונאה אשר בדברים כאמרו 'והאכלתי את מוניך את בשרם', והנה זאת ההונאה פירשו במכילתא אונאת דברים.

ולא תלחצנו, דבר ידוע שאין זאת האזהרה שלא נלחץ גופו ודחקהו מענין 'ותלחץ רגל בלעם', כי כבר הקדימה התורה נזקי הגוף בזאת הפרשה ונעתקה אל נזקי הממון בהדרגה כמו שנבאר לסוף זאת הפרשה, ולזה יהיה אמרו 'ולא תלחצנו' בממון, כי כבר יפול שם הלחץ בממון. ולפי שסמכו לאונאה הנה יהיה זה הלחץ אונאת ממון. והנה הקדימה התורה אונאת דברים כי היא יותר קשה, וכבר יורה שזה החלץ הוא ממון כי כבר אמר אחר זה בענין הממון וגר לא תלחץ, (שמות כג ט) ר"ל שלא תטה משפט כמו שיתבאר אחר זה, וכבר אמרה זה התורה בביאור אמרה לא תטה משפט גר יתום ואלמנה.

שם: ביאור הדברים: אמר וגר לא תונה בדברים ולא תלחצנו בממון להנותו במקח וממכר מפני חולשתו, כי אין בשער עזרתו, כי אתם הייתם גרים בארץ מצרים וידעתם צער הגר כאשר יצרו לו וילחצוהו, או ירצה בזה שאם תבזוהו מפני שהוא גר גם הוא יכול להשיב לכם כי גרים הייתם בארץ מצרים, וכן פירשו זה במכילתא.

והנה אונאת דברים היא כמו שיקראוהו גר או שיאמרו לו זכור מעשיך ושאר מה שידמה לזה, ואולם שאר דיני אונאת ממון במקח וממכר יתבארו בעז"ה בפרשת בהר סיני.

פירוש הטור: כי גרים הייתם בארץ מצרים, פי' הרמב"ן לא הוכשרו כל הגרים בעבור היותינו גרים בארץ מצרים, והנכון בעיני שהזהיר לא תונו את הגר שתחשוב כי אין לו מציל זכור כי גרים הייתם בארץ מצרים והצלתי אתכם משם כי אני רואה דמעת העשוקים אשר אין להם כח ואצילנו מידך, וכן אלמנה ויתום לא תענון כי אשמע צעקתם כי כל אלה אינם בוטחים בנפשם ועלי יבטחו ועלי מוטל להצילם, ובמקום אחר פירש יותר ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם, פי' אתם ידעתם את נפש הגר שנפשו שפלה ובכל עת צועק את השם כאשר צעקתם אלי והשעתי אתכם.

רבינו בחיי: וגר לא תונה, באונאת דברים, ולא תלחצנו, בגזלת ממון. בכמה מקומות כתוב בתורה והזהיר הקב"ה על הגר לפי שהגר הוא מוצא עצמו יחידי בארץ נכריה, ולכך נקרא גר מלשון גרגיר הנמצא יחידי בראש ענף האילן, מבזים אותו ומריעים לו, על כן אמר הש"י אל תחשוב שאין לו מי שיריב את ריבו כי אני הוא הרב

את ריבו והעושה נקמה בעושיקיו.

וזהו שנתן טעם ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים, לא אמר ואתם ידעתם את הגר אלא את נפש הגר כלומר ידעתם כי כל גר נפשו שפלה עליו ואין לו למי ישא עיניו כי אם אלי ועל כן ארחם עליו כמו שרחמתי עליכם שהייתם גרים בארץ מצרים.

אברבנל: ...גם אפשר לפרש 'זובח לאלהים יחרם' [-הפסוק שלפניו] בדמות הקדמה למה שיאמר אחריו 'וגר לא תונה ולא תלחצנו'... שלא יגנה את הגר ולא יחרפוהו במה שהוא גר ועובד עבודת אלילים קודם לזה, כי הנה עם היות שזובח לשום אלהים יחרם, ר"ל שימות ויחרם כל אשר לו ורכושו, הנה הגר אע"פ שקודם גרותו היה זובח לאלהים אחרים, כבר אינו עתה עובד גילוגלים ולכן אין ראוי שתונהו, ר"ל שתגנהו בדברים אלו שהיה גר ועובד ע"ג.

אור החיים: וגר לא תונה וגו' כי גרים וגו', רש"י ז"ל פירש אף הוא יכול להונותך, כי גרים וגו', ור' אברהם פירש זכור כי הייתם כמותו, ורמב"ן דחה ב' הדרכים ופירש כי תדעו שאשמע צעקת דלים כאשר שמע צעקתך וגו':

ונראה לומר על פי הקדמה הידועה, כי נשמות בני ישראל הם שורש הקדושה, בני אברהם יצחק ויעקב, חבל נחלתו יתברך, וכל זולתם הם חלק רע, ולזה לא יקפידו בזלזול אדם שאינו מהם ובאונאתו, לצד שיחשבוהו שפחות הוא מהדרגות הקדושה, ומזה יולד ענפי האונאה, לזה כאשר צוה עליהם, לבל יונם ולא ילחצום, אמר הטעם שאני מצוה לבל תונהו, שאין לך לומר שהוא בחינת שורש הרע, או כיון שהוא מוטבע בבחינת הקליפה הרי נגרע מערכך, כי אתם גרים הייתם במצרים, פירוש על דרך מה שפירשתי (בראשית מו ג) בפסוק כי לגוי גדול אשימך שם, ובפסוק אשר הוצאתיך מארץ מצרים בפרשת יתרו (לעיל כ ב) שנשמות ישראל עצמם היו טבועים בקליפה, ואם כן יהיה גר זה כאחד מכם באין הבדל, ולזה לא תונהו ולא תלחצנו:

רש"ר הירש: "תונה" משורש "ינה", קרוב ל"כנע", להשפיל להכניע, "כנה" לקרוא בשם לא נכון, "גנה" בלשון חכמים: לבזות. ואולי הוא קרוב גם ל"קנה" להביא תחת שלטונו, לרכוש.

השורש "ינה" משמעו אפוא קיפוח בלתי חוקי בנכסים חומריים או רוחניים, ומכאן מצד אחד אונאת ממון "וכי תמכרו ממכר וגו' אל תונו איש את אחיו", ומאידך אונאת דברים. לפיכך "וגר לא תונה" פירושו לכאורה לא תונה אותו לא בדברים ולא במעשים, אולם בכבא מציעא נח: אמרו באונאת דברים הכתוב מדבר...

(ג) וגר לא תלחץ

וְגֵר לֹא תִלְחָץ וְאַתֶּם יִדְעֶתֶם אֶת נַפְשׁ הַגֵּר כִּי גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ
מִצְרָיִם: (שמות כג ט)

< נג > **אונקלוס:** ולגיורא לא תעיקון ואתון ידעתון ית נפשא דגיורא ארי דיירין הויתון בארעא דמצרים:

תרגום יהונתן: ולגיורא לא תעיקון ואתון חכימתון ית אניק נפש גיורא ארום דיירין הויתון בארעא דמצרים:

< נד > **רש"י:** וגר לא תלחץ, בהרבה מקומות הזהירה תורה על הגר מפני שסורו רע (כ"מ ט). את נפש הגר, כמה קשה לו כשלוחצים אותו.

< נה > **אבן עזרא:** הפירוש הקצר: וגר לא תלחץ, גם עם השופט ידבר, בעבור שלא יחשב השופט כאשר יריב הישראלי עם הגר לעזור תורת ישראל, גם כן דברי יחיד אמר הכתוב לא תלחץ, והעד: ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו (דברים א טז):

< נו > **בכור שור:** וגר לא תלחץ, בדין, להטות דינו. ולמעלה (כב כ) הזהיר עליו אפילו שלא בשעת דין, ולכך אמר למעלה לא תונה, וכאן לא אמר כי אם לא תלחץ. ואגב שאמר לא תטה משפט אביוןך בריבו, אמר כאן וגר לא תלחץ, ואחר שאמר לא תטה משפט וגר לא תלחץ אמר איך יעביד (עיבד) להו חיות ומידת רחמנות.]- הכוונה לפסוק הבא "ושש שנים תזרע וגו' ואכלו אביוני עמך", וגרים בכלל].

< נז > **חזקוני:** וגר לא תלחץ, להטות דינו, ולמעלה הזהיר עליו אפילו שלא בשעת הדין. סמכו כאן לפי שאין לו גואלים וקל ונוח הוא ללחצו ולעוותו בדין.

< נח > **רלב"ג:** אחשוב בזה אזהרה לדיין שלא ילחץ הגר בדינו כשיעלים עינו מלעיין כראוי בדינו מפני היות דעתו יותר קרובה אל העברי אשר יריב עמו, ולזה נמשכה האזהרה הזאת לאזהרת לקיחת שוחד וזה כי עוות הדין כבר יהיה לשתי סבות, אם מפני היות דעת הדיין קרובה לאחד מבעלי דיניו, אם מפני היות דעת הדיין רחוקה מאחד מהם, ולזה אמרו רבותינו שאין ראוי לאדם לרדוף לא לאוהבו ולא לשונאו, ואמרה תורה שהוא ראוי שנחמול עליו לפי שנפשו שפלה ויכאב לבו מאד אם נלחצו בזה האופן, וכבר ידענו נפש הגר ושפלותו כי גרים היינו בארץ מצרים.

< נט > **העמק דבר:** וגר לא תלחץ, אזהרה יתירה לב"ד שלא יהיו לוחצים אותו אם הוא ראוי לעונש לא ילחצנו יותר מדי: ואתם ידעתם וגו'. וידעתם את לבו שהוא נמוג בעת שהוא נשפט ואין לו גואל להקל דינו. ע"כ באה אזהרה זו להרחיב את לבו שלא יענש יותר מהראוי אם לא הי' גר:

(ד) אונאת הגר (פרשת קדושים)

- < ס > אל תבקשו לטמאה בהם אני ה' אלהיכם: (לב) מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ויראת מאלהיך אני ה': פ
- (לג) וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אותו: (לד) כְּאֶזְרַח מִכֶּם יִהְיֶה לְכֶם הַגֵּר הַגֵּר אִתְּכֶם וְאֶהְבֶּתְּ לוֹ כְּמוֹדֶךָ כִּי גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם: (לה) לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה: (לו) מאנני צדק אבני צדק איפת צדק והין צדק יהיה לְכֶם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם: (לז) ושמרתם את כל חקתי ואת כל משפטי ועשיתם אתם אני ה': פ
- קדושים: ויקרא פרק יט: (כג) וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פריו שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל: (כד) ובשנה הרביעית... (כה) ובשנה החמישית... אני ה' אלהיכם: (כו) לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תעוננו: (כז) לא תקפו פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקנד: (כח) ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם וכתבת קעקע לא תתנו בכם אני ה': (כט) אל תחלל את בתך להזנותה ולא תזנה הארץ ומלאה הארץ זמה: (ל) את שבתתי תשמרו ומקדשי תיראו אני ה': (לא) אל תפגו אל האבת ואל הידענים

וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אותו: כְּאֶזְרַח מִכֶּם יִהְיֶה לְכֶם הַגֵּר הַגֵּר אִתְּכֶם וְאֶהְבֶּתְּ לוֹ כְּמוֹדֶךָ כִּי גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם: (ויקרא יט לג-לד)

< סא > **אונקלוס:** וארי יתגיר עמכון גיורא בארעכון לא תונון יתיה:

תרגום יהונתן: וארום אין איתגייר ואיתחזק עמכון גיורא בארעכון לא תונו יתיה במילין קשין:

< סב > **רס"ג** לא תונו, אל תצערוהו ותקניטוהו.

< סג > **רש"י** לא תונו, אונאת דברים, לא תאמר לו אמש היית עובד ע"ז ועכשיו אתה בא ללמוד תורה שנתנה מפי הגבורה.

< סד > **אבן עזרא:** וכי יגור אתך גר, הזכירו אחר הזקן [הפסוק הקודם הוא מפני שיבה תקום], והטעם כאשר הזהרתך לכבד הזקן הישראלי בעבור שאין לו כח, כך הזהרתך על הגר שכחך גדול מכוחו או בעבור שאין לו כח שהוא בארצך ברשותך.

< סה > **ר"י בכור שור:** ואהבת לו כמוך, כלומר כאחד מן האזרחים, כי גרים הייתם, דרך הגרים לאהוב זה את זה כדאמרין (פסחים קיג:): ג' אוהבים זה את זה הגרים וכו'. לא תונו [אתו], כשאינו בקי במשא ומתן של ארצכם וקל לאנות אותו, ואף באונאת דברים כי ירא להשיב. כי גרים הייתם, אלא שאני ה' אלקיכם שהוצאתי אתכם מן הגרות ועשיתי אתכם אזרחים.

< סו > **חזקוני:** וכי יגור אתך גר, בא ואמר לו גר אני יכול יקבלנו ת"ל אתך, במוחזק לך. כאזרח מכם, מה אזרח שקבל עליו כל דברי התורה אף גר כן, מכאן אמרו (תוי"כ) גר שקבל עליו כל דברי תורה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו ר' יוסי ב"ר יהודה אומר אפילו דבר קטן מדקדוקי סופרים. **כי גרים הייתם בארץ מצרים,** פרש"י מום שבך אל תאמר לחברך, ובמצרים עבדו ישראל עבודת כוכבים כדכתיב בסוף יהושע והסירו את אלהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר ובמצרים (יהושע כד יד).

- רלב"ג:** וכי יגור אתכם גר בארצכם, זה גר צדק. לא תונו אותו, ידמה שיהיה הרצון בזה < סו > אונאת דברים, כאילו תאמר שיזכיר לו מעשה אבותיו לביישו. ולפי שצויה התורה לתת כבוד לראוי לו מפני החכמה והישישות, צויה שלא לבזות אלו האנשים שתלויה מאחריהם קופה של שרצים.
- תוספות: ריב"א:** לא תונו אותו (בגר, ויקרא יט) אונאת דברים, לא תאמר אתמול היית עובד ע"ז ועכשיו אתה בא ללמוד תורה שנתנה מפי הגבורה, כי גרים הייתם, מום שבך אל תאמר לחברך, כפרש"י, ובמצרים עבדו ישראל ע"ז כדכתיב בסוף יהושע והסירו את אלהי הנכר אשר עבדו אבותיך בעבר הנהר ובמצרים, כך פ' חזק' [חזקוני], ואמנם פרש"י בבבא מציעא פרק הזהב וז"ל: כיון דגרים הייתם גנאי לכם להזכיר את הגירות.
- פירוש הטור:** וכי יגור אתכם גר: סמכו אחר הידור הזקן לומר כשם שאני מצוה אותך < סט > להדר הזקן מפני שהוא תש כח כך אני מצוה על הגר שלא להונותו מפני שהוא בארצך והוא תש כח. וי"מ לכך סמכו וכי יגור אתך למפני שיבה תקום לומר אפילו זקן ארמאי. וכתב אני ה' וכי יגור אתך גר לומר שכל המטה דינו של גר כאילו מטה דינו של הקב"ה.
- רבינו שלמה אסתרוק:** מדרשי התורה בהר, להקדוש ז"ל [סוף תקופת הראשונים]: < ע > כתב רש"י ז"ל וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אותו, זה אונאת דברים, לא תאמר לו אמש היית עובד ע"ז ועכשיו אתה בא ללמוד תורה שנתנה מפי הגבורה. אחשוב שלא רצה בזה שיאמר לו זה דרך בזיון, כי אין זה בכלל אונאה רק ביזוי והקנט דברים ואסור באמת שמונעו מללמוד תורה, גם ר"ל שלא יאמר לו אמש היית עובד ע"ז איך תבוא עתה ללמוד תורה ותעזוב אמונתך, כי זה יהיה עצת חטאין ולא יפול בו לשון אונאה.
- אבל הרצון שלא תאמר לו בחלקקות כמה נאים מעשיך שאמש היית עובד ע"ז ועתה באת לחסות תחת כנפי שכינה, ותהיה כוונתך להזכירו מעשיו הראשונים הרעים, כי זה באמת אונאת דברים שהוא חושב כי כונתך רצויה לכבודו ולהגדילו, ולבכך לא כן יחשוב רק כדי שיזכור ויבוש ממך, ואין לך אונאה גדולה מזו, כי תכנו בלשון, וזה מכה רעהו בסתר (דברים כו כד) למיקם עליה בארור, והזהיר זה בגר לעבור עליו בלאו.
- אברבנל:** ואמנם פירוש 'וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אותו' יראה בקשורה שכאשר < עא > הודיע השם לישראל תועבות הכנענים חשש אולי בני ישראל ילעגו מהגרים הגרים אתם מפני המעשים שהיו עושים קדמוניהם ולפי שבזה יכסה כלימה פניהם צוה יתברך שבהיות הגר בארצם שלא יונו אותו. ואין האונאה הזאת רמאות ותחבולה, אלא שלא ילעגו ממנו מהמעשים האלו שהיו לאבותיהם... אלא יהיה הגר בעיניהם כאחד מבני ישראל, ולכך לא יכלימם בדברי מדברי אבותיהם כי כבר אינו מהם אלא מעדת ישראל... ואחר שהזהיר על האונאה הזאת מהלעג והכלימה הזהיר במצוה אחרת במעשים ואמר לא תעשו עון במשפט...
- ספורנו:** וכי יגור אתך גר (בארצכם) לא תונו אותו, אפילו אונאת דברים והוסיף ואמר (שם יט < עב > לה) לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה, וזה כי בהיות בכלל אונאה גם אונאת ממון הזהיר מן האונאה הכללית לאזרח ולגר והם מדות הלח והיבש ומשקלותם.
- העמק דבר:** וכי יגור אתך גר, משום דדרך גר להיות נדבק עם יחיד מאזרחים מש"ה < עג > כתיב בלשון יחיד. גר בארצכם, דאי הוא גר בארץ נכריה במקום שאתם גרים ג"כ הדבר מושכל שתאהבו אותו כמנהג גרים שאוהבים זה את זה כדאיתא בפסחים (קיג) ותחושו לצערו כדי שלא יגיע לכם כאלה, אבל אי יגור בארצכם מכל מקום לא תונו

אותו בלשון רבים, הכל מוזהרים אל אונאתו אפילו מי שאינו עמו באונאת ממון למען כחש ולהשיג ריוח באונאתו והוא לא ידע איך להזהר בארץ נכריה.

רש"ר הירש: יגור, גר ראה פירושו לעיל יז ח, נז"ל: קשה לפרש את "יגור" כאן במשמעות ידור דירת ארעי. שהרי גר צדק נידון כאן שבא להשתקע בקרב ישראל. נראה אפוא ששורש "גור" מתבאר כאן במשמעות "היות גר" או "התגייר".

ובלאו הכי נראה לנו, וכבר עמדנו על כך בפירוש בראשית עמ' קנ, שעיקר משמעות "גור" מורה על חסרון קרקע, מבחינה זו הרי הגר מנוגד לאזרח, מאדמה אחרת נשתל לכאן, בתחילתו אף אין לו זכות לקרקע, כמו כן דיני יובל מקשים עליו לרכוש אחוזת קרקע דרך קבע...]

❖ פרק ג: בנביאים וכתובים ❖

❖ "תואנה"

< עה > וַיֹּאמֶר לוֹ אָבִיו וְאָמוֹ הֲאִין בְּבָנוֹת אַחֶיךָ וּבְכָל עַמִּי אֲשֶׁה כִּי אֲתָה הוֹלֵךְ לְקַחַת אִשָּׁה מִפְּלִשְׁתִּים הָעֲרָלִים וַיֹּאמֶר שְׁמֹשׁוֹן אֶל אָבִיו אוֹתָהּ קַח לִי כִּי הִיא יְשָׁרָה כְּעֵינַי: וְאָבִיו וְאָמוֹ לֹא יָדְעוּ כִּי מֵה' הִיא כִּי תֵּאָנָה הוּא מִבְּקֵשׁ מִפְּלִשְׁתִּים וּבָעֵת הַהִיא פְּלִשְׁתִּים מִשְׁלִים בְּיִשְׂרָאֵל:

שופטים יד, ג-ד

רש"י: כי תואנה הוא מבקש, עלילה להתגרות
בם:
רד"ק: תאנה, עלילה, כתרגומו: תוסקפא,
ותרגום עלילות דברים תסקופי מלין, וכן
האלהים אנה לידו, לשון עלילה וסבה:

מצודת דוד: כי תואנה, כי בדבר זה יהיה
הוא מבקש מפלשתים עלילה להרוג בהם:
מצודות ציון: תאנה, עלילה כמו (מלכים ב ה)
כי מתאנה הוא לי.

❖ "מתאנה"

< עו > וַיָּבֵא הַסֹּפֵר אֶל מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר... הִנֵּה שְׁלַחְתִּי אֵלֶיךָ אֶת נַעֲמָן עַבְדִּי וְאֶסְפְּתוֹ מִצָּרְעָתוֹ: וַיְהִי כִּקְרָא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶת הַסֹּפֵר וַיִּקְרַע בְּגָדָיו וַיֹּאמֶר הֲאֵלֹהִים אֲנִי לְהִמִּית וּלְהַחְיֹת כִּי זֶה שִׁלַּח אֵלַי לְאַסֹּף אִישׁ מִצָּרְעָתוֹ כִּי אֵךְ דָּעוּ נָא וּרְאוּ כִּי מִתְאַנֶּה הוּא לִי: מלכים ב ה ו-ז

רש"י: מתאנה, מבקש תואנה להתגרות בי:
מתאנה, לשון עלילות (דברים כב יד):
רד"ק: מתאנה הוא לי, מתעולל עלי עלילות
ומבקש ממני דבר שלא אוכל לעשותו כדי
שילחם עמי כי בשלום היה אז עמו:

רלב"ג: כי מתאנה הוא לי, ר"ל מבקש תואנה
כדי שילחם עמי:
מצודת ציון: מתאנה, מבקש עלילה כמו
תואנה הוא מבקש (שופטים יד):

❖ "מוניך"

< עו > הִיָּקַח מִגְבוּר מְלָקוֹחַ וְאִם שְׁבִי צְדִיק יִמְלֹט: כִּי כֹה אָמַר ה' גַּם שְׁבִי גְבוּר יִקַּח וּמְלָקוֹחַ עָרִיץ יִמְלֹט וְאֶת יְרִיבֶךָ אֲנָכִי אָרִיב וְאֶת בְּנֵיךָ אֲנָכִי אוֹשִׁיעַ: וְהֵאֱכַלְתִּי אֶת מוֹנִיךָ אֶת בְּשָׂרָם וְכַעֲסִים דָּמָם יִשְׁכְּרוּן וַיִּדְעוּ כָּל בָּשָׂר כִּי אֲנִי ה' מוֹשִׁיעַךָ וְגֵאלְךָ אֲבִיר יַעֲקֹב: ישעיהו מט

כד-כו

רש"י: והאכלתי את מוניך, הבבליים לחית
השדה את בשרם, מוניך לשון 'אל תונו'
(ויקרא כה) אונאת דברים המקנתרים אותך

בגידופיהם:
אבן עזרא: והאכלתי מוניך, מגזרת 'לא תונו'
איש את עמיתו, ואחרים אומרים: סופריך,

מצודת דוד: והאכלתי, להחיות הראויות לאכול בשר אאכיל את המקנתרים אותך באונאת דברים:
מצודת ציון: מוניך, ענין קנתור ואונאת דברים וכן וגר לא תונה:

כמו 'על ידי מונה' (ירמיה לג יג), שישראל נמשלו לצאן. (עיי' תרגום 'דהו מונן ליד')
רד"ק: והאכלתי את מוניך, אונסיך, כמו (יחזקאל מה ח) ולא יונו עוד נשיאי את עמי ותרגומו ולא ינסון:

❖ "נענה"

< עח > **נָגַשׁ וְהוּא נִעְנָה וְלֹא יִפְתַּח פִּיּוֹ כִּפְשָׁה לְטַבַּח יוֹבֵל וְכִרְחַל לְפָנַי גְּזִיזָה**
נְאֻלָּמָה וְלֹא יִפְתַּח פִּיּוֹ: ישעיהו נג ז

לנגישת הממון שהוא בדמיון הגז, ודמה אותו לרחל ולא לכבש לחולשתה יותר, כי בכל המינין הנקב' חלושה מהזכר כן ישראל בגלות הם חלושים מאד:

רש"י: נגש והוא נענה, נגש הנה בנוגשים ודוחקים: והוא נענה, באונאת דברים, שורפרלרין בלע"ז:

מצודת דוד: נגש והוא נענה, בעבור זה היה נלחץ לקחת עשרו או היה הוא נענה בעינוי הגוף אם דל הוא ואין ידו משגת: ולא יפתח פיו, להתלונן ולהתרעם על הדבר כי פחד פן יוסיפו סרה:

רד"ק: נגש והוא נענה, נגש בממון, כמו נגש את הכסף, לא יגוש את רעהו: נענה, בגוף שמענים גופו במכות ועם כל זה לא יפתח פיו לא היה לו רשות לזעק ולהתלונן על מה שהיינו עושי' לו אלא היה כמו השה שיובילו אותו לשחוט שלא יפתח פיו ולא יצעק או כמו הרחל שנאלמה לפני גוזזים, ודמיון השה הוא לענוי הגוף ולתמותתו ודמיון הרחל הוא

מצודת ציון: נענה, מלשון עינוי:

❖ אונאת גר

< עט > **כֹּה אָמַר ה' עֲשׂוּ מִשְׁפָּט וְצִדְקָה וְהִצִּילוּ גְזוּל מִיַּד עֲשׂוֹק וְגַר יְתוֹם**
וְאֵלְמָנָה אֵל תָּנוּ אֵל תַּחֲמִסוּ וְדָם נָקִי אֵל תִּשְׁפְּכוּ בְּמִקְוֵם הַזֶּה:

ירמיהו כב ג

מצודת ציון: תונו, ענין אונאת דברים וכן וגר לא תונה. (שמות כב):

רש"י: אל תונו, זו אונאת דברים: **מצודת דוד:** אל תונו, זהו אונאת דברים של עגמת נפש:

❖ "הונה"

< פ > **וְאִישׁ לֹא יוֹנֶה חֲבֵלְתּוֹ חוֹב יְשִׁיב גְּזֻלָּה לֹא יִגְזַל לְחִמּוֹ לְרַעֲב יִתֵּן**
וְעִירִים יִכְסֶּה בְּגָד: יחזקאל יח ז עָנִי וְאֶבְיוֹן הוֹנֶה גְּזֻלוֹת גְּזוּל חֲבֵל לֹא יְשִׁיב וְאֵל הַגְּלוּלִים נָשָׂא עֵינָיו תוֹעֵבָה עֲשָׂה: יחזקאל יח יב:

וְאִישׁ לֹא הוֹנֶה חֲבֵל לֹא חֲבֵל וְגְזֻלָּה לֹא גְזוּל לְחִמּוֹ לְרַעֲב נִתֵּן וְעִירוֹם

כֶּסֶה בְּגָד: יחזקאל יח טז

מחלישותם וההונאה היא קיחת ממון אחרים במשא ומתן שלא מדעתם או מדעתם כמו ולא יונו נשיאי עוד את עמי והאכלתי את מוניך:

רד"ק: (יב) עני ואביו הונה, זכר עני לפי שהוא חלוש והוא נקל להונתו והוא גם אחרים הונה כאשר יכול אלא זכר עני ואביון על ההוה כי לא יירא להונותם

מצודת דוד: (יב) הונה, עשק מהם הון:

❖ "הונו" ===צ"ע אם להעתיק כי פה אונאת ממון==

< פא > אָב וְאִם הִקְלוּ בְךָ לִגְר עָשׂוּ בְעֶשֶׂק בְּתוֹכְךָ יְתוֹם וְאֶלְמָנָה הוֹנוּ בְּךָ:
 יחזקאל כב ז עַם הָאָרֶץ עָשְׂקוּ עֶשְׂקוּ וְגִזְלוּ גִזְלוּ וְעָנִי וְאֶבְיֹן הוֹנוּ וְאֵת
 הַגֵּר עָשְׂקוּ בְּלֹא מִשְׁפָּט: יחזקאל כב כט

מצודת דוד: הונו, עם כי מהראוי לתת להם מצודת ציון: הונו, מלשון אונאה ועושק
 חממון: צדקה, הם לא נתנו ועוד לקחו משלהם.

❖ "יונו"

< פב > לְאָרֶץ יִהְיֶה לוֹ לְאַחֲזָה בְּיִשְׂרָאֵל וְלֹא יוֹנוּ עוֹד נְשִׂאֵי אֶת עַמִּי וְהָאָרֶץ
 יִתְּנוּ לְבֵית יִשְׂרָאֵל לְשִׁבְטֵיהֶם: יחזקאל מה ח

< פג > וְלֹא יִקַּח הַנְּשִׂאִים מִנְּחֻלַת הָעָם לְהוֹנֵתָם מֵאַחֲזָתוֹ יִנְחַל אֶת
 בְּנָיו לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא יִפְצוּ עַמִּי אִישׁ מֵאַחֲזָתוֹ: יחזקאל מו יח

מדעת כמו 'לא תונו איש את עמיתו', מדעת שאונס אותו בגלוי בכח, ומזה 'ולא יונו עוד נשיאי את עמי', וכן 'והאכלתי את מוניך', 'חרב היונה', 'העיר היונה'. ושני הענינים נזכרים בפרשה הבאה אחר זה חמס ושווד זהו מדעת המאזני' והאיפה והבת זהו שלא מדעת:

מלבי"ם: יונו, האונאה בא על אונאת ממון ועל צער שמצער את חבריו כמו שפרשו חז"ל במה שכפל 'וגר לא תונה', אחד לאונאת ממון ואחד לאונאת דברים.

מצודות דוד: ולא יונו עוד, ר"ל כשיהיה להם אחוזת נחלה מרובה, לא יעשקו עוד הנשיאים את עמי לקחת מה משלהם כי יהיה די להם בנחלת אבותם.

מצודות ציון: יונו, מלשון אונאה, הוא ענין עושק כמו ואיש לא יונה (יחזקאל יח טז).

עוד נשיאי את עמי:

רש"י: ולא יונו, לשון אונאת ממון שגוזלין את נחלתם:

רד"ק: ולא יונו עוד נשיאי את עמי, כמו שהיו עושים מלכי ישראל שהיו גוזלים ואונסים וחומסים עניים שביניהם בעיר ובשדה כמו שעשה אחאב בכרם נבות וכן אמר על מלכי ישראל (מיכה ב ב) וחמדו שדות וגזלו בתים ונשארו ועשקו גבר וביתו ואיש ונחלתו, לא יעשו עוד זה לעתיד בשוב המלכות כי חלק גדול יהיה להם אחזה בתוך בני ישראל והם יחלקו הארץ לבית ישראל לשבטיהם ויספיק להם חלק שלהם כי רב יהיה. ועוד שיהיה להם לב חדש לירא את ה' ולשמור מצותיו.

"ולא יונו עוד" ענין אונס, וכן תרגם יונתן ולא ינסון, כי יש בלשון הזה לקחת ממון האדם או גופו מדעת ושלא מדעת. שלא

רד"ק: ולא יקח הנשיא, להונותם, כתרגומו למינסהון כמו שפירשנו למעלה ולא יונו

❖ "חרב היונה"

< פד > הֲרָבָה כּוֹשֵׁל גַם נָפַל אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ וַיֹּאמְרוּ קוּמָה וְנִשְׁכָּה אֶל עַמְּנוּ
 וְאֶל אָרֶץ מוֹלְדֹתֵנוּ מִפְּנֵי חֲרָב הַיּוֹנָה: ירמיהו מו טז

רש"י: חרב היונה, חרבא דסנאה דהיא כחמר מרויח (לשון התרגום), היונה לשון יין. ל"א

לשון אונאה: רד"ק: **היונה**, האונסת כי אין מי שיעמוד כנגדה וכן והאכלתי את מוניך אונסיך וכן לא יונו עוד נשיאי את עמי ויונתן תרגם מענין יין שתרגם מן קדם חרב סנאה דהיא כחמר מרויא:

והממון: מצודת ציון: **היונה**, מלשון אונאה וענינו עושק הגוף והממון וכן העיר היונה (צפניה ג):

מלבי"ם: ידוע שמלכי אשור ובבל היה להם מצודת דוד: **מפני חרב היונה**, זה חרב נבוכדנצר המאנה ואונסת לעשוק הגוף

< פה > עֲזַב כַּכְפִּיר סֶכּוֹ כִּי הֵיטָה אַרְצָם לְשִׁמָּה מְפִנֵי חֲרוֹן הַיּוֹנָה וּמְפִנֵי חֲרוֹן אָפוֹ: ירמיהו כה לח

רש"י: **היונה**, משתכרת ביין כן תרגם יונתן, דבר אחר לשון אונאה:

רד"ק: **מפני חרב היונה**, חרון חרב היונה ר"ל חרב האויב האונסת אותם מן ולא יונו נשיאי עוד את עמי: ומפני חרון אפו, והחרב באה מפני חרון אפו ויונתן פי' היונה מן יין שתרגם

מן קדם חרב סנאה דהיא כחמר מרויא:

מצודת דוד: **חרון היונה**, חרון האויב המאנה ואונס אותם לקחת ההון וזה בא מפני חרון אף ה' שחרה בם ולא במקרה:

מצודת ציון: **היונה**, מלשון אונאה וענינו קחת ההון וכן העיר היונה (צפניה ג):

< פו > הוּי מִרְאָה וְנִגְאָלָה הָעִיר הַיּוֹנָה: צפניה ג א

רש"י: **העיר היונה**, כיונה פותה אין לב:

רד"ק: **העיר היונה**, מענין לא תונו וכן בא פעל הקל מזה הענין עד חרב היונה וי"מ היונה הפותה כמו ויהי אפרים כיונה פותה אין לב ות"י ווי דמוחיא ומתפרקא קרתא דמסגיא לארגזא:

מצודת דוד: הוי מוראה ונגאלה, יש להתאונן על ירושלים המטונפת ומלוכלכת העיר המאנה ואונסת את הבריות:

מצודת ציון: **היונה**, מלשון אונאה וענינו קחת ההון וכן מפני חרון היונה (ירמיה כה):

❖ "יונים"

< פז > רַבַּת שְׂבָעָה לָּהּ נַפְשָׁנוּ הַלְעַג הַשְּׂאֲנָנִים הַבּוּז לְגֵאִיוֹנִים: תהלים קכג ד

רד"ק: **הלעג השאננים**, חסר הנסמך, כמו (יהושע ג יד) הארון הברית. אמר: שבעה לה נפשנו הלעג לעג השאננים, שלועגים עלינו. או יהיה ה"א השאננים במקום למ"ד, שבענו הלעג, שאנחנו לשאננים, ושבענו הבוז שאנחנו לגאיונים. והשאננים הם הגוים שהם שוקטים ושאננים, ואנחנו עניים וכואבים ביניהם, וילעגו לנו.

לְגֵאִיוֹנִים, מלה אחת בכתוב, והיא כמו גאים, אלא שנראית בו למ"ד הפועל, שהיא מומרת ביו"ד, והנו"ן נוספת, והוא כמו עליונים במשקל, אלא שנשתנו תנועותיו מפני אות

הגרון. והוא בקרי שתי מלות: לגאי יונים, והוסיף בו ענין בקרי, כי גאי כמו גאים.

יונים, מענין העיר היונה (צפניה ג א), חרב היונה (ירמיה מז טז), שהוא ענין לא תונו איש את עמיתו, ולא יונו נשיאי את עמי (יחזקאל מה ח):

מצודת דוד: **הבוז**, מן הבזיון אשר היא לגאי יונים ר"ל אשר הגאים והמאנים בזו אותנו וכפל הדבר במ"ש למרבית הבזיון:

מצודת ציון: **לגאיונים**, היא מלה מורכבת מלשון גאווה ומלשון אונאה וגזל כמו ואיש לא יונה (יחזקאל יח):

אָמְרוּ בְּלִבָּם נִינָם יַחַד שְׁרָפוּ כָּל מוֹעֲדֵי אֵל בְּאַרְץ: תהלים עד ח < פח >

דעתי שזה נכון והנה העד חרב היונה:

רד"ק: אמרו בלבם נינם יחד, נינה אותם, רצה לומר נהרגם, כמו (ירמיה מו טז) חרב היונה. כי יש בלשון הזה שהוא לשון אונאה בממון, כמו ולא תוננו איש את עמיתו, ויש לשון אונאת ממון ובגוף, ולא יוננו עוד נשיאי את עמי (יחזקאל מה ח), והאכלתי את מוניך (ישעיה מט כו).

מצודת דוד: נינם יחד, כל שריהם בעצה אחת:

מצודת ציון: נינם, ענין שררה כמו ינון שמו:

רש"י: אמרו בלבם נינם יחד, נינם מושליהם וכן (תהלים עב) ינון שמו, ואחריתו יהיה מנון (משלי כט), כל מושליהם מחשבה אחת להם הראשונים כאחרונים להזדווג לפטרונם של ישראל תחלה ואח"כ יזדווגו להם ותדע שהרי שרפו כל מועדי אל שהיו בארץ כל בתי וועד שלו, פלשתים החריבו שילה נבכדנאצר החריב בית ראשון ואחרים החריבו בית שני:

אבן עזרא: אמרו נינם, חסר וי"ו ולא הזכיר מי אמרו. ורבי מרינוס אמר כי נינם מגזרת 'לא תוננו' אע"פ שמלת 'לא תוננו' מהבנין הכבד ונינם מהבנין הקל כדרך ונירם, ולפי

פרק ד: סוגיא דבבא מציעא

חלקנו את הגמרא לארבע קטעים. (א) נח: אונאת דברים משנה וברייתא (ב) נח:-נט. הלבנת פנים ומכנה שם לחבירו (ג) נט:-נט: פרטי אונאת דברים (ד) נט: אונאת הגר

(א) נח: אונאת דברים משנה וברייתא

בבא מציעא נח: משנה: (דף נח:) כשם שאונאה במקח וממכר כך אונאה בדברים. לא יאמר לו בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח. אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, אם הוא בן גרים לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך, שנאמר וגר לא תונה ולא תלחצנו²⁹ (שמות כב כ).

גמרא: תנו רבנן³⁰ לא תונו איש את עמיתו (ויקרא כה יז), באונאת דברים הכתוב מדבר. אתה אומר באונאת דברים, או אינו אלא באונאת ממון, כשהוא אומר וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך (אל תונו איש את אחיו, פסוק יד), הרי אונאת ממון אמור, הא מה אני מקיים לא תונו איש את עמיתו, באונאת דברים.

הא כיצד, אם היה בעל תשובה אל יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, אם היה בן גרים אל יאמר לו זכור מעשה אבותיך, אם היה גר ובא ללמוד תורה אל יאמר לו פה שאכל נבילות וטריפות שקצים ורמשים בא ללמוד תורה שנאמרה מפי הגבורה³¹ אם היו יסורין באין עליו, אם היו חלאים באין עליו, או שהיה מקבר את בניו, אל יאמר לו כדרך שאמרו לו חביריו לאיוב (איוב ד ו) הלא יראתך כסלתך תקותך ותם דרכיך זכר נא מי הוא נקי אבד.

אם היו חמרים מבקשין תבואה ממנו, לא יאמר להם לכו אצל פלוני שהוא מוכר תבואה ויודע בו שלא מכר מעולם. רבי יהודה אומר אף לא יתלה עינו על המקח בשעה שאין לו דמים, שהרי הדבר מסור ללב, וכל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך.

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי גדול אונאת דברים מאונאת ממון, שזה נאמר בו ויראת מאלהיך, וזה לא נאמר בו ויראת מאלהיך, ורבי אלעזר אומר זה בגופו וזה בממונו, רבי שמואל בר נחמני אמר זה ניתן להישבון וזה לא ניתן להישבון.

29. גמרא ב"מ: יש לעיין למה המשנה משמיטה את הפסוק העיקרי של אונאת דברים בפרשת בהר.

30. מקרו הברייתא לקמן בתורת כהנים <=> וע"ע תוספתא כאן <=>

31. בשי"ס ב"מ כת"י המבורג חסר דוגמא זו: "אם היה גר ובא ללמוד תורה" עד "מפי הגבורה", וכן ליתא בתורת כהנים פר' בהר <כא>. ועיין ספר יראים [החדשן סי' ק"פ <כא> ואחריו בסמ"ג: "אם היה בן גרים אל יאמר לו פה שאכל נבילות וטריפות ילמוד תורה" וגר, אבל שם בודאי הוא ט"ס כי מי אומר שהבן גרים אכל נבילות, וכבר תיקן שם הנוסח בתועפות ראם. והשווה למש"כ במכילתא משפטים <כא>, בתו"כ קדושים <כא>.

רש"י: (דף נח:) שהרי דבר המסור ללב, ולפיכך נאמר בו ויראת מאלהיך, האי שהרי ליתן טעם למה נאמר בו יראה נקט ליה, והכי קאמר: שהרי כל הדברים הללו אין טובתן ורעתן מסורה להכיר אלא ללבו של עושה, הוא יודע אם לעקל אם לעקלקלות, ויכול הוא לומר לא עשיתי כי אם לטובה, הייתי סבור שיש לך³² תבואה למכור או הייתי חפץ לקנות מקח זה. וכל דבר המסור ללב, של אדם נאמר בו הוי ירא מן היודע מחשבות, אם לטובה אם לאונאה. הכל סלקא דעתך, וכי הכל יורדין.

תוספות: הא מה אני מקיים לא תונו באונאת דברים, דכל היכא דאיכא למדרש דרשינן ולא מוקמינן בלאוי יתירי.

אם הוא בן גרים כו', היינו זו אף זו דאפילו מעשה אבותיו אין לו להזכיר.

הלא יראתך כסלתך, פירוש לשון בטחון, כמו שמתי זהב כסלי (איוב לא) וכמו אשר יקוט כסלו וגו' (שם ח), כלומר היה לך לירא מהקב"ה וזה היה בטחונך ותום דרכיך היא תקותך זכר נא מי הוא נקי ואבד אם היית נקי לא היית אובד, וסוף פרק הנחנקין (סנהדרין פט:) יש לפרש כמו כן לשון בטחון ולא לשון סכלות דא"ל לאברהם הלא יראתך כסלתך, כלומר מה שאתה ירא מהקב"ה היה לך להיות בטחונך והרי אתה מפסיד בדבר שאתה שוחט בנך.

זה בגופו וזה בממונו, והא דאמרי' פרק הגוזל בתרא (ב"ק ק"ט.) הגוזל לחבירו שוה פרוטה כאילו גזל נשמתו היינו משום דפעמים רעב כבוד ואין לו במה לקנות אבל יש הרבה בני אדם שאינם חסרים כל כך.

רמב"ם: פירוש המשנה: כשם שאונאה במקח וממכר כך אונאה בדברים כו'. דע כי אונאת דברים בא עליו מקרא מיוחד והוא מה שנאמר ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלהיך, והחמיר בה יותר מאונאת ממון כמו שאתה רואה שהזהיר והפחיד עליו.

ועוד כי האדם יכול לעשות תחבולה בה, וזה בענין שיעמוד על הממכר ויאמר שרוצה לקחתו ולא יקחהו ויאמר אין רצוני לקנות [כך בנדפס והרב קאפח מתקן: ואומר אין דעתי אלא לקנות], או ישאל לאיש שאינו חכם באלה מן החכמות שיפרש לו כדי לביישו ויאמר הייתי סבור שהוא חכם, או יספר ספורים שיש בהם דופי וחרפה לחבירו ויאמר לא נתכוונתי למה שאתם חושבים, על זה נאמר ויראת מאלהיך שהוא יודע כוונתך ומה שחשבת בלבך, וזהו טעם מה שאמר ז"ל כל דבר שהוא מסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך, וכן תמצא בתורה בכל מקום שנאמר ויראת הוא דבר שאין דיני בני אדם יכולין לדון עליו:

ראב"ד: [מתוך פירושו לתורת כהנים בהר לקמן <?>]: ר' יהודה אומר אף לא יתלה עיניו על מקחו ויאמר לו בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח, מפני שגונב דעתו, שהוא

סבור שיש בדעתו לקנותו והוא אינו אלא מתלוצץ בו, והרי הוא כסך שמן מפח ריקן (חולין צד.) מפני שהוא גונב דעת חבירו, שזה סבור שמכבדו ואינו אלא מתלוצץ בו. ובתוספתא [הכוונה למס' דרך ארץ רבה <כא> עיי"ש] מפרש מפני שמשביח דעתו של מוכר, ודומה שבא על הפירוש הזה שפירשנו שמשביח את דעתו על דבר חנם וליצנות וגניבת דעת.

דבריו מובאים בקיצור בשטמ"ק כאן ח"ל: לא יתלה עיניו על המקח וכו', פירוש מפני שמשביח דעתו של מוכר, ראב"ד:

רבינו יהונתן: מתניתין: כשם שיש אונאה במקח וממכר וכו', בחסרון דמי הטלית או ביתרון הדמים, כמו כן הזהירה תורה על אונאת דברים כגון שלא יעמוד על המקח בשעה שאין בידו דמים ויאמר בכמה תתן לי חפץ זה וכשהוא עונה לו בסלע

32. רש"י: מכאן מודקדק הכסף משנה <כא> (הל' מכירה פי"ד) שהאונאה היא עם מוכר התבואה ולא כלפי החמרים. ובהגהות הרש"ש כאן כתב ברוח זה ח"ל: "שיש לך תבואה, לכאורה היה נראה להגיה "לו", ואולי דמפרש דהאונאת דברים הוא לפלוני דהוי כלועג לרש ואצל החמרים הוא כאונאת ממון שמפסידין על ידו טרחם וזמנם".

כמו ששוה הטלית, הוא אומר לו אינו שוה כל זה, אע"פ שדמיו ראויין, כאילו אינו רוצה להודות כדי שלא יתבייש שאין בידו דמים ליקח, וגורם הפסד למוכר בדבריו לפי שחבירו שרוצה לקנות ושרואה שהוא אינו רוצה לקנות באילו הדמים מתיירא שמא אינו שוה סלע, נמצא שהונה אותו בדיבור קרוב למעשה. ואפילו לא יהא שם אחר, מרמה אותו שמטריחו לדבר ולומר דמי מקחו ומצערו כשאינו רוצה לקנות אפילו בשויו.

זכור מעשיך הראשונים, נמצא שמביישו ומצערו יותר מדאי שאם לא היה בעל תשובה אפשר שיאמר לו כדי שיעזוב אותה דרך רעה וישוב אל השם.

גמ': אונאת דברים, מפורשות הן לקמן. זכור נא מי הוא נקי אבד, אלא ודאי רשעת ופשעת על כן מצאוך כל עונותיך.

מאירי: שם, אמר המאירי, כשם שיש אונאה במקח וממכר כך יש אונאה בדברים ר"ל שאסור להונות את חבירו ולגרום לו פסידא בדבריו, והוא שאמר לא יאמר לו בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח, שהרי מתוך שהוא בוש לומר שאינו רוצה ליקח משפיל לו מקחו לומר שאינו שוה כל כך ואחרים שומעים ונמצא גורם לו פסידא, ואפילו לא היה אדם שם מ"מ הוא מטריחו ומצערו שחשב למכור ולא מכר.

ואח"כ נתגלגל לאונאת דברים, שלא יביישו בדבריו והוא שאמר אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים ואם היה בן גרים לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך שנאמר וגר לא תונה: זהו ביאור המשנה וכן הלכה ודברים שנכנסו תחתיה בגמרא אלו הן:

היה גר ובא ללמוד תורה לא יאמר לו פה שאכל נבלות ילמוד תורה שניתנה מפי הגבורה, היה חולה ובעל יסורין אל יצדיק את הדין עליו בפניו, ר"ל שלא יאמר כדרך שאמרו חבריו לאיוב זכר נא מי הוא נקי אבד וכו', היו חמרים מבקשים תבואה לא יאמר להם לכו אצל פלוני והוא יודע שאין לו, ולא יתלה עיניו על המקח בשעה שאין לו דמים, היו שואלין בעניני הלכה אל יאמר למי שידע בו שאינו יודע מה אתה אומר בזו, וכן כל כיוצא בדברים אלו:

חמורה אונאת דברים מאונאת ממון שזה בגופו וזה בממונו זה נתן להשבון וזה לא נתן להשבון ולא עוד אלא שהוא דבר המסור ללב וכל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך.

שיטה מקובצת: אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן גמליאל גדולה אונאת דברים מאונאת ממון, שאונאת דברים צער הגוף, ועוד ממון ניתן להשבון אבל אונאת דברים לא ניתנה להשבון, אף על פי שאחר כך מרצהו בדברים מה שהיה היה:

אגודה: כשם שאונאה במקח... זכור מעשיך הראשונים, דלאו דלא תונה, באונאת דברים נאמר, וגדול מאונאת ממון שזה בגופו וזה בממונו, ומאד החמירו חכמים בדבר זה, ויותר יש לחחמיר כשאומר אמת מכשהוא משקר, וראיה מדאמר בבן גרים³³. ואמר בפרק קמא דקדושין הקורא לחבירו עבד הוא בנידוי וממזר סופג את הארבעים, ושוכני עפר חרם קדמונים הוא שאין לאומרו, וסמכו קדמונים על מדרש רבי תנחומא (פרשת ואתחנן) הנה קמתם תחת אבותיכם, ונענש משה רבינו.

33. ספר אגודה: כתב בשו"ת שבות יעקב ח"א סי' קע"ט בתו"ד שדן במחרף את חבירו והבושת אמת האם קונסים את המבייש, וכתב: "...ומצאתי באגודה פרק הזהב שכתב ו"ל: ויותר יש להחמיר כשהוא אומר אמת מכשהוא משקר וראיה מדאמר בבן גרים ובעל תשובה שלא יאמר זכור מעשיך הראשונים עכ"ל. ואף שאין ראייתו מוכרחת כל כך די"ל דדוקא היכי דידעינן שעשה תשובה אסור לביישו וכן בתלמיד חכם אף שלא ידעינן בודאי שעשה תשובה כדאמרי' כסהו כלילה ואל תהרהר אחריו כי ודאי עשה תשובה, משא"כ בשאר כל אדם דלא ידעינן שעשה תשובה מצוה לשנאתו ולביישו ברבים... מ"מ עיקר נ"ל שאף על האמת יש דין בושת כל שמתכווין לביישו ולא למנעו מכאן ולהלן או לעשות בו דין וכדעת האגודה וכ"כ בפשיטות בחו"י סי' ס"ב, ובספר אורחות צדיקים כתב לחלק בין היכא שקראו כן דרך קטטה ומריבה לביישו, ובין היכא שקראו כן דרך תוכחה ומוסר" וכו'.

[ונראה] אם אדם טוען על חבירו ביישתני בדברים או בשוכני עפר והלה כופר ואין אדם בדבר [-אין עדים], נראה דאין צריך לישבע דלא ניתקנה שבועת היסט על זה, מיהו בספר מיימוני (רמב"ם הל' טוען פ"א הט"ז) ובספר המצות (סמ"ג) לא משמע הכי.

כל היורדים לגיהנם עולים חוץ מג' יורדים ואינם עולין, הבא על אשת איש והמכנה שם לחבירו ומלבין פני חבירו ברבים, היינו מכנה היינו מלבין, אע"ג דדש בה בשמיה – יש מפרשים דוקא כשהכינוי לשם גנאי.

רא"ש: סימן כב, מתני': כשם שאונאה במקח... זכור נא מי הוא נקי אבד וגו', ומה שאמרו < צח > חבירו לאיוב לפי שהיה מצדיק עצמו ומרשיע מידת הדין.

מהרש"א: חידושי הלכות: אם הוא בן כו', היינו זו אף זו דאפילו מעשה אבותיו כו' < צט > עכ"ל. במתניתין ברישא דברייתא דמיירי תרוייהו בענין מעשים ה"ל שפיר לא זו אף זו דאפילו מעשה אבותיו כו', אבל בסיפא דברייתא דתני גר בתר בן גרים מיירי בענין אחר, ודו"ק.

חידושי אגדות: אם היה בן גרים כו' אם היה גר כו'. עיין בזה דברי התוס' ומה שכתבנו בזה בחידושי הלכות, מיהו ק"ק בזה דמ"מ ה"ל למיתני כולה בגר ולמיתני ברישא היה גר אל יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, אם היה בן כו'. ונראה לומר דבגר אין כאן אונאה שיאמר לו זכור מעשיך הראשונים, דמה"ט הוא עדיף טפי אפילו מישראל כשר שפירש ממעשיו הראשונים ובא לחסות תחת כנפי השכינה ויצא הפסדו בשכרו זה, משא"כ בבעל תשובה שכבר נצטוה וחסא, וכן בן גרים הוא לא בא להתגייר רק אביו, אבל [לכן??] דבר זה אונאה לו.

היה גר ובא ללמוד תורה אל יאמר פה שאכל נבילות כו', ולא נקט שאכל שאר איסורים משום דהני גריעי טפי שאכל דבר שהנפש קצה בהם דמה"ט אמרינן בפ"ג דהוריות (יא). דאוכל נבילה וטריפה כו' סתמו מין הוא, משא"כ באוכל שאר איסורין ודו"ק.

הלא יראתך כסלתך תקותך ותום וגו', לפירוש התוספות וי"ו ותום דרכיך אינו מיושב וצריך לסרס המקרא ותום דרכיך תקותך. ונראה לפרש דודאי היה איוב מוחזק ומפורסם לכל לירא ולתם דרכיו, אלא שא"ל חבירו שלא היית ירא לש"ש רק לקבל פרס, ויהיה כסלתך מלשון מזל כמו כוכבי השמים וכסיליהם (ישעיה יג ט), ע"ש כסיל וכימה (עמוס ה), וא"ל ראינו עתה בך כי יראתך שהיית ירא בשביל כסלתך ומזלך שהיה טוב הוא תקותך ותום דרכיך הכל היה ע"ש מזלך ורוב הטובה שהיה לך ולא לש"ש, זכור נא מי הוא נקי לאלקים כמ"ש והייתם נקיים מה' וגו' ואבד, אבל אתה לא היית נקי מה' כי כל מעשיך לא היו רק לכסלתך ולרוב הטובה וע"כ היית אבד וק"ל.

גדול אונאת דברים כו' שנאמר בו ויראת מאלקיך כו', יראה דבלאו הני טעמי דלקמן דזה בגופו כו' וזה לא ניתן להישבון כו' קאמר הכא דגדול אונאת דברים מדכתיב בו ויראת מאלקיך, ויש לפרש מדכתיב ביה ויראת והוה דבר המסור לבוחן לבכות לבד ה"ל גדול מאונאת ממון דה"ל דבר המסור להכיר גם לבריות, דזה השוה כבוד עבד לכבוד קונו וזה לא השוה כבוד כו', כדאמרינן בפרק מרובה דמהאי טעמא החמירה תורה בגנב יותר מבגזלן וק"ל.

מהר"ל: אגדות הש"ס: לא יאמר לו בכמה חפץ זה וכו', וקשה והרי זו ואין צריך לומר זו < ק > שהרי יש בושת יותר כשיאמר לו זכור מעשיך הראשונים משיאמר לו בכמה חפץ זה, ויראה כי עיקר אונאה כשיאמר לו זה משום דאין בזה ממש שהרי אין רוצה לקנות אותו וזה הוי אונאה כי אין המתאנה נחשב בעיניו לכלום, וכל דבר שחבירו שפל ופחות ונבזה בעיניו ואמר לו דברים עד שנראה לחבירו שאינו נחשב לו כלום, זה הוי אונאה, ואם כן כשיאמר בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה לקנות ומהתל בו, דבר זה הוא לא תונו לגמרי, אלא אפילו זכור מעשיך הראשונים, כלומר שאומר לו שאין אתה חשוב כל כך מפני מעשיך הראשונים, והוה אמינא כיון שאין עושה אותו כאלו אין נחשב לכלום רק מן מעשיו הראשונים אין זה אונאה, ואפילו הכי אסור.

ואשמענין עוד אפילו אם הוא אומר בן גרים הוא דהוה אמינא דזכור מעשיך הראשונים כיון שזכר לו מעשים שאינם ראויים ומעשים של תהו וזהו אונאה, אבל לומר לו בן גרים הוא כיון שכך נברא גוי ואין זה אונאה כל כך, אפילו הכי הוי אונאה:

< קא > **פני יהושע:** בגמרא: אם היה גר ובא ללמוד תורה כו'. נראה דבגר לא שייך לומר זכור מעשיך הראשונים דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי, וא"כ לפי"ז צ"ל דהא דקאמר בבן גרים שאל יאמר לו זכור מעשה אבותיך לאו אביו הגר קאי אלא אביו שהיה עכו"ם גמור, והא דלא קתני בגר גופא שלא יאמר לו זכור מעשה אבותיך י"ל דמילתא דפשיטא הוא שאין להכלימו במעשה אביו דאדרבא זהו שבחו שמדעתו עזב את אביו ובית מולדתו ומאס במעשיהם כדמצינו בעובדיה גר האדומי ששבחו הכתוב בזה אבל בבן הגר שלא נתגייר מדעתו קמ"ל דאפ"ה אסור.

ובזה נתיישב ג"כ הא דקתני בתר הכי דבגר אל יאמר לו פה שאוכל נבילות ומ"ש דקתני נבילה דבעכו"ם משרי שרי הו"ל למימר משאר איסורים שנצטוו בני נח, ולפי מה שכתבתי ניחא דמילתא דפשיטא היא שעונותיו הראשונים שעשה בגיותו אינן נחשבים לו דכקטן שנולד דמי אלא דמצד שאכל נבילות וטריפות נהי דאיסורא ליכא בגיותו אפ"ה מאיסא מילתא כדאמרינן בעלמא שמטמטם לבו של אדם, ומצינו במשה שבקטנותו לא רצה לינוק מן הגויה מטעם זה, וכן הוא בש"ע יו"ד (סי' פ"א ס"ז) דכל אדם אסור לינוק מן הגויה משום שמטמטם לבו של אדם, וקמ"ל דאפ"ה אסור להכלימו בזה וק"ל. אח"ז מצאתי כעין זה בחידושי אגדות למהרש"א ז"ל והנאני שכוונתי לדעתו:

< קב > **אמרי מהרש"ח:** ב"מ נח: להר"ר שמחה חיות אב"ד קשונו, וורשא תרכ"ד: במשנה, שנאמר וגר לא תונה ולא תלחצנו, צ"ע קצת שמלשון המשנה משמע דאי לא הוי כתוב בגר לא תונה הוה אמינא שמותר להונות לגר, וזה אינו דא"כ למה כתבו התוספות דלא זו אף זו קתני הא לפי זה טובא קמ"ל דאפילו לגר אסור להונות, ותו דהא כל הלאוין דכתיבי גבי ישראל שייכי ג"כ בגר, דגר קרוי עמיתו, לכן מוכרח לומר דהא שהביא מתניתין הלאו דכתיב בגר היינו כדי לאשמוענין דבגר עובר בשני לאוין וצ"ע.

עיינ פני יהושע שהקשה דלמה לא תני במתניתין דאסור לומר לגר גופא זכור מעשי אבותיך ומתריך בדוחק, ולפענ"ד דהיינו משום דאבי הגר שהוא נכרי לא הוי אביו כלל דכתיב וזרמת סוסים וזרמתם, ומש"ה תני במתניתין שאם היה בן גרים, היינו שאביו נתגייר ואח"כ הוליד את זה הבן דאז הוא אביו ממש.

ומש"כ הפני יהושע שם דבגר לא שייך לומר זכור מעשיך הראשונים משום דקטן שנולד דמי, ומפרש הא דתני במתניתין זכור מעשי אבותיך היינו אבי אביו, דבריו צ"ע דהא כיון דקטן שנולד דמי א"כ כ"ש דלא שייך להזכירו מעשי אביו, דהא כיון שחשוב כאילו נולד עכשיו א"כ לא הולידו אביו, ומה דעל מעשיו שעשה קודם שנתגייר אין להזכירו כ"ש שאין להזכיר מעשה אביו, ותו דלפי דבריו קשה למה לו להתוס' לומר דלא זו אף זו קתני דמשמע דאי לא הוי תני אלא סיפא לחוד היה מוכח הרישא מכ"ש דסיפא, והא לפי דברי הפנ"י הנזכר אין לסיפא שייכות כלל לרישא, דאי הוי תני סיפא לחוד הו"א דדוקא לגר אסור לומר זכור מעשי אבותיך משום משום שאביו לא עשה תשובה ומת בגיותו, אבל לבעל תשובה הו"א שאין זה בזיון כלל במה שמזכיר לו מעשיו הראשונים כיון שעשה תשובה.

ולפי מה שכתבתי אתי שפיר דהא דתני במתניתין זכור מעשה אבותיך, היינו מעשה אביו שעשה קודם שנתגייר והיינו שלא יאמר זכור מעשה אבותיך הראשונים, ומש"כ כתבו התוס' דלא זו אף זו קתני.

< קג > **תורת חיים:** אם היה גר ובא ללמוד תורה, קמיייתא נמי הוה מצי למינקט בגר, שלא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים ולא יאמר לו זכור מעשי אבותיך, אלא דרבנותא נקט דלא מיבעיא גר דלא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים כיון דמעיקרא עכו"ם

גמור הוה אית ליה זילותא רבה אם אומר לו כן, אלא אפילו לבעל תושבה דלית ליה זילותא כולי האי דמעיקרא נמי ישראל מיהא הוה, אפילו הכי לא יאמר לו כן,

ולא מיבעיא לגר עצמו שלא יאמר לו זכור מעשה אבותיך כיון דאביו עכו"ם הוה אית ליה זילותא טפי אלא אפילו לבן גרים דאביו גר הוה אלא דאבי אביו או אבי אביו עכו"ם הוה דלית ליה זילותא כולי האי, אפילו הכי לא יאמר לו כן.

ואם תאמר מתניתין דמייתי ראייה לבן גרים מקרא דוגר לא תונה, מנא ליה דילמא גר דוקא קאמר קרא דאית ליה זילותא טפי, ונראה דאכולה מתניתין קאי ולא מייתי ראייה אלא אהא דקתני רישא דיש אונאה בדברים דקרא דוגר לא תונה משמע דבאונאת דברים מיירי ולא בממון מדכתיב בתריה ולא תלחצנו דאיירי בממון, וכן משמע לקמן בסוף שמעתין.

קול הרמ"ז: כשם, משום דיש אונאת דברים דאית בה נמי דררא דממונא, כגון בכמה < קד > חפץ זה ולא רוצה ליקח, שיכול לגרום שאחר שרוצה לקנותו הלך לו, מש"ה תני כשם וכו'. והא דלא תני כשם שיש אונאה בממון כך יש אונאה בדברים, היינו לאשמועינן דאין לומר דחד קרא באונאת מוכר וחדא בדלוקח, דתרווייהו ילפינן מוכי תמכרו וגו' או קנה, כדאיתא בגמרא, וא"כ כיון דכבר יש לנו שניהם בפסוק אחד נוקי קרא אחר בדברים, דכל היכא דאיכא למדרש דרשינן ולא מוקמינן בלאוי יתירה, וכמ"ש התוס' אמתני', והיינו דדייק תנא במקח וממכר, ר"ל דשניהם כבר נאמרו בפסוק ראשון, מעתה נאמר דהשני לדברים: [מההלך דומה במאירי לעיל בסמוך]

אונאה, דע שמלת אונאה ר"ל גזלה באונס, בין באונס הדעת דהיינו רמייה בין באונס הכח שהוא גזלת ממון, ובכללה גנבת הכבוד וחמיסת הרצון. ולכן אמרו גבי אשה שאונאתה מצויה:

תוי"ט ד"ה כך וכו', לקנות וכו', וגם בזכור מעשיך, י"ל שמכוין לזכותו לומר, ראה כמה יפה כוחך בתשובה שהיית רשע גמור ועכשיו שבת לה, וכן נמי גבי גר. והשתא אתי שפיר מה שהר"ב מייתי לכולהו מפסוק ויראת, דמסור ללב:

ד"ה לא יאמר וכו', דברו חז"ל בהווה, דכל גר בן גוי הוא, אבל ה"ה בישראל צדיק בן רשע דחרפה ורע הוא לו. והא דמייתי תנא קרא בגר, כי היכי דנדע דחמיר טפי מישראל, שהרי הוא בכלל ולא תונו איש את עמיתו, אלא דעובר נמי בלאו אחרני. והכי אמרינן בגמרא. ומהאי טעמא ניחא נמי מאי דתני ליה תנא בסיפא, דמעיקרא מייתי דשייך לקרא דולא תונו, דכתיב גבי לא תונו אחרינא דממון, ודכולל לישראל, ובתריה הכי מייתי פרטי דגר:

עיון יעקב: אל יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, ואף למ"ד במקום שבעלי תשובה < קה > עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד, מ"מ קאמר כן כלומר שלא עשה תשובה לפי החטאים הגדולים שעשה בראשונה.

אם היה גר ובא ללמוד תורה, אבל לא קאמר בזה זכור מעשה אבותיך כי גר שנתגייר כקטן שנולד דמי.

אל יאמר כדרך שאמרו חביריו לאיוב, ולמ"ד שאיוב מאומות העולם היה לא חטאו בזה כי לא תונו את עמיתו כתיב, ולמ"ד מישראל היה לכן באמת אמר הקב"ה לריעיו כי לא דברתם נכונה, ועיין בפ"ק דב"ב.

זה בגופו וזה בממונו, וכתבו תוספות והא דאמרינן בפרק הגזול בתרא הגזול שוה פרוטה כאילו גזול נשמתו היינו וכו', ועוד י"ל דבאמת הוא רק כ"ף הדמיון וקטן נתלה בגדול ואינו כנוטל נשמתו ממש, ועוד י"ל דבאמת ר' יוחנן דאמר הכי בפרק הגזול בתרא אויל כאן לשיטתו, להכי באמת לא קאמר טעם זה דר' אלעזר אלא שזה נאמר בו ויראת וזה לא נאמר בו ויראת.

(ב) נח-נט הלבנת פנים ומכנה שם

< קו > תני תנא קמיה דרב נחמן בר יצחק כל המלכין פני חבירו ברבים כאילו שופך דמים. אמר ליה שפיר קא אמרת, דחזינא ליה דאזיל סומקא ואתי חוורא.

אמר ליה אביי לרב דימי במערבא במאי זהירי, אמר ליה באחוורי אפי. דאמר רבי חנינא הכל יורדין לגיהנם, חוץ משלשה. הכל סלקא דעתך, אלא אימא כל היורדין לגיהנם עולים, חוץ משלשה שיוורדין ואין עולין. ואלו הן הבא על אשת איש, והמלכין פני חבירו ברבים, והמכנה שם רע לחבירו. מכנה היינו מלכין, אף על גב דדש ביה בשמיה.

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן (דף נט.) נוח לו לאדם שיבוא על ספק אשת איש ואל ילכין פני חבירו ברבים. מנא לן, מדדרש רבא. דדרש רבא מאי דכתיב (תהלים לה טו) ובצלעי שמחו ונאספו וגו' קרעו ולא דמו, אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם, גלוי וידוע לפניך שאם היו מקרעים בשרי לא היה דמי שותת לארץ, ולא עוד, אלא אפילו בשעה שעוסקין בנגעים ואהלות אומרים לי דוד, הבא על אשת איש מיתתו במה, ואני אומר להם מיתתו בחנק ויש לו חלק לעולם הבא, אבל המלכין את פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא.

אמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב, ואמרי לה אמר רב חנא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא, ואמרי לה אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי, נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילכין פני חבירו ברבים. מנא לן מתמר, דכתיב (בראשית לח) היא מוצאת והיא שלחה אל חמיה.

< קו > **רש"י:** (דף נח-נט.) הכי גרסינן כל היורדין לגיהנם עולין. דדש ביה, כבר הורגל בכך שמכנים אותו כן, ואין פניו מתלבנות, ומכל מקום זה להכלימו מתכוין. (דף נט.) ובצלעי, בשביל אשתי זו, שמתחילה חטאתי בה, כמו (בראשית ב) ויבן את הצלע. שמחו ונאספו. קרעו ולא דמו, אם קרעוני לא מצאו דם. כדרש רבא: טובה מעשה של דוד ובת שבע משלהם, וספק אשת איש היא, שהיוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו על מנת שאם ימות שתהא מגורשת מעכשיו, ולא תיזקק ליבם, וכל אותן הימים היא ספק מגורשת, אם מת מגורשת מתחילה, ואם לא מת לא נתגרשה. היא מוצאת והיא שלחה, אף על פי שהיו מוציאין אותה לשריפה לא אמרה להם ליהודה נבעלתי, אלא שלחה לו למי שאלה לו אנכי הרה, ואם יודה הוא מעצמו יודה.

< קח > **תוספות:** דאזיל סומקא ואתי חוורא, ומה שמאדים בתחילה לפי שהדמים מתאספין לברוח.

חוץ מג' שיוורדין ואין עולין, אין לפרש דאין עולין לעולם דהא אמרינן בסמוך הבא על אשת איש יש לו חלק לעולם הבא אלא ה"פ כל היורדין עולין מיד ואין אור של גיהנם שולט בהן כדאמרינן בפרק עושין פסין (עירובין יט.) ק"ו ממזבח הזהב. ובפרק בתרא דחגיגה (כו.) עביד ק"ו מסלמנדרא חוץ מג' דאין עולין מיד אבל יש מהם נדונין לעולם המלכין פני חבירו ברבים דאמר בסמוך אין לו חלק לעולם הבא ויש שעולין לאחר י"ב חדש כגון הבא על אשת איש דמשפט רשעי ישראל בגיהנם י"ב חדש.

אי נמי מלכין נמי נהי דאין לו חלק לעולם הבא אינם נדונין יותר מ"ב חדש אלא לאחר י"ב חדש לא חיינן ולא נדונין ושרוים בלא טובה ובלא רעה. וניחא השתא דלא חשיב מינים ואפיקורסים שאותם נדונין לדורי דורות כדאמר בפ"ק דר"ה (יז.) דגיהנם כלה והם אינם

כלים ומיהו תימה דלא חשיב פושעי ישראל בגופם כגון קרקפתא דלא מנח תפילין דאמרין בר"ה (שם) שיורדין ונדונין בה י"ב חדש ואח"כ גופן ונשמתן נשרפת ונעשים אפר תחת כפות רגליהם של צדיקים. ונראה דלא רצה למנות אותם ששנויים בברייתא דלא היה משמיענו שום חדוש.

והא דחשיב מלבין אע"ג דתנא ליה במס' אבות (ג יב) אגב מכנה נקיט ליה ומכנה איצטריך לאשמועינן אע"ג דדש ביה בשמיה.

והא דלא חשיב הבא על הכותית דאמר בעושיין פסין (עירובין יט.) דלא מסיק ליה אברהם אבינו דממשכה עורלתיה ולא מבשקר ליה דלא חשיב אלא הני דבשביל עבירה זו לבדה אין עולים כדתניא אע"פ שיש בידו תורה ומעשים טובים אבל הבא על הכותית בשביל עבירה זו לבדה אינו נענש אם לא שיש בידו עבירות אחרות שראוי בשבילם לירד לגיהנם אלא שעבירה זו גורמת לו דאין אברהם אבינו מעלהו מיד אלא שיהא שם י"ב חדש.

וכולוהו בשלא עשה תשובה דתשובה מועלת לכל דבר ואיכא למאן דאמר (ברכות לד:) דבעלי תשובה גדולים מאותן שהיו צדיקים לעולם.

נוח לו לאדם שיבא על ספק אשת איש כו', נקט הכי משום דבת שבע ספק אשת איש הוא, ופי' בקונטרס משום דכל היוצא למלחמת בית דוד כותב גט לאשתו ע"מ שאם ימות יגרשנה ולא תיזקק ליבם וכל אותם הימים היא ספק מגורשת.

וקשה לר"ת... ומפרש ר"ת דבמלחמת בית דוד היו מגרשין לגמרי בלא שום תנאי אלא היו עושיין הדבר בצנעה כדי שלא יהו קופצין על נשותיהן לנושאן לכך קרו להו ספק אשת איש. ולכל הפירושים קשה דאפילו בא על אשת איש ודאי טוב ממלבין מדקאמר דוד הבא על אשת איש מיתתו בחנק ויש לו חלק לעולם הבא אבל מלבין כו'.

ולא עוד אלא בשעה שעוסקין בנגעים ואהלות, כלומר לא מבעיא בשעה שהם בטלים אלא אפי' עסוקים בהלכות חמורות וגם אין עניינם לאשת איש ויש ספרים דגרסי בשעה שעוסקין בארבע מיתות ב"ד.

דכתיב היא מוצת, בלא אל"ף³⁴ כמו (איכה ד) ויצת אש בציון, שהיתה קרובה לאש כבר ולא שלחה לו אלא ברמז אם לא היה מודה לא היתה מפרסמתו.

< קט > **רבינו יהונתן:** ואע"ג דדש ביה בשמיה, שרגילין בני אדם לקרותו בשם זה ואינו מתבייש מזה כל כך אפילו הכי מיחייב, דאי אפשר שלא נתבייש.

מנא לן מתמר דכתיב היא מוצאת וגו', כלומר כבר היו מוציאין אותה לשריפה ולא רצתה לבייש פני יהודה אלא אמרה אם רוצה להודות מעצמו יודה ואם לאו מוטב שאשרף באש ולא אלבין פניו.

< קי > **מאירי:** לעולם יזהר אדם שלא להלבין פני חבריו ברבים, ולעולם לא יזכיר את חבריו בכנוי ואפילו לא היה חבריו קפיד בכך, וכל העושה דברים אלו הוראה עליו שהוא מיורדי גיהנם שאין להם חלק לעולם הבא, ואלו שאר עברות שהיצר תוקף עליהם תשובה מצויה בהם ויש לבעליהן חלק לעולם הבא בתשובתן:

< קיא > **ריטב"א:** כל היורדים לגיהנם עולין חוץ מג', וא"ת והלא איכא מינין ומסורות וחבריהם שאמר בפ"ק דר"ה שנידונין בגיהנם לדורי דורות, וי"ל דהכא לא איירי אלא באותן הקלים שאין דינם בגיהנם אלא י"ב חודש ובהא קתני שכולן עולין לסוף י"ב חדש חוץ מג' שנידונין בו זמן הרבה יותר.

34. תוס': עיין תוס' כתובות סו. ד"ה 'דכתיב' שכך גרסת רבינו חננאל, וע"ע ב"מנחת שי" (בראשית לח כה) שכ"ה גם בערוך ערך צת, וצ"ע גם לרש"י בפירושו לבראשית רבה שכתב: היא מוצאת, מוצת קאמר לומר שהיתה ראויה לשריפה. וע"ע ב"מדרש כתובה" ופנ"י למס' כתובות ובמהרש"א סוטה וי. ולקמן בשו"ת בנין ציון (סי' קע"ב <כא> ד"ה ולענ"ד) מה שביאור בדברי תוס' אלו באריכות.

והמלבין פני חבירו והבא על אשת איש: וא"ת והיכי משה אותן בכאן והא לקמן אמרינן הבא על א"א מיתתו בחנק ויש לו חלק לעוה"ב והמלבין פני חבירו אין לו חלק לעוה"ב, תירץ ר"ת דהא דהכא בשעשה פירות שהוליד בן ממזר, ועי"ל דלקמן מיירי בשנידון מיתת ב"ד ומיתתו כפרתו.

< קיב > **שיטה מקובצת:** דאזיל סומקא ואתי חיורא, פירוש כיון שמקפידו מת הדם שבלבו ולפיכך הולך האדמימות מעל פניו כי הדם הוא המאדים את הפנים וכיון שנעתק מלבין הפנים כגון גוון המת. רבינו חננאל:

< קיג > **מהרש"א:** א"ל שפיר קאמרית דאזיל סומקא כו', פירשו התוס' שמאדים בתחילה לפי שהדמים מתאספים לברוח כו' עכ"ל. ולא ניחא להו כפשטיה דהאדמומית שהיה שם כבר בפני אדם אזיל והולך ומתלבן פניו, דא"כ אלישנא דמתני' דפ"ג דאבות דתני המלבין פני חבירו כו' המ"ל נמי הכי דמ"ה קרי מלבין, אלא דהכא מדמדמה ליה לשופך דמים קאמר שהדם מתאסף לברוח כמו שמתאסף לברוח ע"י שפיכת דם, ולשון אזיל שהולך ומתאסף לברוח ודו"ק.

במאי זהירי א"ל באחורוי אפי כו', עדיפא ה"ל למנקט למזהר אפילו במכנה שם רע ודש בשמיה כדמסיק דה"ל נמי מג' שירדין ואין עולין, אבל נקט דזהירי באחורוי אפי שאין רוב העולם נזהרין בו בכל יום ע"ש וק"ל.

דדש ביה בשמיה, פרש"י ואין פניו מתלבנות מ"מ זה להכלימו נתכון עכ"ל, והוא דחוק קצת שיהא זה נענש כ"כ על כוונתו כיון שאין חבירו נכלם, ולולי פירושו היה נראה דנקט המכנה שם רע דה"ל מוציא ש"ר אף אם אין חבירו מתבייש, מיהו הרמב"ם בפ"ג מהלכות תשובה לא כתב אלא המכנה סתם [ולא הזכיר 'רע'] ע"ש וק"ל.

< קיד > **פני יהושע:** שם דאמר ר' חנינא כל היורדים כו' חוץ משלשה כו' הבא על אשת איש והמלבין פני חבירו ברבים כו'. ויש לדקדק מנ"ל לרבי חנינא הא, בשלמא באשת איש כתיב בהדיא הבא אל אשת רעהו לא ינקה ודרשינן לא ינקה מדינה של גיהנם וכמה מקראות כה"ג אבל במלבין פני חבירו מנא ליה, וליכא למימר דמסברא משמע ליה כיון דמלבין הוא כאילו שופך דמים הא ליתא דמדקאמר הכל יורדים ועולים משמע דשפיכות דמים גופא נמי עולה, ואפשר נמי דהא דקאמר לעיל כאילו שופך דמים לאו דשקולין הם אלא שיש בכלל ענין זה ענין דשפיכות דמים כיון דאזיל סומקא ואתא חיורא אבל אה"ג דמלבין חמיר משפיכות דמים כיון שמביישו בפני רבים, ותדע דהא במלבין אמרינן בפ"ג דאבות דאין לו חלק לעולם הבא משא"כ בשפיכות דמים וע"ש הטעם בתוי"ט בשם מדרש שמואל דהא דמלבין אין לו חלק לעולם הבא יליף לה מדכתיב כי דבר ה' בזה היינו אדם שנברא בצלם אלהים.

ונראה לי דמהאי טעמא נמי יורד לגיהנם ואינו עולה דידוע דמה שאין נשמת האדם רשע נשרפת בגיהנם כתב התורת חיים בשם הזוהר משום דנשמה גופא נאצלה מתחת כסא הכבוד דכתיב ביה כורסוין שביבין דנורא והיא חלק אלוה ממעל מש"ה אין האש שולט בה לשורפה לגמרי, משא"כ בחטא זה דמלבין כיון דלפי דעתו סובר שלא נברא האדם בצלם אלהים דאל"כ לא הוי מחציף נפשיה כולי האי להלבין פני חבירו שהוא בכלל דבר ה' בזה כמ"ש התוי"ט לכך דנו הקב"ה מדה כנגד מדה שנשמתו נשרפת באש של גיהנם עיין בזה בתורת חיים:

בתוספות בד"ה חוץ משלשה כו' ויש שעולין לאחר י"ב חדש כו' והא דחשיב מלבין אע"ג דתני ליה במסכת אבות כו' עכ"ל. קושייתם זה אי אפשר לפרש אלא לפירוש השני שכתבו לעיל דמלבין נמי אינו נידון בגיהנם אלא י"ב חדש א"כ מקשו שפיר דלא איצטריך לאשמעינן הכא דכיון שעון זה חמור כ"כ שאין לו חלק לעולם הבא כ"ש שהוא בכלל פושעי ישראל שנדונין בגיהנם י"ב חדש דדא ודא חדא מילתא היא, אבל לפירוש הראשון שכתבו דמלבין נדון לעולם בגיהנם א"כ לא שמעינן לה אלא ממימרא דר' חנינא דאי ממתני' דאבות לא

שמעינן אלא דאין להם חלק לעולם הבא אבל אכתי אימא דלא חיין ולא נדונין לכך איצטריך דר' חנינא, ויש ליישב ודו"ק:

בגמרא ואמר מר זוטרא בר טוביה כו' נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש כו'. נראה לי דמהכא נמי מוכח דמלבין אין לו חלק לעולם הבא דהא מאבד עצמו לדעת הוא עוון גדול שנאמר בו כל המאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעולם הבא ואפ"ה התירו לו כדי שלא ילבין א"כ מוכח דמלבין אין לו חלק לעולם הבא, אמנם עכשיו שהתירו לו חכמים אין זה מאבד עצמו לדעת שהרי לדעת המקום ודעת חכמים עושה כן, אלא דלולי שמלבין חמור כ"כ לא התירו לו חכמים לאבד עצמו שהרי בכל העבירות שבתורה אמרו יעבור ואל יהרג חוץ מעבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים דגלי בהו קרא אבל במלבין לא מצינו קרא על זה, אע"ג דילפינן מתמר מ"מ תקשה תמר גופה מה ראתה על ככה ולא דרשה וחי בהם ולא שימות בהם כמו שהקשו בגמרא על חנניה מישאל ועזריה, אלא על כרחך דמילתא דפשיטא היא דעון זה חמור מכל העבירות כיון שאין לו חלק לעולם הבא והיינו כמו שכתבתי לעיל בשם התו"ט דמקרא יליף לה וק"ל:

(ג) נט-נט: פרטי דיני אונאת דברים

< קטו > אמר רב חננא בריה דרב אידי מאי דכתיב ולא תונו איש את עמיתו, עם שאתך בתורה ובמצות³⁵ אל תוניהו. אמר רב לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו, שמתוך שדמעתה מצויה אונאתה קרובה.

אמר רבי אלעזר מיום שנחרב בית המקדש ננעלו שערי תפילה, שנאמר (איכה ג ח) גם כי אזעק ואשוע שתם תפילתי. ואף על פי ששערי תפילה ננעלו שערי דמעות לא ננעלו, שנאמר (תהלים לט יג) שמעה תפילתי ה' ושועתי האזינה אל דמעתי אל תחרש.

ואמר רב כל ההולך בעצת אשתו נופל בגיהנם, שנאמר (מלכים א כא) רק לא היה כאחאב וגו'. אמר ליה רב פפא לאביי והא אמרי אינשי איתתך גוצא גחין ותלחוש לה, לא קשיא, הא במילי דעלמא, והא במילי דביתא. לישנא אחרינא הא במילי דשמיא, והא במילי דעלמא.

אמר רב חסדא כל השערים ננעלים חוץ משערי אונאה, שנאמר (עמוס ז ז) הנה ה' נצב על חומת אנך ובידו אנך. אמר רבי אלעזר הכל נפרע בידי שליח חוץ מאונאה, שנאמר (שם) ובידו אנך. אמר רבי אבהו שלשה אין הפרגוד ננעל בפניהם אונאה, וגזל, ועבודה זרה. אונאה דכתיב ובידו אנך, גזל דכתיב (ירמיה ז ז) חמס ושד ישמע בה על פני תמיד, עבודה זרה דכתיב (ישעיה סה ג) העם המכעיסים אתי על פני תמיד וגו'.

אמר רב יהודה לעולם יהא אדם זהיר בתבואה בתוך ביתו, שאין מריבה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא על עסקי תבואה, שנאמר (תהלים קמז) השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך. אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי כמשלם שערי מכדא נקיש ואתי תגרא בביתא. ואמר רב חנינא בר פפא לעולם יהא אדם זהיר בתבואה בתוך ביתו, שלא נקראו ישראל דלים אלא על עסקי תבואה, שנאמר (שופטים ו ג) והיה אם זרע ישראל וגו', וכתוב (שם) ויחנו עליהם וגו', וכתוב וידל ישראל מאד מפני מדין. אמר רבי חלבו לעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו, שאין ברכה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא בשביל אשתו,

35. בש"ס כתי"י המבורג חסרים מילים אלו: "בתורה ובמצות", ומתאים לדברי הריטב"א חדשות <בא> שקאי על אשתו.

שנאמר (בראשית יב) ולאברם הטיב בעבורה. והיינו דאמר להו רבא לבני מחוזא אוקירו לנשייכו כי היכי דתתעתרו.

❖ מעשה דרבי אליעזר

< קמז >

תנן התם³⁶ חתכו חוליות ונתן חול בין חוליא לחוליא, רבי אליעזר מטהר וחכמים מטמאין. (דף נט:): וזה הוא תנור של עכנאי. מאי עכנאי, אמר רב יהודה אמר שמואל שהקיפו דברים כעכנא זו, וטמאוהו.

תנא באותו היום השיב רבי אליעזר כל תשובות שבעולם ולא קיבלו הימנו. אמר להם אם הלכה כמותי חרוב זה יוכיח. נעקר חרוב ממקומו מאה אמה, ואמרי לה ארבע מאות אמה, אמרו לו אין מביאין ראיה מן החרוב. חזר ואמר להם אם הלכה כמותי אמת המים יוכיחו. חזרו אמת המים לאחוריהם. אמרו לו אין מביאין ראיה מאמת המים. חזר ואמר להם אם הלכה כמותי כותלי בית המדרש יוכיחו. הטו כותלי בית המדרש ליפול. גער בהם רבי יהושע, אמר להם אם תלמידי חכמים מנצחים זה את זה בהלכה אתם מה טיבכם, לא נפלו מפני כבודו של רבי יהושע, ולא זקפו מפני כבודו של רבי אליעזר, ועדין מטין ועומדין.

חזר ואמר להם אם הלכה כמותי מן השמים יוכיחו. יצאתה בת קול ואמרה מה לכם אצל רבי אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום. עמד רבי יהושע על רגליו ואמר לא בשמים היא. מאי לא בשמים היא, אמר רבי ירמיה שכבר נתנה תורה מהר סיני, אין אנו משגיחין בבת קול, שכבר כתבת בהר סיני בתורה אחרי רבים להטת.

אשכחיה רבי נתן לאלהו, אמר ליה מאי עביד קודשא בריך הוא בההיא שעתא, אמר ליה קא חייך ואמר נצחוני בני, נצחוני בני. אמרו אותו היום הביאו כל טהרות שטיהר רבי אליעזר ושרפום באש, ונמנו עליו וברכוהו.

ואמרו מי ילך ויודיעו, אמר להם רבי עקיבא אני אלך, שמא ילך אדם שאינו הגון ויודיעו, ונמצא מחריב את כל העולם כולו. מה עשה רבי עקיבא, לבש שחורים, ונתעטף שחורים, וישב לפניו בריחוק ארבע אמות. אמר לו רבי אליעזר עקיבא, מה יום מיומים, אמר לו רבי, כמדומה לי שחבירים בדילים ממך. אף הוא קרע בגדיו וחלץ מנעליו, ונשמט וישב על גבי קרקע. זלגו עיניו דמעות, לקה העולם שלישי בזיתים, ושליש בחטים, ושליש בשעורים. ויש אומרים אף בצק שבידי אשה טפח. תנא אף גדול היה באותו היום, שבכל מקום שנתן בו עיניו רבי אליעזר נשרף.

ואף רבן גמליאל היה בא בספינה, עמד עליו נחשול לטבעו. אמר כמדומה לי שאין זה אלא בשביל רבי אליעזר בן הורקנוס. עמד על רגליו ואמר רבנו של עולם, גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי, ולא לכבוד בית אבא עשיתי, אלא לכבודך, שלא ירבו מחלוקות בישראל. נח הים מזעפו.

אימא שלום דביתהו דרבי אליעזר אחתיה דרבן גמליאל הואי, מההוא מעשה ואילך לא הוה שבקה ליה לרבי אליעזר למיפל על אפיה. ההוא יומא ריש ירחא הוה, ואיחלף לה בין מלא לחסר. איכא דאמרי אתא עניא וקאי אבבא, אפיקא ליה ריפתא. אשכחתי דנפל על אנפיה, אמרה ליה קום, קטלית לאחי.

36. כל הסיפור של רבי אליעזר מובא כאן על שם סופו שעל הצער האונאה של רבי אליעזר נאמר: "כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה".

אדהכי נפק שיפורא מבית רבן גמליאל דשכיב. אמר ליה מנא ידעת, אמרה ליה, כך מקובלני מבית אבי אבא כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה.

רש"י: (דף נט-נט:) עמיתו, עם אתו. באונאת אשתו, באונאת דברים, לצערה. אונאתה קרובה לבא, פורענות אונאתה ממהר לבא. שמעה תפלתי, אין לשנותו מלשון בקשה, שמבקש מאת הקדוש ברוך הוא שישמע תפלתו, אבל אל תחרש יש לשנותו מלשון בקשה, ולומר: בזו אני בוטח שאין דרכך לשתוק ולא להחריש, אל תחרש, אל תעשה, אל תתן, משמשיך לשון בקשה ומשמשיך לשון עתיד, כגון (תהלים קכא) אל יתן למוט - הרי לשון בקשה, ויאמר יעקב לא תתן לי מאומה (בראשית ל) הוא לשון עתיד. רק לא היה כאחאב: סיפיה דקרא אשר הסתה אותו איזבל אשתו. [אתתך גוצא, אשתך קטנה כפוף עצמך ושמע דבריה].

כל השערים, של תפלה ננעלו. חוץ משערי אונאה, הצועק על אונאת דברים אין השער ננעל בפניו. הכל על ידי שליח, נפרעים על כל עבירות על ידי שליח. ובידו, לא מסרה לשליח. פרגוד, מחיצה שבין שכינה לצבא מרום. אינו ננעל, להפסיד ראייתן מן המקום, אלא תמיד רואה אותם עד שיפרע. ובידו אנך, משמע שהיא תמיד אצלו ומשמש בה. על פני, לפני, ואין מחיצה בינו לבין העבירה. אימתי גבולך שלום, כשחלב חטים ישיבעך הקדוש ברוך הוא. מכדא, כד שנותנים בו שעורים. נקיש ואתי תגרא, התגר מקשקש ובא, ואני שמעתי: הכד מקשקש, כדרך כלי ריקם שנשמע בו קול הברה כשמקשקשין עליו. וידל ישראל, לעיל מינה כתיב ויחנו עליהם וישחיתו את יבול הארץ. אוקירו נשייכו, כבדו נשותיכם. מחווא: עיר שהיה רבא דר בתוכה כך שמה.

(דף נט:) עכנאי, נחש, דרכו לעשות בעגולה להכניס זנבו אצל פיו. כל טהרות שטיהר ר' אליעזר, על ידי מעשה שאירע נשאלה הלכה זו בבית המדרש, שנפלה טומאה לאויר תנור זה, וחזרו ועשאו על גביו טהרות, וטיהרם ר' אליעזר, והביאום ושרפום לפניו. לבש שחורים: ענין צער ואבל. אף הוא קרע בגדיו, שהמנודה חייב בקריעה. חליץ מנעליו, שהמנודה אסור בנעילת הסנדל, במועד קטן (טו:). ונשמט, מן הכסא. טפח, נתקלקל. אך גדול, מכה גדולה. רבן גמליאל, נשיא היה, ועל פיו נעשה. שלא ירבו מחלוקות, שלא ירגיל היחיד לחלוק על המרובין. אימא שלום, כך שמה. בין מלא לחסר, סבורה היתה שיהא החדש חסר וקבוע ביום שלשים, ולא יפול ביום החדש על פניו, והיה מלא, ולא נקבע עד יום שלשים ואחד, ולא נזרה בו ביום שלשים ונפל על פניו. מבית אבי אבא, מבית אבי המשפחה, שבת נשיאים היתה, והם מבית דוד. חוץ משערי אונאה, לפי שצער הלב היא, וקרוב להוריד דמעות.

תוספות: ואל דמעתי אל תחרש, אינו אומר שמע אל בכיי או ראה דמעתי אלא אל תחרש כלומר בטוח אני שלא תחרש דשערי דמעות לא ננעלו.

מבית אבי אבא, פי' בקונטרס מבית דוד אבי משפחה שבת נשיאים היתה והם מבית דוד. חוץ משערי אונאה, לפי שצער הלב היא וקרוב להוריד דמעות משמע משום דנפקא לעיל מקרא דתהלים דשערי דמעא לא ננעלו, ובחנם דחק כן דהא דריש לעיל רב חסדא בהדיא מדכתיב הנה ה' נצב על חומת אנך, ושמא מבית רבן גמליאל היתה מקובלת שהיה אבי המשפחה ולא אדוד קאמר כדאשכחן נמי (ר"ה כה). דאמר רבן גמליאל מקובלני מבית אבי אבא שפעמים בא בארוכה כו'.

רבינו יהונתן: עם שאתך בתורה ובמצות, כלומר או במצות אע"פ שאינו חכם אל תונהו כיון דמבני ישראל הוא.

כל השערים ננעלו וכו', כלומר שאפשר שאדם עושה רע הרבה ומאריך לו דכנעלו השערים דמי שאין הצעקה נכנסת בהם להנקם ממנו, אבל שערי אונאה שמאנה עם שבתורה ובמצות לא ננעלו וממהר השם להנקם ממנו.

הכל על ידי שליח וכו', כלומר שאין הנקמה נעשית אלא על ידי שליח וכיון שנעשית על ידי שליח פעמים שהשליח הוא רחוק ואינו יכול להנקם מיד, כדאמרינן במסכת ברכות שיש מלאך שאינו יכול לילך כל העולם אלא בשלש או בארבע טיסות ועומד לפוש בין כל אחת ואחת כדאמרינן אליהו בד' וכו'. אי נמי פעמים שהוא שליח להנקם מהרבה בני אדם וזה בסוף העולם והוא הולך ומקדים מי שנאמר לו ראשון ראשון כלומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון ובין כך פורענות שוהה לבא, אבל בשערי אונאה הקדוש ברוך הוא דן בכבודו ובעצמו הפורענות ממהרת לבא לפי שברגע אחד הוא דן כל העולם:

ריטב"א: עם שאתך אל תונהו: פירוש אשתך. < קב >

נמוקי יוסף: אמר המחבר: מהא ד'עם שאתך בתורה ובמצות אל תונהו' למדנו שלא הזהיר הכתוב באונאת דברים אלא יראי השם, ואמר במדרש אם הונה עצמך מותר אתה להונהו שזה אינו קרוי עמיתך, ואמרינן במסכת מגילה (כה:): האי מאן דסני שומעניה שרי לבזויה בג' ושי"ן, פירוש סני שומעניה שיצא עליו שם רע בודאי, גימ"ל שי"ן הרבה פירושים יש בו: יש מפרשים גיפא שטייא, י"מ בן גויה בן שפחה, י"מ גערה שמתא כמו שמצינו במועד קטן (יז). ברב יהודה שנדה אותו תלמיד דסני שומעניה ואמר מאן דעבר אדרבנן שרי למקרייה עבריינא, וכן כתב הרמ"ה מקוצי ז"ל [-הסמ"ג] עכ"ל.

מאירי: לעולם יהא אדם זהיר שלא לבייש את אשתו שמתוך שדמעתה מצויה עונש אונאתה קרוב לבא, דרך אזהרה אמרו כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה, מכאן אמרו שכל שאדם עושה בנכסי ביתו ומזונות בניו ובנותיו ומלבושיהם ילך בהם אחר עצת אשתו שמתוך כך שלום מצוי בתוך ביתו, ולעולם יהא אדם זהיר בתבואה בתוך ביתו שאין מריבה אלא על עסקי תבואה, דרך צחות אמרו במשלם שערי דכדא נקיט ואתי תיגרא: אף על פי שרוב תפלה אי אפשר שלא ליענות בה מ"מ כשהיא יוצאה ממעמקי הלב עד שהדמעה גוברת עליו מקובלת ביותר, דרך צחות אמרו מיום שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה ואף על פי ששערי תפלה ננעלו שערי דמעה לא ננעלו:

לעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו ששמירה מעולה מצויה בה הרבה עד שאין ברכה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא בשביל אשתו שני' ולאברם היטיב בעבורה:

...כל שגדור בדרכים הדתיים הרי הוא בכלל אונאה³⁷ אבל עובדי האלילים אינם בכלל אחוה כדי לכללן בדין אונאה הבאה דרך מקח וממכר, כלל אמרו חכמים לא תונו איש את עמיתו עם שאתך בתורה ובמצות אל תונהו:

רבינו יהודה בן קלונימוס: משפירא, רבו של הרוקח: ייחוס תנאים ואמוראים: < קג >
 אות ח' חננא: רב חננא בריה דרב אידי: גרסינן בפרק הזהב בגמרא (ב"מ נט) כשם שאונאה במקח וממכר כך אונאה בדברים, אמר רב חננא בריה דרב אידי מאי דכתיב [ו]לא תונו איש את עמיתו, עם שאתך בתורה ובמצות אל תונהו.

❖ עם שאתך וכו' בא לרבות עבדים

ומשמע דאף עבדים בכלל. ואין לפרש כאן עמיתך כהיא דשבועות בהל' ראשונה דפרק שבועות העדות (ל). תני רב יוסף בצדק תשפוט עמיתך עם שאתך בתורה ובמצות השתדל לדונו יפה, ומסקנא על צורבא מרבנן למישרא ליה תיגרא אי נמי לשודא דדייני, דהתם משום דדרשינן הכי דקרא אחריני כתיב (דברים א יז) כקטן כגדול תשמעון בין איש ובין אחיו ובין גרו, שבדיינין הכל שוין לעניין לידן דין אמת לאמתו, לעם הארץ כתלמיד חכם, אבל לענין אונאה עמיתך דכתיב לרבות עבדים הוא דאתא.

37. מאירי: = שיטת המאירי במקומות רבים בש"ס במה שמחלק בין עובדי עכו"ם העתיקים לגוים הגדורים בדתות עיין ?? רשימה של כל המקומות ובדברי האחרונים בביאור שיטתו ?? ==

ואפילו לר' יהודה דאמר בפרק החובל (פז.) אין לעבדים בשת, דוקא לענין תשלומין אמרו ופליג אדרבנן דאמרו (שם) החובל בעבד כנעני חייב ככולן לשלם, וקאמר ר' יהודה דפטור מדמי בשת מגזירת הכתוב דכתיב כי ינצו אנשים יחדיו איש ואחיו, במי שיש לו אחוה, כלומר חיים, יצאו עבדים, ורבנן דרשי אחיו הוא במצות, מיהו לענין איסור אונאה שמצער ומלבין פניו בדברים, עובר אפילו על העבדים, מידי דהוה אישראל מעליא דהיכא דביישו בדברים פטור מממון מיהו איסור בל תונו איכא, הכי נמי גבי עבדים, דאם העבד כשר נראה דחייבי ישראל, לבד מרבו, על מכתו ועל קללתו, דהא עושה מעשה עמך קרינא ביה³⁸, דהכי תנן בהחובל (צא.) רקק והגיע בו הרוק, ובגמרא אמר רב פפא לא שנו אלא בו אבל בבגדו פטור, ופרכינן ונהוי כי ביישו בדברים, אמרו במערבא משמיה דר' יוסי בר אבין זאת אומרת ביישו בדברים פטור מכלום, מיהו דינו מסור לשמים שעבר על לאו דלא תונו³⁹.

❖ מי שאינו עושה מעשה עמך אינו בכלל איסור אונאה

ומשמע נמי שאם אינה באונאת דברים את מי שאינו עושה מעשה עמך, שאין כאן איסור לאו, מדתנן אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, ודוקא לבעל תשובה שהיה תוהא וחוזר בו ממעשיו הראשונים הוא דעובר, אבל כל זמן שעומד במרדו לא=, שהרי דומיא דקללה דכתיב בעמך לא תאור בעושה מעשה עמך אבל אין עושה מעשה עמך מילט לייטינן ליה, דהא אפילו החוזר בו ממקח וממכר אמרו חכמים (ב"מ מח:) דעומד במי שפרע, ומפרש רבא בגמרא דמילט לייטינן ליה משום דהאי לאו עושה מעשה עמך הוא.

=השווה עם מרדכי הארוך ספר החכמה מובא בב"ח <?> ובמש"כ עליו הב"ח שם==

❖ באונאת דברים ליכא מלקות דהוי לאו שאין בו מעשה, דלא כתוספות

וראיתי כת' [בתוספות] =לא נמצא בתוס' ועיין לקמן <?> מהר"ם מרוטנברג= לר' יוחנן דאמר (ב"ק ז:) חסמה בקול והנהגה בקול דהוה מעשה ילקי ה"ה נמי אם עובר על לא תונו לוקה. ואין נראה כלל דא"כ המאנה את הגר ילקה ל"ג מלקיות או מ"ח, ותו גרסינן בפ"ג דמס' שבועות ועיקרה בפ"א דתמורה (ג.) אמר רב אידי בר אבין אמר רב עמרם א"ר יצחק א"ר יוחנן מש"ר יוסי הגלילי כל לא תעשה שבתורה לאו שיש בו מעשה לוקין עליו שאין בו מעשה אין לוקין עליו חוץ מנשבע ומימר ומקלל חבירו בשם, ור' יוסי בר חנינא אמר אף המקדים תרומה לביכורים, ואילו לאו דאונאה לא קחשיב, דהא דא"ר יוחנן דקול הוה מעשה היינו דוקא בקול שהוא גורם מעשה כגון חסמה, דה"ג בהשוכר את הפועלים (ז:) ועיקרה תניא בתוספתא דכלאים (פ"ה) ובתוספתא דמכות (פ"ד) המזווג בכלאים והחוסם פי פרה פטור, ואינו חייב אלא הדש בחסימה והמנהיג בכלאים, הילכך כה"ג הוה מעשה, אבל באונאה כלל כלל לא הוה מעשה.

והא דגרסינן בפ"א דכריתות (ד.) ובסנהדרין פ"ד מיתות (סה:) דפרכינן התם אפלוגתא דר' יוחנן ורשב"ל דפליגי באוב וידעוני דפרכינן לר' יוחנן מאי שנא כפיפת קומתו לרבנן דהוה מעשה ומאי שנא הקשת שפתיו דמגדף דלא הוה מעשה, אמר רבא שאני מגדף הואיל וישנו בקול, ופרכינן וקול לר' יוחנן לא הוה מעשה והא איתמר חסמה בקול והנהגה בקול ר' יוחנן אמר חייב, אלמא דמדמי קול דמגדף לקול חסמה והנהגה אע"ג דלית ביה מעשה כלל.

ונ"ל הסודר דלא גרע מגדף לר' יוחנן מחסמה והנהגה דבדיבורו דמגדף, דמגדף היינו מברך השם, להאי תנא כמעשה דמי משום דבדיבורו דאמר יכה [יוסה] את יוסה כעניין מעשה הוא, כמו כפיפת קומתו לרבנן דמעשה כל דהו מעשה, לענין מיתתה הקשת שפתיו נמי נהוי מעשה כיון דלענין חסמה והנהגה הוי מעשה משום דבדיבורו עשה מעשה, והוי כמעשה גמור לענין ע"ז נמי כיון דמעשה כל דהו כגון כפיפת קומה הוי כמעשה גדול א"כ הקשת שפתיו נמי, ונימ' דמעש' דכתב גבי כריתות אשר לא תעשינה מעשה כל דהו הוי מעשה אפילו בהקשת שפתיו כיון דבעלמא נמי דכתיב לעשות דהיינו חייבי מלקיות דכתיב אם

38. ייחוס תנאים: שיטתו שהדרשה של רב חננא בא לרבות עבדים, והוא פירוש מחודש שלא נמצא בשאר ראשונים. מה שלמד מכאן היראים וסייעתו שבא למעט חוטא, לומר זה מדיוק במשנה ודמיון לקללה ששם ממעטים חוטא מדרשה "עושה מעשה עמך", ע"ע בב"ח בשם ספר החכמה <==>.

39. חידוש שרקק עובר בלאו דלא תונו וצ"ע==

לא תשמור לעשות לאפוקי לאו שאין בו מעשה ואפילו הכי חסמה בקול הוי מעשה א"כ לענין ע"ז נמי, כן נ"ל. וכן כענין תירוץ זה מצאתי, אבל לענין אונאת דברים אין אומר ואין דברים מעשה,

✦ אין מלקות כי ניתן למחילה והוי כניתק לעשה

ועוד דניתן למחילה דכתיב מכל חטאתכם לפני השם תטהרו, אבל בדברים שבין אדם לחבירו כיון שריצהו נמחל לו והרי הוא כלאו שניתק לעשה.

==נ"ל שכאן יש חידוש דמשום שיכול לפייסו אח"כ הרי זה עוקר את הלאו ועדיין צ"ע??? == בכל ענין של מלקות כאן השווה אם דברי "חקרי לב" יו"ד ??? לקמן שדבר בענין זה ממש ==

< קבר > **שיטה מקובצת:** עם שאתך בתורה ובמצות, כלומר או במצות אף על פי שאינו חכם אל תונהו כיון דמבני ישראל הוא. רבינו יהונתן ז"ל. והריטב"א פירש עם שאתך אל תונה פירוש אשתך. עד כאן:

< קבה > **ריטב"א:** ישנות: שם כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה, פר"ש אינו נראה דמאי דאמר לעיל שערי דמעה לא ננעלו לא מיירי בשערי אונאה. ואי משום דקאמרה מבית אבי אבא משם אין הוכחה דהיינו דוד אלא רשב"ג הזקן שנהג ולא למד כל כך. ואינו מוזכר בתלמוד כי אם מעט ובראש השנה נמי אמרי' דאמר רשב"ג כך מקובלני מבית אבי אבא פעמים שבא בארוכה וכו'. אלא נראה דמחומת אנך נפקא ליה כדאמר רב חסדא לעיל תוספת: עד כאן מסוף הפרק:

< קבן > **מהרש"א:** אל תונו איש וגו', עם שאתך בתורה ובמצות, נראה לפרש מדשינה כאן באונאת דברים לכתוב 'עמיתו' ובאונאת ממון כתיב 'אחיו', דרשו באונאת דברים מילת 'עמיתו' עם שאתך בתורה ומצות אבל לבעל עבירה מצוה לבייש ולהונו בדברים, אבל מ'אחיו' דכתיב גבי אונאת ממון לא אימעט בעל עבירה אלא עובר כוכבים כדאמרינן ב'אחיך' דכתיב גבי ריבית ודו"ק.

כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה כו', אף אם נאמר דלמדין מן הכללות במקום שנאמר בו חוץ אין זה סותר הא דאמר לעיל שערי דמעה לא ננעלו, דהיינו אונאה היינו דמעה, דמתוך שאדם קובל על אונאתו יבוא לידי דמעה כדאמרינן לעיל יהא זהיר באונאת אשתו דמתוך שדמעתי מצויה כו' וכפרש"י לקמן גבי מקובלני מבית אבי אבא מבית דוד כו' חוץ משערי אונאה כו' וקרובה להוריד דמעה עכ"ל.

ויליף לה מדכתיב הנה ה' נצב על חומת אנך כו', דרך משל כששער העיר ננעל אין רואה מתוך העיר לחוצה לה כי השער מפסיק, אבל הנצב על החומה רואה לחוץ ואין השער הננעל מפסיקו מלראות וק"ל.

< קבו > **מהר"ל:** חידושי אגדות: עם שאתך וכו', פירוש לשון עמיתו בכל מקום ר"ל שהוא עמו לגמרי בכל דבר, והוא נאמר על חבירו דווקא, ורז"ל ידעו עניין הלשון על אמיתתו ולפיכך ידעו שזה הלשון מן אמיתתו פירושו עם שאתך, ועיקר זה הלשון מורכב מן 'עם' ומן 'אתך', ור"ל שהוא אתך בתורה ובמצות שהוא המושכל והמעשה.

וזה הלשון כתב באונאה מפני כי מי שהוא אתו בתורה ובמצות אין ראוי לו לעשות זה, כי מי שהוא עושה אונאה לאחר כונתו שחבירו אינו נחשב לכולם, ומאחר שהוא אתך בתורה ובמצות הוא שוה לך ואין לאנות אותו, אבל בגוי מפני שאינו שוה לך, אין אתה עובר עליו משום אונאה, וזה ההפרש יש בין אונאה בגופו לאונאת ממון, דאונאה בגופו הוא אונאה מצד עצמה במה שהוא נמצא ומבטל עצם מציאותו שאינו נחשב אליו, ואין זה כאונאת ממון, גם בהכאה וקללה שאינו מבטל עצם מציאותו, והבן זה היטב:

לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו כו', פירש שיהיה נזהר באשתו דווקא, כי אשתו מפני שהבעל מושל עליה, דמעתי מצויה ביותר, כי אונאת אדם אחר אינו מקבל כל כך התפעלות, אבל אשה בעבור שהיא תחת ממשלת האדם ואם עושה לה אונאת דברים דמעתי מצויה,

אבל עבד עברי אינו מקבל התפעלות בטבע ואפילו היא אמה עבריה אין דמעתה מצויה מחמת כי היא מקבלת עליה שיעבוד אדון שלה, וגם בעצם הבריאה לא נבראת שתהיה תחת ממשלתו, רק האשה נבראת שהיא תחת ממשלת בעלה כדכתיב בקרא (בראשית ג) והוא ימשל בך, ואם יש לה אונאה היא מתפעלת ביותר לכך דמעתה מצויה. וגם אין האשה מקבלת עליה ממשלת בעלה, מפני שהיא זוגתו, כמו שמקבל עליו העבד אדנות האדון, ואינו מתפעל כ"כ כמו האשה שרואה עצמה חשובה ומתפעלת מן אונאת בעלה:

פני יהושע: שם אמר רבי חנינא כו' מאי דכתיב לא תונו איש את עמיתו, עם שאתך בתורה ובמצות אל תונהו. לכאורה משמע דלא אתא למעוטי אלא נכרי אבל בישראל אין חילוק דאין לך אדם בישראל שאינו מלא בתורה ובמצות, ואע"ג דלמעוטי נכרי דרשינן מלעמיתך דכתיב ברישא דקרא לעמיתך אתה מחזיר אונאה ולא לנכרי, מכל מקום איצטריך נמי דרשא דאת עמיתו למעט נכרי (מרביית) [מאונאת] דברים. אבל קצת מרבוותא כתבו (דרביית) [דאונאת] דברים אינו אסור אלא דווקא לת"ח וצדיק דמפרשי מימרא דר' חנינא כפשטיה דבעינן שיהא עמיתך בתורה כו'. ושני הדיעות הובאו בש"ע חו"מ (סימן רכ"ח ס"א):

עיון יעקב: עם שאתך בתורה ובמצות אל תונהו, אחי לאפוקי נמי עבד כנעני שאינו אתך בתורה ובמצות אינו חייב על אונאתו, אע"ג דהחובל עבד כנעני של חבירו חייב לשלם לחבירו הבושת דאין הלכה כר' יהודה דאמר בפרק החובל אין לעבדים בושת, מ"מ אינו עובר על לא דלא תונו, (אך) ורק הרמב"ם סוף הל' עבדים כתב דמידת חסידות שלא יבזה ביד ולא בדברים, לעבדות מסרן הכתוב ולא לבושה עיי"ש.

באונאת אשתו, וק"ו באשה אחרת ג"כ מהאי טעמא שדמעתה מצויה, ובאשתו בלא"ה יש ליזהר שהרי חייב לכבד את אשתו יותר מגופו.

הכל נפרע בידי שליח חוץ מאונאה, כי הוא דבר המסור ללב והקב"ה בוחן לבבות הוא יפרע ממנו, לכך נאמר ויראת מאלהיך, ור' אלעזר לשיטתו דקאמר לעיל דלכך גדול אונאת דברים מאונאת ממון שזה בגופו וזה בממונו ולא רצה לומר כר"ש בן יוחאי דלעיל שזה נאמר בו ויראת מאלהיך לפי שס"ל דלכך נאמר בו ויראת מאלהיך לפי שאין נפרע ממנו ע"י שליח ולא דענשו חמור.

(ד) נט: אונאת הגר

תנו רבנן המאנה את הגר עובר בשלשה לאוין, והלוחצו עובר בשנים. מאי שנא מאנה דכתיבי שלשה לאוין: וגר לא תונה (שמות כב כ), וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אותו (ויקרא יט לג), ולא תונו איש את עמיתו (ויקרא כה יז), וגר בכלל עמיתו הוא, לוחצו נמי שלשה כתיבי: ולא תלחצנו (שמות כב כ), וגר לא תלחץ (שמות כג ט), ולא תהיה לו כנשה (שמות כב כד), וגר בכלל הוא, אלא אחד זה ואחד זה בשלשה⁴⁰.

תניא, רבי אליעזר הגדול אומר מפני מה הזהירה תורה בשלשים וששה מקומות, ואמרי לה בארבעים וששה מקומות בגר מפני שסורו רע.

40. כך גירסת רש"י עיי"ש. ובש"ס כת"י המבורג הגירסא יותר קצרה: "תנו רבנן המאנה את הגר עובר בשלשה לאוין והלוחצו עובר בשנים, מאי שנא מאנה דכתיבי שלשה לאוין לוחצו נמי שלשה כתיבי, אלא אחד זה ואחד זה שלשה", ואינו מפרט את הלאוין כגירסתנו. נראה שלפני הרמב"ם (הל' מכירה פ"ד ה"ו-י"ז <כא>) היה גירסה זו ולכן אינו מונה ולא תהיה לו כנושה, והסביר הברייתא לפי דרכו. וכ"כ אחרונים ???

מאי דכתיב, וגר לא תונה ולא תלחצנו כי גרים הייתם בארץ מצרים (שמות כב כ), תניא רבי נתן אומר מום שבך אל תאמר לחברך, והיינו דאמרי אינשי דזקיף ליה זקיפא בדיותקיה לא נימא ליה לחבריה זקיף ביניתא⁴¹.

רש"י: (דף נט:): המאנה את הגר, אונאת דברים. הלוחצו, דוחקו. לא תהיה לו כנושה, לחץ הוא, שדוחקו לתבוע חובו. הכי גרסינן, מאי שנא מאנה דכתיב ביה תלתא, וגר לא תונה, ולא תונו אותו, ולא תונו איש את עמיתו וגר בכלל עמיתו הוא. לוחצו נמי תלתא כתיב ביה, וגר לא תלחץ, ולא תלחצנו ולא תהיה לו כנושה. מום שבך אל תאמר לחברך: כיון דגרים הייתם גנאי הוא לכם להזכיר שם גירות. מאן דאית ליה זקיפא בדיותקיה לא נימא לחבריה זקיף ביניתא, מי שיש לו תלוי במשפחתו לא יאמר לעבדו או בן ביתו תלה לי דג זה, שכל שם תלייה גנאי הוא לו.

תוספות: ואמרי לה במ"ו, יש מפרש משום דחשיב כי גרים הייתם וכיוצא בה.

ראב"ד: [מתוך שיטה מקובצת וריטב"א (ישן) כאן]: המאנה את הגר. באונאת דברים קאמר, וההוא דריש ענינא דכתיב וכי תמכרו ממכר אל תונו איש את אחיו, ההוא באונאת ממון. הלוחצו בשנים דשנים כתיבי בגר עצמו בסדר ואלה המשפטים. ואקשי ליה הלוחצו נמי בשלשה, ולא ידענא היכא כתיב אלא מדכתיב בעבד עברי לא תרדה בו בפרך דהיינו לחיצה וכל שכן גר דבן חורין הוא, וקשה לי גר ארבעה הוי דכתיב בסדר כי תצא לא תסגיר עבד אל אדוניו עמך ישב בקרבך באחד שעריך בטוב לו לא תוננו, ואפשר דההוא נמי באונאת ממון הוא דהא כתיב בטוב לו.

וכתב הראב"ד ז"ל וזה לשונו: נראה לי דכל היכא דכתיב 'ככם כגר' או 'כגר כאזרח' וכיוצא בו, קרי ליה הוזהרה, אבל כמדומה לי שאין החשבון מכוון לא לל"ו ולא למ"ו, והמחלוקת שיש בין החשבונות הללו מפני שזה מחשב כל המקומות שנזכר בו הגר, וזה אינו מחשב אותם המקומות שנזכר בהם בתורה עני ויתום ואלמנה. עד כאן:

מאירי: המאונה את הגר בדברים עובר בשלשה לאוין אל תונו איש את אחיו לא תונו איש את עמיתו וגר לא תונה, ואם לחצו והונוהו בממון עובר בשלשה לאוין אל תונו איש את אחיו לא תונו איש את עמיתו ולא תלחצנו, הא למדת שלאו של וגר לא תונה אינו אלא באונאת דברים ולאו של לא תלחצנו אינו אלא באונאת ממון, ושנים האחרים בין באונאת ממון בין באונאת דברים:

ריטב"א: בל"ו מקומות הוזהרה תורה על הגרים, ואע"ג דלעיל לא אשכחן אלא ו' מקומות, הכא חשיב כל המקומות שהוזכרו שם גרים אף בלא אונאה ולחיצה כעין כי גרים הייתם, ואהבתם את הגר.

שיטה מקובצת: ואמרי לה במ"ו. ואם תאמר היכא אשכחן הנהו מ"ו מקומות הא לעיל לא מצינא לאשכוחי אלא שלשה לאוין. ויש לומר דחשיב כל המקומות שהוזכרו בגר כמו גרים הייתם וכמו ואהבת את הגר וכיוצא בו. תלמיד הר"פ ז"ל:

41. יש להעיר מלשון החינוך מצוה רל"ו [לשון הרע]: "...פרטי המצוה ורוב האזהרות שהוזהירו ז"ל על הרכילות ולשה"ר שותפו יתבארו במקומות בתלמוד ובמדרשות בפיוור... והוזהירו עליו הרבה עד שאמרו דרך משל מאן דאית זקיפא ברוקתיה לא לימא ליה זקיף בניתא". וצ"ע למה מביא החינוך ממירא זו במצות "לשון הרע" ולא במצוה של "אונאת דברים" [מצוה של"ח].

פרק ה: מדרשי חז"ל

- < קלז > **תוספתא: בבא מציעא:** [פרק ג' אות י"ג בסופו: כשם שאונאה במקח [וממכר] כך אונאה בדברים, ועוד מרובה אונאת דברים מאונאת ממון, באונאת ממון אומר אל תונו איש את אחיו, ובאונאת דברים הוא אומר ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלהיך, ויראת ממי שפוקד על אלו.
- אות י"ד:** היו חמרין מבקשין יין ושמן לא יאמר להן לכו אצל פלוני והוא לא מכר יין ושמן מעולם. היו חלאין באין עליו ויסורין באין עליו וקובר את בניו לא יאמר לו כדרך שאמרו חביריו לאיוב הלא יראתך כסלתך וגו', זכר אתה אין כתיב כאן אלא זכר נא וגו'. ר' יהודה אומר אף לא יתלה את עיניו ויאמר לו בכמה חפץ זה והוא אין רוצה ליקח. ראה גר שבא ללמוד תורה לא יאמר ראו מי שבא ללמוד, פה שאכל נבלות וטרירות שקצים ורמשים⁴², וכן הוא אומר (שמואל א י יב) ויען איש משם ויאמר ומי אביהם, וכי יש אב לתורה והלא כבר נאמר (משלי ל ה) מה שמו ומה שם בנו כי תדע, ואומר (משלי יט יד) בית והון נחלת אבות ומה' אשה משכלת.
- < קלח > **תורת כהנים: בהר: פרשתא ג, פרק ג:** (ד) אל תונו איש את אחיו (פסוק יד), זו הניית ממון, יכול זו הניית דברים, וכשהוא אומר לא תונו איש את עמיתו (פסוק יז), הרי אונאת דברים אמורה, הא מה אני מקיים אל תונו איש את אחיו, זו אונאת ממון...
- < קלט > **שם פרק ד: (א)** ולא תונו איש את עמיתו, זו אונאת דברים, יכול זה אונאת ממון, כשהוא אומר אל תונו איש את אחיו, הרי אונאת ממון אמורה, הא מה אני מקיים ולא תונו איש את עמיתו הרי אונאת דברים.
- (ב)** כיצד, אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים מה היו, ואם היה בן גרים לא יאמר לו זכור מה היו מעשה אבותיך. כיצד היו חוליים באים עליו ייסורים באים עליו היה קובר את בניו, לא יאמר לו כדרך שאמרו חביריו לאיוב הלא יראתך כסלתך תקותך ותום דרכיך זכור מי הוא נקי אבד ואיפוא ישרים נכחדו. ראה חמורים מבקשים תבואה מבקשים יין, לא יאמר להם לכו אצל פלוני והוא לא מכר חיטה מימיו. רבי יהודה אומר אף לא יתלה עיניו על המקח ולא יאמר לו בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח. ואם תאמר עצה טובה אני מוסר לך⁴³, והרי הדבר מסור ללב, נאמר בו ויראת מאלקיך, כל דבר שהוא מסור ללב נאמר בו ויראת:

42. "הכי פירושו, דאין השגת התורה תלויה בייחוס אלא אפילו גר שנתגייר יכול להשיג להיות גדול בתורה וכדארז"ל (מגילה ו:) ידעת ולא מצאת אל תאמין, שהרי כתר תורה מונח כל מי שרוצה יבוא ויטול (יומא עב:) וכמ"ש בתנא דבי אליהו (רבה פ"ט) מעיד אני עליו וכו' בין איש בין אשה בין נכרי בין ישראל הכל לפי מעשיו ורוח הקודש שורה עליו" - מתוך "חסדי דוד" לתוספתא מאת הר"ר דוד פארדו ז"ל..

43. בילקוט תלמוד תורה לר"י סקילי ז"ל (בהר כאן) גורס גירסא חדשה בתו"כ: ...והוא אינו רוצה ליקח, שמא תאמר צורך [עצמי אני] עושה, הרי הדבר מסור ללב וכו', עכ"ל. ובאמת גם רבינו הלל (תו"כ כאן) גורס כך וז"ל: שמא תאמר לצורך [נ"א: צורך] עצמי אני עושה, דהיינו שרוצה אני ליקח ולא משום דאיני רוצה ליקח, והרי הדבר מסור ללב, כלומר הדבר מסור בלבך אם לצורך עצמך אתה עושה ואם לאו, שאין בני אדם

תורת כהנים: קדושים: פרשה ג פרק ח ויקרא יט לג: (ב) וכי יגור אתך גר לא תונו אותו, שלא תאמר לו אמש הייתה עובד עבודה זרה ועכשיו נכנסת תחת כנפי השכינה⁴⁴.

ראב"ד: פרשת בהר: ר' יהודה אומר אף לא יתלה עיניו על מקחו ויאמר לו בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח, מפני שגונב דעתו, שהוא סבור שיש בדעתו לקנותו והוא אינו אלא מתלוצץ בו, והרי הוא כסך שמן מפת ריקן (חולין צד). מפני שהוא גונב דעת חבירו, שזה סבור שמכבדו ואינו אלא מתלוצץ בו. ובתוספתא [הכוונה למס' דרך ארץ רבה] <=> מפרש מפני שמשביח דעתו של מוכר, ודומה שבא על הפירוש הזה שפירשנו שמשביח את דעתו על דבר חנם וליצנות וגניבת דעת. [דבריו מובאים בקיצור בשטמ"ק ב"מ נח:].

ר"ש משאנ"ץ: זו אונאת דברים, בפרק הזהב. אף לא יתלה עיניו על המקח, בתוספתא מפרש מפני שמשביח דעתו של מוכר, פירוש שסבור שזה רוצה לקנות ואינו אלא מתלוצץ בו.

קרבן אהרן: פרשת בהר: זו אונאת דברים, כדמפרש ואזיל. יכול זו אונאת ממון, דשם אונאה יפול יותר על הממון משיפול על הדברים, שלזה כאשר הכריח שהיא אונאת דברים הוצרך לומר הא כיצד. כשהוא אומר אל תונו איש את אחיו הרי אונאת ממון אמורה, דאחר דשם אונאה יפול יותר בדבר ממון קרא ראשונה נפרש אותה בממון, ועוד דהתם קראי משתעי במכר וקנין ובכי תמכרו ממכר או קנה קאי. ומה אני מקיים ולא תונו באונאת דברים, ובזה נדייק ג"כ שלא אמר אל תונו דנאמר דהדר למעלה אלא ולא תונו וכו' שנראה שהוא דבר חלוק בפני עצמו והוא אונאת דברים.

אם היה בעל תשובה וכו', קשה לי שדברים אלו חירופין וגידופין הם לא אונאת דברים ואיך קרו להו אונאה. ולזה נראה לי לפרש שאומרו זכור מעשיך הראשונים שהוא אומר לו זה בדרך אזהרה, וזה שהוא חזר ממעשיו הראשונים והוא אומר לו זכור מעשיך הראשונים כדי שלא תשוב לעשות כמו הם וכל כונתו לחרפו בהם ובזה הוא מאנה אותו.

זכור מעשי אבותיך, עה"ד הזה אומר לו כמי שמזהיר אותו מהם והכונה לחרפו במעשה אבותיו וזאת היא האונאה כמ"ש. או נאמר שהוא אומר לו זה ומראה עצמו כמשבח אותו ששב מהם ואינו עושה לא כמעשיו הראשונים ולא כמעשי אבותיו ובלבו מאנה אותו שכל כונתו לחרפו.

הלא יראתך כסלתיך, כלומר אלו יראת ממנו יתברך זה היה לך לבטחון שלא יארע לך מה שארע מן החלאים, או שאומר לו זכור נא מי הוא נקי אבד ומראה עצמו שמוכיחו באמור לו אילו היה נקי לא היה אובד, והכונה כולה כדי לחרף אותו ולקראו רשע.

וידע בו שלא מכר מעולם ובזה מאנה אותו שחושב זה שעושה טובה עמו שמראה לו מקום מבוקשו מבלי שיטרח לבקש, וכונתו שיטרח יותר, ובפרק הזהב משמע מדברי רש"י ז"ל שהאונאה היא לאותו ששולח אותו אליו שהוא רוצה לחרף אותו שמעולם לא מכר כלל והוא מאנה אותו כאילו כונתו להראות מקום למי שהוא מבקש לקנותו.

והוא אינו רוצה ליקח, שחבירו שמח בחשבו שמוצא קונים לחפצו, והוא מאנה אותו כדי שלא ימכור לאחרים.

יודעין איך הוא עושה אלא הקב"ה שנאמר ויראת מאלקיך, כלומר אע"ג דבני אדם אינן יודעין אם לצורך עצמך אתה עושה ואם לאו, הקב"ה יודע ותירא ממנו שנאמר ויראת מאלקיך, עכ"ל. ועיי"ש בהערת המהדיר שלא מצא חבר לגריסא זו עכ"ל, והנה הוא בילקוט תלמוד תורה הנ"ל. ועיין בעמ' ??? פירוש משמעות הדבר. 44. יש להעיר על שינוי לשון ב"פסיקתא זוטרותא" שמוסיף כאן מילים: "הפה שאכל נבילות וטרפות היאך יקרא קריאת שמע", עיי"ש.

עצה טובה אני מוסר לו, כמ"ש שכל מה שאומר לו כמין עצה טובה אומר אותו אלא שבלבו ישים ארכו ומכוין לאנותו ולזה יאמר לאנשים עצה טובה וכו' וחושב להמלט בזה.

והרי הדבר מסור ללב, ר"ל ללבו של מאנה שאין יודע מה שבלבו אלא הוא ולזה יכול הוא לומר עצה טובה אני מורה אליו ולזה אם לא תירא בזה מהאנשים ויראת מאלקיך הבוחן לבות בני אדם וחופש מטמונות לבך ויודע מה שבלבך. וכל דבר, כלמור כל מקום שמזהיר ומצוה על דבר שהוא מסור ללב שאין יודע אלא יודע מחשבות לב ית' אומר ויראת מאלקיך, כי אין שם מורא בשר ודם, וזה הכרח גדול לומר שמדבר כאן באונאת דברים שאונאת ממון אינו דבר מסור ללב כי נכר וידוע הוא לכל ולא על זה יאמר ויראת מאלקיך.

< קמ"ד > **קרבן אהרן: פרשת קדושים:** ב. שלא תאמר וכו', דבאונאת דברים הכתוב מדבר, דאי לאונאת ממון הרי הדר ואמר וגר לא תונה וגו'. אמש היית עובד, נ"ל לפרש דהיינו האונאה, דנראה דמשבח אותו שאומר לו שהחליף הע"א בכנפי השכינה, או אומר לו ההפרש שיש לו עתה ממה שהיה, וכונתו בזה לזכור לו מעשיו הראשונים, וזו היא האונאה דאם בהדיא אומר לו זכור זה חטא גמור אבל לא יקרא אונאה, ואם כן מ"ש בגמרא שלא יאמר זכור מעשיך הראשונים הוא שלא יאמר לו זה תחת זה האונאה, ואם תרצה לומר שאין זה כך אלא שקרא אונאת דברים הזכיר לו גנותו נפרש שמ"ש כאן הוא בתמיה כלומר איך יתכן זה שאמש הייתה וכו'.

▼ עור בפירושו התורת כהנים: עמודי שלמה <=>, דינא דחיי <=>, גור אריה <=>, העמק דבר <=>

< קמ"ה > **מכילתא דרבי ישמעאל: שמות פרשה יח:** וגר לא תונה ולא תלחצנו כי גרים הייתם בארץ מצרים. לא תוננו, בדברים, ולא תלחצנו, בממון, שלא תאמר לו אמש היית עובד לבל קורס נבו, והרי חזירים בין שיניך ואתה מדבר מילין כנגדי. ומנין שאם הוניתו שהוא יכול להונך, ת"ל כי גרים הייתם, מכאן היה רבי נתן אומר מום שבך אל תאמר לחבירך. [מובא ב"משנת דרבי אליעזר" פט"ז בשם ר' חייא]

חביבין הגרים שבכל מקום הוא מזהיר עליהם – וגר לא תלחץ, וגר לא תונה, ואהבתם את הגר, ואתם ידעתם את נפש הגר. רבי אליעזר אומר גר לפי שסיאורו רע לפיכך מזהיר עליו הכתוב במקומות הרבה. רבי שמעון בן יוחאי אומר, הרי הוא אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו, וכי מי גדול מי שאוהב את המלך או מי שהמלך אוהבו, הוי אומר מי שהמלך אוהבו, שנאמר (דברים י יח) ואוהב גר.

חביבין הגרים שבכל מקום הוא מכנן כישראל... [-מאריך בשבח הגרים]

< קמ"ו > **מכילתא דרשב"י: שמות כב כ:** וגר לא תונה. שתי אונאות בדבר, אחת אונאת ממון ואחת אונאת דברים. ולא תלחצנו שתי לחיצות בדבר, אחת לחיצת ממון ואחת לחיצת דברים.

כי גרים הייתם בארץ מצרים, אמר להן אם תופסין אתם אותו לשום גר תופס אני אתכם, על שום כי גרים הייתם בארץ מצרים, וכן הוא אומר פן אפשיטנה ערומה וגו' (הושע ב ה).

מסכת גרים: פרק ג הלכה א: איזהו גר תושב... [הלכה ב]: ...עיסתו ושמונו ויינו טהורים ועובר עליו על כל תונה⁴⁵ ובל תעשוק ובל תלין פעולת שכיר.

פרק ד הלכה א: וגר לא תונה ולא תלחצנו, לא תוננו בדברים ולא תלחצנו בממון, אל תאמר לו, אמש היית עובד את הבל ואת הנבו, ועד עכשיו חזיר בין שיניך, ואתה עומד ומדבר עמי. אל תאמר לו כן, שהוא יכול לומר לך כי גרים הייתם בארץ מצרים. מכאן היה רבי נתן אומר מום שבך אל תאמר לחבירך. רבי אליעזר בן יעקב אומר גר לפי שסורו רע הזהיר עליו הכתוב במקומות הרבה, שנאמר וגר לא תלחץ, וגר לא תונה, ואתם ידעתם את הגר, וגו', הוא לפי שסורו רע הזהיר עליו הכתוב במקומות הרבה.

שמחת יהודה: ביאור למס' גרים להר"ר יהודה נאג'ר: ואתה עומד ומדבר עמי, במכילתא פרשת משפטים פי"ח גרסינן ואתה מדבר מלין כנגדי, ובביאורי שם כתבתי דמכאן תשובה למ"ש הרב נחל קדומים בשם מהר"ש אשתרוק (נעתק לעיל במפרשי התורה <כא>) דאינו ר"ל שאומר כן דרך בזוי, דאינו בכלל אונאה אלא ביזוי והקנטה אלא ר"ל לא יאמר לו בשפת חלקות אשריך וכמה נאים מעשיך שאמש היית עובד ע"ז והיום וכו' עיי"ש.

והרב נחל קדומים בשפלונו זכר לנו בספרו ככר לאדן ובספר מראית העין וכתב דמהר"ש הנז' הוא מפרש דברי רש"י פרשת קדושים שהן מתורת כהנים... הגם דלשון המכילתא מורה ההיפך ע"ש. ולענ"ד דכיון שלמכילתא ומס' גרים כאן מורים ההיפך מאן שם ליה למהר"ש לאפוקי פלוגתא ולדידיה מה יענה למכילתא ומס' גרים מקושייתו דהוי ביזוי והקנטה, ואעיקרא מי הגיד לו דבזוי והקנטה פשיטא דאסור אם לא מלאו דאונאה, ואת"ל דאסור מ"מ אצטריך קרא לעבור בלאו. ותו דבמציעא דף נח: תניא אם היו יסורין באין עליו אל יאמר לו כמ"ש חבירו לאיוב הלא יראתך וגו', והא ודאי בזוי והקנטה הוא.

ועתה ראיתי להרב קרבן אהרן פרשת קדושים שפירש הברייתא שם כמהר"ש הנז' ושוב כתב ואם נפרש כפשוטו וכו' ע"ש, וכ"כ שם פרשת בהר, ואם היה רואה המכילתא וברייתא דילן [-מס' גרים] הוה הדר ביה. וראיתי לה' ישרש יעקב הביא דברי הקרבן אהרן ודברי הרב אהבת עולם (אלגאזי) ע"ש, וכולם לא ראו במכילתא ובמכילתין.

מסכת דרך ארץ: דרך ארץ רבה, פ"ח: הנכנס לבית אל יאמר להם תנו לי ואוכל... היה עומד בשוק אצל מוכרי תבואה אל יאמר להם בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח, שמשביח טעותו של מוכר.

נחלת יעקב: [שם] שמשביח טעותו של מוכר, במס' ב"מ גריסנן הכי 'לא יאמר אדם בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח' ע"כ, אבל הא דקתני הכא מפני שמשביח טעותו של מוכר לא גריסנן, וכן בספר אגודה הביא כך ברייתא בשם מס' דרך ארץ ולא גרס הכי אלא בגמרא מפרש הטעם דהוי אונאת דברים, וראיתי בספר קטן שנדפס

45. מימרא זו יש גם בירושלמי יבמות: (פ"ח ה"א, דף מד:) "...והוא [ג-גר תושב] שוה לישראל בשלשה דברים, בלא תעשוק ולא תונה וגולה כישראל". בפשטות הכוונה שהמאנה גר תושב [בממון או בדיבור] עובר בלאו ד[נוגד] לא תונה, אבל קשה שרוב הראשונים מפרשים הלאו של לא תונה בגר צדק דוקא, וכבר דנו בזה באחרונים עיין שער המלך ריש הל' גזילה (דף מא צד ב), ויש שתירצו שהכוונה כאן ללאו דלא תוננו האמור בעבד שברח המוכר בהמשך בהל' ד' (גריפ"פ <??>) ועמש"כ בפרק על אונאת הגר ????

בסופו מס' דרך ארץ והתם גרסינן הכי 'מפני שמשביח "דעתו" של מוכר', וזה נ"ל גירסא נכונה ומסכים למס' ב"מ ר"ל דהוי אונאת דברים שהמוכר מהנה עצמו בדעתו שימכור חפץ זה ובאמת אין דעתו ללוקחו.]- וכך היתה הגירסה לפני הראב"ד עי' בפירושו לתו"כ לעיל].

פרק ו: עוד סוגיות בש"ס

(א) מכנה שם לחבירו

מגילה כז: שאלו תלמידיו את רבי זכאי במה הארכת ימים אמר להם מימי לא השתנתי מים בתוך ארבע אמות של תפלה ולא כניתי שם לחבירי ולא ביטלתי קידוש היום...

מגילה כח. שאלו תלמידיו את רבי זירא במה הארכת ימים אמר להם מימי לא הקפדתי בתוך ביתי ולא צעדתי בפני מי שגדול ממני ולא הרהרתי במבואות המטונפות ולא הלכתי ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין ולא ישנתי בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי ולא ששתי בתקלת חבירי ולא קראתי לחבירי (בחניכתו) [צ"ל בחנינתו, מסורת הש"ס] ואמרי לה (בחנינתו) [צ"ל: בחניכתו, מסורת הש"ס]:

תענית כ: שאלו תלמידי לרב אדא בר אהבה במה הארכת ימים אמר להם מימי לא הקפדתי בתוך ביתי ולא צעדתי בפני מי שגדול ממני ולא הרהרתי במבואות המטונפות ולא הלכתי ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין ולא ישנתי בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי ולא ששתי בתקלת חבירי ולא קראתי לחבירי בהניכתו, ואמרי לה בחניכתו:

מגילה כז:

תוספות: ולא כניתי שם לחבירי, פירוש אע"פ שאינו כינוי של פגם משפחה, דבההוא מאי רבותיה דהא אמרי (ב"מ נח): כל המכנה שם לחבירו נופל בגיהנום, ולא יש לו מחילה אלא כל ימיו הוא שורף בגיהנום:

תוספות הרא"ש: ולא כניתי שם לחבירי, ותימא ומאי רבותיה והלא כל העולם אסור לכנות שם לחביריהם דבמציעא בפרק הזהב אמרינן אין לו חלק לעולם הבא, וי"ל דאפילו בשם כינוי שאינו גנאי לא כניתי, א"נ י"ל דלא רצה לומר אפילו בן פלוני דבר אלי כמו שקוראים העולם אלא קוראו בשמו [עיין לקמן בסמוך בהגהות יעב"ץ]:

רשב"א: ולא כניתי שם לחבירי, פירוש אע"פ שאינו כינוי של פגם משפחה, דבההוא מאי רבותיה דהא אמרי (ב"מ נח): כל המכנה שם לחבירו נופל בגיהנום, ולא יש לו מחילה אלא כל ימיו הוא שורף בגיהנום:

מהרש"א: תוס' פירשו אפילו כינוי דלא הוי גנאי והא דאמרינן (בב"מ) ... הוי בכינוי של פגם כו' ע"ש, הכי איתא בהדיא בפרק הזהב המכנה שם "רע" לחבירו אין לו חלק לעוה"ב.

הגהות יעב"ץ: תוס' ד"ה ולא כניתי, אפילו כנוי דלא גנאי, כי מראה שאינו מחשיבו לקרותו בשמו, כמ"ש במדרש (שו"ט תהלים ד) שהיה דוד מתרעם על שקראוהו 'בן ישי', כאילו אין לו שם. וצ"ע שמצינו כמה פעמים בתלמוד דלא הקפידו על כך, כמו שאמר בן עזאי על רבי עקיבא 'חוץ מן הקרח הזה' (בכורות נח.), וכן 'בן זכאי', 'בן בתירא', דכוותיהו טובא, ואצ"ל מן האמוראים שהיו מכנים אפילו שם לגנאי כמו בפ"ק (מגילה יד:) פתיא אוכמא, רבין תכלא, וזולת. [כיון לדברי תו"ס רא"ש עיין לעיל].

מגילה כח.

רש"י: [בחנינתו] [בחנינתו], אם כינו שם לחבירו לגנאי: ואמרי לה [בחנינתו] [בחנינתו], < קנג > אפילו אותו כינוי שמסודר ובא לו ממשפחתו שם דופי, כמו 'כתב חניכתו וחניכתה' דמסכת גיטין (פז):

ערוך: ערך "חנך", ולא קראתי לחבירי בחניכתי ואמרי לה בחניכתו, פירוש, חניכתי שלא כניתי לו שם, ולא בחניכתו שאפילו שם שכינו לו אחרים לא קראתיו. (גיטין פז) כתב חניכתו וחניכתה כשר, פירוש שם לווי ולא הזכיר שמו ממש.

מהרש"א: ולא קראתי לחבירי בחניכתו וכו'. רש"י גרס מלשון חניכה וחכינה ופירש תרוייהו לגנאי ודופי. וק"ק דא"כ מאי רבותיה דהא המכנה לגנאי אין לו חלק לעולם הבא משום דאזיל סומקא ואתי חיורא וא"כ ה"נ בחניכה וחכינה לגנאי. אבל בערוך גרס בתרוייהו מלשון חניכה אלא דגרס ולא קראתי לחבירי בחניכתי שלא כניתי לו שם, ולא בחניכתו שאפילו שם שכינו לו אחרים לא קראתיו עכ"ל, ולפי זה מצינן לפרש אפילו כינוי דלא הוי לגנאי הוה רבותיה וכמ"ש התוספות לעיל.

תענית כ:

רש"י: בהכינתו, שמכנים לו בני אדם (לגנאי: הגהות הב"ח), כגון שם לווי: חניכתו, כמו < קנד > חניכת אבות בגיטין עד עשרה דורות (גיטין פח.):

תוספות: בהכינתו, פירוש בכינוי שמכנין אותו בן אדם לגנאי, בחניכתו, פי' כינוי שם משפחתו שם לווי כמו שם חניכת אבות בגיטין עד עשרה דורות (גיטין פח.) כגון רבי אברהם אבן עזרא שכל בני משפחתו היו נקראים כך ודוקא לגנאי אבל לשבח מותר: נוסח התוספות לפי הגהות הב"ח... פירוש בכינוי שמכנין אותו בני אדם לגנאי כגון שם לווי, בחניכתו פי' כינהו בשם משפחתו, דיש משפחה שמכנין בני אדם לכל המשפחה וקוראין בחניכת שם לווי כמו שם חניכת...

רבינו גרשום: בהכינתו שכבר קוראין לו ולא בחניכתי שאני קריתי לו שם.

מאירי: תלמיד חכם ראוי לו לעטר עצמו במדות הגונות יתר על כל שאר בני אדם כמו שבארנו המהדרין מן המהדרין ראוי להם להזהר ממדת הכעס אפילו בתוך ביתם ולהיות מהלכו בצניעות וענוה בפני גדולים ממנו ושלא יראה עצמו שמח בתקלת חבירו ולא יבזה את חבירו לקראו בכנוי הן כנוי עצמו הן כנוי משפחתו ואם הוא מן התלמידים ראוי לו שלא ילך ד' אמות בלא תורה ובלא תפלין ושלא יישן בבית המדרש וכו'.

מהרש"א: ולא קראתי לחבירי כו', עיין פרש"י ובערוך גריס ולא קראתי לחבירי בחניכתי וא"ל בחניכתו פי' בחניכתי שלא כניתי לו שם, ולא בחניכתו שאפילו שם שכינו לו אחרים לא קראתיו עכ"ל, ובפרק הזהב חשיב המכנה שם לחבירו שהוא אחד מיורדי גיהנם ורובן דחשיב הכא עבירות גדולות אלא משום דרובא דעלמא נכשלים באלו דברים התפאר הוא בהם שלא נכשל בהם.

(ב) מאן דסני שומעניה שרי לבזוייה

מגילה כה: אמר רב אשי האי מאן דסנאי שומעניה שרי ליה לבזוייה בגימ"ל ושי"ן, האי מאן דשפיר שומעניה שרי לשבוחיה ומאן דשבחיה ינוחו לו ברכות על ראשו.

רש"י: דסני שומעניה, שיוצאות עליו שמועות רעות ושנואות שהוא נואף: בגימ"ל ושי"ן, בר גיורתא זונה⁴⁶, שמה סרייא, שם מוסרח, כך הוא בתשובות הגאונים מותר לבזות גם את אמו שילדתו, ורבותי מפרשים גיפא שייטא שטייא. (וברש"י עין יעקב: גיפא שטיא):

רבינו חננאל: ואמר רב אשי האי מאן דסני שומעניה, כגון השותה בד' מיני זמר (סוטה מח:): וכיוצא בו, כמו שמצינו באלישע אחר שהוציאוהו אלו הדברים לתרבות רעה ומפורש בחגיגה (טז), וכל שכן בדבר שהוא יותר מזה, שרי לבזוייה בשי"ן וגימ"ל, כלומר כל מי ששמעו רע מותר לבזותו בן זונה, דגיירא וגיירתי, ונגלו שולין ונחמסו עקביך (ירמיה יג), ופי' בן שפחה, בן עכו"ם, כדגרסינן (סנהדרין נב:): כמאן קרינן לרשיעא בר צדיקא רשיעא בר רשיעא כי האי תנא וכו'. [מובא בערוך ערך סן, עיי"ש].

רי"ף: והאי מאן דסני שומעניה שרי לבזויי בג' ושי"ן, פי' בן שפחה בן גיורתא, וגרסי' בסנהדרין (נב:): כמאן קרינא לרשיעא בר צדיקא רשיעא בר רשיעא כי האי תנא וכו': [מובא ברא"ש ספ"ג כאן]

ר"ן: והאי מאן דסני שומעניה וכו', ומיהו הנ"מ באיניש דעלמא אבל צורבא דרבנן לא אלא כסהו כלילה וכדמוכח בפרק אלו מגלחין (מו"ק יז).

ספר יראים: ל"ת קפ: עיין לעיל <> לא תונו איש את עמיתו... ותניא בהזהב לא תונו איש את עמיתו, עם שאתך בתורה ובמצות אל תונוהו, למדנו שלא הזהיר הכתוב באונאת דברים אלא ליראי ה', אבל אם עברייך במזיד הוא אפילו בדבר אחד ולא עשה תשובה רשאי להנאותו בדברים. והיינו דאמרינן במגילה בסוף הקורא את המגילה (מגילה כה:): האי מאן דסני שומעניה שרי לבזויי בג' וש', כדאמרינן במו"ק (יז): שנדה רב יהודה מאן דסני שומעניה ואמר ר' אמי האי מאן דעבר אדרכנן שרי למקרייה עברינא, והיינו דאשכחן במדרש מנין ההונה אותך שאתה רשאי להנאותו ת"ל עמיתך, פירוש, כיון שהונה אותך הרי הוא עברייך ואינו אתך בתורה ובמצות. וכן כתב בסמ"ג <> ל"ת קעא עיי"ש.

רמב"ם: הלכות סנהדרין פרק כד הלכה ה: וכן יש לבית דין בכל מקום ובכל זמן להלקות אדם ששמועתו רעה והעם מרננים עליו שהוא עובר על העריות והוא שיהיה קול שאינו פוסק כמו שביארנו ולא יהיו אלו אויבים ידועים שמוציאין עליו שמועה רעה, וכן מבזין את זה ששמועתו רעה ומחרפין את יולדתו בפניו. =למד שכל הדין הוא הוראת שעה וכן בסמ"ג לקמן ומשמיט רגליו של בעל יראים שבונה מכאן בנין עצום==

כסף משנה שם: וכן יש לב"ד בכל מקום וכו' להלקות אדם ששמועתו רעה וכו'. בסוף קידושין (פא) אמר רב מלקין על לא טובה השמועה שנאמר אל בני כי לא טובה השמועה אשר אנכי שומע ופירש"י מי שיצא עליו קול שהוא עובר עבירות מלקין

46. הגהות הב"ח: תרגום ירושלמי על 'הנואף והנואפת' (ויקרא כ) 'גיורא וגיורתא', ואונקלוס מתרגם: 'גיפא וגיפתא'.

אותו דלא טובה השמועה לאו הוא דכתיב בבני עלי אל בני לאו יש כאן על כי לא טובה השמועה ע"כ. ומלקין אותו אלאו דקאמר אסמכתא בעלמא הוא והתם נמי מייתי דמר זוטרא הוה מותיב לה אפסירא אכתפיה ומקרי ליה אל בני ופירש"י להודיע שעל לאו זה הוא לוקה. ומ"ש והוא שיהא קול שאינו פוסק וכו'. נלמד ממה שאמרו בפ' ב' דיבמות גבי טוען ונתבאר בהלכות אישות פכ"א ובהל' סוטה פ"ב:

וכן מבזין וכו'. סוף פרק שלישי מגילה (כה) האי מאן דסני שומעניה שרי לבזוייה בג' ש' בן עכו"ם בן שפחה וכתב הר"ן דה"מ באיניש דעלמא אבל צורבא מרבנן לא אלא כסהו כלילה וכבר כתב רבינו דיני ת"ח בהל' תלמוד תורה:

סמ"ג: ל"ת ר"ח: לא תקח שוחד... אע"פ שאמרה תורה לא תטה משפט הרשות ביד בית דין לגדור פרץ להוראת שעה כפי הצורך דתניא בפרק נגמר הדין (סנהדרין מ.) א"ר אליעזר בן יעקב שמעתי שבית דין מכין ועונשין שלא מן התורה... וכן אמרינן (קידושין פא.) שמלקין על לא טובה השמועה, ואמרינן במגילה (כה:) האי מאן דסני שומעניה שרי לבזוייה כו':

ר"י ברונא: סימן רז: נשאלתי ממדינת רינו"ס על ראובן שאמר לאחד מתופסי ישיבה, "שוטה". והשבתי, ראובן חייב לעונשו לפי ראות גדולי רינו"ס לפייס את פלוני הרב. דהא ודאי ביוש גמור הוא כדאמרי' בס"פ הקורא עומד (מגילה כה:) האי מאן דסני שומעניה שרי לבזויי ליה בג' ושי"ן, ופרש"י מתשובת הגאונים גיף שנויי, נאם ישראל מברונא:

בית יוסף: יו"ד סי' שלד ד"ה תלמיד שסרח: ומ"ש רבינו ואי סני שומעניה כגון שמתעסק בספרי מינים ושותה במיני זמר וכו'. בפרק אלו מגלחין אעובדא דההוא צורבא מרבנן דהוי סני שומעניה ושמתיה רב יהודה כתב הרא"ש (סי' יא) דהוי סני שומעניה פירש רש"י שהיה שם שמים מתחלל על ידו כגון הא דגרסינן בפרק יום הכיפורים (יומא פו.) היכי דמי מי שיש בידו חילול השם כל שחביריו מתביישים משמועתו היכי דמי דאמרי שרא ליה מריה לפלניא וכגון אלישע [אחר] (חגיגה טו.) שהיה מתעסק בספרי מינים ושותה במיני זמר וכל צורבא מרבנן דהכי עובדיה מתקרי סני שומעניה:

מהרש"א: בג' בר גירתא זונה כו', והיא כמו גרגירא דפ"ק דע"ז (י:), ונראה דלפירושו רבותיו גיפא נמי מלשון זנות הוא כמו בעטו בגיף דפרק הבונה (שבת קד.), ועיין ערוך ערך סן.
=עיין תוס' ריד ע"ז י: גרגירה פירוש ניאפי גיראי לא תנאף תרגום ירושלמי לא תיהוון גירין):

ראש יוסף: שם: מותר לבזוי בגימ"ל ושי"ן, דרך רמז אתה בן גימ"ל ושי"ן בן גירותא ושי"ן שמ"א סרייא כפירש"י והוא תרגום יונתן בן עוזיאל פרשת קדושים הנואף והנואפת גיורא וגירותא, ומ"ש רש"י גיפא שייטא שטייא, תרגום אונקלוס נואף ונואפת גיפתא, שייטא משוטטת בחוץ כמ"ש במשלי אצל כל פנה תארוב, שטייא עובר עברה רוח שטות הוא (ורי"ף גורס גויה שפחה) ולצורבא מרבנן כסהו כלילה הר"ן וה' ייטיב לנו ולכן ישראל אמן.

גליוני הש"ס: בגימ"ל ושי"ן, בספר יראים סי' נ"א פירש שהוא ראש תיבות גערה שמתא כדאמרינן במו"ק (יז) שנדה ר' יהודה מאן דסני שומעניה עכ"ל. ואינו מדוקדק לכאורה לפי"ז לשון שרי דממ"נ אם בר נידוי הוא הרי חיוב לנדותו לא לבד דשרי ואי לאו נידוי הוא הרי אסור לנדותו.

שם: רש"י ד"ה בג' ושי"ן כ' בר גירתא זונה, בהגהות הב"ח הביא תרגום ירושלמי הנואף והנואפת גיורא וגירותא, וע"ע ע"ז י: שדר ליה גרגירא ע"ש בתוס' דפירשו ג"כ גירא לשון זונה והביאו ג"כ תרגום ירושלמי הנ"ל. ומ"ש רש"י ורבותי מפרשים גיפא הוא ג"כ לשון

זנות עי' רש"י סנהדרין פב: ד"ה גפתה לאמה, ומש"כ רש"י שמא סריי' שם מוסרח עי' רש"י ב"מ צג: ד"ה אמר לו גנבא סרייא.

טורי אבן: מגילה שם: שרי ליה לבזוייה בכ"ף (גימ"ל?) ושי"ן. פי' רש"י בר כותית זונה < קסד > שמא סרייא שם מוסרח כך היא בתשובות הגאונים מותר לבזות אמו שילדתו. והרי"ף פי' בן שפחה בן כותית, מ"מ מדברי שניהם נלמד דמותר לבזות את אמו אע"פ שהיא צנועה וכשרה. ונ"ל דרב אשי לטעמיה אזיל דאמר ריש פ"ז דסנהדרין (דף נב) ר"מ אומר מה ת"ל את אביה היא מחללת וכו' (לא העתקתי הכל) ואמר עלה רב אשי כמאן קרינן וכו' וכשם שמותר לבזות את אביו ה"ה נמי לאמו דמ"ש וכו' וכו'.

(ג) צורבא מרבנן דסני שומעניה

מועד קטן יז: ההוא צורבא מרבנן דהוו סנו שומעניה אמר רב יהודה היכי < קסה > ליעביד לשמתיה צריכי ליה רבנן לא לשמתיה קא מיתחיל שמא דשמיא...

ריטב"א: שם: דהוו סנו שומעניה, פירוש שהיה פרוץ קצת באמה ולא היה שמועתו טובה כי היה מתיחד עם הפנויות והיה כיעור גדול לצורבא מרבנן וכו'

תוס הרא"ש: שם: דהוו סנו שומעניה, פר"ח שהיה שם שמים מתחלל על ידו כגון הא דגרסינן בפ' יום הכפורים היכי דאמי מי שיש בידו חילול השם כל שחבריו מתביישין משמועתו היכי דאמי כגון דאמרי שרא ליה מריה לפלניא וכגון אלישע שהיה מתעסק בספרי מינין ושותה במיני זמר, וכל צורבא מרבנן דעביד הני עובדי מיתקרי סנו שומעניה:

חפץ חיים: לשה"ר כלל ז' מקור חיים אות ד: והוא הדין, אם יצא (ח) קול על אחד, שעשה מעשה או שדבר דבר, שלא כראוי על פי התורה, בין שהוא אסור חמור ובין שהוא אסור קל, אפלו הכי אסור לקבלו להאמינו בהחלטה, רק לחוש, עד שיתברר הדבר, ועל אחת כמה וכמה שיוזהר מאד, אם רוצה לספר את הדבר לאחרים, (ט) שלא יכון להעביר הקול ולגלותו יותר, וכמו שבארנו לעיל בכלל ב' סעיף ג', עין שם היטב:

אות ה: וכל זה, שדברנו, הוא בסתם איש ישראל, אבל אם (י) נתחזק מכבר בלאו הכי לאדם רשע, מפני שנתפרסם עליו כמה פעמים, שעבר בשאט נפש על אסורין הידועין לכל ישראל, שהוא אסור כנאוף וכיוצא בזה, על איש כזה מתר לקבל לשון הרע:

באר מים חיים: שם אמצע אות ח: ...ואין להקשות על דברינו ממ"ש בסוף פ' הקורא את המגילה האי מאן דסני שומעניה שרי לבזויי בגימל ושי"ן ועי' ברש"י שם גיפא שטיא ושם מוסרח או בן שפחה בן גיורת, ואם כדברינו שאסור להאמין ולקבל אפילו כששמע מהרבה אנשים או שקול יוצא וכמ"ש בסעיף ג' וד' (וממילא הוא הדין דאסור לשנוא אותו וכמו שכתבתי בכלל ו' בס' י"א דכיון שאסור לקבל אסור לשנוא אותו עבור זה וגם אסור לבזותו לא ביוש גדול ולא ביוש קטן ע"ש), אם כן האיך התירה הכא הגמרא לסמוך על הקול ולבזותו בידיים:

דנראה פשוט דסני שומעניה מקרי מי שיוצאות עליו שמועות רעות שעובר עבירות כמה פעמים, פעם יוצא עליו קול שעשה כך ופעם כך עד שעל ידי זה נתחזק בעיר לחשוד על העבירות הללו ובודאי כל אנשי העיר לא יטעו תמיד, לכן שרי להסכים ולהחליטו לרע ולבזותו אפילו מי שאינו מכירו בעצם, מה שאין כן אם במקרה נשמע על אדם שעשה

דבר שלא כהוגן ולא נתחזק עד עתה לזה אפילו שמע זה מהרבה אנשים אסור לסמוך על זה ולשנוא אותו וכ"ש לדבר עליו לשון הרע ולבזותו.

וראה שכל דברינו אלה כלל רש"י במלותיו הקצרות שז"ל במגילה (כה): ד"ה דסני שומעניא שיוצאות עליו שמועות רעות ושנואות שהוא נואף, הרי שלא כתב שיצא עליו שמועה רעה רק שיוצאות וכו' משמע דרך אדם זה מפני מעשיו הרעים לצאת עליו כמה שמועות רעות, וכענין זה פירש רש"י בקדושין (פא) ד"ה מלקין על לא טובה השמועה, וז"ל: מי שיצא עליו קול שהוא עובר עבירות, ולא כתב מי שיצא קול עליו שעבר עבירה, משמע ג"כ כמו שכתבתי דדוקא בענין זה אוחזין הקול לממשות קצת אבל בלאו הכי לא וכמ"ש למעלה: [עיי"ש המשך דבריו הנוגע לעניניו].

(ד) תגובת המתאנה כדי להשקיט המריבה

- < קסו > **ביצה כ:** שוב מעשה בתלמיד אחד מתלמידי בית הלל שהביא עולתו לעזרה לסמוך עליה, מצאו תלמיד אחד מתלמידי בית שמאי אמר לו מה זו סמיכה, אמר לו מה זו שתיקה, שתקו בניזיפה והלך לו. אמר אביי הלכך האי צורבא מרבנן דאמר ליה חבריה מילתא, לא ליהדר ליה מילתא טפי ממאי דאמר ליה חבריה, דאיהו אמר ליה מה זו סמיכה וקא מהדר ליה מה זו שתיקה.
- < קסו > **מאירי:** לעולם יניח אדם מקום לשלום ואפילו במקום שצריך לו לשנות ישנה, ולא סוף דבר במה שאינו עשוי לגלות ומ"מ לכשיתגלה יהא הדבר ניכר שמפני השלום שינה, מעשה בהלל הזקן שהביא עולתו לסמוך וחברו עליו בית שמאי ואמרו מה טיבה של זו, וכשראה שלקנתר הן באין אמר להן נקבה היא ולזבחי שלמים הבאתיה. ואם על כל פנים אינו רוצה לשנות, לא יוסיף על דברי המתחיל אלא יעננו במילות קצרות על הדרך שהתחיל המחרחר, מעשה בתלמיד אחד מתלמידי הלל שהביא עולתו לסמיכה, מצאו תלמיד אחד מתלמידי שמאי אמר לו מה זו סמיכה, אמר לו מה זו שתיקה, כלומר מה אתה סבור שאני צריך לשתוק מצד שאין בידי להשיב יש בידי אלא שאני מניח מקום לשלום, ואמרו על זה דרך הערה האי צורבא מרבנן לא ליהדר לחבריה מילתא טפי ממאי דאמר ליה איהו, וכן כל כיוצא בזה:
- < קסח > **חכמת מנוח:** שם: נ"ב יראה פירושו, דרך משל אם קראו גנב או ממזר לא יאמר לו וישיב לו אתה גנב או ממזר, רק יאמר לו שתוק וראוי לך השתיקה כי מכזב אתה, כדי שלא יאמרו שמודה לדבריו שגם הוא גנב או ממזר. גם לא ישיב לו אני איני גנב אבל אתה גנב, אלא יאמר לו שתיקה או כזב ושקר דיבורך וכיו"ב ודו"ק.

==ביאור של הרב צבי שליט"א בגמרא שאסור להוסיף יותר מן המידה משל המטלטלת והסבר הענין ==

(ה) אונאת שמעיה ואבטליון

- < קסט > **יומא עא:** ת"ר מעשה בכהן גדול אחד שיצא מבית המקדש והווי אזלי כולי עלמא בתריה, כיון דחזיונהו לשמעיה ואבטליון שבקוהו לדידיה ואזלי בתר שמעיה ואבטליון, לבסוף אתו שמעיה ואבטליון לאיפטורי מיניה⁴⁷

47. בספר דקדוקי סופרים [מס' יומא עמ' 208], מביא גירסא חדשה מכת"י מינכן: "לבסוף אתו לאפטורי מיניה", דלא כנוסח שלנו: "לבסוף אתו שמעיה ואבטליון לאפטורי מיניה", ובכ"י הנ"ל אין המילים "שמעיה

דכהן גדול, אמר להון ייתון בני עממין לשלם, אמרו ליה ייתון בני עממין לשלם דעבדין עובדא דאהרן ולא ייתי בר אהרן לשלם דלא עביד עובדא דאהרן.

רש"י: לסוף אתו שמעיה ואבטליון לאיפטורי מיניה, ליטול רשות ממנו ולפרוש לצד ביתן. < קע > ייתון בני עממין לשלם, לשון גנאי הוא לפי שבאו מבני בניו של סנהריב כדאמרין במס' גיטין (נז:). דלא עבד עובדא דאהרן, שהוניתנו אונאת דברים ואמר מר (ב"מ נח:): לא תונו איש את עמיתו באונאת דברים הכתוב מדבר אם היה בן גרים לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך.

רבינו אליקים: אזול לאיפטורי מיניה, שכשחזרו משמעיה ואבטליון הלכו אצל כהן גדול ליטול רשות ממנו ולילך. ליתו בני עמון, משום שמעיה ואבטליון היו מבני בניו של סנהריב כדגרסינן בחלק, ומשום גנותן של שמעיה ואבטליון אמר להם כך לפי שהניחוהו בשבילן, וקאמר להיו שילכו אצל אותן בני עמון ליטול רשות מהן ושלום. וחכמי עירי גרים 'בני עמון' כלומר בני אומות העולם דהיינו נמי שמעיה ואבטליון ונהיר' משום דסנהריב הוה עמוני. ולא עבד עובדא דאהרן, שאותו כהן היה בו צד מינות.

ריטב"א: ייתון בני עממין לשלם דעבדי עובדא דאהרן, פירוש, קשה בעיניהם שקראם בני עממין לפי שהיו בני גרים, והוא לא נתכוין לכך שאף ישראל נקראין עממין כדכתיב 'אחריך בנימין בעממין' (שופטים ה יד), אלא שלא דבר בלשון כבוד במקום דאיכא חשדא.

משנת חכמים: דעות סימן ו: שלא לבייש וכו': יבין שמועה אות ג: ...וגדולה מזו מצינו לשמעיה ואבטליון שהשיבו ייתון בני עממין ולא ייתון בני אהרן דלא עביד כו', וחלילה לומר שלא רצו לעשות לפנים משורת הדין והיו מהנעלבים ואינן עולבין, אלא דפגם משפחה י"ל דשאני, ויש ליישב עוד בדרך אחרת.

(ו) לא יעמוד על המקח

פסחים קיב: ג' דברים צוה רבי ישמעאל ב"ר יוסי את רבי, אל תעש מום בעצמך, ואל תעמוד על המקח בשעה שאין לך דמים, אשתך טבלה אל תזקק לה...

רבינו חננאל: ואל תעמוד על המקח בשעה שאין לך דמים, שנמצאת מפחית המקח בעיני בעליו...

רשב"ם: אל תעמוד על המקח, לסחור והמוכר ישראל הוא ואין לך דמים לקנות המקח ונמצא מפסידו חנם שלא יקח אחר מאחר שאתה מהפך בו.

ואבטליון. וכתב על זה בעל דקדוקי סופרים: "ולפי זה נוכל לפרש דאציבור קאי, וכן פירש רבינו אליקים 'אזול לאיפטורי מיניה', שכשחזרו משמעיה ואבטליון הלכו [ה-אציבור] אצל כהן גדול ליטול רשות ממנו". לפי"ז יתכן שגם ההמשך "אמרו ליה ליתון בני עממין וכו' ולא ייתי בר אהרן" וכו', הכל מדברי הציבור ולא מפיהם של שמעיה ואבטליון. ומיושב קושית האחרונים איך קללו שמעיה ואבטליון את הכהן גדול, דבאמת הציבור אמרו מילים אלו ומשום כבוד התורה שולול בגדולי הדור.

שאלות: === ??? / משום ת"ח וחילול השם

מאירי: מגדולי החכמים היו מזהירים את בניהם ומודיעים אותם דברים שמהם היו למדים מוסר ותועלת ושמירת נזק... וכן שלא ליתן עיניו על המקח בשעה שאין לו דמים.

מהרש"א: == חסר, ...ויש לחלק.

וכתב על דברי מהרש"א ב"תועפות ראם" [סי' קפ אות ?] ...יש לפרש דר' יהודה איירי בשעה שאין לו דמים והוא אינו רוצה ליקח כמבואר בתו"כ בדברי ר' יהודה, אבל בפסחים שם מיירי אף שרוצה לקנות דהוי חילול השם בתלמיד חכם אם לוקח בלא דמים כדאיתא ביומא דף פו, וכ"כ בהתורה והמצוה [-מלבי"ם] לתו"כ שם. [וכן מפורש בשאלות ?? ?? עיין שם בהעמק שאלה ??]

(ז) רשע בן צדיק מותר לקרותו רשע בן רשע

סנהדרין נב. לכדתניא היה רבי מאיר אומר מאי ת"ל את אביה היא מחללת, שאם היו נוהגין בו קודש נוהגין בו חול, כבוד נוהגין בו בזיון, אומרין ארור שזו ילד ארור שזו גידל ארור שיצא זו מחלציו, אמר רב אשי כמאן קרינן רשיעא בר רשיעא ואפילו לרשיעא בר צדיקא, כמאן כהאי תנא.

רי"ף: מס' מגילה כח: [מובא לעיל <??>] והאי מאן דסני שומעניה שרי לבזויי בג' ושי"ן פי' בן שפחה בן גיורתא, וגרסי' בסנהדרין (נב): כמאן קרינא לרשיעא בר צדיקא רשיעא בר רשיעא כי האי תנא וכו'.

רבינו יהונתן מלוניל: [שם] ת"ר כמאן קרינא רשיעא [בר רשיעא אפילו] לרשיעא בר צדיקא, ואין בהם משום מספר אחר [מטתן] של צדיקים דקי"ל (ברכות יט) דנענש ומגדין נמי עילויה, אבל בכי האי על ידי בנו ובתו שיצאו לתרבות רעה אין אדם נענש עליו.

שערי תשובה: ש"ג אמצע אות רי"ח: ...אבל האיש אשר תדע ובחנת את דרכו כי אין פחד אלקים לנגד עיניו ותמיד יתיצב על דרך לא טוב, מצוה לספר בגנותו ולגלות על חטאותיו ולהבאיש בעלי עבירות בעיני בני אדם, ולמען תגעל נפש השומעים את המעשים הרעים. ונאמר (משלי כט כו) תועבת צדיקים איש עול, ונאמר (שם ח יג) יראת ה' שנאת רע. ואמרו (סנהדרין נב.) רשע בן צדיק, מותר לקרותו רשע בן רשע, צדיק בן רשע, מותר לקרותו צדיק בן צדיק. וכו'.

ספר חסידים: [סי' תתש"ג, פארמא תתצא]: אם יש צדיק ויש לו בן רשע, מצוה לקרא שם אותו פלוני כמו עשו בן יצחק, עשו בן נמרוד. ואם לאותו רשע זקנו רשע, יקרא אחר זקנו, כמו מנשה בן אחז וידלג חזקיהו. ואם יש שום גרמא של אביו, כגון עלי הכהן שלא הוכיח את בניו, והיה יכול לצוות לישראל להעבירם, אז יכול לתלות באביו, כמו שנאמר (ויקרא כא ט) את אביה היא מחללת:

שלחן ערוך: חושן משפט סי' ת"כ סעיף ל"ח בהג"ה בסוף: בשם הגהות מרדכי: "וכן אם קורא לרשע בן צדיק רשע בן רשע [אין עושין לו דין]."

ים של שלמה: [ב"ק פ"ח סימן מ"ו]: ...ואם אמר לחבירו גנב בן גנב או רשע בן רשע או משומד בן משומד או מלשין בן מלשין, אין זה כפוגע בכבוד אבותיו, דהא אם היה מלשין או רשע מותר לקרותו רשע או משומד בר משומד שפוגע כבוד אביו, אפילו היה אביו צדיק גמור כמו שמסקינן בפ"ד מיתות (נב). כמאן קרינא השתא לרשיע בר צדיקא רשיע בר רשיע וכו'. ומזה פסק בלקוטי מרדכי שאם קרא אחד לחבירו מלשין בן מלשין ונמצא שהוא היה מלשין אף שאביו היה צדיק, פטור מהאי טעמא, א"כ היכא דקרא אותו משומד בר משומד שאם הוא היה משומד לא היה עליו דין במה שהוסיף ואמר משומד בן משומד, א"כ השתא נמי אין צריך לעשות דין רק לזה שקראו משומד או כה"ג ואינו כפוגע בכבוד שוכני עפר. אבל כשמזכיר אותו בפרטות כגון שאמר אבותיך עשו כך, אזי הוא כפוגע בכבוד שוכני עפר, או שאמר ממזר בן ממזר דלא דמי לרשיע בן רשיע.

שו"ת מבי"ט: ח"ג סי' ר"ו, שאלה: באתי להשכיל בינה לנמהרי לב העולבים ואינן נעלבים מחרפים ומשיבים מתעברים חוטאין לנפשם, לא נחה דעתם לחרף את הנעלבים עצמם אלא גם לאבותם, ואפילו לאחר מיתה שהם נוחי נפש מצערין בקבר אשר יש צדיקים אשר מגיע אליהם כמעשה הרשעים.

ומהם מצדיקים עליהם הדין לומר אשר הם סומכים על האי מימרא דרב אשי פ"ד מיתות (סנהדרין נב). כמאן קרינא רשיעא בר רשיעא ואפילו לרשיעא בר צדיקא, כי האי תנא דתניא היה ר' מאיר אומר מה ת"ל את אביה היא מחללת שאם היו נוהגים בו קודש נוהגים בו חול וכו'. ובשעת כעסם אינם זוכרים לא רבינא ולא רב אשי ואינם מבחינים בין בן צדיק ובין בן רשע.

גם מימרא זו אינה כפשטה ולא נאמרה על כל צדיק שבנו רשע, כי היו פוגמים באבות הקדושים, כי יעקב אבינו לבדו הוא שהיתה מטתו שלמה, ובכמה צדיקים אחרים, אלא שיש הפרש בין צדיק לצדיק. האל יתברך נקרא צדיק ה' בכל דרכיו, נח איש צדיק, יוסף על מחרם בכסף צדיק, וכל ישראל נקראו צדיקים ועמך כולם צדיקים, ואין צדקתם שוה, וכתוב בסודם אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר, ולא נמצאו עשרה למלט כל העיר אלא לוט ובנותיו נחשבו צדיקים למלט נפשם, וכתוב על אבימלך הגוי גם צדיק תהרוג, וכתוב ונקי וצדיק אל תהרוג, ואינו צדיק אלא נקי ממתה. ובדברי רז"ל צדיק רוע לו שאינו גמור, צדיק וטוב לו גמור, צדיקים גמורי נכתבים לחיים, והם שזכיותו מרובים אפילו יש להם עונות הרבה נקראים גמורים אגב רשעים גמורים.

וא"כ צריך לבאר על איזה צדיק הוא שאמר רב אשי דקרינן רשע בן רשע. שאין סברא לומר שעל כל צדיק הוא שמותר לומר רשע בן רשע, שהרי כמה גדולים קדמונים ואחרונים צדיקים שתל האל יתב' מן תתקע"ד דורות ביניהם, ותחת חטה יצא חוח, כמו מר' חב"ת ורגמ"ה, חלילה לאלו מרשע, ויהיו כרשע אויבים.

אלא שצריך לומר כי רשע בן צדיק היינו צדיק רוב זכייות, אפי' בזכות אחת ומיעוט עונות אפי' הרבה, ובכיוצא בזה הוא שאמר אפי' לרשיעא בר צדיקא. אבל צדיקים כאלו שהזכרתו אין בהם נפתל ועיקש.

גם בת כהן כי תחל לזנות את אביה היא מחללת, אשר ממנה נלמד ענין זה הוא מדבר בכהן הדיוט, ואע"פ שנוהגים בו חול וביזיון אינם קוראים אותו רשע, ועל זה אמר רב אשי כמאן קרינא וכו', אע"פ שעל כהן אפי' הדיוט אינם קורין אותו רשע אלא נוהגים בו חול וביזיון היינו להיותו כהן די לו שינהגו בו חול שלא יעלה ראשון לס"ת ולא יקח מנה יפה ראשון כו', אבל איניש ישראל בעלמא דממילא הוא חול קרינא ליה רשע.

עוד אני אומר כי אפילו לצדיק כזה לא הותר לקראו רשע אלא בזמן רשעת בנו ומאריך ברשעתו, אבל אחר שפי' שמא חזר בתשובה, כמו ת"ח שעבר ביום אל תהרהר אחריו כלילה שעשה תשובה, והכא שמא, ואפילו לו עצמו לא קרינא רשע כ"ש באביו הצדיק וכ"ש אם ודאי עשה תשובה שאין מזכירין לו עוונות ראשונים, ועון הוא למי שמביישו. ומי שקורא לאביו רשע בעבורו יורדין עמו לחייו. וכן הוא משמעות הכתוב את אביה היא מחללת בזמן שהיא מחללת את אביה שלא כתב את אביה חללה.

וכן נראה מיהושע בן יהוצדק הכהן הגדול שנאמר עליו שהיה לבוש בגדים צואים, דמיון שהיה ביזיון לכבודו שבניו נשאו נשים נכריות או פסולות לכהונה, כמו שתרגם יונתן בן עוזיאל: נשיין דלא כשרן לכהונתא, ונאמר עליו הסירו הבגדים הצואים מעליו וכו' והלבש אותך מחלצות, ותרגם: ויפיק נשין דלא כשרן מביתיה ואמר חזי דאעדתי מינך חובוך וכו', הרי שאחר שהוציאו הנשים נסתלק מאביהם חרפה וביזה, ואפי' בזמן שהיו עליו הבגדים הצואים לא נאמר עליו גנות אחר ח"ו אדרבה נעשה לו נס שניצל מן כבשן האש כמו שכתוב הלא זה אוד מוצל מאש.

הרי מיהושע למדנו ב' דברים: שעל צדיק כיוצא בו לא נאמרה מימרא דרב אשי, וגם אפילו על צדיק שנאמר עליו מימרא דרב אשי לא נאמרה אלא בזמן הרשע, לא אח"כ כמו שכתבתי.

עוד אני אומר כי על צדיק במעשים טובים נאמר זה ולא על חכם אשר מסתמא גם הוא צדיק, בשביל כבוד תורתו לא הותר ליחס אליו שום רשע, וראיה מסוף מגילה (כח). דאמר רב הונא בר מנוח משמיה דרב אחא בריה דרב איקא שרי ליה לישראל למימר ליה לגוי כו' והאי דסנו שומעניה שרי ליה לבזויי בגימ"ל ושי"ן, פי' בן גויה בן שפחה, וכתב הר' פרץ ז"ל: ומיהו הני מילי באיניש דעלמא אבל צורבא מדרבנן לא אלא כסהו בלילה וכדמוכח פרק אלו מגלחין ע"כ.

ואם בת"ח גופיה דסנו שומעניה אמרינן דלא שרי לבזויי בגימ"ל ושי"ן כ"ש בת"ח שיש לו בן שהרשיע, דלא שרינן ליה לאיניש לומר רשע בן רשע. וכן משמע מדברי הרי"ף ז"ל שהביא מימרא דרב אשי גבי האי מימרא דרב אחא דמאי דפרשינן בגימ"ל ושי"ן הכי נמי ברשיעא וכ"ש היא כדפי'.

עוד אני אומר שמימרא של רב אשי לא נאמרה אלא באביו בחיים לא לאחר מיתה, לפגום נפש צדיק בקבר, שאסור לספר אחר מטתן של ת"ח.

נמצא לפי זה כי זאת המימרא של רב אשי אינה אלא בצדיק דעלמא, רוב זכיות ומיעוט עונות, לא בצדיק תמים שנאמר עליו אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. גם לא נאמר דשרי אלא בזמן שהבן אדוק ברשעתו עדיין אבל כשאינו כך, וכ"ש אם ידוע שחזר בתשובה אסור להזכיר לו מעשיו הראשונים וכ"ש להרשיע את הצדיק אביו וחייב עונש. גם לא נאמר דשרי לקרא רשיעא וכו' אלא על צדיק במעשים טובים ברוב זכיות לא בצדיק כזה ות"ח כמו שכתבתי למעלה, וחייב נידוי שמבזה את החכם. גם לא נאמר דשרי למקרי וכו' כי אם בחיי אביו הצדיק שאינו צדיק תמים אבל אחרי מות צדיק זה אסור למקרייה רשע בעבור בנו הרשע כמו שכתבתי, וחייב עונש, ואם הוא ת"ח חייב נידוי משום מבזה ת"ח אפי' לאחר מותו.

וגדר הרשע שמותר לקרא גם לאביו, הוא ברשע ידוע ומפורסם ברשעו ואוחז ברשעותיו, ואינו תלוי בדעת הקורא תגר עליו שגזל נכסיו או שעבר איזו עבירה, והקורא אותו רשע יורד עמו עד לחייו. גם אין שום התנצלות לקורא רשע למי שאינו ראוי לקוראו רשע או לקורא גם לאביו הצדיק רשע שיאמר שהוא חשב שהיה מותר לקרותו רשע על מה שהרשיע עמו לדעתו, כי אדם מועד לעולם בין בשוגג וכו' לענין נזקין, וכן לענין קללה או לענין חירוף שיש בו ג"כ משום אל תונו איש את עמיתו, אין לו התנצלות לומר שחשב שהיה מותר שלא היה לו לישא חרפה על קרובו עד שידע בודאי שכן הוא.

וכמו שחכם א' נאמן לומר שחרף אותו ע"ה א' ויכול לנדותו כן הוא נאמן לומר שביזה וחרף את אביו כדמוכח מההיא עובדא דרב יהודה בר יחזקאל דההוא גברא דאמר מאן יהודה בר שויסקאל.

עוד אפשר לפרש ההיא דרב אשי כמאן קרינא וכו', דדיקא כמאן קרינא וכו', דלא קאי אלא אבית דין שיכולים לחרף את הרשע לו ולאביו, וב"ד יודעים מי אביהם, אם יכולים לחרף אותו ע"ד הדרכים הכתובים למעלה. וכן נראה מהרמב"ם ז"ל פרק כ"ד מה' סנהדרין: "וכן יש לב"ד וכו' להלקות אדם ששמועתו רעה וכו' ומבזין ומחרפין את יולדתו".

וראוי לבתי דינין שבדור להשגיח על המאריכין לשונם לדבר סרה על ת"ח ליסרם לכבוד התורה ולומדיה כי אין כבוד אלא לחכמים כמ"ש כבוד חכמים ינחלו בביאת משיחנו במהרה בימינו אמן המבי"ט.

❖ בספר כנסת הגדולה חו"מ סי' ת"ך סימנים ס-סד תימצת את דברי המבי"ט הנ"ל וז"ל:

כנסת הגדולה: ...ס. אין סברא לומר שעל כל צדיק נאמר כן אלא צדיק זה היינו רוב זכויות אפילו בזכותא ומעוט עונות אפילו הרבה.

< קעח >

סא. אפילו צדיק כזה לא הותר לקרותו רשע אלא בזמן רשעת בנו אבל אחר שפירש דאיכא למיחש שמא חזר בתשובה וכל שכן אם ודאי חזר בתשובה אסור ויורד עמו עד לחייו.

סב. לא נאמר דין זה אלא על צדיק במעשים טובים לא על חכם צדיק שאפילו שבנו רשע אסור לקרותו רשע בן רשע, ועיין שם סימן ר"ט.

סג. לא נאמר זה אלא כשאב הרשע בחיים אבל לאחר מיתה לא שאסור לפגום נפש הצדיק בקבר.

סד. לא נאמר דין זה אלא על הב"ד שיכולין לחרף את הרשע לו ולאביו ולא לכל אדם.

סה. נכד הרשע שמותר לקרותו רשע בן רשע הוא ברשע ידוע ומפורסם ברשעו ואינו תלוי בדעת הקורא עליו תגר שגזל נכסיו או שעבר עבירה והקורא אותו רשע יורד עמו עד לחייו.

❖ פרק ז: רמב"ם ומפרשיו ❖

❖ אונאת דברים [נוסח פרנקל]

ספר המצוות: ל"ת רנ"א: היא שהזהירנו מהונות קצתנו את קצתנו בדברים, והוא שנאמר לו מאמרים יכאיבוהו ויכעיסוהו [בדפוס ווילנא: יכעיסוהו ויבהילוהו] ולא יוכל לעמוד מפני שיתבייש מהם, כמו שתזכור פעולות נערותו ועשה תשובה מהם ותאמר לו תודה לא-ל שהעתיקך מהדבר הפלוני אל זה הענין הטוב, וכמו זה ההתלהלה במומין המכאיבים, והוא אמרו: ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלקיך, אמרו זו אונאת דברים⁴⁸. ולשון ספרא: כשהוא אומר ולא תונו איש את עמיתו הרי אונאת דברים אמורה, כיצד אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים וכו', היו חלאים באים עליו, היו חמרים וכו', לא יאמר לו בכמה חפץ זה וכו'. ואמרו: גדולה אונאת דברים מאונאת ממון שבאונאת דברים הוא אומר ויראת מאלקיך. וכבר נתבאר משפטי מצוה זו ברביעי ממציעא.

❖ אונאת הגר

ל"ת רנב: היא שהזהירנו מהונות הגר בדברים, והוא אומרו (שמות כב) וגר לא תונה, ולשון מכילתא וגר לא תונה בדברים, ונכפלה האזהרה ואמר (ויקרא יט) לא תונו אותו, ובספרא (שם) שלא תאמר לו אמש היית עובד ע"ז ועכשיו נכנסת תחת כנפי השכינה.

ל"ת רנג: הזהירנו מהונות גר צדק⁴⁹ ומהזיקן במקח וממכר והוא אמרו (שמות כב) ולא תלחצנו, ולשון מכילתא לא תלחצנו בממון, וכבר התבאר הגמרא מצינא (נט:) שהמאנה את הגר עובר משום לא תונו איש את אחיו⁵⁰, ומשום וגר לא תונה, והלוחצו עובר משום לא תלחצנו מוסף על האזהרה שהוא נכלל עם כל ישראל, רוצה לומר אונאת ממון.

❖ מצות אהבת הגר

עשה ר"ז: היא שצונו לאהוב את הגרים והוא אמרו ית' (עקב י) ואהבתם את הגר, ואע"פ שהיה נכלל בזה עם ישראל באמרו ואהבת לרעך כמוך, לפי שזה הגר גר צדק, אבל בעבור שנכנס בתורתנו הוסיף לו האל אהבה וייחד לו מצוה נוספת כמו שעשה באזהרה באונאתו שאמר ולא תונו איש את עמיתו, ואמר (שמות כב) וגר לא תונה, והתבאר מלשון הגמ' (ב"מ נט:) שחייבין על אונאת הגר משום לא תונו איש את עמיתו ומשום וגר לא תונה, כן גם כן אנו חייבין באהבתו משום ואהבת לרעך כמוך ומשום ואהבתם את הגר. וזה מבואר אין ספק בו ואיני יודע אחד ממי שמנה המצות סכל מזה. וברוב המדרשות בארו שהאל יתעלה

48. ספר המצוות: נוסח קאפח - האזהרה שהוזהרנו מלהונות זה את זה בדברים, והוא שנאמר לו דברים המצערין אותו ומחרידין אותו ולא יוכל לאושש מהם, ויאמר לו תודה לה' אשר העבירך מדרך פלונית אל הדרך הטובה הזו, וכיוצא בזה מאמירת מומים המצערין כמתלהלה, והוא אמרו יתעלה ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלהיך, אמרו זו אונאת דברים...

49. להעיר שהרמב"ם הדגיש רק כאן שמדובר בגר צדק, ולא כתב כן כבר בלאו הקודם של אונאת הגר בדברים.
50. לכאורה כוונתו לפסוק של אונאת דברים: "ולא תונו איש את עמיתו", וכ"כ הרב קאפח. ויש להוסיף שאין קושיא מדברי הגמ' שמנה ג' לאוין באונאת הגר למה שהרמב"ם כאן מנה רק לאו אחד במנין התרי"ג כי כבר ביאר בעצמו כאן בשורש ט: וז"ל: השרש התשיעי שאין ראוי למנות הלאוים והעשה אבל הדברים המוזהר מהם והמצווה בהם... וכשהיה זה כן הנה אין ראוי גם כן שנמנה אונאת הגר שלש מצות להכפל האזהרה בה בעבור אמרם בגמר מצינא (נט:) המאנה את הגר עובר בשלשה לאוין והלוחצו בשלשה לאוין. אבל הם שתי מצות, לבר לא תונה ולא תלחצנו (שמות כב) ונכפלה האזהרה בהן. וזה מבואר אין ספק בו. ובביאור אמרו בגמר מצינא (שם) מפני מה הוזהרה תורה בשלשים וששה מקומות על הגר מפני שסורו רע. האפשר לאחד שיאמר גם כן שזה שלשים ושש מצות מכלל תרי"ג מצות. זה מה שלא יתפשט מאמרו..."

צונו על הגר כמו שצונו על עצמו יתעלה אמר ואהבת את ה' אלדיך ואמר ואהבתם את הגר:

❖ אונאת עבד שברח

< קפג > **ל"ת רנה:** שהזהירנו גם כן מאונאת העבד הבורח אליו, והוא אמרו יתעלה (דברים כג) עמך ישב בקרבך בטוב לו לא תוננו, ולשון ספרי: לא תוננו זו אונאת דברים, כי כמו שהזהיר יתעלה לאו לאונאת הגר לחולשת נפשו וגרותו [-מחמת שפלות נפשו וגרותו; נוסח קאפח] הוסיף גם כן לאו שלישי באונאת העבד שהוא יותר חלוש הנפש ושפל יותר מן הגר שלא תאמר זה העבד לא יתבייש מאונאת דברים. ומבואר הוא שזה העבד שדבר בו הכתוב ודין הגר שהזהיר מאונאתו אמנם הם קבלו התורה על עצמם והם גרי צדק.

< קפה > **פירוש המשנה: בבא מציעא פ"ד: כשם שאונאה במקח וממכר כך אונאה בדברים כו',** דע כי אונאת דברים בא עליו מקרא מיוחד והוא מה שנאמר לא תוננו איש את עמיתו ויראת מאלהיך, והחמיר בה יותר מאונאת ממון כמו שאתה רואה שהזהיר והפחיד עליו.

ועוד כי האדם יכול לעשות תחבולה בה וזה בענין שיעמוד על הממכר ויאמר שרוצה לקחתו ולא יקחהו ויאמר אין רצוני לקנות, או ישאל לאיש שאינו חכם באלה מן החכמות שיפרש לו כדי לביישו ויאמר הייתי סבור שהוא חכם, או יספר ספורים שיש בהם דופי וחרפה לחבירו ויאמר לא נתכוונתי למה שאתם חושבים, על זה נאמר ויראת מאלהיך שהוא יודע כוונתך ומה שחשבת בלבך, וזהו טעם מה שאמרו ז"ל כל דבר שהוא מסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך, וכן תמצא בתורה בכל מקום שנאמר ויראת הוא דבר שאין דיני בני אדם יכולין לדון עליו:

< קפו > **יד החזקה: ריש הל' מכירה:** [בפרטי המצות]... (ב) שלא יונה במקח וממכר, (ג) שלא יונה בדברים, (ד) שלא יונה גר צדק בממונו, (ה) שלא יונהו בדברים...

הל' מכירה פרק י"ד: הלכה י"ב: כשם שהונייה במקח וממכר כך יש הונייה בדברים שנאמר ולא תוננו איש את עמיתו ויראת מאלהיך אני ה' (ויקרא כה יז), זה הוניית דברים.

הלכה י"ג: כיצד, היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, ואם היה בן גרים לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך, היה גר ובא ללמוד תורה לא יאמר לו פה שאכל נבילות וטריפות יבא וילמד תורה שניתנה מפי הגבורה, היו חלאים ויסורים באין עליו או שהיה מקבר את בניו לא יאמר לו כדרך שאמרו חביריו לאיוב הלא יראתך כסלתך זכור נא מי הוא נקי אבד (איוב ד ו).

הלכה י"ד: היו חמרין מבקשין תבואה לא יאמר להם לכו אצל פלוני והוא יודע שלא מכר תבואה מעולם, נשאלה שאלה על דבר חכמה לא יאמר למי שאינו יודע אותה חכמה מה תשיב בדבר זה או מה דעתך בדבר זה, וכן כל כיוצא בדברים הללו.

הלכה ט"ו: כל המאנה את הגר בין בממון בין בדברים עובר בשלשה לאוין, שנאמר וגר לא תונה (שמות כב כ) זה הוניית דברים, ולא תלחצנו (שם) זה הוניית ממון, הא למדת שכל המאנה את הגר עובר בשלשה לאוין משום לא תוננו איש את עמיתו (ויקרא כה יז), ומשום אל תוננו איש את אחיו (שם כה יד), ומשום וגר לא תונה (שמות כב כ).

הלכה ט"ז: וכן אם לחצו והונהו בממון עובר בשלשה לאוין, משום אל תוננו איש את אחיו, ומשום ולא תוננו איש את עמיתו, ומשום ולא תלחצנו (שמות כב כ).

הלכה י"ז: ומפני מה עובר בגר על לאו של הוניית דברים אף בהניית ממון, ועל לאו של הוניית ממון אף בהונאת דברים, מפני שהוציא הכתוב את שניהם בלשון הונייה סתם, וכפל

לאוין בגר בשני הדברים בפירוש, לא תונו אותו וגו', (ויקרא יט לג) ולא תלחץ (שמות כג ט, וגר לא תלחץ וגו').

הלכה י"ח: גדולה הונית דברים מהונית ממון, שזה ניתן להשבון וזה לא ניתן להשבון, וזה בממונו וזה בגופו, והרי הוא אומר בהונית דברים 'ויראת מאלהיך' לפי שהדבר מסור ללב, הא למדת כל דבר שהוא מסור ללב נאמר בו ויראת מאלקיך, וכל הצועק מהונית דברים נענה מיד שנאמר כי אני ה'.

מגיד משנה: הל' מכירה פי"ד, הלכה יב: כשם שהונית במקח וכו' כיצד היה בעל תשובה וכו'. ברייתא פ' הזהב במציעא, וג"כ יש מזה שם במשנה. הלכה יג: היה גר וכו'. באותה ברייתא: היו חלאים וכו'. באותה ברייתא שם: **הלכה יד:** היו חמרים וכו'. באותה ברייתא שם: נשאלה שאלה על וכו'. זה אינו מבואר אבל יש ללמוד דבר מדבר ופשוט הוא:

הלכה טו-יז: כל המאנה את הגר בין בממון בין בדברים כו', זה נמצא בכל ספרי הרב ז"ל ובגמרא בפרק הזהב (נט:). שנינו ת"ר המאנה את הגר עובר בג' לאוין והלוחצו עובר בשנים מאי שנא מאנה דכתיב ג' וכו' לוחצו נמי תלתא כתיב וכו' אלא אחד זה ואחד זה ג' ע"כ. והרב כתב אונאת ממון במקום הלוחצו לפי שבא במכילתא בזה הלשון לא תלחצנו בממון וכ"כ בספר המצות מצוה רנ"ג.

ומצינו בכתוב אלו הלאוין: וגר לא תונה ולא תלחצנו כי גרים הייתם בארץ מצרים, וכתיב וגר לא תלחץ ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים, וכתיב וכי יגור אתכם גר וגו' לא תונו אותו. ולא ידעתי למה נדחק הרב לומר מ"ש שעל הגר עוברין בהונאת דברים על לאו של אונית ממון וכן בהפך, שהרי יש כאן שני לאוין מיוחדין באונאת ממון שהיא לחיצה לדעתו ז"ל וב' לאוין באונאת דברים שזהו לא תונה ולא תונו אותו שהם באונאת דברים, ולשון מכילתא וגר לא תונה בדברים, ושני לאוין האמורים בישראל אחד באונאת ממון ואחד באונאת דברים שהגר נכלל עמהן הרי כאן ששה לאוין.

ורש"י ז"ל כתב המאנה את הגר באונאת דברים...[מעתיק לשון רש"י] עכ"ל. אינו מפרש לחיצה אונאת ממון אלא דחיקת ממון כעין לא תהיה לו כנושה והוא הנכון בפשט הלשון. ובאמת דברי המחבר תמוהים בעיני וצ"ע:

הלכה יח: גדולה הונית וכו'. מימרא שם בהזהב בב"מ כלשון המחבר. ומ"ש לפי שהדבר מסור ללב. פירוש לפי שהוא יכול לטעון ולומר לטובה נתכוונתי או כך הייתי סבור ולא עלה בדעתי רק טוב: וכל הצועק מהונית דברים וכו'. מימרא שם בפרק הזהב כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה:

כסף משנה: הלכות מכירה: היו חמרים מבקשים תבואה וכו', אפשר לפרש שנתכוון לבייש לבעל הבית ששלחם אצלו לומר שהוא מוכר תבואה והוא לא מכר מעולם, וכ"נ מדברי רש"י בהזהב, אי נמי שנתכוון לבייש לחמרים שישאלו תבואה מאותו בעל הבית והלה אומר להם וכי מוכר תבואה אני שבאתם אלי לשאול, ונמצאו מתביישים.

הלכות תשובה פרק ג הלכה יד: ומכנה שם רע לחבירו. תניא בפרק הזהב [נ"ח:]: דאין לו חלק לעוה"ב ואמרו שם דאפילו דש ביה בשמיה, ופירש"י כבר הורגל בכך שמכנים אותו בכך ואין פניו מתלבנות ומ"מ זה להכלימו מתכוין עכ"ל. נראה מדבריו דאי דש ביה בשמיה וזה אינו מתכוין להכלימו דשרי ובוהן לבבות הוא יודע.

ורבינו כתב דמכנה שם ולא כתב שם רע. ונ"ל שכתב כן לרבות הא דדש ביה בשמיה שכבר אין נראה בעיניו שם רע ואפ"ה אסור.

ומה שמנה רבינו קורא לחבירו בכינוי ומתכבד בקלון חבירו לא ידעתי מקום שבו יאמרו שאין להם חלק לעוה"ב רק בפרק בני העיר (מגילה כ"ח). אמרו שאמר רבי נחוניא בן הקנה אחד מהדברים שבשבילם האריך ימים בעבורם הוא שלא נתכבד בקלון חבירו ורבי זירא

אמר מהדברים שבשבילים האריך ימים הוא שלא קרא לחבירו בכינויו. וי"ל לדעת רבינו היינו קורא לחבירו בכינויו היינו מכנה שם לחבירו כיון דאמר דאפילו דש ביה בשמיה א"כ אינו המכנה הראשון. ואפשר שמשמעות מכנה היינו המכנה הראשון. וממה שאמרו אע"ג דדש ביה בשמיה למד רבינו לקורא לחבירו בכינוי בה"ה וצ"ע:

לחם משנה: הלכות מכירה פרק יד הלכה טו: כל המאנה את הגר בין בממון בין בדברים וכו'. ה"ה הקשה על רבינו קושיות מלאוין הנמצאים בכתוב ומסוגית הגמ'. אבל יש להקשות על רבינו קושיות אחרות מיניה וביה, דאם כדבריו דעוברים על לאו של אונאת ממון באונאת דברים וכן בהפך בישראל נמי אמאי לא עבר באונאת ממון אלא בלאו אחד שהוא אל תונו איש את אחיו כמ"ש בריש פי"ב. וכן באונאת דברים אמאי לא עבר אלא בלא תונו איש את עמיתו כמ"ש כאן, היה לו לעבור על ממון מפני דברים ועל דברים מפני ממון דומיא דגר.

ועוד בממון דגר אמאי לא עבר לאו דוגר לא תונה שהוא של דברים כיון דאת אמרת כן דעובר בלחיצת ממון ג' משום דעובר על לאו לא תונו דממון בישראל וכן עובר על לאו תונו דדברים בישראל כיון שעובר על ממון כזה כיון שהוציאם בלשון אונאה ג"כ ראוי לו לעבור על גר לא תונה כיון שהוציאו בלשון אונאה.

ואפשר לומר שלתרץ לזה כתב רבינו ז"ל וכפל לאוין בגר בשני דברים בפירושו לא תונה ולא תלחץ, ואם כוונת הכתוב היתה שיעבור באונאת ממון בגר בארבעה לימא בגר לא תונה שתי פעמים חד בממון וחד בדברים דומיא דישראל דכתיב ביה לא תונו ולא תונו אחד בממון ואחד בדברים, ומדשני וכתב חד בלשון הונאה וחד בלשון לחיצה משמע דאתא לומר דמחולקים הם זה מזה ולא יעבור על זה כזה ועל זה כזה, וזה שכתב רבינו בשני דברים מחולקים וקושיא קמייתא עדיין לא מיתרצא וצ"ע:

אונאת עבד שברח

רמב"ם: הלכות עבדים פרק ח: הלכה ט: עבד שאמר לעלות לארץ ישראל כופין את רבו לעלות עמו או ימכור אותו למי שיעלוהו לשם, רצה האדון לצאת לחוצה לארץ אינו יכול להוציא את עבדו עד שירצה, ודין זה בכל זמן אפילו בזמן הזה שהארץ ביד עכו"ם.

הלכה י: עבד שברח מחוצה לארץ לארץ אין מחזירין לו לעבדות ועליו נאמר לא תסגיר עבד אל אדוניו ואומר לרבו שיכתוב לא גט שחרור ויכתוב לו שטר חוב בדמיו עד שתשיג ידו ויתן לו, ואם לא רצה האדון לשחררו מפקיעין ב"ד שיעבודו מעליו וילך לו.

הלכה יא: עבד זה שברח לארץ הרי הוא גר צדק, והוסיף לו הכתוב אזהרה אחרת למי שמאנה אותו מפני שהוא שפל רוח יותר מן הגר, וצוה עליו הכתוב שנאמר עמך ישב בקרבך באחד שעריך בטוב לו לא תוננו (דברים כג יז), זו אף הונית דברים, נמצאת למד שהמאנה את הגר הזה עובר בשלשה לאוין משום ולא תונו איש את עמיתו, ומשום וגר לא תונה, ומשום לא תוננו, וכן עובר משום ולא תלחצנו כמו שביארנו בענין הונית.

חומרת מכנה שם לחבירו

רמב"ם: הל' תשובה פ"ג הי"ד: [-העבירות שהרגיל בהם אין לו חלק לעולם הבא]: "...המכנה שם לחבירו, והקורא לחבירו בכינויו..."

חטא גמור לומר לבעל תשובה זכור מעשיך הראשונים

רמב"ם: הל' תשובה פ"ז ה"ח: בעלי תשובה דרכן להיות שפלים וענוים ביותר, אם חרפו אותן הכסילים במעשיהם הראשונים ואמרו להן אמש היית עושה כך וכך ואמש היית אומר כך וכך, אל ירגישו להן, אלא שומעין ושומחים ויודעין שזו זכות להם, שכל זמן שהם

בושים ממעשיהם שעברו ונכלמים מהן זכותם מרובה ומעלתם מתגדלת. וחטא גמור הוא לומר לבעל תשובה זכור מעשיך הראשונים או להזכירם לפניו כדי לביישו, או להזכיר דברים וענינים הדומין להם כדי להזכירו מה עשה, הכל אסור ומוזהר עליו בכלל הונית דברים שהזהירה תורה עליה שנאמר ולא תונו איש את עמיתו.

כסף משנה: הלכות תשובה פרק ז': וחטא גמור הוא וכו', משנה בסוף הזהב אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מה היו מעשיך הראשונים, ובגמ' מאן דזקיף ליה זקיפה בדיוקתיה לא לימא ליה לחבריה זקוף לי בניתא, כלומר, מי שיש לו תלוי במשפחתו לא יאמר לו תלה לי דג זה, שכל לשון תליה גנאי הוא לו, ולמד מכאן רבינו דלבעל תשובה נמי כל שמזכיר לפניו דברים וענינים הדומים למעשיו כיון שזה מתבייש בכך אסור.

שו"ת הרמב"ם: סימן תמ"ח [מהדורת בלאון] (לר' עובדיה הגר) [תשובה שעשה הרב לישמעאל אחד שנתגייר, הגיעו אלינו שאלות מרנא ורבנא עובדיה המשכיל המבין גר צדק ישלם ה' פעלו ותהי משכורתו שלמה מעם ה' אלהי ישראל אשר בא לחסות תחת כנפיו שהיה ישמעאל ונתגייר].

שאלה: על אלו הישמעאלים שאמרת שאינם עובדי ע"ז ואמר לך רבך שהם עובדי ע"ז והאבנים שמשליכין בתרפותן הן למרקוליס והשיב לך שלא כהוגן עד שנתעצבת אל לבך ונכלמת וקרא עליך 'ענה כסיל כאולתו'.

תשובה: אלו הישמעאלים אינם עובדי ע"ז כלל, וכבר נכרתה מפייהם ומלבם והם מיחדים לאל יתעלה יחוד כראוי...

ואשר השיבך רבך שלא כהוגן והעציבך והכלימך וקראך כסיל – עבירה גדולה בידו, וחטא גדול חטא, וקרוב בעיני ששוגג הוא, וראוי לו לבקש ממך מחילה, אע"פ שאתה תלמידו, ואחר כך יצום ויזעק ויתפלל ויכנע אולי יתכפר לו וימחול לו האל יתעלה. וכי שכור היה זה [ולא ידע] שבשלשים וששה מקומות הזהירה תורה על הגר, ואיה דבר וגר לא תונה והיא אונאת דברים.

אילו אמר הוא האמת והיית אתה התועה היה לו להסביר לך פנים ולדבר לך רכות, כל שכן שאמרת האמת והוא התועה. ועוד שזה דורש אחר הישמעאלים אם הם עובדי ע"ז אם לאו היה לו לחוש לעצמו על הכעס שכעס עד שהכלים גר צדק שלא כדין וכבר אמרו רז"ל כל הכועס יהיה בעיניך כעובד ע"ז.

דע שחובה שחייבתנו התורה על הגרים גדולה היא. על האב ועל האם נצטוינו בכבוד ומורא ועל הנביאים לשמוע להם, ואפשר שיכבד אדם ויירא וישמע ממי שאינו אוהבו, ועל הגרים צונו באהבה רבה המסורה ללב ואהבתם את הגר וגו' כמו שצונו לאהוב את שמו ואהבת את ה' אלהיך, והקב"ה בכבודו אוהב גר, שנאמר ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה.

וזה שקרא לך כסיל תמה גדול הוא. אדם שהניח אביו ומולדתו ומלכות עמו וידם הנטויה והבין בעין לבו ובא ונדבק באומה זו שהיא היום למתעב גוי עבד מושלים, והכיר וידע שדתם דת אמת וצדק והבין דרכי ישראל וידע שכל הדתות גנובות מדתם זה מוסיף וזה גורע זה משנה וזה מכזב ומחפה על ה' דברים אשר לא כן זה הורס יסודות וזה מדבר תהפוכות, והכיר הכל ורדף אחר ה' ועבר בדרך הקדש ונכנס תחת כנפי השכינה ונתאבק בעפר רגלי משה רבינו רבן של כל הנביאים ע"ה וחפץ במצותיו, ונשאו לבו לקרבה לאור באור החיים ולהעלות במעלת המלאכים ולשמוח ולהתענג בשמחת הצדיקים והשליך העולם הזה מלבו ולא פנה אל רהבים ושטי כזב – מי שזו מעלתו כסיל יקרא!

חלילה לך, לא כסיל קרא ה' שמך אלא משכיל ומבין ופקח והולך נכוחות, תלמידו של אברהם אבינו שהניח אבותיו ומולדתו ונטה אחרי ה', ומי שברך את אברהם רבך ונתן לו שכרו בעולם הזה ולעולם הבא הוא יברך אותך ויתן לך שכרך כראוי בעולם הזה ולעולם הבא ויאריך ימיך עד שתורה במשפטי ה' לכל עדתו, ויזכה אותך לראות בכל הנחמות העתידות לישראל והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו והטבנו לך כי ה' דבר טוב על ישראל. משה ב"ר מימון זצ"ל.

❁ פרק ח: ראשונים ❁

מדברי רבינו יונה

- שערי תשובה שער ג כ"ד:** לאו הניתק לעשה... ומי שיציעק ויצער אלמנה ויתום בין בגזל בין בעושק בין בהכלמה וכל מיני הצער, חייב מיתה בידי שמים. וכן הדיינים שיש בידם להציל גזול מיד עושק, ויתום לא ישפוטו, משפט מות להם, שנאמר כל אלמנה ויתום לא תענון אם ענה תענה אותו כי אם צעק יצעק אלי שמוע אשמע צעקתו וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתומים, פירוש, והיו נשיכם אלמנות - כנגד עינוי האלמנה, ובניכם יתומים - כנגד עינוי היתום, מידה כנגד מידה.
- והמצער כל איש מישראל אע"פ שלא נכתב בו הענשים האלה עובר בלא תעשה שנאמר ולא תונו איש את עמיתו, ואמרו רבותינו ז"ל באונאת דברים הכתוב מדבר, והוא מענין הצער והמצוק, מלשון (ישעיה מט כו) והאכלתי את מוניך את בשרם, ואמרו רז"ל כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה, ובמקום שדבר הכתוב באונאת ממון הזכיר שם מקח וממכר, שנאמר וכי תמכרו ממכר לעמיתך וגו' אל תונו, ואמרו, גדולה אונאת דברים מאונאת ממון שזו בגופו וזו בממונו, זו נאמר בה ויראת מאלקיך, וזו לא נאמר בה ויראת.
- שער ג מ"ט:** ולא תונו איש את עמיתו, באונאת דברים הכתוב מדבר, כאשר הקדמנו למעלה. ואמרו רבותינו (ב"מ נח:): היה בעל תשובה, לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, היה בן גרים, לא יאמר לו זכור מעשי אבותיך, וזהו שנאמר (שמות כב כ) וגר לא תונה ולא תלחצנו, לא תונה - בדברים, ולא תלחצנו - בממון. ובכמה מקומות הזהירה התורה על אונאת הגר, מפני אשר שכח עמו ובית אביו ובא לחסות תחת כנפי השכינה, כענין שנאמר (רות ב יא) ותעזבי אביך ואמך וארץ מולדתך ותלכי אל עם אשר לא ידעת, ונאמר (פסוק יב) ותהי משכרתך שלמה מעם ה' אלקי ישראל אשר באת לחסות תחת כנפיו. משל לצבי שבא לעדר ושם ירביץ עם הצאן ירעה, וחמל עליו בעל העדר, כי עזב כר נרחב ויעמוד במקום צר:
- שער ג קסה:** [עונש הנותנים חיתתם בארץ חיים]: והשלשה פנים שהם מצד העם, האחד, כי הוא מצער את הצבור בהטלת אימתו, ונאמר ולא תונו איש את עמיתו, והוא על ענין הצער בדברים כאשר בארנו כבר:
- שער ג ריד:** החלק השני, המספר לשון הרע וירחק בו מדבר שקר. ואל זה כווננו באמרם כת מספרי לשון הרע, אף על פי שאינם מן הכת של שקרים. והנה אם יזכיר אדם לחבירו בינו לבין עצמו מעשה אבותיו הרעים, הנה הוא עובר על מה שכתוב בתורה ולא תונו איש את עמיתו, באונאת דברים דבר הכתוב כמו שהקדמנו. ונאמר (יחזקאל יח כ) בן לא ישא בעון האב, ואם יכלימהו על מעשה אבותיו בפני אחרים, על זה אמרו רבותינו (ב"מ נח:): כי המלביץ פני חבירו ברבים הוא מן היורדים לגיהנם ואינם עולים, ואם יספר ויודיע את תועבות אבותיו בפני בני אדם שלא בפניו להבאיש את ריחו ולהבזותו בעיני בני עמו, על זה אמרו (סוטה מב). אשר כת מספרת לשון הרע אין מקבלת פני השכינה. וכן אם היה בעל תשובה והוא מספר עליו עונות ראשונים:
- שער ג ריט:** ...ואם החוטא איש אשר איננו ירא מלפני האלקים, כמו הפורק מעליו עול מלכות שמים ואינו נזהר מעבירה אחת, אשר כל שער עמו יודע כי היא עבירה, מותר להכלימו ולספר בגנותו. כך אמרו רבותינו (ב"מ שם) ולא תונו איש את עמיתו, עם שאתך בתורה ובמצות אל תונהו בדברים, ואשר לא שת לבו אל דבר ה' מותר להכלימו במעלליו ולהודיע תועבותיו ולשפוך בוז עליו. ועוד אמרו (יומא פ:): מפרסמים את החנפים מפני חילול השם. אבל אם נכשל בחטא על דרך מקרה... אין לגלות חטאו כאשר ביארנו:

ספר היראה: [הוצאת הגר"ב זילבר]: סימן קל"ח. ויזהר בלי להונות חבירו לא בדברים < רג > קל וחומר בממון⁵¹.

רס"ב. אל תקרא שום אדם בכנויו אפילו שלא בפניו אפילו לומר לאדם כדי שיוכל לחכירו אך דחק עצמך בענין אחר "פלוני בן פלוני" או "מעיר פלונית" עד שיכירהו.

רס"ג. אל תקרא לשום אדם מישראל בשום דבר ניוול ואפילו לקטן אסור לקרותו מאוס דרך שחוק כי כולם נקיים וקדושים.

אגרת התשובה: אות עא: אסור לצער כל איש מישראל בין בדברים בין במעשה < רד > שנאמר ולא תונו איש את עמיתו, ואמרו רז"ל באונאת דברים הכתוב מדבר, ולשון אונאה לשון צער כמו שנאמר והאכלתי את מוניך את בשרם. וכשמוזהר הכתוב על אונאת ממון הזכיר שם מקח שנאמר וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו. ואם צער אלמנה או יתום חייב מיתה בידי שמים שנאמר כל אלמנה ויתום לא תענון אם ענה תענה אותו וגו' וחרה אפי והרגתי אתכם.

עליות דרבינו יונה: בבא בתרא לט. ואמר רבא כל מילתא דאיתאמרא באפי תלתא < רה > לית בה משום לישנא בישא: כשאומר בפרהסיא. פי' רבותינו ז"ל כגון בדבר שיש לשמוע בו ב' פנים, וכיון דמתאמרא באפי תלתא אין לנו לדונו שאמר לגנות מאמר שאומר בפרהסיא. אבל הא ודאי בדבר של גנות כ"ש שיש בו משום לישנא בישא כשאומר בפרהסיא. ויש לפרש דמיירי בדברים שמותר לאומרם אם הם אמת, כגון מי שקובל על חבירו בפני בני אדם על חמס שעשה לו, או שמספר בנזקים שעושה לו חבירו, כי אע"פ שאסור מן התורה לספר במעשים הראשונים שעושה חבירו כדתינא (ב"מ נט) לא תונו איש את עמיתו באונאת דברים הכתוב מדבר, הא כיצד אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, ותניא כל הפוסל פסול ואינו מדבר בשבחה לעולם – אבל ודאי בדברים שבין אדם לחבירו שאין לו תקנה עד שיעשה חשבון, או שירצה את חבירו, והוא אינו מרצהו, או בשאר עבירות שאוחז אותם ועושה אותם במזיד ועודנו מחזיק בהם ולא במקרה אבל הם מדרכיו ולמודו, מצוה לגנותו בפני כל אדם שנאמר שונאי ה' יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו בם, וכדי שישוב גם הוא...

דרשות רבינו יונה: פרשת נח עמ' כ"ד: והשישית [דורש הפסוקים ביחזקאל י"ח < רו > ה] ואיש לו יונה (יחזקאל יח ז), אין צריך לומר במקח וממכר שעליו נאמר בתורה (ויקרא כה יד) וכי תמכרו ממכר [וגו' אל תונו איש את אחיו], אלא אפילו אונאת דברים כמו שדרשו רז"ל ולא תונו איש את עמיתו היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, היה בן גרים לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים... באונאת דברים הכתוב מדבר. ובכלל זה עון עונשו גדול למעלה הוא המכנה שם לחבירו או המלביץ פני חבירו ברבים שאין לו חלק לעולם הבא.

51. ספר היראה: ב"מקור חיים" כאן תמה שמשמע מלשונו שממון יותר חמור מדברים וזה נגד הברייתא בגמ' ב"מ גדולה אונאת דברים מאונאת ממון וכו'.

ספר חסידים

לקט מדבריו בענין אונאת דברים, הלכנת פנים וזהירות מלבייש את חברו / הסימנים לפי הוצאת מרגליות

❖ אונאת דברים במקח וממכר

< רז > אל יפתה את בני אדם לומר כך וכך רצו ליתן לי בסחורה, או שיאמר אני קניתי בכך וכך ולא היה כך, ועל זה נאמר (צפניה ג יג) שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפייהם לשון תרמית. ואל יתעה החפצים לקנות, שיראה להם פנים כאומר למכור אותם חפצים שבידו ואין בלבו [-למכור], והם אינם קונים במקום אחר כי סבורים שזה ימכור להם, וכתוב לא תונו שהונהו בדברים, כי סבורים שזה ימכור להם, וכתוב (זכריה ח טז) דברו אמת איש אל רעהו: סימן שיא, פארמא תתלת תתקיג

כשם שאסור לעמוד על המקח בשעה שאין לו דמים, כך אסור להראות שרוצה למכור חפצו בשעה שאינו רוצה למכרו. ואין לומר לראובן תקנה ואין דעתו למכרו אלא יאמר כמה שוה זה [וימכור למי שיחפוץ]: סימן תתרטט, פארמא תתתכב

שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפייהם לשון תרמית (צפניה ג יג), אם יש לאדם בן או בת לא יאמר כך וכך רוצים ליתן לי שהייתי נותן בתי לאיש פלוני או בני לבת פלוני, או יאמר כך וכך רוצים לתת לי בסחורה שלי, ולא היו דברים מעולם: סימן שפח, פארמא תתשמ

אם ראובן קנה חפץ אחד ובא שמעון וקנה כמו אותו חפץ יותר בזול, אל יאמר שמעון לראובן ראה שיותר בזול קניתי ממך, לפי שמצטער ראובן⁵², אבל אם לתקנת ראובן הוא שראובן שואל לו כדי שפעם אחרת לא יקנה ביוקר אז יגיד לו. פארמא תתתל

אע"פ שאמרו מי שלקח מקח רע לא יגנה לו, אבל לתקנתו יאמר לו חברו מיד, כדי שימכור אותו מיד: סו"ס תתרטט, פארמא תתתכ

לא יאמר אדם לחברו מכור לי יין שלשה הינין בפרוטרוט מעט מעט אם תתן לי בזול, ונותן לו בזול, וכשיקח חצי היין לא יאמר איני רוצה יותר, אע"פ שיכול לטעון והלא לא משכתי ולא נתתי לך מעות, אלא כשהיית נותן לי כלי מלא יין הייתי נותן לך פשוט, בדיני שמים חייב, לפי שזה יכול לומר בשביל שנשענתי על דבריך שתקח הרבה מכרתי לך בזול. אבל אם אחרים באים לקנות יכול לומר מה הפסד לך הלא תוכל למכור. סימן תתרטט, פארמא תתתית

❖ להזכיר אביו הרשע

< רח > אם יהודי טוב ויש לו אב רע ויש לו בשת כשמזכירים אותו לפניו, אל תזכירהו לפניו שלא תצערהו, ואם אותו הטוב יהודי טוב מזכירים אותו לטוב, ובאותו דבר היה רע, ענה כסיל כאולתו (משלי כו ה), העז איש רשע בפניו (שם כא ט), הודע את תועבתו אבל שלא יבא לידי מחלוקת, אז תאמר לו (ישעיה ה כ) האומרים לטוב רע ולרע טוב:

סימן תקעב, פארמא תתתתקכד

מי שאביו מומר [משומד] אין קוראין [-אותו] לספר תורה בשם אביו, שנאמר (ויקרא כא ט) את אביה היא מחללת, ואם יהיה חתן ולחתן קוראים לספר תורה, או אם יהיה צריך לחתום בשטר, יקראו לו על שם אבי אביו, אבל אם היה אביו ואביו מומרים, לא יקראו לו אלא על דור שהוא רביעי לו, זקנו הרביעי: ==עיי' פירוש מקור חסד והוסף

52. ספר חסידים: השווה עם דברי מזהרש"ל בעמודי שלמה <כא> שלמד ציור זה בדברי התו"כ "אונאת דברים" עיי"ש.

סימן תשצא, פארמא תתתשעב

אם יש צדיק ויש לו בן רשע, מצוה לקרא שם אותו פלוני כמו עשו בן יצחק, עשו בן נמרוד. ואם לאותו רשע זקנו רשע, יקרא אחר זקנו, כמו מנשה בן אחז וידלג חזקיהו. ואם יש שום גרמא של אביו, כגון עלי הכהן שלא הוכיח את בניו, והיה יכול לצוות לישראל להעבירם, אז יכול לתלות באביו, כמו שנאמר (ויקרא כא ט) את אביה היא מחללת:

סימן תתשג, פארמא תתתצא

...ואם יש עשיר שהוא טוב, ואביו היה במלאכה בזויה, ואם יזכירו את אביו בפני בנו שהיה במלאכה בזויה יתבייש, אל תזכירהו. ואם בחייו של העשיר הניח לאביו לעשות במלאכה בזויה, הרי אינו טוב, כי למה הניח אביו במלאכה בזויה. ואם הבן היה חפץ לתת לו כל צרכיו והאב אינו רוצה לעזוב מלאכתו בזויה, ומתבייש בנו, האב חוטא בבנו. אע"פ שזה מוחל לזה, אין זה מחילה. ומה שאמרו האב שמחל על כבודו, כבודו מחול מדיני אדם, אבל מדיני שמים חייב:

❖ מעשיו הראשונים

< רט > מי שגנב או גזל, והחרימו מי שיש בידו שיחזרנו לבעלים, והחזיר. או שלא החרימו ויש עדים שגנב והחזיר, אין לספר בגנותו ולפרסמו, ואפי' אם נשבע [בשקר שלא גנב] ואח"כ השיב אין לביישו, כדי שלא לנעול דלת בפני השבים: סימן תקצד, פארמא כ

❖ בושח מחמת חסרון חכמה

< י > אם שמעת איש אחד מלמד טעות לתלמידו, לא תאמר 'טעות אתה אומר' אם הוא מתבייש בזה, אלא תודיעהו לאחד מקרוביו או לאוהבו, ואל תשפוך דמו. לא יאמר אדם לחבירו בקש איש פלוני בתי לבנו, מפני שמתבייש האחר, וזה מתגאה ונהנה לבו: סימן קלט

שני יהודים שמעו מלמד אחד שלימד לתלמידו תיבה בטעות, אמר האחד לחבירו אמור לו 'טעות למדתה', אמר חבירו אם אתה גס בו שלא תלבין פניו, אמור לו, ואם לאו אל תשפוך דמו, אמור לקרובו שיאמר לו, ולא משמך שלא יתבייש. סימן שי, פארמא תתכו

אם יבא לביתך אורח אל תשאל לו מדברי תורה אא"כ שתדע שידע להשיב, או תשאל לו בינו לבינך שלא יתבייש: סימן שיב פארמא תתלד

'שאל אביך ויגדך' (דברים לב ז) ואם תדע שלא ידע להשיב לך אל תשאל בפניו. 'זקניך ויאמרו לך', מגיד לך הכתוב שאם שאל תלמיד לרבו ואינו יודע להשיב, אל ישאל לפניו לחכם אחר פן יתבייש רבו: סימן רצט תתקצה, פארמא תתיג

הרב שדורש ברבים ושמע התלמיד, ויש לו קושיא במה שהרב אומר, אם יודע התלמיד שהרב שמח אם יקשה לו ולא יהיה בוש שלא ידע להשיב, ישאל, ואם לאו אסור, ואל ילבין פניו ברבים. ואל יקשה אדם למתרחץ הבלים ודוחה אותו בקש: סימן תתקסג, פארמא תשפד

שנים שמתוכחים יחדיו, לא יאמר אדם לחבירו חכם מה אתה אומר, כי משמע כמו שאומר לו שוטה, אע"פ שחבירו אינו יכול להתקשט [נ"א: להתקוטט]: סימן תתקעא, פארמא תתתרפב

מי שהוא חריף ומפולפל, ובעבור ענותנותו ילך במקום שהרב אומר לתלמידו ההלכה, ואותו הרב אינו חריף ומפולפל ויתבייש שזה יושב שם, אותו חריף חוטא אע"פ שאינו מקשה לו: סימן תתקעב, פארמא תתתרפג

❖ בושח וצער ברמו: במעשה, דיבור או הסתכלות

< ייא > ...ואסור לראות שום אדם והוא מתבייש ממך אם תראנו, כגון אדם רודף אחר חבירו לתת לו צדקה והוא מתבייש אם יראנו שום אדם. ואם מביא שום דבר לשוק למכור או שום חפץ מן השוק, או אפילו עוסק בשום מלאכה אפילו בביתו, והוא מתבייש אם תראה אותו, אל תעמוד שם והשמט ממנו: סימן קעח פארמא נו

אל ישב האדם במקום שאוכלים, כשיש להם בושת⁵³: סימן קפ, פארמא קה

אל יכבד את חברו במה שמתבייש, כגון שקוראים לו בשמו⁵⁴, והוא קורא רבי, כי הוא מתבייש בזה ודומה לו ללצנות וללעג. סימן טו, פארמא ס"ם תתמו

מי שאין לו או לאוהבו רק עין אחת, לא יזכיר לו אדם על שום דבר עין אחד, שלא יתבייש, כמו שאמרו (ב"מ נט): מי שנתלה אביו לא יאמר לו תלה לי חפץ זה: סימן תרלה, פארמא צה

מי שאין לו בנים שאמר לאדם 'למה לא תתן לעני פלוני כך וכך', לא יאמר לו 'מי שאין לו בנים קל לומר תן, לפי שאין לך בנים ואין לך עול אתה אומר כך'. פארמא צה

יהי זהיר אדם שלא ילבין פני חברו ברבים בלא כוונה, כגון שישב לפניו עבד בן חורין או בן עבד בן חורין, אל ידבר מן הכנענים ומן עבדים פן יתבייש, וכל דבר שמתבייש בו האדם אם בני אדם שמדברים מאותן דברים אל ידבר מזה. פארמא צו

אם יש לאדם בן קטן או בת קטנה ומתו, ואין נשאר לו קטן וקטנה, אל יוליך אדם בניו קטנים מקרוב זמן בפניו, כי גורם לו לזכור צערו: סימן תרמ, פארמא קג

יזהר החזן שלא יקרא מי שסומא בעינו האחת, בפרשת עורת או שבור. או מי שבראשו נתק לקרותו בפרשת נתקים, והתגלח ואת הנתק וגו', מפני שמביישו. ואם ידבר אדם עם חברו, אל יביט אליו במקום שיש בו מום, ולא ידבר לפניו מעין אותו מום שבחבירו, בפני חברו. ולא יתכן שחזן יקרא בפרשת עריות, אדם שחשוד עליהם. ועל כל דבר שאדם חשוד, לא יתכן שיקרא אותו החזן. שאי אפשר שראובן יעמוד ויאמר ארור שוכב עם אשת אביו, אם חטא, ש"מ שלא חטא. ועוד שלא ילבין פניו: סימן תשסה, פארמא תיב

רקק בו ולא הגיע הרוק (ב"ק צא) הדא א"ר יוסי המבזה את חברו ברבים פטור (ירושלמי סם), דוקא מדיני אדם אבל בדיני שמים חייב, אפילו בצער כל דהו.

על כל צער שאדם מצער את חברו יענש בידי שמים⁵⁵ שנאמר (קהלת יא ט) 'ביאך אלקים במשפט על כל נעלם, ורבותינו דרשו מאי על כל נעלם זה ההורג כינה בפני חברו ונמאס וי"א זה הרוקק, ולכן כל יראי ה' הצדיקים אשר אין הקב"ה מביא תקלה על ידם יהיו נזהרים למחול מיד להורג כינה או רוקק או עושה כל דבר מאוס שלא יהא נכשל על ידם. ומעשה בחסיד אחד שהיה מכסה כל הרוקים שהיה מוצא במקום אשר ידע אשר יהודי עשאו והיה מוחל לו, ולפיכך היה מכסהו שלא יבא אחר ויראה ויהי נמאס ולא ימחול לעושהו ויהיה העושה נכשל⁵⁶. סימן מד, פארמא צ

אדם שהוציא ניעו מחוטמו והוא הלך לו ובא אחר ונמאס בו, אותו שהוציא הניע יבא לדין לפי שגורם מיאוס לחבירו. וגם אם הביא בניו או בנותיו עמו בבית חברו, והנה מנהג של ילדים קטנים שהם סביב לחוטמם מאוסים, צריך לנקותם ואם לאו יענש. אבל אם בא אדם לביתו ורואה הילדים ונמאס, אין זה נכשל, כי מנהג ילדים כן: סימן תרמא, פארמא קד

53. וכ"כ הרמב"ם הל' ברכות פ"ו סה"ו: ואין מסתכלין בפני האוכל ולא למנתו שלא לביישו. ומובא בשו"ע אור"ח סק"ע ס"ד.

54. בנוסח פארמא: 'כגון שקורין אותו מור והוא קורוהו רבי', ולכאורה הכוונה מור, אדון.

55. וכפל לשון זה בסימן תרס"ו: "כל מעשה גרמות שאדם גורם צער לחבירו, נענש..."

56. השווה לדברי רבינו יונה בספר היראה (הוצאת אשכול עמ' קעו): "ואל תהרוג כינה ואל תעשה שום דבר מאוס בפני חבריך, ואם עשו אחרים לפניך ונמאסת, מחול להם ואל יכשלו על ירך, ואם מצאת רוק מוטל, הרם וסלקהו או כסהו ומחול לאשר עשה אותו פן יבא אחר ויכשילנו שלא ימחול".

מכל דבר רע דברי גרמא שאדם גורם במזיד וגורם צער לחבירו נענש עליו, ואותם הגונבים או לוקחים דבר או מצניעים אותו כדי שייבקשו בעל הדבר ויצטער עליו עובר בלאו וכך דרשו חכמים לא תגנובו (ויקרא יט יא) על מנת להקניט על מנת לצער. סימן מד, פארמא צ... וכאשר ראובן ושמעון מתוכחין וראובן יודע שהאמת עם שמעון ואינו מודה כאשר הוא מצער כך יצער והוא באותו עולם [-עולם הבא].

...אדם שיש לאביו כינוי שם לגנאי, לא יזכיר לו אדם שם אביו. תקע, פארמא תתתקנו

אל ינקה אדם עצמו בדבר שמבייש את חבירו, כגון ראובן שהלך לפני שמעון (או) [ושמעון] זקן, או הורה לפני שמעון, או דיבר בדבר שהיה קשה לפני שמעון, ויודע ראובן ששמעון אינו מקפיד וכשיאמר ראובן מחול לי מיד מוחל ואפילו אינו מקפיד ואינו חושש, ובא ראובן ומקבל דין לפני העולם, הרי יותר מתבייש שמעון, שהעולם מרננים על שמעון וסבורים שחפץ שמעון שיתבייש ראובן, ואומר כמה קפדן שמעון, הרי בידים הרע לו: סימן תרכה, פארמא כ

שנים שהיו בעיר כגון ראובן ושמעון, והנה שמעון מכבד את ראובן, לא יניח ראובן לשמעון לכבדו בדבר שיתבייש שמעון, כגון שאין דרכו של שמעון להביא מים מן הבאר. ואם שמעון אינו חושש אבל למשפחתו יש גנאי בדבר, לא יקבל ראובן משמעון שיכבדנו: סימן תקפא, פארמא תתקע

❖ חומר איסור הלבנת פנים ובושה

< ריב > ...ציער אדם כאלו ציער עולם מלא, שכל מה שבעולם יש באדם. רקק בפניו ולא הגיע לו הרוק, פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, אפי' ציער כל שהוא, על כל צער וצער שהוא מצער את חבירו יענש בידי שמים, שנאמר כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט (קהלת יא ט) על כל נעלם (שם יב יד), ורבותינו דרשו מאי על כל נעלם, זה ההורג כינה בפני חבירו ונמאס, וי"א זה הרוקק: סימן מד פארמא צ

איזו היא רציחה שאינה ניכרת לעינים, והעונש גדול מאוד, והעבירה קלה, וחמורה היא למעלה, היא הבושה. המבייש פני חבירו ברבים או מצערו בפני מי שמתבייש ומצטער, שאילו הי' הורגו הי' מקבל מיתה, כדי שלא יהי' מתבייש... סימן נד פארמא פו

...ופעמים שתמצא שליטים ועשירים, ולא בעבור מעשיהם הטובים, אלא שהיו בני דורם משפילים אותם או אבותיהם ומשפחתם, ומביישים פניהם מפני דופי שיש בהם, והקב"ה אינו רוצה בבושת בני אדם, שהרי היו קוברים את האבן שנסקל בה ואת העץ שנתלה בה, שלא יתביישו קרוביו, ופן יתגאו שאר משפחות על זאת. ואם תאמר והלא סתמו טבעתה של בילגה מפני מרים בת בילגה, בית דין רשאים לעשות לשם שמים, גדרים שיהא כל אדם מוכיח את בניו ואת בנותיו. סימן תקמט, פארמא תתתיב

❖ תשובה למי שעבר ובייש

< ריג > מי שבייש את חבירו ומצטער ומתחרט ורוצה הוא לקבל את הדין, ובא לפני יראי ה' למצוא לו פתח לתשובה, יאמרו לו דע כי רעתך רבה, כי שפכת את דמו של חברך, שכן מצינו באביה בן רחבעם שהוכיח לירבעם ברבים לביישו וניגף למות (סנהדרין ??). [ויהודה שהשיב את הזקן וצהבו פניו של יהודה ומת (עיין מנחות סח:), ומה זה שלא נתכוון אלא לדברי תורה על אמיתה ומת שאמר ר' עקיבא תמוה אני אם יוציא זה שנתו ומת, מי שמתכוון לבייש חבירו ברבים כמו הוא חייב; פארמא]

לכן לך בני לפייס את חברך עד שיתפייס, ושמור והזהר מאוד לנפשך שלא תבייש ושלא תלבין פני אדם, כי דרכן של בעלי תשובה להיות מאד מאד שפלי רוח, וענוים סבלנים, עלובים ולא עולבים, שומעים חרפתם ואינם משיבים, שמחים ביסורים של עלובתם. ואם יחרפו אותך הסכלים לאמר זכור מעשיך הראשונים, אמור להם ידעתי כי חטאתי הרבה וכמה דברים עשיתי שלא כהוגן, והצור ימחול לי. וסבול את המביישים מדה כנגד מדה, ובוזה יתכפר עונך: סימן נד, פארמא פו

אם בייש חבירו ולא שמע אדם ולא יצא הדבר לחוץ, הרי יתכן ודומה למי שגזל מחבירו ממון והשיב לו מיד קודם שלא היה צריך, ציערו מעט, מ"מ עבר על לא תגזול, ועל ואהבת לרעך כמוך (ויקרא יט יח), דסני לך לחברך לא תעביד, כן זה לפי מה שביישו ולא היה יודע אדם, אף הוא עובר על ואהבת לרעך כמוך, וצריך לשים עליו עונש שלא יהיה גדול, אלא לפי מה שחטא ידע המורה כמה הוא גדול שיעור הבושת שמתבייש, ובאיזה דבר חטא לו, וישליך עליו תענית וצדקה לבעלי בתים טובים, ואל ידעו שהוא נותן, פן יראו אותו ויכלמו: סימן תרכח, פארמא פז

❖ מוציא שם רע אין לו מחילה עולמית

< ריד > ...לשון הרע מספר בגנות של חבירו אפילו דבר אמת. וגם משל הדיוט הוא. מי שהוציא ש"ר על חבירו או חרפו בחרפות שלא הי' חשוד בה ולא הכיר אדם בה מעולם וזה גילהו אין עונו מתכפר מפני שאינו יכול לתקן את אשר עותו ואינו יכול להחזיר חרפת חבירו וזה שאמר שלמה בחכמתו פן יחסוך שומע == (משלי כה י). וכן שנו בתלמוד ירושלמי מי שסרח על חבירו תחילה והלך וביקש ממנו מחילה פעם שני' ולא קבל ממנו יעשה שורות של בני אדם... אבל הוציא שם רע אין לו מחילה עולמית. סימן מו, תרי"ג

❖ בציבור שלם לא שייך איסור הלבנת פנים

< רטו > קהילה גדולה, כל עון שרבים חוטאים בה, אומרים להם לפני רבים קלונם ועלבונם, ואין לומר מלבינים פניהם, כי רבים שחוטאים אף ילבינו פניהם ברבים ==צ"ע הנוסח ועיין פארמא==, ולביישם שלא יחטאו עוד. אבל יחיד שחטא לא ילבין פניו ברבים כאביה לירבעם: סימן תתשכח, פארמא תתתשע

❖ בושה לעצמו ולא לחבירו

< רטז > ואם יראה שאחרים מתכבדים בענוה, ולו הבושת, ישמע להם. כגון שהם גדולים ממנו והם אינם רוצים לילך לפניו, כלומר אף ענוים אנחנו, ובוזה הוא מתבייש שיש לו לילך לפניהם, וקבל הבושת שדוחקים אותו שילך, והוא מצטער פן יאמרו עליו כמה הוא חצוף זה אשר הולך לפנינו שאנו גדולים ממנו, כמה הוא מתגאה, ובוזה מתכבדים הם, אעפ"כ יש לו לקבל הבושת כדי לכבדם. ולהם יחשב חטא ועון שמתכבדים בקלונם: סימן טו

❖ בושה לעצמו על דבר מצוה

< ריז > כי עליך הורגנו כל היום (תהלים מד כג), אלו בני אדם שמקבלים בושת, והלבנת פנים על המצות, כי כשאומר לאדם: 'סכלות לקיים מצות ציצית ותפלין' וכיוצא בהן, נשפך דמו כמים מפני הבושה, מעלה עליו הכתוב כאלו נהרג עליו, ועל המלביץ פניו מעלה עליו כאלו הרגו ומונעו מלעשות מצוה, זשה"כ (ישעי' כט כא) מחטיאי אדם בדבר, שהם מדברים רע על עושי מצוה, וזהו כי עליך הרגנו כל היום, ואומר (תהלים סט ח) כי עליך נשאתי חרפה: וגדולה חרפה מזו אמרו חכמים כל העושה עבירה ומתבייש בו מוחלין לו על כל עונותיו, שנאמר (יחזקאל טו ג) למען תזכרי ובושת ולא יהי' לך עוד פתחון פה מפני כלימתך בכפרי לך לכל אשר עשיתי נאום ה': סימן מ, פארמא תתקעו

והייתם נקיים מה' ומישראל (במדבר לב כב), ולא מכל ישראל, פעמים שהגבאי נותן לבני טובים, שאינם יודעים הדבר אלא שנים או שלשה מחשובי העיר, שאם ידעו האחרים היה זה המקבל מתבייש, כי כשיכעסו היו מלבינים פניו, והיה הגבאי נותן על פי שנים או שלשה טובי העיר לעניים טובים, ושאר הקהל תמהים אנה הלכו מעות הצדקה כל כך מהרה, ויש לגבאי בושת, ומוטב לגבאי שילבינו את פניו ואל יתבייש העני, שאם יגיד הגבאי יגרום שיתבייש העני המקבל: סימן של, פארמא תתקח

ואם נודע לרבים עונו מניאוף, אל ימנע עצמו מללמוד הלכות המדברות מניאוף, מפני הבושה, כי טוב לו שיתכפר בעוה"ז, כי הבושת שופכת את הדם ומסירה את העון. וכן

מציינו בתלמוד ירושלמי, רוצח שבא לעיר והיו מכבדין אותו, צריך לומר רוצח אני, שנאמר (דברים יט ד) וזה דבר הרוצח, פי' דבור שידבר בפיו ויודה הרציחה: סימן נד, פארמא פו

❖ לסבול בושה בשידוך כי הכל מן השמים

< ריח > ראובן שדבר להשיא בתו לשמעון, ודברו לקיים באמונתם, ועבר שמעון על אמונתו, אע"פ שבייש את בתו, יחשוב ראובן גם זו לטובה, כיון שלקח אשה אחרת הרי נגזר לו, ואלו היה שמעון נושא את בתו היה לה למות כדי שישא אותה שנשא. לכך אל יצטער ואל יתקוטט עם שמעון, ואל יראה לו פנים זועפים כי כל הזוגים מן הקב"ה: סימן תקבא

❖ יותר חמור נגד חלשים

< ריט > ...ואל ישיאך לבך להשתורר על שום אדם כי אתה שוה לו בכל מיני סרוחה ובושה. **ותירא** לחרף ולדבר קשות עם מי שירא להשיב לך דבר, כי תענש עליהם יותר ממה שהיית עושה למי שאינו ירא ממך שהוא ינקום נקמתו ממך, אבל אלו שיראים לענות לך יבקשו להקב"ה נקמה ממך, וזהו שנאמר (ויקרא יט יד) לא תקלל חרש ולפני עור לא תתן מכשול ויראת מאלהיך אני ה'. לפיכך כשמלאך לבך להראות כעסך, חשוב בלבך אלו היה אחר שהיה משיב לי, הייתי ירא, לכך אשתוק בעבור הקב"ה, כי יעמוד לימין אביון להושיע משפטי נפשו (תהלים קט לא): סימן תקמה, פארמא תתתשעד
==לציין לדברים דומים בשערי תשובה ג כד והפסוקים במשלי על דל...

❖ לא לבייש בשעת תוכחה

< רכ > **סימן ה:** ...ולא יהיה אדם מונע מחבירו עד אשר ילך בדרך ישר ולהתרחק מן העבירה בדברי העולם ובדברי שמים. והמחזיק עצמו מלהוכיח חייב בעונש חבירו שנאמר לא תשא עליו חטא. ואם הוכיח אותו ולא קבל יצא המוכיח נקי מעונש עונו... ועיקר מצוה זאת לא תשא עליו חטא מצוה שלא יוכיח איש חבירו בזעם ובהלבנת פנים אלא בנחת ובסתר תחילה כדי שלא יעיו פניו ויקשה ערפו ולבבו ויוסיף על חטאתו פשע. שכן אמרו יכול יהא מוכיחו ופניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא. סימן ה

❖ ==צריך כותרות??

< רכא > אחד הוצרך ליקח עצה להשיא את בתו, והזמין את הנכבדים לעלייתו ליטול עצה מהם, ושלח אחר אחד, וטעה השליח וקרא אחר, ולא רצה לומר לו לא אמרתי לקרא לך, לפי שאותו ראה הנכבדים עמו בעלייה שלא יחלוש דעתו, ועתה סבור לכבדני קראני ליטול עצה, כמו שאמר שמואל הקטן כשהזמין ר"ג בעיבור כדאיתא במס' סנהדרין: סימן תרכט, פארמא פח

יכול אדם לשקר כדי שלא יתבייש חבירו, וכשישקר יעסוק לשנות כדי שלא יהא נראה כל כך שקר לגמרי, כי מציינו שאמר (עזרא י ב) אנחנו וגו' ונשב נשים נכריות ++ע"ה הראיה ++. שמואל הקטן אמר (סנהדרין יא.) אני הוא שעליתי שלא ברשות כדי שלא להלבין פני אחר. ???????????

❖ ==כותרת==

< רכב > אבל במקום שאחד חוטא, מלבינים פניו, כמו שאמרו (חולין ג.) אם ישנו לשוחט לפנינו נשאל לו אם לא ידע הלכות שחיטה, הרי אע"פ שמתבייש אין חוששין לשאול אותו למה שחט, כי לא היה לו לשחוט עד שיאמר לפני חכם הלכות שחיטה: סימן תרכט, פארמא קו
שמואל דיהב לה דמי בושחה לטעמיה נדה מז. ==להביא הסיפור==, שאע"פ שאמתו היא וברשותו היא, אין בידו לביישה. אסור לבייש את העבד ואת השפחה, ולא את בנו, ולא יביישם [-פארמא: יצער] על חנם.

ואם עשה רצונו לא יאמר לו לא עשית בטוב, שנאמר (ישעי' ה ט) הוי האומרים לטוב רע ולרע טוב, לפי שהוא כפוי טובה, כי אין מדה רעה כמו כפוי טובה.

אפילו כנגד הבהמה אמרה תורה אל תהי כפוי טובה, שנא' (שמות כב ל) ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לכלב תשליכון אותו, לפי שכלב עזר שהזאבים לא הביאו הבהמה ביער, הרי נשאר לך החלב והעור⁵⁷, לכך אל תהי כפוי טובה ותן לו הטריפה. כתיב (דברים כג ז) לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימך לעולם, ודוד דרש שלום חנון בן נחש מפני אביו. וכן כתוב (שם כה ד) לא תחסום שור בדישו:

...ואם יתכבד אדם בקלון חבירו, שיש לו כבוד שאדם חשוב יהיה בסעודתו, ולאותו אדם יהיה בושת או יצטער שישב שם, יהיה עון לבעל הסעודה. אפי' שהלך זה שהיה לו בושת, אלא שהיה ירא שמים, והיה ירא שלא יכעוס אם לא ילך:

❖ זהירות בלשונו

< רכנ > אחד היה רגיל לקרוא לבני אדם כשמדברים דברים שאינו נראה לו 'פגר' או פעמים אומר 'את עושה כמו גלח', אמר החכם לא יתכן לקרוא כן לזרע ישראל ושמא יתקיים בו או בזרעך, לכך חדל לך. פארמא תתתלז

❖ מומר או רשע מכנים בשם רע

< רכד > יהודי שהמיר מנין לו שם שנאמר (תהלים קלה יח) כמוהם יהיו עושיהם, כמוהם יש לכנות לו [-כמו שמכין שם רע לעבודה זרה (מס' ע"ז מו.) כך יכנו שם רע לממיר דתו לע"ז], כגון אם שמו אברהם יקרא אפרם [-לשון גנאי מלשון עפר ואפר], וכן כיוצא בזה. ואפילו לצדיק והם תועים אחריו כגון שמעון כיפה שאומרים פטר חמור ==.

❖ בעל תשובה לא יחוש לאלו המביישים אותו

< רכה > שורש החסידות כיצד, כשאדם מושך את לבו במדות חסידות וקשה עליו מפני שהכל מלעיגים עליו ומביישים אותו ואומרים דברים לצערו ומזכירים לפניו מעשיו הרעים [הקדומים], לא יעזוב אדם חסידותו מפני הלצנים... ועל הלצנים נאמר (ישעיה כט כא) מחטיאי אדם בדבר, שמדברים רע על עושי מצוה, וחטא גדול לומר לבעל תשובה זכור מעשיך הראשונים, אחר שזה דש במעשה לכנוס במדות החסידות ואינו חושש בשחוק הלצנים שיעשו ממנו, והעושים כן לזכור מעשיו כאלו נועל דלת בפני השבים, ויהא מעלה על לבו שיהא לו זכות גדול וצדקה תחשב לו אשר מתבייש... סימן ז, פארמא תתקפב

❖ לא ישיב למחרפיו

< רכז > והסר כעס מלבך והעבר רע מבשרך (קהלת יא ט), וזו היא המדה טובה ומעולה שבכל המדות כאשר תשמע איש או אשה מדבר עליך או כנגדך דבר שלא כהוגן הנח אצבעותיך באזניך, כי כן אמרו חכמים (כתובות ו) מפני מה אצבעות של אדם משופות כיתדות שאם ישמע אדם דבר שאין הגון יניח את אצבעו באזנו או תכוף אליה לתוכה ואל תשמע כלל. וכ"ש אם תשמע איש אחד מדבר על חבירו, או אשה מדברת על חברתה, שאין לו להשיב כלל, כי מה לו ולצרה זו, אלא סתום אזניך אל תשמע מחרפים זה את זה וטוב לך למשול ברוחך ותתאפק ושים לפיך מחסום בלי לחרף קרובך, ואפילו ידבר על אביך או על אמך דבר שאינו הגון לא תשוב שלא כהוגן אלא אף אתה הקהה את שיניו ואמור לו אין אתה אומר אמת, ולא תשיב עוד דבר לא גדול ולא קטן. סימן עב

❖ המונע מכהן שנשתמד וחזר בתשובה שלא יעלה לדוכן יש בו משום אונאת דברים

< רכז > **רבינו גרשום**⁵⁸: אגרת שלום מאתי גרשום בר' יהודה. ותשובה לשואלי על עסק כהן שנשתמד ועשה תשובה אם ראוי לישא כפיו ולקרנות בתורה ראשון או לא. כך דעתי נוטה – שאעפ"י [שחטא] כיון שעשה תשובה ראוי לעלות לדוכן ולישא כפיו, ואע"ג דכתיב וקדשתו לכל דבר שבקדושה, וזה כיון שנשתמד חילל קדושתו – כיון

⁵⁷ ==טעם חדש ובחז"ל במכילתא טעם אחר +++

⁵⁸ רבינו גרשום: מובא במחזור ויטרי סי' קכ"ה, ובאור זרוע ח"ב סי' תי"ב ובשבלי הלקט סי' לט, ומובא בתוס' סוטה לט. ד"ה וכי, וז"ל: ורבינו גרשום מאור הגולה השיב בתשובה דנושא כפיו וכו'. ע"ע טור או"ח סי' קל"ט בדברי הפוסקים שם, ובמשנה ברורה או"ח שם ס"ק קל"ו בחילוקי האחרונים. וע"ע מהרי"ק סי' קפ"ח.

שחזור, חזרה בו קדושתו ולא פקעה ליה קדושתיה, שנאמר (מלכים ב' כג ט) אך לא יעלו כהני הבמות אל מזבח ה' בירושלים כי אם אכלו מצות בתוך אחיהם.

ותנן התם (מנחות קט). 'הרי הן [הכהנים ששימשו בבית חונין] כבעלי מומין, חולקין ואוכלין [ולא מקריבין], ובעלי מומין קדושה יש בהן, שאילמלא אין בהם קדושה ומחוללים הם האיך אוכלים וחולקים בתרומה ובקדשי קדשי, אלא פשיטא קדושה יש בהן והרי הן ככהנים בעלי מומין, ואסורים בזונה ובחללה, ואסורים ליטמא למתים כשם שבעלי מומין אסורין, וראוי לישא כפיו כמו בעלי מומין שאעפ"י שיש בהם מומין נושאין את כפיהם, והוא כיוצא בו נושא את כפיו וקורא ראשון בתורה, שאם אי אתה אומר כך אמאי תנא הרי הם כבעלי מומין, נתני נפסלין מן הכהונה, אלא ש"מ דתנן תנן, ודלא תנן לא תנן.

וכי תימא האי דקתני הרי הן כבעלי מומין משום דכהנים ששימשו בבית חונין דלאו ע"ז היא, אבל לע"ז ניפסלו מן הכהונה, הא איפליגו רבנן במשתחוה לע"ז ומודה לע"ז דאתמר (מנחות קט): המשתחוה לע"ז רב נחמן אמר קרבנו ריח ניחות, ולענין עבודת מקדש איפליגו, הא לכל מילי דכהונה לא איפליגי, לעלות לדוכן ולקרות בתורה תחילה. ואם תאמר והרי כתיב ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם (במדבר ו כז) הרי כהנים מברכים לישראל והקב"ה מסכים על ידיהם, וזה שעזבו לקב"ה, הקב"ה עזב אותם. שנאמר (דברים טז טז) ועזבני והפר את בריתי.. וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים, כבר כתוב על ידי נביאיו (זכריה א ג) שובו אלי ושוב אליכם. וכיון ששב, קבלו המקום ומסכים על ידו בברכתו, הילכך אין לנו ראייה לא מן המקרא ולא מן המשנה לפוסלו.

אלא שיש לנו סיוע מן המקרא וממשנה שלא לפוסלו, דכתיב ולא תונו איש את עמיתו, בהונאת דברים הכתוב מדבר, כיצד אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, ואם תאמר לא יעלה לדוכן ולא יקרא בתורה תחילה, אין לך אונאה גדולה מזו.
==צ"ע כעת אם בעצם הוא פסול למה מתחשבים בבזיונו=

ועוד נמצאת אתה מרפה ידיהם של בעלי תשובה ולא נכון לעשות כן, דאמר ר' יוחנן כל האומר מנשה חטא אין לו חלק לעולם הבא, לפי שמרפה ידיהם של בעלי תשובה (סנהדרין קג). ואם תאמר לא יעלה לדוכן ולא יקרא בתורה תחילה, מהרהר בלבו ואומר אוי לה לאותה בושא אוי לה לאותה כלימה וימנעו מעשות תשובה [עיין לשון תוס' סוטה לט. ד"ה וכי].

ומצינו שהכתוב עשה תקנה שלא ישקע ישראל בין העכו"ם שנאמר ונמכר לגר תושב עמך או לעקר משפחת גר, ואמרו חכמים לעקר משפחת גר זה הנמכר לע"ז עצמה, וכתוב: אחרי נמכר גאולה תהיה לו, ותנא דבי רבי ישמעאל (ערכין ל:) הואיל והלך זה ונעשה כומר לעכו"ם ידחה אבן אחר הנופל, ת"ל גאולה תהיה לו [דלא ליטמע בעובדי כוכבים]. הלכך מכל טעמים אילו אע"פ שנשתמד כיון שעשה תשובה הרי הוא כשאר אחיו הכהנים ועולה לדוכן וקורא ראשון בתורה, גרשום בר' יהודה זצלה"ה.

✦ תקנת רגמ"ה שלא להזכיר לגנאי משפחה שנטמע בימי השמד ויש בה משום אונאת דברים

שו"ת רש"י: [סימן ע, הוצאת אלפנבין, ניו יורק תש"ג] תשובת רבינו שלמה: מן המשפחות המתגרות זו בזו בחירופים וגנאים, ונשמע לקהל קבלון וגזרו עליהם שלא ירגילו בכך. וקפצה אחת ונשבעה קודם גזירת הקהל שלא יקבלו עליהם הגזירה ולא חדלו מחירופיהם. וקפץ אחר והזכיר [לו] שנטמע בימי השמד. ועמד אחד מהם ואמר לזה, הס מהזכיר שהרי נגזר על כך, ולא הזכיר לו מי גזר עליה. ועכשיו נודע שרבינו גרשם גזר שכל המזכיר זה יהא בנידוי.

ויש תלמיד אחר מאויביהם דמורה, דנתנדה זה בנידויו של רבינו [גרשם] נדוי עולמית, ושאין לנו חשוב כיוצא בו להתיר. והביא ראייה (מו"ק טז. יז.) מההוא מרבנן דסני שומעניה דשמתייה רב יהודה [ושכיב רב יהודה]. אמרו ליה גברא רבה כרב יהודה ליכא הכא. ואילו אומרים שלא הזכיר להם שם הרב ולא ידעו באותה גזירה מעולם, ועוד שהם מעירי אחרת. או אם חס ושלום נידוי הוא, יש כח בדור של עכשיו להתיר מאחר שקבל עליו הדין, שלא נתכוון הגאון לנידוי עולם. והרבה ראיות הביאו [לדבריו] ושואלים להשיבם דבר.

< רכח >

התבוננתי בדבריהם ויש מהן שיש להתלות עליהן, ומהן שאין דומין להן, והנני אשיב. אם יבורר הדבר בעדים מהוגנין המוחזקין בגזירת הרב, חס ושלוש ששינה בו מחומר שאר אלות וסייג הנהוגות בדורות האחרונים והוציא מפיו לשון שמתא וגם גזר שלא יזכר גנאי זה, לא לבעלי תשובה עצמן ולא לדורי דורותיהן והותרה המפקיר בה בשם גזירת הרב. אין לנו לנהוג קלות ראש בנידויו, כי אין לנו גדול כמותו להתיר גזירתו. ורואה אני את דברי התלמיד בזה, שאם נידה הרב אדם בחייו ועמד במרדו ולא בא לפניו להתיר נידויו, אין לו היתיר לעולם. וכן אם ח"ו שינה בזה בלשון שמתא להחמיר בו ממנהג הנהוג, אין לו היתיר עולם. וכל ראיותיהן שהביאו [על זו] יש להשיב עליהן. שכשנינו מנודה לעיר אחרת אינו מנודה לעירו, לא שנינו אלא במגדים לכבודם, אבל במגדים לכבוד שמים אף המנודה לתלמיד מנודה לרב, וכל שכן לעיר אחרת, שנאמר אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד השם, הושו גדולים לקטנים.

וכל שכן רבינו גרשם מאור הגולה שמפיו אנו חייין כולנו, וכל [בנין] גלות אשכנז וכותים תלמידי תלמידי הן. ובדבר זה לכבוד שמים [נידה], שהרי מסיני נזהרו על כך לא תונו, באונאת דברים הכתוב מדבר, אם היה בעל תשובה לא יאמר [לו זכור מעשי אבותיך]. ואע"פ אם היה בן גרים לא יאמר [לו זכור מעשי אבותיך].

ואע"פ שלדבריהם הם היו מגניין אתכם ממזרים ושאר גנאים, הוגזרו הקהל שבקבלון על כך. והם נשבעו תחילה שלא לקבל גזירתם [עליהם] וסמכו על הוראת טעות לאמור שאין שבועה חלה על שבועה ועברו עליה. ועכשיו אתם קורין [עליהם] ונשיא בעמך לא תאור. ואילו אינן עושין, לא זכיתם בזה, כי אם בנים חטאו ועברו על אזהרת לא תונו ונשבעו לשוא את שבועתם. וכשיצתה מפיהם יצתה לשקר, שנשבעו לעבור [על] המצוה שלא לשמור חוקי דת עברית לשמוע בקול זקניהם גודרי גדר ומחזיקי סייג, הם צריכין מלקות משבועה ראשונה ונידוי מגזירת הקהל שעברו, שעל כרחם חלה עליהם. ואע"פ שהן בני עיר אחרת, שהרי לכבוד שמים נידו. אבל אבותם לא חטאו בזה ולא הותר להן לספר אחרי מיטתן, שהתשובה מגעת עד כסא הכבוד ואפילו צדיקים גמורים אין עומדים במקום בעלי תשובה שנאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב... ושלום שלמה בר יצחק.

❖ מלקות באונאת דברים

מהר"ם מרוטנברג: חלק ד' (דפוס פראג) ס' תשפ"ה: ראובן שטען לשמעון אוניתיני < רכב > בדברים [והביא] עדים שאינה אותו, דין זה פסוק ממתניתין (ב"מ נח) כשם שאונאה במקח וממכר כך אונאה בדברים, ות"ר לא תונו איש את [עמיתו] באונאת דברים הכתוב מדבר וכו' עד אונאת ממון ניתן להשבון אונאת דברים לא ניתן להשבון, הלכך מלקין אותו שהרי עבר על לאו גמור⁵⁹.

ולהרב רבינו ברוך מספקי, לפי שראה בדברי ר"ת דמספקי אי [לוקה] אי דרשינן למורא נתן ולא למלקות כדדריש רבי יוחנן לקמן גבי רבית (סא:) למורא נתן ולא להישבון, ואפי' ר' אלעזר [דלא] דריש הכי [היינו] משום דכתיב וחי [אחיך עמך], או דלמא לא דרשינן הכי משום דהאי ויראת מאלקיך לדבר המסור ללב הוא דאתא. השהו עם ייחוסו תנאים וא' לעיל <?> דיון ארוך למה אין מלקות באונאת דברים]

מהר"ם מירזבורק: דישי בושת: (א) דין ראובן דבר על אשתו שהיתה משמשו נידה... < רל > (ב) דין ראובן כעס על אשתו ואמר הבת שילדה אינה בתו... (ג) דין אם אמר גזלתי או עברת על החרם... (ד) דין לאה טוענת על ראובן אמרת עלי לבעלי... (ה) דין ראובן אמר על שמעון ששמע שזקינתו היתה שפחה... (ו) דין קול יוצא על אשה אחת שזנתה בטבריא... (ז) דין מי שציוה לחבירו עפ"ה שלא להתפלל...

59. מהר"ם מרוטנברג: מקורו בראב"ן סוף פ"ד דב"מ ומוזכר גם במדרכי שם רמז ש"ו, ועיין באריכות בייחוסו תנאים וא' לעיל <?>. ותמהו אחרונים איך יתכן מלקות עיין ב"י חו"מ סו"ס א, מהר"י באסאן לקמן <?>, ש"ת לחם רב סי' ו', ובספר ברית יעקב (לגרי"ח סופר שליט"א) עמ' קנו והלאה.

(ח) דין שמרת פנינה עברה על גזירת רבותינו שנדו על כל מי שמוציא לעז על מלכה שארבע פריצים קצצו את קליעותיה לגנאי וחלקם נוחי נפש מי יתיר, ולכך תשב בנידוי ל' יום. ואע"ג דעבד ואשה פגיעתן רעה היינו משום דאין להם מה לשלם, אבל מידי דבושת שיכולין לעשות בגופו השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה.

ומה שאמרה על אביה של מרת רישקא שהמיר ונקבר בתועבה, הרי יש כתבי' מרבתי' שעשה תשובה ומת יהודי, לפיכך עברה על לא תונו וגו', אם היה בעל תשובה אל יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, ודברה על שוכני עפר כו', ולכך תלך על קברו עם עשרה אנשים ותאמר נעניתי לך, והיתה חייבת מלקות אך דטבא עבדי ליה תשב מחוץ לבית הכנסת ח' ימים...

(ט) דין הלעז שהוציא על פלוני... (י) דין ראובן קרא לשמעון כנען... (יא) דין אחד אומר לחבירו שהיה רוצה לפנות על קברי אבותיו... (יב) דין ראובן הפשיע את שמעון שקראו ממזר... (יג) דין הקורא לחבירו עבד יהא בנידוי... (יד) דין ראובן קרא לשמעון הורנוזין ר"ל בן זונה...

(טו) ודין אומר לחבירו כפרת בתחיית המתים או משומד לכל התורה כולה יש עליו דין לפי ראות עיני דיני העיר ולפי הקינטורים שקינטרו והכעיסו עד שאומר לו הגידופים הללו:

(טז) ודין כל המקניט את חבירו אפילו בדברים צריך לפייסו ואם מת מוליך עשרה בני אדם ומעמידן על קברו:

(יז) דין מאן דמתקנס מנה בב"ד סופג את הארבעים מאתים סופג שמונים על כל מנה ומנה ארבעים, ולא מבעיא חבלות והכאות אלא אפילו על אונאת דברים מיחייב לפייסו, האומר לחבירו ממזר או עבד או רשע לוקה ארבעים מן הדא דכתיב ופי כסיל מחיתה לו: האומר לחבירו נואף או פסול או נבל לוקה ארבעים מן הדא דכתיב ומהלומות לגיו כסילים: המלעיג והמלעיב על דברי חכמים לוקה מן הדא דכתיב נכוננו לליצים שפטים, והשווה הגאונים נבלות פה להכאות וחבלות מן הדא דכתיב אל תתן את פיך לחטיא את בשרך:

הקורא לאשת חבירו זונה או פרוצה סופג ארבעים מלקיות והשווה אונאת דברים לפריעת הראש משום כבוד בנות ישראל ההגונות ותנן פרע את ראש האשה נותן לה ד' מאות זוז ומדלא מגבינן קנסא בבבל מלקין ליה מלקיות על כל מנה חד מלקות ואי לא ציית מגדין ליה:

(יח) דין המספר בגנותן של מתים סופג את הארבעים, כיצד אומר לחבירו בן הנדה בן הזונה והם מתים סופג שמונים כי היכי דליתצל מגיהנם ואם אביו או אמו בחיים סופג ארבעים משום כבודם של חיים:

המחליש דעתו של חבירו והושחרו פניו בדבר שאין צריך לפייסו כו' ואמרינן ספ"ק דשבועות (ט): מה נשתנה שער של ר"ח שבו נאמר לה' [אמר הקב"ה שער זה יהיה כפרה על שמיעטתי את הירח] וכו', וכל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה:

(יט) ודין מי שקורא לחבירו מלשין או מסור או עבר על החרם יש מחייבין אותו מלקות וכן אם קראו גנב קראו רשע יורד עמו לחייו פר"י להכותו הואיל ולא נזהר בלאו לא תונו: מכת מרדות אין אלא רק לפייסו שיוסר שלא יוסיף:

=הבאנו כאן רק קטעים שמוזכר בהם שיש בגידופים משום לא תונו או מזכיר אונאת דברים בפירוש. [רוב הסימנים הם בענין עונש של המחרף ודרך תשובה ומחילה.

❧ פרק ט: טור ושלחן ערוך ❧

טור: חושן משפט סימן רכ"ח: כשם שיש אונאה במקח כך יש אונאה בדברים וגדולה אונאת דברים מאונאת ממון שזה ניתן להשבון וזה לא ניתן להשבון וזה בגופו וזה בממונו והצועק על אונאת דברים נענה מיד: ויותר צריך לזהר באונאת הגר בין בגופו בין בממונו לפי שהוזהר עליו בכמה מקומות וגם צריך לזהר באונאת אשתו לפי שדמעתה מצויה ועונש אונאתה קרובה לבוא:

וכיצד הוא אונאת דברים לא יאמר בכמה אתה רוצה ליתן חפץ זה והוא אינו רוצה לקנותו היו חמרין מבקשין לקנות תבואה לא יאמר להם לכו אצל פלוני והוא יודע שאין לו למכור היו חבריו בעלי תשובה לא יאמר להם זכרו מעשיכם הראשונים היה בן גרים לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך היו יסורים באים על חבריו או שמקבר בניו לא יאמר לו כדרך שאמרו חברי איוב לאיוב הלא יראתך כסלתך זכר נא מי הוא נקי אבד:

ויזהר אדם מלכנות שם לחבירו כדי לביישו אפילו שהוא רגיל באותו כינוי כיון שכונותו לביישו:

אסור לרמות בני אדם במקח וממכר או לגנוב דעתם כגון אם יש מום במקחו צריך להודיעו ללוקח: ואף אם הוא עכו"ם לא ימכור לו בשר נבלה בחזקת שהיא שחוטה: ואף לגנוב דעת הבריות בדברים אסור שמראה לו שעושה בשבילו...

בית יוסף: חו"מ סי' רכ"ח: כשם שיש אונאה במקח כך יש אונאה בדברים. משנה בפרק הזהב (ב"מ נח:), ומה שאמר וגדולה אונאת דברים מאונאת ממון וכו'. בפרק הנזכר (שם): ומה שאמר והצועק על אונאת דברים נענה מיד. שם (נט.) אמר רב חסדא כל השערים ננעלין חוץ משערי אונאה:

ומה שאמר ויותר צריך לזהר באונאת הגר וכו' וכן מה שאמר וגם צריך לזהר באונאת אשתו לפי שדמעתה מצויה וכו' וכן מה שאמר וכיצד הוא אונאת דברים וכו' עד זכר נא מי הוא נקי אבד. הכל שם:

ומה שאמר ויזהר אדם מלכנות שם רע לחבירו וכו'. שם (נח:): אמר רבי חנינא כל היורדים לגיהנם עולים חוץ משלשה שיורדים ואינם עולים ואלו הן הבא על אשת איש והמלבין פני חבריו ברבים והמכנה שם רע לחבירו מכנה היינו מלבין אף על גב דדש ביה בשמיה ופירש רש"י דדש ביה כבר הורגל בכך שמכנים אותו כן ואין פניו מתלבנות מ"מ זה להכלימו מתכוין:

בית חדש: חו"מ סי' רכ"ח: כשם שיש אונאה במקח וכו'. משנה בפרק הזהב ולפי דאונאה במקח כתוב בפירוש ז'כי תמכרו ממכר לעמיתך וגו' אל תונו איש את אחיו, אבל אונאת דברים דרשינן ליה מדכתיב קרא יתירא ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלקיך, והוה אמינא דלא חמירא כל כך, לכן שנינו כשם שאונאה במקח וכו'.

ובמרדכי הארוך הביא הא דדרש רב הונא בריה דרב אידי מאי דכתיב לא תונו איש את עמיתו, עם שאתך בתורה ובמצות אל תונוהו, דמדכתיב האי קרא באונאת דברים אלמא דלענין אונאת ממון אע"ג שאין מקיים המצוות אסור להנותו, דאל תונו איש את אחיו כתיב, ולא כתיב את אחיך. כך א"ל מורי הכהן. ואני אומר א"כ מצינו אונאת ממון חמור מאונאת דברים ואנן הא קאמרינן גדול אונאת דברים מאונאת ממון וכו', ואפשר דלא ממעט הכא כי אם אונאת עכו"ם מתרווייהו אבל ישראל לא אפילו אין עושה מעשה עמך, ומהו

מדקתני לעיל אם היה בעל תשובה לא יאמר לו וכו', משמע דאם אינו בעל תשובה אין בו משום אונאת דברים, ספר החכמה, עכ"ל.

ובפרק מי שמת אהא דתנן (ב"ב קנו) בני רוכל תקברם אמם, דלפי שהיו רשעים שהיו מקיימין קוצים בכרם לא היו חוששין לקיים צוואת אמם, הקשה לשם בשם הר"א מרעגנשפורג היכא מצינו שבשביל שועבר על ד"ת שמותר לגזול ממנו, ותירץ דאה"נ היכא דאין בידינו לכופו בענין אחר לקיים ד"ת דהשתא גופו היו מכין לקיים מצוות, ממנו לא כל שכן, עכ"ל (המרדכי). ולפי זה הך דרשה דרב חננא לענין אונאת דברים איתאמרא דמותר להנותו אם אינו מקיים ד"ת ומכש"כ אונאת ממון דמותר. ולענין מעשה צ"ע.

וגדולה אונאת דברים וכו' עד מי הוא נקי אבד, הכל שם ברייתא ומימרא דאמוראי.

היו חמרים מבקשים לקנות תבואה וכו'. אפשר לפרש שנתכוין לבייש לבעה"ב ששלחם אצלו לומר שהוא מוכר תבואה והוא לא מכר מעולם, וכן נראה מדברי רש"י בהזהב, א"נ נתכוין לבייש לחמרים שישאלו תבואה מאותו בעה"ב והלא א"ל וכי מוכר תבואה אני שבאתם אלי לשאול ונמצאו מתביישים, כ"כ בכסף משנה.

דרכי משה: חו"מ סי' רכ"ח: א. כתב נ"י פרק הזהב רצ"ו ע"ב למדנו שלא הזהירה תורה על אונאת דברים אלא ירא השם ואמרינן במדרש אם הונה את עצמו

מותר אתה להוניהו שזה אינו קרוי עמיתך וכו', כתב המרדכי פרק הזהב ע"א על מי שהיה עליו עדים שאינה את חבירו בדברים שראבי"ה צווה להלקות אותו שהרי עבר על לאו גמור עכ"ל. ונראה לאו מלקות ממש קאמר דהא לאו שאין בו ממש [מעשה] אין לוקין עליו אלא מלקות דרבנן דהיינו מכת מרדות קאמר, וכ"כ הסמ"ג ריש מצות ל"ת דאין לוקין מוציא שם רע אע"ג דעוון גדול הוא וכן כתבו התוס' ורש"י בפרק נערה שנתפתתה (מח): מיהו במוציא ש"ר על בתולת בת ישראל שלא מצא לה בתולים פליגי שם אי לוקין אי לא וע"ש.

ב. נראה דמוציא ש"ר על חבירו הוא בכלל לא תונו, אמנם הסמ"ג כתב במצות לא תלך רכיל שהוא בכלל רכילות, ובכתובות פרק נערה שנתפתתה (מו): פליגי בה תנאים ר"א אומר אזהרת מוציא ש"ר הוא בכלל לא תלך רכיל, רבי נתן אומר אזהרתו מונשמת מכל דבר רע.

שלחן ערוך: חו"מ סי' רכ"ח: אסור להונות בדברים ולגנוב דעת הבריות ולרמות במקח

וממכר וכו' כ' סעיפים: **סעיף א:** כשם שאונאה במקח וממכר, כך אונאה בדברים. וגדולה אונאת דברים מאונאת ממון, שזה ניתן להשבון וזה לא ניתן להשבון, זה בגופו וזה בממונו; והצועק על אונאת דברים נענה מיד.

הגה: וי"א דאין מצווין על אונאת דברים אלא ליראי השם (נ"י פרק הזהב). ומי שמאנה את עצמו מותר להוניהו (שם בשם המדרש).

סעיף ב: צריך ליזהר ביותר באונאת הגר, בין בגופו בין בממונו, לפי שהוזהר עליו בכמה מקומות.

סעיף ג: צריך ליזהר ביותר באונאת אשתו, לפי שדמעתי מצוייה.

סעיף ד: כיצד הוא אונאת דברים, לא יאמר: בכמה אתה רוצה ליתן חפץ זה, והוא אינו רוצה לקנותו. היו חמרים מבקשים לקנות תבואה, לא יאמר להם: לכו אצל פלוני, והוא יודע שאין לו למכור. אם היה חבירו בעל תשובה, לא יאמר לו: זכור מעשיך הראשונים. אם היה בן גרים, לא יאמר לו: זכור מעשי אבותיך. אם היו יסורין באים עליו, לא יאמר לו כדרך שאמרו חביריו לאיוב: הלא יראתך כסלתך זכר נא מי הוא נקי אבד (איוב ד, ו). אם נשאלה על דבר חכמה, לא יאמר למי שאינו יודע אותה חכמה: מה תשיב בדבר זה, וכן כל כיוצא בדברים אלו.

סעיף ה: יזהר שלא לכוונות שם רע לחבירו, אע"פ שהוא רגיל באותו כנוי, אם כוונתו לביישו, אסור.

סעיפים ו-כ: אסור לרמות בני אדם במקח וממכר או לגנוב דעתם... [דיני גניבת דעת ע"פ הסוגיא בחולין והפוסקים]

לבוש: עיר שושן: חו"מ סי' רכ"ח: סעיף א: כשם שיש אונאה במקח וממכר ועובר בלאו כמו שאמרנו [סי' רכז ס"א], כך יש אונאה בדברים שעובר גם עליהם בלאו, דכתיב לא תונו איש את עמיתו ויראת מאלהיך, ואמרו חז"ל באונאת דברים הכתוב מדבר, אתה אומר באונאת דברים או אינו אלא באונאת ממון, כשהוא אומר וכי תמכרו כו' לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו וגו' הרי אונאת ממון אמור, הא מה אני מקיים לא תונו איש את עמיתו באונאת דברים. ומה הם אונאות דברים יתבאר בסעיף ד' בעזה"י. וגדולה אונאת דברים מאונאת ממון, שזה נאמר בו ויראת מאלהיך וזה לא נאמר בו ויראת מאלהיך. וטעמא שזה ניתן להשבון וזה לא ניתן להשבון, ועוד שזה בגופו וזה בממונו.

והצוה על אונאת דברים נענה מיד, שכן אמרו חז"ל שכל השערים ננעלו, פירוש כל שערי תפלה ננעלו חוץ משערי אונאה, כלומר הצוה על אונאת דברים אין השער נינעל בפניו, אלא שמוע ישמע השי"ת צעקתו מיד, שנאמר (עמוס ז ז) הנה ה' נצב על חומת אנך ובידו אנך, פירוש לשון אונאה, מדכתיב בידו אנך משמע שה' נצב עליה ושומע מיד ולוקחה בידו ומשלם לו עונשו מיד.

יש אומרים שאין מצווין על אונאת דברים אלא על מי שהוא ירא אלהים, שנאמר לא תונו איש את עמיתו, ופירוש עמיתו עם שאתך בתורה ובמצות אל תונוהו, אבל אם אינו ירא אלהים, הרי הוא מאנה את עצמו ומותר להונותו גם כן.

סעיף ב: וביותר צריך לזהר באונאת הגר בין בגופו בין בממונו, לפי שהוזהרנו עליו בכמה מקומות וגר לא תונו וגו'.

סעיף ג: וצריך אדם לזהר שלא להונות אשתו, שדמעתה מצויה ושערי דמעות לא ננעלו, ועונש אונאתה קרובה לבא שנאמר ואל דמעתי אל תחרש, שאינו לשון תפלה אלא לשון [עתידי] כך היא מדתך, שאל תחרש לדמעת המתאנה מפני ששער זה לא ננעל.

סעיף ד: וכיצד היא אונאת דברים, לא יאמר לו בכמה אתה רוצה חפץ והוא אינו רוצה לקנותו, היו חמרין מבקשין לקנות תבואה (זה) לא יאמר להם לכו אצל פלוני והוא יודע שאין לו למכור. ואם היה חבירו בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים. היה בן גרים לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך. אם היו יסוריך באין על חבירו לא יאמר לו כדרך שאמרו חביריו לאיוב הלא יראתך כסלתך זכור נא מי הוא נקי אבד. אם נשאלה שאלה על דבר חכמה לא יאמר למי שאינו יודע אותה חכמה מה תשיב בדבר זה, וכן כל כיוצא בדברים אלו. ואל יאמר אדם מי יודע אם נתכוונתי לרעה, שלכך נאמר כאן ויראת מאלהיך שהוא יודע המחשבות, כלומר דבר זה מסור ללב וכל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך.

סעיף ה: ויזהר אדם שלא לכנות שם לחבירו כדי לביישו, אפילו שהוא רגיל באותו כינוי ואין מתבייש כל כך, כיון שכוונתו לביישו אסור.

סמ"ע: חו"מ סי' רכ"ח: א. כך אונאה בדברים: דילפינן לה מדכתיב לא תונו איש את עמיתו ויראת מאלהיך, דאי לאונאת ממון כבר כתיב וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד לא תונו כו', וכתיב ביה ויראת מאלהיך לפי שהם דברים הנמסרים ללב אם כונתו להונות.

ב. נענה מיד: ילפינן לה בגמ' מדכתיב הנה ה' נצב על חומת אנך ובידו אנך, ואנך הוא לשון אונאה, ומדכתיב ובידו אנך משמע שאינו ניתן להמתין ולישא עונה אלא כביכול תפס העבירה דאונאה בידו לענוש עליה מיד, ומזה אמרו כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה.

ג. אלא ליראי השם, דדרשו מדכתיב לא תונו עמיתך עם שאתך בתורה ובמצות.

ד. ומי שמאנה את עצמו מותר להונתו, בנמוקי יוסף בסוף פרק הזהב כתב דכן איתא במדרש וסיים בו דזה אינו קרוי עמיתך עכ"ל. ושמעתי מפרשין דר"ל אם א' מאנה אותך

ג"כ אתה מותר להונהו, ועצמו דכתב ר"ל עצמו של זה שמתיר לו המדרש לחזור להונהו. ואינו נ"ל דלשון עצמו אינו משמע כן דהל"ל מי שמאנה אותך, ועוד מאי אריא עצמו ואותו אפילו מאנה לאחרים ג"כ אתה מותר להונו, אלא נ"ל דר"ל שמזלול בכבוד עצמו ונפשו, על כזה לא הזהירה התורה, וגם אחרים מותרים להונהו ולזלול בכבודו.

ולכאורה נראה דהטעם הוא משום דאיש כזה אינו ירא שמים וכן משמע קצת בני" דכתב שם לפני זה ג"כ הדין דמי שאינו ירא שמים אינו מוזהר עליו. אבל לא נ"ל דא"כ לא הוה ליה לכתוב סתם שאינו קרוי עמיתך אלא הל"ל שאינו בתורה ובמצות. אלא נראה דכוונת המדרש הוא כפשוטו, כיון דאין דרך בני אדם להונות אדם את עצמו משום הכי אינו נקרא עמיתך שאינו מכלל בני הישוב והדרך ארץ. ומה"נ סתם כאן מור"ם.

ובעיר שושן ערבב הדברים וכתב ז"ל יש אומרים דאין מוזהרין אלא על מי שהוא ירא אלקים שנאמר לא תונו איש את עמיתו ופי' עמיתו עם שאתך בתורה ובמצות, אבל אם אינו ירא אלקים הרי הוא מאנה את עצמו ומותר להוניהו ג"כ עכ"ל. נראה דפירש ג"כ כן דחדא קאמר, וז"א ולפי דברי ע"ש תלה תניה בדלא תניא.

ה. לפי שדמעתה מצויה. גמ' פרק הזהב (דף נט) ור"ל לפי שהאשה רכה בטבע ועל צער מעט היא בוכה, והשי"ת מקפיד על הדמעות, ומייתי שם עלה בגמ' מימרא דאמר אע"פ ששערי תפלה ננעלו ושערי דמעות לא ננעלו שנאמר (תהלים לט) שמעה תפילתי ה' ושועתי האזינה אל דמעתי אל תחרש, ופירש"י אע"פ דרישא לשון בקשה הוא מ"מ אל תחרש לשון עתיד הוא וה"ק בזאת אני בוטח שאין מדרכך לשתוק ולחרש על הדמעות דאל תחרש ואל תעשה ואל תתן כולן משמשיך לשון בקשה ולשון עתיד כמו אל תתן למוט הרי לשון בקשה ואל תתן לי מאומה הוא לשון עתיד, ע"ש. ובעיר שושן כתוב ז"ל שדמעתה מצויה ואונאתה קרובה לבוא שנאמר ואל דמעתה אל תחרש, ונראה דט"ס הוא וצ"ל ודמעת.

ו. כדרך שאמרו חביריו לאיוב כו'. והם שאמרו לו כן מפני שהיה איוב מטיח דברים כלפי השגחת השי"ת ומדותיו.

ז. אם יש מום במקחו כו'. פי' אע"פ שאין בו אונאת ממון מ"מ ה"ל להודיע והוא דומה לגניבת דעת דאסור אע"פ שאין בו חסרון ממון.

שו"ע הרב: חו"מ הלכות אונאה: סעיף כז: כשם שאונאה במקח וממכר כך אונאה

בדברים, שנאמר ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלקיך, זו אונאת דברים, וגדולה אונאת דברים מאונאת ממון שזו ניתנה להשבון וזו לא ניתנה להשבון וזו בממונו וזו בגופו, והצוה על אונאת דברים נענה מיד לפי שהיא צער הלב וקרוב להוריד דמעות [רש"י ב"מ נח].

סעיף כח: כיצד היא אונאת דברים [ברייטא שם], היו חמרים מבקשים ממנו תבואה לקנות לא יאמר לכו אצל פלוני והוא יודע שאין לו אלא שמתכוין להתל בו דרך בזיון או בחמרים, ואע"פ שיכול להתנצל לומר לו הייתי סבור שיש לך, ה"ז דבר המסור ללב וע"ז נאמר ויראת מאלקיך אני ה'.

וכן לא יאמר לחבירו בכמה תמכור חפץ זה והוא אינו חפץ לקנותו או שאין לו דמים אלא שכונתו להטעות את חבירו ואח"כ כשלא יקנה יכיר חבירו שנתכוין להטעותו ויצר לו [פסחים קיג:].

ואצ"ל שלא יאמר לו דברי קנטור אע"פ שאין בהם גנות ודופי שיש בו עתה, שזה אסור משום לשון הרע [רמב"ם הל' דעות פ"ז], אלא שמזכיר לו מה שכבר היה, כגון אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, אם היה בן גרים לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך.

או שמזכיר לו מה שהוא עתה שלא בלשון גנאי ודופי אלא בלשון תוכחה, כגון אם היו יסורים באים עליו לא יאמר לו כדרך שאמרו חביריו לאיוב הלא יראתך כסלתך וגו' זכור נא מי הוא נקי אבד וכו', והם אמרו לאיוב לפי שהיה מצדיק עצמו ומרשיע מדת הדין [רא"ש שם סי' כ"ב].

או שאומר דבר אחר שע"ז ניכר גנותו של חבריו כגון אם נשאלה שאלה בדבר חכמה לא יאמר למי שאינו יודע באותה חכמה מה תשיב בדבר זה או מה דעתך בדבר זה [רמב"ם פי"ד הי"ד מהל' מכירה],

וכן כל כיוצא בדברים אלו שהם צער הלב, אע"פ שאינו מחרפו בגנאי ודופי שיש בו עתה ואינו מכנהו בשם רע ולא מביישו ברבים, ואין צריך לומר המחרפו בדברי גנאי ודופי אפילו ברמז [שו"ע סי' ת"כ סעיף ל"ח בהג"ה] ואפילו הוא אמת, אלא שאינו עון וחטא אשר חטא בענין שראוי לבזותו ע"ד שנתבאר, שיש בזה איסור אונאת דברים מלבד מן איסור לשון הרע שהוא אפילו כשאומר כן שלא בפניו [ע' רמב"ם הל' דעות פ"ז ה"ב].

וכן המקללו בפניו יש בו משום אונאת דברים לבד מאיסור קללה לשום אדם מישראל שהוא אפילו שלא בפניו כמ"ש לא תקלל חרש.

סעיף כט: וכן המכנה שם רע לחבירו אפילו הוא רגיל באותו כינוי ואינו מתבייש בו, אם זה כוונתו לביישו אסור משום אונאת דברים [כ"מ נח:]. ואם ביישו ברבים אין לו חלק לעוה"ב, ואפילו בפניו אסור משום לשון הרע אם מתכוון לגנותו ולבזותו.

ומאד מאד צריך לזהר שלא לבייש שום אדם מישראל בין בדיבור בין במעשה, ואפילו עושה מעשה טוב ועל ידי זה באה הבושת לחבירו כמו שמצינו בא' מן החכמים שהיה רגיל להשליך מעות לעני בן טובים בכל יום בבוקר השכם בסתר אחורי הדלת שכשיפתח הדלת ימצאם, פעם אחת ביקש העני לידע מי הנותנם שם והלך לראות וברח החכם מפניו עד תוך כבשן האש כדי שלא יתבייש העני [כתובות ז:ז], שנוח לו לאדם להפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבריו ברבים, שנאמר היא מוצאת והיא שלחה אל חמיה לאמר לאיש אשר אלה לו אנכי הרה, ולא אמרה לו בפירוש אלא ברמז אם יודה יודה ואם לאו לא תפרסמו.

סעיף ל: ואפילו מוכיח את החוטא צריך להוכיחו בינו לבין עצמו ולא ברבים שלא יתבייש [רמב"ם פ"ו ה"ז וח' מהל' דעות], וצריך לדבר עמו בנחת ובלשון רכה, ולא ידבר עמו קשות עד שיכלימו אפילו בינו לבין עצמו שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך, יכול אתה מוכיחו ופניו משתנות, ת"ל ולא תשא עליו חטא, ואם לא חזר בו בסתר מכלימין אותו ברבים ומחרפין אותו בפניו ומקללין אותו ואת יולדיו בפניו עד שיחזור למוטב [מגילה כה: ברש"י שם הג"מ ב' סמ"ג (ע"ש דלא כסמ"ע סי' רכ"ח סק"ד)],

וכן כל העובר על דברי חכמים ולא חזר בו בתשובה מותר לקרותו עברייך [שבת מ.], ואין בו משום אונאת דברים [סמ"ג הג"מ ב"י (והסמ"ע שם לא ע"ש רק בד"מ בשם הנ"י וע"ש בד"מ ודו"ק)] שנאמר לא תונו איש את עמיתו, פירשו חכמים עמיתו עם שאתך בתורה ובמצות הזהירה תורה על אונאתו, ולא העובר עליהן ולא חזר בו אחר שהוכיחוהו בסתר ובלשון רכה, ומותר לקרותו רשע בן רשע אע"פ שאביו צדיק [סנהדרין נב.].

סעיף לא: המאנה את הגר בדברים עובר בג' לאוין, וגר לא תונה [ב"מ נט], ולא תונו אותו, ולא תונו איש את עמיתו, וגר בכלל עמיתו, לכך צריך לזהר ביותר מאונאתו, והלוחצו ודוחקו בתביעת חוב ואין לו, עובר גם כן בג' לאוין, ולא תלחצנו, וגר לא תלחץ, ולא תהיה לו כנושא, ולכך צריך לזהר גם מזה ביותר.

סעיף לב: וצריך לזהר מאד באונאת אשתו שלא לצערה בדברים, שמתוך שדמעתי מצויה פורענות אונאתה ממהר לבוא, ולעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו שאין ברכה מצויה בביתו של אדם אלא בשביל אשתו, וכך אמרו חכמים לבני דורם, כבדו את נשותיכם כדי שתתעשרו.

פרק י: אחרונים

ים של שלמה: ב"ק פ"ח סימן מא. דין רקק בבגדו פטור. וחילוק שראובן מודה שרקק, אבל לא בפניו, ועדים ראו הרוק בפניו כו', הכל מבואר. וכן ביישו בדברים פטור, לאפוקי תלמיד חכם. ומ"מ אף על בושת דברים מנדין, עד שיפייסו כראוי. ואם דכפר, יש ליתן הכרזה בבית הכנסת בחרם, להגיד מי ששמע:

מסקינן בגמרא (צ.א.) דוקא רקק בגופו אבל בבגדו ליכא בושת דהוי כביישו בדברים. ומסקינן, זאת אומרת ביישו בדברים פטור. וכתב הרא"ש (סימן יד): ונ"ל טעמא משום דכתיב (דברים כה יא) והחזיקה במבושיו, דמשמע דלא חייבה התורה אלא על בושת גופו אבל בושת בדברים, או רקק על בגדו פטור. ורב שרירא ז"ל כתב דאף על בושת דברים מנדין אותו עד שיפייסו כראוי לפי כבודו. ומסתברא דיותר בושת דברים מבושת של חבלה דאין דבר גדול כלשון הרע ודבה שאדם מוציא על חבירו. וכן כתב הרמב"ם (חובל פ"ג ה"ה) המבייש את חבירו בדברים או שרקק על בגדיו פטור מתשלומים. ויש לבית דין לגדור בכל מקום ובכל זמן כפי שיראה, ואם בייש ת"ח חייב לשלם לו בושת שלימה, אף דלא ביישו אלא בדברים.

וכתב הרא"ש בתשובה (כלל ק"א ס"ט) וז"ל: שנו חכמים ביישו בדברים פטור. אמנם נהגו בכל ישראל לעשות תקנה וסייג לדבר, כפי בעלי הלשון, ולקנוס המבייש הכל לפי הענין וכן יעשו ב"ד בכל ענין לפי הראוי הכל לפי המבייש והמתבייש ע"כ. וכן כתב מהרא"י [בעל תרומת הדשן] בכתבים (ח"ב רי"ב) שאין בזה מידה קבוע לבעלי הוראה היאך משערינן הפיוס אלא לפי ראות עיניהם לפי הענין והזמן ולפי המבייש והמתבייש ע"כ, ומ"מ מה שאוכל לסדר ולעשות קצבה בענייני השם רע אעשה ויגעתי בליקוטים ובחדושים ומצאתי, והוספתי עליהם ג"כ ת"ל.

ופסק באור זרוע (פסקי ב"ק פ"ח אות שע"ג-ד) היכא שמתקוטט ראובן עם שמעון פנים בפנים ואמר שמעון שרקק בפניו ועדים ראו הרוק בפני שמעון אבל לא ראו שרקק, וראובן השיב להד"ם ואפשר רוק נתזה מפי והגיע בפניו. נשבע על זה שלא כיון לרוק עליו ופטור דבושת צריכה כונה, ואם יש עדים שרקק עליו אבל לא ראו שהגיע הרוק בפניו ושמעון טען שהגיע הרוק בפניו וראובן אמר שלא הגיע בפניו, פסק רב עמרם גאון (שם סימן שע"ד), שישבע שהרוק בפניו, ויסבול הדין. וכן מסתבר. ולא כרב מתתיה דחולק. דהא הודה שהוא פגע לפגום בכבודו. (-מכאן הוספת היש"ש) ולא גרע מנחבל שנשבע ונוטל אפילו ליכא עדים בחבלה כלל ק"ו הכא דאמינא מסתמא מאחר דעבר על לא תונו וביישו. ודרך הרוק להגיע בפניו, פנים מול פנים, א"כ קושטא קאמר. ועוד דאפילו בבגדו היה ראוי לחייבו רק דגזירת הכתוב לפוטרו מדכתיב והחזיקה במבושיו. א"כ אין מקילין ביה ואין מלמדין עליו זכות וישבע המתבייש שהגיע הרוק בפניו וישלם.

וכתב מהר"ם, היכא שתבע את חבירו מחמת ביוש דברים והוצאת שם רע, וזה כופר ואומר להד"ם, אין בו דין שבועה כי אין בו דררא דממונא. אפ"ה יש רשות להקהל לפייס דעתו כדי שלא יתגבר הריב. אם יש חששא שיתגבר הריב אזי יתנו ברכה בבית הכנסת על מי ששמע זה הדבר ממנו שיבא ויעיד לפני ב"ד.

ולו נראה למיגדר מילתא, אם יש צורך להשקיט הריב אזי אפילו להחרים בסתם מותר. אבל אם יכול הציבור להשקיט הדבר אשריהם. ולא כיש המגבירים מחלוקת בישראל ודעתן אינה לשם שמים ומסיתים בזה שיבקש ליתן חרם ברבים כדי לטרוף ממון שלול ולהיות דינים ומורשים. אוי להם, הם המחללים תורה.

ונראה דה"ה רקק בפניה ולא הגיע הרוק צריך פיוסיה, וכן כתב באו"ז (שם סימן שע"ג) מי שרקק בפני אשת איש, אפילו לא הגיע הרוק בפניה, ולא נגע בה. אפ"ה צריך לפייסה, במחילה ותעניות. וכתב עוד שם, שכה"ג יבקש מחילה מן הבעל וממנה, וימחלו לו ע"כ. ויפה הורה, מאחר שהבעל מצטער בפגמה, ויש לו בושת בבשתה, כאשר מוכח בירושלמי (כתובות פ"ו ה"א). עיין בפ' שור שנגח את הפרה סימן ט"ז:

< רמד > **שם סימן מח:** דין כל הוצאת שם רע, כולן בפרטן, שחייב עליהן מלקות, חוץ מכופר בתחיית מתים. ואם אחד אומר לחבירו כופר בתחיית המתים, והשני השיב לו ממזר כו', והיכא שקראו טמא מטומא:

כל הוצאת שם רע שיש בו איסור לאו, או שעבר בלאו או שפסול לבא בקהל מחמת לאו כגון שקרא אותו ממזר, או פסול, או מצרי, או אדומי. או אמר לו מחלל שבת, או אוכל טריפות, או מלוה בריבית, או גנב, או גזלן, או בועל עריות, בכולן סופג את הארבעים בבית הכנסת לפני והוא רחום כו', ברצועה ל"ט מכות וקורין עליו והפלה ה' את מכותך. לפי שעכשיו אינו דין מלקות להלקותו כמעט עד שתצא נפשו או להכותו מכת מרדות רק לזכרון בעלמא. ואף שהר"ן (קידושין יא. בדפי הרי"ף) כתב שהיא מכות מרדות אפשר לסימנא בעלמא כתב כן, כלומר שהיא מדרבנן אבל לא להכות אותו מכות יסורין, וכן ראיתי מורין בזמנינו.

ודוקא שם רעות שבאין דרך קטט ומריבה ולבו אנסיה, לכך ראוי שלא להכותו אלא לבזותו כדמיון מלקות, אבל מכות מרדות שהיא באה על עבירה אינם מקילים כל כך. אלא שמקילין באומד, שלא יהיה בה הכאת נפש. אבל מ"מ מכין אותו מכת יסורין כאשר כתבתי בפרק נערה שנתפתתה סימן י"א, ואף בנדון דידן משום מיגדר מילתא יכולין להוסיף עליו ולכפותו על העמוד ולהכותו מכת מרדות.

ודין מלקות לא ילפינן מטוביא חטא וזינגוד מנגיד (פסחים ק"ג:). שרבא לא מנגיד ליה על שהוציא שם רע, כי אמת היה הדבר אלא שהעיד בב"ד ביחידי ומשום לא יקום עד אחד וגו' (דברים יט, טו), אבל שלא בפני ב"ד אינו עובר על לאו זה. ומשום לא תענה ברעך עד שקר נמי לא דאינו אלא בב"ד. אלא שהמלקות קנסא הוא כדפירש רש"י בפרק קמא דקידושין (כת. גבי ממזר וניחא ליה יותר מנידוי. וכן פירש התו' (שם) שהוא קנסא שהוציא שם רע על חבירו שעובר בלאו דלא יבא ממזר. לפיכך סופג את הארבעים, כדין עובר לאו. ועובר גם כן בלאו דלא תונו וגומר, ואם כן על כל הא דלעיל דינו במלקות, כמו ממזר...

< רמה > **שם סימן נו:** דין מי שעושה זמר לגנאי על חבירו. וכן על החתן: ואם אחד מתקוטט עם חבירו ועושה זמר עליו לקלון ולבושה, דינו איננו מבואר בהדיא אלא כפי אשר אתבונן מדברי הקדמונים.

גרסינן בפרק אין עומדין (ברכות ל:): רבי ירמיה הוה יתיב קמיה דר' זירא חזייה דהוה קבדח טובא א"ל לא סבר מר בכל עצב יהא מותר (משלי יד כג), א"ל אנא תפילין קמנחנא, וכל כך למה דאמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי אסור לו לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה... וכתב רבינו יונה בפירושו...

כלל העולה מדבריו, שאסור לצחוק ולזמר אם לא שהוא זמר של מצוה לספר גדולותיו וחסדיו של המקום שהוא מעין עולם הבא, אבל לא זמירות ושירות שהוה מעין עולם הזה כגון הזמירות שעושים גוים בסיבת מלחמותם וכ"ש מאהבת הנשים מעניין תאות המשגל שאסור.

ותו גרסינן בגיטין בפרק קמא (ז:). שלחו ליה למר עוקבא זמרא מנלן דאסור, שרטט וכתב ליה אל תשמח ישראל אל גיל כעמים (הושע ט א), וישלח להו (ישעיה כד ט) בשיר לא ישתו יין וימר שכר לשותיו. אי מהאי, ה"א זימרא במנא הוא דאסור. אבל בפומא מותר, קמל"ן דאסור. וכתב הרי"ף (ברכות שם) והרא"ש אחריו, פירש גאון, הא דאמרינן זימרא בפומא דאסור, ה"מ כגון נגינות של אדם לחבירו ולשבח יפה ביפיו כגון שהישמעאלים קורים להם אלשע"ד. אבל שירות ותשבחות, וזכרון חסדיו של הקב"ה אין אדם מישראל נמנע

מזאת. ומנהג כל ישראל לאמרן בבתי חתנות ובבתי משתאות, בקול נגינות, ובקול שמחה, ולא ראינו מי שמוחה בזאת ע"כ.

הרי לך שקירקר כמה קירקורים, עד שיגע ומצא לימצא היתר לזמירות בבית חתנות ומשתאות. אף שהן שירות ותשבחות וחסדיו של השם, ושאר זמירות שאין בהן שירות ותשבחות וזכרון חסדיו של השם. אפילו בבית חתנים אסור, כדמשמע מדבריו. ואף שאין בהם דופי, אלא דברי נגינות וצחוק בעלמא כדי לשמוח החתן והקרואים אפ"ה לא שרי כלל, ק"ו הזמרים העשוין לגנאי ולדופי, שעבר המזמר אאל תשמח ישראל, וק"ו שעבר נמי אלא תונו שאין לך אונאת דברים גדול מזו.

על כן נראה, מי שעושה זמר לגנאי ולקלון ולבושה, ולהשתבח בעיר אשר כן עשה, שלא טוב עשה בעמיו וצריך כפרה גדולה. ולפי הדין יראה, שאם הוציא שם רע בתוך הזמר למרחוק יש עליו דין מלקות, צריך אותו לפדותו ואח"כ יש לו לפייס אותו בכל קהילה שנתפשט הזמר, ויאמר לשם ששקר היה הזמר, ולהכעיס עשה. על כן אני מבקש בחרטה ומחילה, כדלעיל. ואפילו אם המקומות רחוקים מיני ים, צריך לשלוח שליח בחריקאי, ולעמוד במקומו. ודוקא שהמתבייש לא היה יכול להמציאו לדיני ישראל עד עתה. אבל אם ממתין המתבייש, כדי שיתפשט הזמר. ולומר תמות נפשי עם פלשתים, כדי שיהיה מחילתו מרובה, וקשה לסבול, לאו כל כמיניה.

וצריך גם כן תשובה על חטאיו, שעבר אאל תשמח ישראל. שהוא מן עבירות שבין אדם למקום, ועון גדול הוא, כאשר הוכחתי. וכל זה איירי, שאינו רוצה לקבל המלקות, אבל אם רוצה לקבל המלקות, בלא פדיון. כיון שנלקה הרי הוא כאחיק (מכות כג.) ואין עליו דין יותר. כי המלקות שלנו במקום מלקות דאורייתא עומדת.

ואם אחד מן המשחקים עושה זמר על חבירו, ואין בו הוצאת שם רע, רק שמזכיר לו עניין פגומים באותו משפחה, שהם אמיתים. או מזכיר לו הקרובים שהם פגומים, ומיחסו אחריהם לגנאי. אף שאין בו דין מלקות. מ"מ צריך לפייסו כראוי, ויאמר אותו הזמר שעשיתי הרי כאילו נבחתי ככלב וחטאתי כו', כדלעיל. וצריך תשובה על חטאיו, שעבר אאל תשמח ישראל וגו', כי בדוחק התירו לזמר שיר של שבח, ולשמח החתן, כמו שפירשתי.

ואם מבקש זה מן הב"ד שיחרימו זה ברבים, שלא יזמרו עוד, ויהיה נגינתם עליו כל הימים. ראוי לשמוע לו, ולהחרים, אפילו בחרם יהושע בן נון, על מי שיזמר עוד. או מי שיש לו הזמר בכתב, שיביא אותו ליד ב"ד, ויאבדו על האח. וכן אם מבקש מן הב"ד שיכתבו בזה לכל הקהילות לפרסם הדבר, שומעין לו.

וק"ו מי שעושה זמר על החתן, שמצוה על כל ישראל לכבדו ולשמחו. וזה הפך וקלקל השורה שראוי להחמיר עליו. כי אפילו מי שאינו משמחו עובר בחמשה קולות, וצריך כפרה גדולה. וחוששני לו ממלקות, כי עבר בחמשה קולות ויותר, ועוד עבר באל תשמח ישראל וגו'. ועוד עבר בלא תונו, שמדבר באונאת דברים, ואין לך אונאה גדולה כזו.

עמודי שלמה: לסמ"ג הלכות אונאות, ל"ת קע: וכי תמכרו ממכר כו', ותניא בתורת כהנים באונאת ממון כו' פי' דלא תימא שאסור להונות אותו בדברים מחמת המקח, איך שקנה אותו ביוקר, או להונות המוכר שמכר בזול⁶⁰ ...

ל"ת קע"א: בפרשת בהר אל תונו איש את עמיתו וגו', ה"ג השואל דבר חכמה לא שהוא ידע בודאי שאינו יודע כו'. גייפא שטיא, פירוש בערוך נואף והוא ע"ד נואף אשה חסר לב וק"ל.

60. עמודי שלמה: ==חסר וצריך להשלים לענין שעוברים בקרקעות בלאו דאונאת דברים וכו', ==ע' גמ נתיבות עולם (גלנטי, כאן) שדן בדברי המרש"ל.

< רמב > ל"ת קע"ב קע"ג: בפרשת משפטים כתוב וגר לא תונה ולא תלחצנו כו'. אף בדברים בב' לאיון וכו', פירוש לכל הפחות, אבל לפי האמת עובר ג' לאיון כדלקמן. ומשום וגר לא תונו, דכתיב בפרשת קדושים וכי יגור אתכם גר בארצכם לא תונו וגו'. כולל כל הלואין יחד כו', לשון הברייתא בפרק הזהב, ת"ר המאנה עובר בג' לאיון והלוחצו עובר בב' לאיון ופריך מ"ש מאנה דעובר בג' לאיון וגר לא תונו, וכי יגור אתך גר, לא תונו איש את עמיתו, וגר בכלל עמיתך הוא, לוחצו נמי כתוב וגר לא תלחצנו, וגר לא תלחץ, ולא תהיה לו כנושה, אלא אחד [זה] ואחד זה בג' לאיון, –

– וכך כוונת הספר: המאנה הגר לעולם עובר בב' לאיון בודאי אפילו לפי פשוטו בהכרח. דהא הוא בכלל ישראל, והכתוב הוסיף עליו תרי לא תונו ונוקי חד בממון וחד בדברים דומיא דגבי ישראל דכתיב נמי תרי לא תונו וכו', ואח"כ מסיק ומה שאמר בפרק הזהב כו', כלומר כוונת התלמוד שעובר בג' לאיון היינו שכולל כל הב' לא תונו דכתיב גביה. ומוקי בין בממון בין בדברים ואף שאין הכרח לזה מ"מ סברת התלמוד מאחר דכתיב הך תרי לא תונו בחד לישנא ומצאנו להדיא שהכתוב החמיר בגרים לכפל בלאיון ואע"פ שהוא בכלל ישראל, מ"מ כתב גבי אונאה ולחיצה תרי לאיון בהדיא להוסיף עליו בלאיון, א"כ נאמר נמי דהך תרי לא תונו דכתיבי בגר באו לריבוי לאיון ולא נוקי חד בממון וחד בדברים. וכעין סברא זו כתב להדיא בפרק י"ד ממכירה רק שהוא משנה כל [הפסוקים] וגם פירוש לחיצה קאי אאונאת ממון, ודבריו תמוהים מאד ואינו כפי הסוגיא כלל.

< רמב > **הגהות מהרש"ל: טור חו"מ סי' ס"ו:** ...מכלל אונאה הוא ואם מכרו ביותר וכו'. נ"ל דה"פ בכלל אונאה ועבר על לא תונו איש את אחיו, ומ"מ לענין דינא אין לו אונאה ודו"ק ==להסביר הענין==. עיין לקמן סי' רכ"ז בהגהתי. נעתק בדרישה ובכ"ח כאן].

חו"מ סי' רכ"ז: ...ואלו דברים שאין להם אונאה עבדים וכו'. ונראה אף דממעטינן מדין אונאה מ"מ עובר אלא תונו דלא גרע מאונאת דברים או גונב דעת הבריות, אם לא שהוא עצמו לא ידע, ועיין לעיל סי' ס"ו בהגהתי, וכן תמצא שם שאם היה עני הוי אונאה ==להסביר הענין==. ע"ש.

< רנ > **מהר"י באסאן: שו"ת סימן כה:** שאלה: ראובן מוחזק בכשרות, הלך למדינת הים והוציא עליו שמעון לעז מתוך קטטה ומריבה וקראהו 'מומר', והאיש ראובן הוא כהן ומשפחתו מיוחסת וניכרת בעיר מולדתו. ועתה ראובן וכל משפחתו תובעים עלבונם משמעון הנז' באומרם כי נתן דופי ופגם במשפחה, דאין להם פגם גדול מזה שאבותיהם ואבות אבותיהם מסרו עצמן על קדושת השם ומעולם לא עברו עליהם המים הזדונים... ושאלתם היא זאת אם שמעון חייב נידוי אם לא...

תשובה: דברי ריבות בדברים שבעל פה בחירופים כנ"ד הלא כתובים בפסקי הרא"ש פרק החובל בשם רב שרירא גאון דאע"ג דאמרינן ביישו בדברים פטור מ"מ אף על בוש דברים מנדים אותו עד שיפייסנו כראוי לפי כבודו, וכתב עליו הרא"ש דהכי מסתברא דיותר בוש יש בדברים מבושת של חבלה דאין דבר גדול כלשון הרע ודיבה שאדם מוציא על חברו עכ"ל. גם בספר תרומת הדשן סי' ש"ז פסק כל על מי שהוציא שם רע על בר ישראל שהוא כשר וכו' מנדין אותו עד שיפייס את ראובן כראוי ע"כ.

ולכאורה קשיא שהרי אמרו בגמ' פ"ק דקידושין (כה). הקורא לחבירו עבד יהא בנדוי, ממזר סופג את הארבעים, רשע יורד עמו עד לחייו, ופירש שם רש"י ז"ל... הרי שהקורא לחבירו ממזר, שאין לך בוש דברים גדול ממנו, ולא קנסו עליו נידוי אלא מכת מרדות שהוא קל מנידוי, וגם רשע שהוא שם רע כולל כל העבירות שבתורה ואין ב"ד נזקקין לו, אם כן קשיא לרב שרירא והרא"ש שכתבו לנדות המבייש בדברים.

ואין לומר שנידוי זה מתקנת האחרונים הוא ולא מדינא דגמרא, שאין במשמעות הלשון כן שהיה לו לכתוב כמו הלשון שכתב רב שרירא גאון גופיה גבי חובל בחבירו השתא דלא מגבינן קנסא בבבל שסמכו חכמים האחרונים וראשי ישיבות...

זכינו לדין בנ"ד שמנדין את שמעון עד שיפייס את ראובן כראוי, ואם פייסו הותר הנידוי...

ובין הכי ובין הכי בהא סלקינן ובהא נחתינן שהמבייש את חבירו בדברים מנדין אותו עד שיפייסנו כראוי אבל אם פייסו שוב אין עליו נידוי, משא"כ בקורא עבד שהוזכר בגמ' שהוא חייב נידוי ואינו בשביל שבייש את חבירו אלא בשביל אפקירותא שמזלזל בישראל כל כך, הם יזלזלו בו כדכתב שם רש"י... [כאן נשמטו שורות עיין במקור]

אך מספקא לי טובא, דאיכא למימר דהקורא מומר לאיש מוחזק בכשרות כנ"ד כמו שבא בשאלה, לא מן השם הוא זה ואין זה נקרא מביישו בדברים אלא אונאת דברים, כמו ששינונו "כשם שאונאה במקח וממכר כך אונאה בדברים, לא יאמר לו בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח, אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, אם הוא בן גרים לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך" ע"כ במשנה בפרק הזהב. והכא נמי כיון שהוא עתה יהודי, מה שאמר לו 'מומר' ודאי שהכונה שהיה כבר, והרי זה זכור מעשיך הראשונים האמור במשנה, והוא בכלל לאו דלא תונו, ואינו בכלל המבייש בדברים.

וכ"כ המרדכי בפרק הזהב שהמאנה את חבירו בדברים מלקין אותו מפני שעבר על לאו דלא תונו איש את עמיתו, משמע דאין כאן נידוי אלא מלקות. ומהר"י קארו בסי' א' מטור חו"מ תמה על המרדכי ז"ל דהא קיי"ל כל לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו עכ"ל. ואין סברא שילקה או שיהיה עובר על לאו ושינדרו אותו גם כן עד שיפייס אלא קים ליה בדרכה מיניה כיון שעובר על לאו ואין צ"ל אם הוא לוקה.

אבל התימה הגדול בעיני, דמוכח בגמ' שם ובדברי רש"י ז"ל דכל מה שאמרו במשנה ובברייתא שהוא אונאת דברים הם דברים המסורים ללב שאין בני אדם מכירין מתוך דבריו אם לעקל או לעקלקלות, כדפירש שם רש"י ז"ל, ולכך נאמר ויראת מאלקיך וכו', ולכן נקרא 'אונאה' שהוא מאנה אותו שאינו מביישו בפירוש שיכול לפרש דבריו בענין אחר, כמו שיאמר שאע"פ שעשה מעשים רעים בראשונה עתה שב ויוצא בזה, וא"כ איך עלה על דעת המרדכי שילקה, לא ימנע מהחלוקה [- ממה נפשך], אם אמר הדברים ברורים שהבינו אותם השומעים, אם כן אין זה בכלל לא תונו, שהרי ברור מלל וביישו בפרהסיא, ואם הוא בענין שיכול לפרש דבריו שלא כיון לביישו, איך הוא לוקה והרי הוא יכול לומר לא כיוונתי לביישו, ואפילו אם הוא מכת מרדות כמו שהליץ עליו ב"י שם, אפ"ה איך מלקין אותו כל שיכול לפרש דבריו בענין אחר.

ואפשר שכל שאנו רואין בחוש הדעת שכוננת הדברים להונות את חבירו, מלקין אותו מכת מרדות כמו על לא טובה השמועה וכיוצא בו. ומה שאני מסתפק אם האומר לחבירו מומר הוא סובל פירושים כמו זכור מעשיך כו', או זה ודאי לביישו נתכווין שקראו עתה בשם רע כזה. גם אפשר לפרש שעדיין הוא בהמרתו בלבו או כמעשיו, מה שאין כן התם דמעשיך הראשונים קאמר מכלל דאיכא אחרונים...

של"ה: שער האותיות אות ק: [באיסורים התלויים בדיבור] ...לא תונו איש את אחיו (ויקרא כד יד), וכתוב (שם כה יז), לא תונו איש את עמיתו, פירשו רבותינו זכרונם לברכה (ב"מ נח) באונאת דברים, כי לא תונו איש את אחיו מוקמינן אאונאת ממון. ושמעתי בשם הדרשן מהר"ר פיינוש זכרוננו לברכה, שדברי רבותינו ז"ל מדויקים היטב בפסוק, כי בזה הפסוק אמר אחיו, ובוה הפסוק אמר רעך, משום דאונאת ממון שייך אפילו בינו ובין אחיו, כמו שנאמר (דברים א ט), ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו, פירש רש"י, בין גרו, אף על עסקי דירה בין חלוקת אחים, הרי בעסקי ממון יש לפעמים אונאה אף בין איש לאחיו, אבל באונאת דברים דהיינו דברי קנתורין וזלזולים, זה לא בנמצא בין איש לאחיו, כי אם אחיו מזולזל נמצא גם הוא מזולזל, על כן כתיב, לא תונו איש את עמיתו. הנה רשמתי מקצת שהם בסור מרע התלויים בדיבור ויבאו בארוכה באות שתיקה:

< רנא >

מנורת המאור: מהר"י אבוהב: נר ב', כלל ג': שלא יחניף. ונחלק לשני חלקים, החלק < רנב > הראשון בדברי חנופה, החלק השני באונאת דברים:

...חלק ב' בדברי אונאות: פרק א: אות מו: יש בני אדם שכל דעתם שטופים בתחבולות ולרמות לחבריהם בהראות להם שמכבדים אותם ואין כוונתם אלא לגנוב דעתם... [ממשיך בעניני גניבת דעת].

פרק ב: אות מז: יש דברים אחרים אשר הם נכללים באונאת דברים, לפי שהם דברים המסורים ללב, שיכול המדבר להטעות לבני אדם ולומר, שאין כונתו להקלות לחבירו ודעתו להקלותו ולשבר לבו. וכל דבר המסור ללבו של אדם ואינו נגלה לבן אדם, להזהירו ולהענישו עליו, נאמר בו 'זיראת מאלהיך'.

כדגרסינן במסכת מציעא פרק הזהב (נח:): תנו רבנן ולא תונו איש את עמיתו באונאת דברים הכתוב מדבר. אתה אומר באונאת דברים או אינו אלא באונאת ממון, כשהוא אומר אל תונו הרי אונאת ממון אמור, הא מה אני מקים ולא תונו איש את עמיתו, באונאת דברים הכתוב מדבר. הא כיצד, היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, היה בן גרים לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך, אם היה גב ובא ללמד תורה לא יאמר לו פה שאכל נבלות וטרפות שקצים ורמשים ילמד תורה שנתנה מפי הגבורה, היו חלאין באין עליו או יסורין באין עליו או שהיה מקבר את בניו, לא יאמר לו כמו שאמרו חבריו לאיוב הלא יראתך כסלתך תקותך ותם דרכיך זכר נא מי הוא נקי אבד ואיפה ישרים נכחדו. אם היו חמרים מבקשין תבואה, לא יאמר להם לכו אצל פלוני שמוכר תבואה, ויודע בו שלא מכר תבואה מעולם. רבי יהודה אומר אף לא יתלה עיניו על המקח בשעה שאין לו דמים, שהרי הדבר מסור ללב ונאמר בו 'זיראת מאלהיך'.

אמר רבי יוחנן משום רבן שמעון בן גמליאל גדול אונאת דברים מאונאת ממון, שזה נאמר בו 'זיראת מאלהיך' וזה לא נאמר בו 'זיראת מאלהיך' רבי אלעזר אומר זה בגופו וזה בממונו. ורבי שמואל בר נחמני אמר זה נתן להשבון וזה לא נתן להשבון:

וגרסינן נמי במסכת יומא, פרק בא לו כהן גדול (עא:): תנו רבנן מעשה בכהן גדול אחד שיצא מבית המקדש, הוּ אולי כולי עלמא בתריה. כיון דחזינהו לשמעיה ואבטליון, שבקו לדידיה ואזלו בתרייהו. לסוף אתו שמעיה ואבטליון לאיפטורי מניה, אמרו ליה ייתי בר אהרן לשלם. אמר להו ייתון בני עממין לשלם, אמרו ליה ייתון בני עממין לשלם, דעברין עובדא דאהרן, ולא ייתי בר אהרן לשלם, דלא עביד עובדא דאהרן.

למדנו גם כן מכאן כמה גדול אונאת דברים, שהיה אומר להם דרך גנאי שהיו בני גרים, וכפי האמת, על זה היה גדול כבודם, שבאו לחסות תחת כנפי השכינה וגמרו תורה ברבים, כדגרסינן במסכת גטין, פרק הנזקין (נו:), ובפרק חלק (סנהדרין צו:): תנא נעמן, גר תושב היה, נבוזראדן, גר צדר היה, מבני בניו של המן, למדו תורה ברבים בכני ברק, מבני בניו של ססרא, למדו תורה בירושלם, מבני בניו של סנחריב, למדו תורה ברבים ומאן נינהו, שמעיה ואבטליון.

❖ ביאור דברי הרמב"ם בחילוקי מלקות בדין אונאת הגר

מהריט"ץ: שו"ת: חלק א סימן קצ: כל ימי נצטערת על דברי הרמב"ם זלה"ה בפ"ד < רנב > מה' מכירה וז"ל: כל המאנה את הגר בין בממון בין בדברים עובר בשלשה לאוין וכו' ומפני מה עובר הגר על לאו של הונאת דברים אף בהונאת ממון ועל לאו של הונאת ממון אף בהונאת דברים מפני שהוציא הכתוב וכו'.

דברים הללו קשי הציוור ואין להם שחר. ראשונה להבין תוכן הדברים מה טעם נתן מפני שהוציא הכתוב את שניהם בלשון הונאה סתם ומה טענה היא זו, ואם תאמר שהיא טענה א"כ גם בישראל יהא עובר על לאו של הונאת דברים בהונאת ממון ועל לאו של הונאת ממון בהונאת דברים אם הטעם הוא מפני שהוציא הכתוב את שניהם בלשון הונאה סתם ולא פירש לא אונאת דברים ולא אונאת ממון לו' שכל אחד סובל אונאת ממון ואונאת

דברים ואם כן מאי שנא גר מישראל. ועוד אומרו וכפל לאוין בגר בפירוש לא תונו ולא תלחץ שמשמע דברים הללו אין להם הבנה.

ועוד הקושיא שמקשה הרב המגיד דאמאי נדחק הרמב"ם לומר שעובר בגר על לאו של אונאת דבר' באונאת ממון וכן איפכא הא איכא תלתא לאוי בגר אפי' לפי סברתו שפירש לא תלחצנו באונאת ממון כמו שמאריך הרב המגיד ז"ל עיין עליו.

ועוד קשה לפירשו רש"י זלה"ה שמפרש לא תלחץ שדוחקו על מה שחייב לו כמאמר הכתוב לא תהיה לו כנושה קשה טובא דלדבריו אונאת ממון שמאנהו במקח וממכר אינו עובר כי אם באחד שהוא לא תונו איש את אחיו האמור בישראל באונאת ממון אבל בגר לא כפל לאוין כלל באונאת ממון אלא בדוחקו ותובע הלואתו אבל אונאה לא וא"כ קשה דכיצד יתכן שהונאת דברים יעבור בשלשה לאוין והונאת ממון בא' ואפי' תימצי לומר שגדולה הונאת דברים מאונאת ממון כמו שאמרו בגמ' והביאה הרמב"ם ז"ל מ"מ קשה דהיאך יתכן שלחיצת מלוה יהיה קשה יותר מאונאת ממון שלחיצת מלוה עובר בשלשה לפי רש"י ז"ל ואונאה ממון אינו עובר כי אם באחד.

לכך נראה לע"ד שלא בחר הרמב"ם זלה"ה בפירוש רש"י ולא בגרסתו ולכך מפרש לא תלחצנו בממון באונאת ממון ואתי שפיר דקאמר וגר לא תונה ולא תלחצנו דתרוייהו באונאה אחד באונאת דברים ואחד באונאת ממון ולא בלחיצת ממון שהוא דבר שאינו דומה לאונאה. ובזה יתורץ מה שקשה שרש"י זלה"ה פירש בפירוש החומש ולא תלחצנו בגזלת ממון עכ"ל, הרי שלא תפס הרב דרכו שפירש בגמרא שהוא על דחיקת תביעת מלוה אלא פירש בגזלת ממון ואעפ"י שלא פירש הונאת ממון אלא גזלת ממון אפשר דגזלה רוצה לומר אונאת ממון אבל דחיקה לא הוי בכלל גזלת ממון הרי שרש"י זלה"ה לא בחר בפירוש שפירש בגמרא והטעם כדי שיהיו שני הלאוין כלם שוין באונאה לא תונה באונאת דברים ולא תלחצנו באונאת ממון.

והרמב"ם זלה"ה אינו גורס בגמרא מסכת מציעא פרק הזהב גירסת רש"י שכתב ז"ל: הכי גרסי' מאי שנא אונאה דכתיב ביה תלתא גר לא תונה לא תונה אותו ולא תונו איש את עמיתו וגר בכלל עמיתו הוא לוחצו נמי תלתא לאוי כתיב ביה ולא תלחצנו וגר לא תלחץ לא תהיה לו כנושה עכ"ל, זו היא גרסת רש"י זלה"ה. אמנם הרמב"ם זלה"ה לא גרס הכי אלא סתם מאי שנא אונאת דברים דכתיב ביה תלתא לאוין אונאת ממון נמי תלתא לאוין כתיב ביה. והרמב"ם זלה"ה מפרש שהלאוין שבאונאת דברים עובר באונאת ממון והלאוין שבאונאת ממון גם באונאת דברים, והקשה הרמב"ם זלה"ה מפני מה עובר על לאו של אונאת דברים באונאת ממון וכו' ותירץ מפני שהוציא הכתוב את שניהם בלשון אונאה סתם וכפל לאוין בגר בשני הדברים בפירוש לא תונו ולא תלחץ.

כשנדקדק לשון הרמב"ם זלה"ה דקאמר לא תונו ולא תלחץ, ולא היה לו לומר אלא לא תונה ולא תלחצנו, שהם השני לאוין שהביא הרמב"ם ז"ל למעלה, אמנם כונת הרב ז"ל לע"ד היא להזכיר השני לאוין אחרים שהזכרנו בגר, והיא קושית הרב המגיד ז"ל, שבגר נאמר וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אותו ועוד כתיב קרא אחרינא וגר לא תלחץ וגו', ואלו השנים הם שהביא הרמב"ם זלה"ה. וזהו שאמר וכפל לאוין בגר בשני הדברים בפירוש, כלומר כפל שני לאוין אחרים מלבד השני לאוין שכתוב וגר לא תונה ולא תלחצנו כפל עוד שני לאוין אחרים וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אותו זה אונאת דברים וגר לא תלחץ זה אונאת ממון הרי כפל שני לאוין נמצאו ד' שנים באונאת ממון ושנים באונאת דברים והשנים הכתובים בישראל שגם הגר נכלל עמהם הרי ששה שלשה בכל אחד כמו שכתב הרב המגיד.

שלא תאמר אם הרמב"ם מפרש כן א"כ אינו צריך לו' שעובר בגר על לאו של אונאת דברים באונאת ממון ולא על אונאת ממון דאונאת דברים שהרי יש בכל אחד ג' לאוין מיוחדים. יש לומר שלא בחר הרמב"ם זלה"ה בזה לפי שלאו של לא תלחץ כיון שאינו כתוב אצל לא תונה כמו אותו הכתוב של לא תונה ולא תלחצנו הילכך אין לפרשו באונאת ממון אלא בדחיקת תביעת מלוה כפירוש רש"י זלה"ה כיון שהוא כתוב יחידי, אמנם אנו עושים אותו סניף להכריח שיעבור באונאת דברים אף באונאת ממון ובהונאת ממון אף

באונאת דברים כיון שיש אלו השני לאוין כפולים, הגם ששני לאוין הללו אינן מבוררים שהרי לא תלחץ אינו אונאת (דברים) אלא דחיקת ממון, וגם וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אותו אינו מבורר שהוא באונאת דברים שאפשר שהוא בממון, עכ"ז הוא הכריח לומר שיעבור על לאו של אונאת דברים באונאת ממון ועל לאו של אונאת ממון אף באונאת דברים.

נמצא עתה שכוונת הרמב"ם ז"ל במה שאמר מפני מה עובר בגר על לאו של אונאת ממון אף באונאת דברי' וכו' מפני שהוציא הכתוב את שניהם בלשון אונאה סתם ולא פירש באונאת דברים בפירוש אלא לא תונה לו' שנדרש גם בממון. וכן אונאה הכתובה אצל אונאת ממון כתבה סתם ולא פירש אונאה ממון כדי לדורשה גם באונאת דברים.

ולפי שלא תקשה ותאמר שאם הוא כן גם בישראל יהא עובר על לאו של אונאת דברים גם באונאת ממון וגם לאו של אונאת ממון באונאת דברים כיון שאמרת שהטעם הוא מפני שהוציא את שניהם בלשון הונאה, שאם לכך תירץ הרמב"ם זלה"ה ואמר שלא די טעם זה ואינו מספיק טעם זה לבדו, אלא לפי שכפל בגר בשני הדברים בפירוש לא תונו פי' לא תונו אותו ולא תלחץ פי' וגר לא תלחץ, ואעפ"י שאלו הלוואין אינם מבוררין שיהיו באונאה לפי שיש לרחות כמו שביארנו מ"מ הם נעשים סניף להכריח שיעבור על לאו של אונאת דברים באונאת ממון ועל לאו של הונאת ממון באונאת דברים.

כך יש לפרש דברי הרמב"ם זלה"ה ואם הוא דחוק מעט בכל זאת יתורצו קצת כל הקושיות שהקשינו. ודוק. הצעיר יום טוב צהלון.

= עוד בזה עיין אבן האזל ברמב"ם שם

דינא דהיי: סמ"ג לאוין ז': שלא להונות עבד שברח מחוצה לארץ: ואונאה זו בדברים איירי שהזהיר הכתוב מפני שהוא שפל רוח שלא יוננו בדברים, ספרי לא תוננו זה אונאת דברים. וכ"כ הרמב"ם בספר המצוות ובהלכות עבדים ולא אתפרש זה בדברי הרב המחבר לא כאן ולא בלאוין ק"פ.

וכתב בספר "משמרת המצוות": והטעם הוא דלא תוננו הוא בהונאת דברים דבממון לא אצטרך דהא ישראל הוא וממונו אסור, אבל בדברים אימא כיון דהוי כ"כ שפל ונבזה שמא תאמר זה העבד לא יתבייש מאונאת דברים, להכי אתא קרא בטוב לו לא תוננו להונאת דברים ע"כ.

ואני מתמיה בזה למה לא נאמר דקרא דלא תוננו אתא לאונאת ממון ולעבור עליו בג' לאוין כדרך שאנו אומרים בגר ולא תלחצנו שבא להזהיר שלא יוננו בממון והיא אזהרה יתירה בגר מבכל אדם שהמאנה לכל אדם עובר בלאו והמאנה את הגר עובר בב' לאוין לפי שענין האונאה אליו קרובה יותר מבישראל, ואף כאן נימא דלא תוננו אתא לאזהרה שלא להונות את העבד בממון ולעבור בג' לאוין, א' משום כל אדם וא' משום גר וא' משום עבד, לפי שהעבד יותר חלוש הנפש ושפל מן הגר, וכדרך שאנו אומרים שבא הלאו הזה לאונאת דברים בעבד ללאו ג' לפי שהוא יותר חלוש הנפש ושפל מן הגר כמ"ש הרמב"ם בספר המצוות.

ואולי נאמר לפי דעתו שכשבאה אזהרה בגר ובעבד בהונאה יתירה מאזהרת ישראל הדעת נוטה שבאה להזהיר באונאת דברים מאונאת ממון לפי שלא נאמר שזה הגר והעבד לא יתביישו מאונאת דברים ולפיכך בעבד דלא באה אלא אזהרה אחת מוקמינן לה לאזהרת אונאת דברים שהיא יותר קרובה, אבל בגר דאיכא אזהרה אחריתי לאונאת דברים מוקמינן אזהרת וגר לא תלחצנו באונאת ממון, ודוחק.

אבל הענין המתטישב אצלי יותר, דלשון אונאה לא תצדק אלא באונאת דברים זולתי היכא דאיכא תרי קראי דמוקמינן להו חד לאונאת דברים וחד לאונאת ממון אע"ג דבשניהם נאמר לשון אונאה, ולפיכך בעבד דליכא אלא חד קרא מוקמינן ליה לאונאת דברים ובגר דאיכא תרי לאוי לא תונה ולא תלחצנו מוקמינן לא תונה לאונאת דברים כפשטיה ולא תלחצנו

לאונאת ממון. ובישראל דאיכא תרי לאוין אע"פ ששניהם נאמרו בלשון אונאה מוקמנין חד מינייהו לאונאת ממון בהכרח.

ויש קצת סעד דלשון אונאה לא תצדק אלא באונאת דברים ממ"ש בתורת כהנים אל תונו איש את אחיו, יכול זו אונאת דברים, כשהוא אומר ולא תונו איש את עמיתו הרי אונאת דברים אמורה הא מה אני מקיים אל תונו איש את אחיו זו אונאת ממון ע"כ. ולכאורה יש לדקדק דמשמע מדברי הברייתא הלזו דאי לאו אל תונו איש את עמיתו הוה אמרינן אל תונו איש את אחיו דבאונאת דברים הכתוב מדבר, וזה דבר מתמיה דבהדיא מיירי קרא באונאת ממון שנאמר וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו, וכמו שהוקשה להרא"ם בפרשת בהר סיני, ועוד יש לדקדק דאפילו דליכא אלא חד קרא ולא יובן מתוכו דבאונאת ממון הכתוב מדבר, יותר סברא לומר דבאונאת ממון הזהירנו הכתוב ולא באונאת דברים דתפסת מועט תפסת שהממון חמור דיש לך אדם שממונו חביב עליו מנפשו, והד"ם [וה"דיני ממונות"] הוא הנפש, הזהירה תורה שלא להונות את חבירו, אבל בדברים לא הזהירה תורה.

אלא שהדבר ברור כמ"ש דלשון אונאה תצדק יותר באונאת דברים מבאונאת ממון, ולפיכך אמרו בת"כ יכול באונאת דברים הכתוב מדבר דהכי משמע לשון אונאה, ואע"ג דגבי מקח וממכר כתוב ה"א דמשום דנקט לשון אונאה היא אזהרה בפני עצמה כמ"ש הרא"ם בפרשת בהר סיני. ומה שלפי האמת אמרו בת"כ שהא' בא לאונאת ממון והב' לאונאת דברים ומן הראוי היה לפי מש"כ שהראשון לאונאת דברים והב' לאונאת ממון, הטעם ברור הוא, דכל א' מהם דבר הלמד מענינו הוא והראשון שנאמר גבי מקח וממכר דרשינן ליה לאונאת ממון והב' שנאמר בו ויראת מאלקיך הנראה שמזהיר אדבר שהוא מסור לשמים וכמ"ש רש"י ז"ל פרשת בהר סיני מוקמינן ליה לאונאת דברים.

כנסת הגדולה: חו"מ סי' רכ"ח: הגהות הטור ובו כ"ה סעיפים: א. וגדולה אונאת דברים < רנה >

וכו', ומלקין אותו שהרי עבר על לאו גמור, מרדכי פרק הזהב. ואני תמיה שהרי לאו שאין בו מעשה הוא ואין לוקין עליו חוץ מנשבע ומימר ומקלל חבירו בשם, ואולי מכת מרדות קאמר כמו מלקין על לא טובה השמועה, ולא משמע הכי ממ"ש שהרי עבר על לאו גמור.

ב. כתוב בס' המפה י"א דאין מצווין על אונאת דברים אלא ליראי ה' ומי שמהנה את עצמו מותר להונהו, עד כאן. וכן כתב בסמ"ע ומשפט צדק ח"ב סי' נ"ד והוא מדברי הגהות מיימוני פי"ד דהלכות מכירה ונ"י ז"ל. ועיין מה שפירשו בזה עיר שושן והסמ"ע והאמת שפירוש עיר שושן נח לי יותר, אמנם מדברי נ"י אלו נראה דדוקא אונאת דברים מותר לאנותו אבל לא באונאת ממון וכן הביא הב"ח משם המרדכי בשם הרב הכהן וכתב המרדכי ואני אומר דא"כ מציינו הונאת ממון גדולה מאונאת דברים ואנן קאמרי גדולה אונאת דברים מאונאת ממון, ואפשר דלא ממעט הכא אלא אונאת גוי מתרוייהו אבל ישראל לא אפילו אין עושיין מעשה עמך, וכתב הב"ח ולענין מעשה צ"ע.

ג. היו חמרים מבקשים תבואה וכו', עי' בכ"מ ובב"ח.

ד. היו חביריו בעלי תשובה לא יאמר לו זכרו מעשיכם הראשונים וכו', נ"ב אמר המאסף תימא דהנך חלוקות דהיו חביריו בעלי תשובה והיה בן גרים והיו יסורין באין עליו לא שייכי באונאה אלא בחירוף וגידוף ומצאתי לבעל קרבן אהרן ז"ל בפרשת קדושים ולבעל אהבת עולם דף מ"ו עמדו על זה ועיין משפטי שמואל סי' קי"ט.

ה. ויזהר אדם מלכנות לחבירו שם רע לביישו אפילו שהוא רגיל באותו כינוי וכו', נ"ב זה כפי' רש"י ז"ל שפירש בההיא דקאמר בגמ' אע"ג דדש בשמיה, אבל הרמב"ם ז"ל בפ"ו מהל' דעות ה"ח והסמ"ג בלאוין כת' ולא יכנה אדם לחבירו שום שם שהוא בוש ממנו, וצ"ל שהם אינם מפרשים כפירוש רש"י ז"ל אלא כך מפרשים אע"ג דדש ביה כלומר שאין פניו מתלכנות ע"ד דאזיל סומקא ואתי חוורא אבל הוא בוש קצת כשקורין לו אותו השם אבל מ"מ כבר הורגל בכך, ואמרינן תו בפרק הזהב ולא יזכר דבר לפניו שהוא בוש ממנו וכתבו ברמב"ם ז"ל בפרק הנזכר.

ו. יותר יש להחמיר כשאמר אמת מכשהוא משקר, בנימין זאב סי' רל"ט בשם ספר אגודה ועיין שם בסי' רפ"ו. [- עד כאן הנוגע לאיסור אונאת דברים]...

שם: חו"מ סי' ת"ך, הגהות ב"י: יא. שהמאנה את חבירו בדברים מלקין אותו וכו', נ"ב < רנ > אפשר דמכת מרדות קאמר רבינו המחבר בטור זה [-חו"מ] סי' א' ועיין מ"ש בסי' הנזכר בהגהת ב"י בנדפס אות יב.

וראיתי לרבינו המחבר שבסי' א' הקשה על דברי המרדכי ז"ל דהא לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו ותירץ דאפשר דמכת מרדות קאמר, וקשה דתקשי ליה למאי דתניא בפ"ק דקדושין שאם קראו ממזר סופג את הארבעים אע"ג דהוי לאו שאין בו מעשה, ונראה בורכא היא דהא דתניא דאם קראו ממזר סופג את המ' היינו משום קנסא מדה כנגד מדה כמו שפירשו התוס' והר"ן ולא מפני שעבר לאו, אבל המרדכי שכתב דמלקין אותו על לאו דלא תוננו הא לאו שאין בו מעשה הוא ואין לוקין עליו, ותו קשה על דברי המרדכי דשם בברייתא לא קתני שלוקה אלא בקראו ממזר לא בכל הדברים, וצ"ל כתיורין הרב ז"ל דמכת מרדות קאמר.

חקרי לב: יו"ד סי' פ': [- מה ששייך לאיסור אונאת דברים והלבנת פנים] **שאלה:** הוה עובדא באיש אחד שבעלייתו לס"ת נדר לו לש"ץ מתנה מועטת במי-שבירך הנהוג, ואחר זה שאל לו ארבע וה' פעמים הש"ץ לעולה מה שנדר לו והיה דוחה אותו מיום אל יום הלך ושוב, והנראה שכוונתו היה שלא ליתן מה שנדר. וכראות הש"ץ כן נשבע שאם לא יפרע לו את נדרו, שלא להזכירו במי-שבירך הנהוג שמזכיר העולה לקצת יחידי הקהל אחיו ורעיו כפי רצון העולה. ויהי כשמוע ראובן את שבועת הש"ץ, נשבע גם הוא שלא לפרוע לו מה שנדר, ובמאי דביני וביני האיש הירא את דבר ה' אוהב שלום, לתווך השלום שביניהם נתן בעד ראובן לש"ץ מה שנדר בלי ידיעתו כדי לקיים שני השבועות ודעתו להפרע מהנודר מה שנתן עד שוב חמת ראובן. העל אלה בבעו מיני' אי יש חלות מעיקרא לשבועת הש"ץ, וגם אי חיילה שבועת הנודר, וגם אם הותרו השבועות ונתקיימו במה שפרע זה בעד הנודר בלי ידיעת ראובן, וגם אי מצי זה האיש להפרע מן הנודר מה שפרע בעדו בדין.

תשובה: רואה אני את אשר נעשה רעה חולה דכמעט שני השבועות קרובות הם לשבועות שוא, ושניהם ראויים לנזיפה על שהם פרוצים בעון נדרים ושבועות, שידוע הוא כמה הפליגו רז"ל בחומר עון זה ואין צורך להאריך בזה.

והנה בעיקר שבועת הש"ץ יש לי לדון דהוי נשבע לבטל את המצוה שהרי לא נשבע שלא להזכירו במי-שבירך הנהוג כי אם (לקנתנו) [לקנטרו] על מה שאינו פורע לו, וזה ענין שנאה הוי וכתוב לא תשנא את אחיך בלבבך... [- כאן אריכות באיסור לא תשנא ועוד]

... אכן מצד אחר יש לדון בשבועה זו דאיכא ביטול מצוה דכתיב לא תוננו איש את עמיתו, ותניא בתורת כהנים ואיתיה בבבא מציעא דף נח דבאונאת דברים הכתוב מדבר וכגון שאומר לו זכור מעשיך הראשונים אם היה בעל תשובה ודומיהן, ועיקר הלאו הוי שלא לצער את חבירו בדברים רעים או לחרפו וכמ"ש שם גדול אונאת דברים יותר מאונאת ממון שזה בגופו וזה בממונו, וא"כ בנ"ד דכשאינו מזכירו במי-שבירך שמחשיבו לבזוי וכאילו הוא מופרש מעדת ישראל הרי מצערו בשבועתו וקאי בלא תוננו.

❖ האם עובר דוקא ע"י דיבור

וכי תימא אנו אין לנו אלא אונאת דברים שעל ידי דבריו מצערו, אבל כעין נ"ד שמצערו בלי דיבור ובשביל שתיקתו מצערו מנ"ל דקאי בלאו זה, הא ליתא, שהרי אמרו שם: רבי יהודה אומר אף לא יתלה עיניו על המקח בשעה שאין לו דמים, ודבר זה מצוי להיות בלי דברים. ואין לומר דה"נ כי עבר היינו כשדיבר על המקח לקנות, שהרי בכתוב אין לנו גילוי בו שיהיה האונאה בדברים, דקרא סתם כתיב לא תוננו, ומנ"ל לדחוקי נפשין לומר דלא יתלה עיניו על המקח דפשטיה שלא יעמוד שם כאילו רוצה לקנות, שרוצה לומר שנושא

ונותן על המקח בדברים. ואי משום שאמרו באונאת דברים הכתוב מדבר, הא לא מכרעא, דנקיט הכי שעל הרוב אינו בנמצא שיצער חבירו כי אם בדברים ודברו חכמים בהווה.

וכן ראיתי בבירור בספר יראים סי' נ"א שכתב: וכשם שיש אונאה בדברים כך יש אונאה בענין רע שמראה לחבירו פנים רעות שמסור ללב כדתניא רבי יהודה אף לא יתלה עיניו על המקח, עיי"ש. גם בספר החינוך סי' שמ"א [של"ח] כתב: דיני המצוה, הזהירנו שלא להכאיב את הבריות בשום דבר ולא לביישם והפליגו בדבר עד שאמרו שלא יתלה עיניו על המקח, וראוי להזהר שאף ברמז דבריו לא יהיה נשמע חירוף לבני אדם כו', עיי"ש.

❖ ביאור שיטת רבי יהודה, ובמה חולק על ת"ק

וכ"ת כיון דאונאה שלא ע"י דברים לא למדנו כי אם מדברי רבי יהודה ורבנן לא מנו⁶¹ להא דר"י ע"כ בהא פליגי דלרבנן דוקא אונאה בדברים בעינן, ורבנן ור"י הלכה כרבנן, גם זה אינו, שהרי הרא"ם והחינוך והסמ"ג בל"ת סי' קע"א והטור חו"מ סי' רכ"ח פסקו בהא כוותיה דר"י, וא"כ ע"כ דסברי דרבנן ור"י לא פליגי, והא דלא מנו להא דר"י, דבאונאת דברים דברו ולא בדבר אחר, אבל לדין מודו לר"י דאל"ה לא הווי שבק רבנן ונקט דברי יחיד.

הן אמת שראיתי להר"מ בפרק י"ד מהלכות מכירה שהשמיט מילתיה דר"י, ואי ס"ל כוותיה לא היה משמיטו דהא שמעינן מיניה טובא, וכ"ש שהרב המציא מלבו דברים אחרים באונאת דברים ואיך יתכן שישמיט מציאות הש"ס, כי ע"כ נראה ברור דס"ל דרבנן פליגי עליה ופוסק כרבנן, וזה היפך כל הפוסקים.

איברא שקשה לי להרא"ם והסמ"ג והחינוך והטור והשו"ע⁶² שפסקו כר"י כנראה דלא פליגי, ואילו בפסחים דף קיב אמרינן: ג' דברים ציוה ר"י ברבי יוסי את רבי וחד מנייהו הוא אל תעמוד על המקח בשעה שאין לך דמים, ואי איתיה בלאו מי איצטרך לצוות על זה, מעין מה שהקשו בכתובות דף קג בצוואת רבי הזהירו בכבוד אמכם, דאורייתא היא, ותירצו אשת אב הואי, והדר הקשו אשת אב נמי דאורייתא היא כו', הנ"מ מחיים אבל לאחר מיתה לא. הרי דאי הוי מד"ת אין צריך לצוות, ומעין זה הקשו שם גבי מה שציוה שמעון בני חכם גמליאל בני נשיא עיי"ש, וא"כ ע"כ דפליגי עליה דר"י ובודאי דק"ל כרבנן כדעת הרמב"ם. ודוחק לומר דצוואת ר"י ברבי יוסי אינה על דרך אונאת דברים דהתם איירי שכבר יש קונים על המקח אלא שזה לטובת מוכר עומד שם לקנות כדי שירבה בדמים הסחורה ומפסיד לקונה בכך, שזה דוחק שהכל בלשון אחד, וצ"ע.

ומ"מ גם להר"מ אין לנו בירור דכי פליגי רבנן עליה דר"י ה"ט שאינה אונאת דברים, ש"ל שגם בלי דברים הוי אונאה, וכי פליגי היינו דס"ל שאין בצער זה כדאי דליקו עליה בלאו. וכ"נ שהרי גם נדון דר"י משכחת לה בדברים וא"כ הו"ל למנות כשעמד על המקח ונשא ונתן בדברים. ולמ"ש לעיל דמילתיה דר"י איירי במקח שאין לו קונים א"כ ע"כ דהוי בדברים כמובן. ומ"מ קשה להר"מ שהשמיט מה ששנינו שם אל יאמר לו בכמה חפץ זה ואינו רוצה (למכור) [ליקח], ואי אין חילוק בענין זה בין דיבר לשתק הרי סתם [תנא דמתניתין] כר"י, ואי יש חילוק עכ"פ הו"ל למתני דינא דמתני' וצריך ישוב. באופן שלפי הנראה בשבועה זו איכא ביטול מצוה דהיינו בלאו דלא תנו.

❖ היחס שבין אונאת דברים להלבנת פנים

וכד הוינן בה אפשר דבשבועה זו איכא נמי ביטול לאו אחר דכתיב ולא תשא עליו חטא, ותניא בערכין דף טז: יכול את מוכיחו ופניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא, וזה אזהרת מלבין פני חבירו ברבים או ביחיד כנראה מדברי הר"מ בפ"ו מהלכות דעות ובספר המצוות בל"ת סי' ש"ג ונמשכו אחריו הסמ"ג בל"ת סי' ו' והסמ"ק סי' קל"ד והחינוך סי' רמ"ו והרא"ם סי' ט"ל עיי"ש. וכל המבייש את חבירו קאי בלאו זה, וא"כ בנ"ד דכי אינו מזכירו בכלל יחידי הקהלה שמחשיבו למופרש מעדת ישראל הרי הוא מביישו ברבים, ומעין זה

61. חקרי לב: =הכוונה שרבנן לא הזכירו את המקרה של ר' יהודה, תליית עינים על המקח....

62. תמה עליו בשלחן המלך <6> דלא נמצא דבר זה בטור ושו"ע ועוד השגת עיין שם

ראיתי להריק"ו [- שו"ת מהרי"ק] שורש קפ"ט שכתבו וז"ל: ומה שנעשה לזקן רבי אהרן אשר ביישהו והכלימוהו ועכבוהו שלא לקרוא בתורה בציבור אין לך מלבין פני חברו ברבים יותר מזה וכו', דון מינה לנ"ד נמי דהוי מלבין פני חברו ברבים.

והנה אמת דק"ל בדברי הראשונים שמנו במנין המצוות המלבין פני חברו בלאו דלא תשא עליו חטא, וכד הוינן בה - כל מלבין פני חברו בכלל אונאת דברים הוי, שהרי הוא מביישו ומצערו והרי עובר בלאו דלא תונו שמנו אותו במנין הלאוין. וכ"ת דסברי דקאי עליה בשני לאוין כמ"ש בערכין דף טז: דלא תשא עליו חטא פירושו שלא תביישנו, אכתי קשה דהיכי מנו להו בב', הרי הכריח הר"מ בספר המצוות בשורש ט' דאין למנות הציונים כי אם הפעולה, שהרי בשבת איכפלו האזהרות י"ב פעמים ובאכילת דם שבעה וכן רבים ואפ"ה אין מונין במנין המצוות אלא א' עיי"ש.

וגם בבבא מציעא דף נח מתבאר דמלבין פני חברו בכלל אונאת דברים, דהרי אחר שביארו ענין אונאת דברים אמרינן כל המלבין פני חברו כאילו שופך דמים ויורד לגיהנם ואינו עולה, ונוח לו שיבוא על ספק אשת איש ואל ילבין פני חברו, ונוח לו שיפיל עצמו לכבשן האש, ואח"כ חזרו וביארו ענייני אונאת דברים עיי"ש. ואילולי דמלבין פני חברו היינו אונאת דברים כל הדרשות הללו אינן שייכות כאן כי אם בסוגיא דערכין, ואין זה אלא עירוב פרשיות. אבל האמת יורה דרכו דהלבנה בכלל אונאת דברים הוי וא"כ קשה כמ"ש.

וכי תימא דאע"ג דהלבנה בכלל אונאת דברים הוי מיהו אונאת דברים אפשר בלי הלבנה, שהרי אפשר לצער את חברו בלי ביוש ובלי שילבין פניו וכמבואר, וא"כ הרי הם ענינים חלוקים ולהכי מנו להו בשתים, דע"כ מדכתיב ולא תשא עליו חטא דהיינו לאו דהלבנה דכבר הוה נפיק מלאו דאונאת דברים ע"כ לרבויהי לאו באונאה דהלבנה קאתי שיהיה בו לאו מיוחד וא"כ לאו דאונאה מנו ליה עכ"פ כיון שיש מציאות שיהיה אונאת דברים בלי הלבנה ולא דהלבנה נמי כיון דע"כ ללאו יתר רבייה קרא אכתי קשה שכבר הכריח הר"מ בספר המצוות שורש שביעי שאין למנות דקדוקי המצוה במנין כגון מטמא מקדש וקדשו שחייב קרבן בעשירי כשבה או שעירה ובדל שתי תורים ובדלי דלות עשירית האיפה אין מונין ענין זה לג' לאוין כי אם מצוה אחת דהיינו שחייב קרבן עיי"ש, וא"כ ה"נ הו"ל למנות הלאו דאונאת דברים שכולל אונאה דהלבנה ובלי הלבנה וכי רבי קרא לאו בהלבנה היינו לחוזק שדבר זה עונשו חמור ואין זה אלא תוספת וכפל לאו בצד מנין הלאו דאונאת דברים דהיינו אונאה דהלבנה ואין כאן ענינים חלוקים כדי שימנו להו בשתים.

ושוב ראיתי מעין זה, [בלאוין של] לא יראה ולא ימצא, שמנה לב' מצוות ועיי"ן בכס"מ בפ"א מהלכות חמץ ומצה ה"ג עיי"ש, אלא דאכתי לבי מהסס דאחר היישוב נראה דקרא דלא תשא עליו חטא אין כאן הכרח דלרבויהי לאו בהלבנה קאתי, שהרי איצטריך לגופיה למש"כ בערכין דף טז: יכול לא יכנו ת"ל בלבבך, יכול את מוכיחו ופניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא, הרי דעיקר קרא איצטריך שלא הותר להוכיח על ידי הלבנה דאע"ג שהותר הכאה וקללה ע"י תוכחה כמ"ש שם רש"י, וכ"נ בב"ק דף כח דאמרינן נרצע שכלו לו ימיו ומסר לו רבו שפחה ורבו מסרב בו לצאת ועשה בו חבורה פטור דעד האידנא היתר והשתא איסור, ופרש"י ורשאי להלקותו ולהפרישו עיי"ש, וכ"כ בתשובות תרומת הדשן סי' רי"ח עיי"ש, וא"כ הו"א דהותר ג"כ לביישו להפרישו, קמ"ל. ותו מנ"ל ריבוי לאו והרי בדם אמרו בכריתות דף ד' דחמש לאוין נאמרו חד לדם התמצית וחד לדם האיברים כו' ואינו לוקה ונמנה כי אם בלאו אחד.

והנה אמת דאי היה לנו לאו בהלבנה [- הכוונה שאינו בכלל לא תונו] הוה לקי בלאו זה דע"כ היא גופיה ללאו נמי קאתי מדאצטריך לאסור הלבנה ע"י תוכחה ואי לאו זה לאו לאזוהרה אתי הרי גם בצדיק הותר כל שאין לנו בו שום לאו וע"כ היה מוכרח דלעיקר לאו קאתי ונקטיה כה"ג ללמד שגם בתוכחה אסיר אבל עכשיו שיש לנו לאו מיוחד בהלבנה שהרי מצערנו והרי עבר בלא תונו א"כ כי כתיב לא תשא עליו חטא היינו לאסור גם ע"י תוכחה דבלא"ה הוה שרי כי היכי דהותר לאו דהכאה והרי דמי למ"ש בבכורות דף טו דגוזז ועובד בפסולי המוקדשין לקי אע"ג דנפיק מעשה דכתיב תזבח ואכלת ודרשינן תזבח ולא גיזה דכיון דאהדריה קרא לאיסורא קמא אהדריה וה"נ כי אהדריה קרא ללאו דלא

תונו, וגם בגוזז בפסולי המוקדשין ליתיה בעשה כיון דאיצטריך לגופיה שהרי לא מנו במנין העשין, ועוד שכבר יודע מ"ש בפסחים דף כד כל דאיכא למידרש לא מוקמינן ליה בלאוי יתירי.

והנה מתוך דברי הרמב"ם בפ"ו מהלכות דעות נראה דאין חילוק בין הכאה וקללה להלבנה, דכולהו אסירי בחטא שבין אדם לחבירו וכולהו שרו כשמוכחו כשחטא בדברי שמים, וקרא דלא תשנ' [תשנא] מוקי ליה בשחטא לו בדברים שבינו לבינו והזהיר שלא ישנאהו אלא יוכיחנו וגם הזהיר שלא ילכין פניו שהרי כתב בהלכה ח' בד"א בדברים שבין אדם לחבירו אבל בדברי שמים אם לא חזר בו בסתר מכלימין אותו ברבים, וכה"ג כתב הסמ"ג בלאוין סי' ו' ובעשין סי' י"א עיי"ש, הרי [שהתיר] להכלימו ולחרפו ולקללו בדברי שמים, וכ"כ בלחם משנה עיי"ש, ובספר דינא דחיי עיי"ש, וכ"כ החינוך סימן רמ"ו, ולדבריהם הרואה חבירו שחטא למקום חייב להוכיחו ואם לא קבל שרי לביישו ולהכותו, ואם חטא לו חייב להוכיחו שלא ישנאהו ולא הותר בו - אם לא קבל - שום איסור, היפך הנראה דעת רש"י שם בערכין דהכל שרי חוץ מהלבנה, ולדבריהם קרא דלא תשא עליו חטא איצטריך לגופיה ולא יתר הוא, ואולי שגם לדבריהם איצטריך דס"ד דליתי עשה דהוכחה ולדחי ל"ת דאונאה או קללה והכאה דחמיר כיון שאפשר שעל ידי זה יתחרט החוטא, קמ"ל, ועיין בתוס' קידושין דף לב בד"ה זקן, שכתבו דרשע עם הארץ מצוה להכותו ולבזותו ולזלזלו עיי"ש.

איך שיהיה למה שנתבאר שבועת הש"ץ הלזו אית בה ביטול לאו דאונאת דברים, ואפשר נמי דקאי עליה נמי בלאו דהלבנה וכאמרו, והני לאוי נראה ודאי שלא הותרו לעד יחיד הרואה דבר ערוה בחבירו דכי הותר כה"ג לאו דלא תשנא היינו מריבוי הכתוב דכתיב כי תראה חמור שונאך כדנפק"ל בפסחים דף קיג, אבל בשאר לאוי דלא גלי בהו קרא מנ"ל להתיר, זה נ"ל ברור, וא"כ אין שבועה חלה עליהו והוי שבועת שוא.

❖ "עמיתך" עם שאתך בתורה ומצוות

< נט > אלא דאכתי יש לצדד שאין בשבועה זו ביטול לאו והוי שבועת ביטוי שהרי אמרו בבבא מציעא דף נט בדין אונאת דברים אמר ר"ח בר אידי מאי דכתיב לא תונו איש את עמיתו, עם שאתך בתורה ובמצוות אל תוניהו, הביאווה הרי"ף והרא"ש בפסקיו, וכתב הנמוקי יוסף בפירוש שאינו מוזהר בלאו דאונאת דברים כי אם בירא שמים ואמרינן נמי במדרש שאם אונה את עצמך מותר אתה להוניהו כו', וכ"כ הרמ"ה מקוצי ז"ל ע"כ, וכ"כ הסמ"ג בל"ת סי' קע"א כדברי הנמוקי יוסף ז"ל, והרא"ם בספר יראים סי' נ"א, והג"מ בפ"ד מהלכות מכירה עיי"ש.

ואת זה ק"ל להרמב"ם שם והטור חו"מ והשו"ע שהשמיטו הך מימרא דר"ח הלזו ולא ידעתי למה, וגם על מור"ם במפה שם בסימן רכ"ח ס"א שכתב וי"א שאין מצווין על אונאת דברים אלא ליראי ה', קשה שכ"כ בשם י"א על מימרא מוסכמת בלי חולק, ואי נרגש [הרמ"א] מהר"מ והטור והשו"ע שהשמיטוה, אין זה כדאי להביאה בשם י"א נגד מימרא מוסכמת שהביאווה הרי"ף וסיעתו.

והנה ראיתי בחידושי הריטב"א להך סוגיא באס"ז [באסיפת זקנים, שטמ"ק] שכתב: עם שאתך בתורה ובמצוות [=לא גורס 'תורה ומצוות' ולכן מפרש על אשתו וצ"ע דבריו כאן] אל תוניהו פירוש אשתך ע"כ. הרי דס"ל דעמיתו לרבווי אשתו, שקטטה מצויה ודעתם קלה הו"א דלישתרי, קמ"ל. ועל פי דבריו אתי שפיר דברי מור"ם שכתב להתיר אונאת דברים כל שאינו ירא ה', בשם י"א כיון דלהריטב"א אין לנו בו שום מיעוט, ובהכי לא קשה על הטור והשו"ע על דבר השמיטה שכבר הביאו אידך דרב דאמר לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו דסמך להך מימרא דר"ח, ולפירוש הריטב"א דא ודא חדא היא, אכן להר"מ קשה שהשמיט ג"כ מילתיה דרב, ועיין בפרק ט"ו מהלכות אישות הי"ט ומ"ש הג"מ שם.

וגם מ"ש בדעת הטור ז"ל והשו"ע הוא דוחק כי ע"כ נ"ל שהם סמכו למה שהביאו הברייתא דתני אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים כו', תידוק מינה דאילו אם עדיין הוא רשע יכול לומר לו עבריינא, וכ"ת א"כ ר"ח בר אידי מאי קמ"ל הרי מפורש

בברייתא כן, הא ל"ק, דר"ח פירוש עמיתו בא לאשמועין, וכן מטין דברי [רב חנינא] כמבואר.

גם ראיתי להב"ח בסימן רכ"ח שהביא דברי ספר החכמה בשם רבו דעמיתו מיעט רשע, והקשה הרב דא"כ חמור אונאת ממון דלא הותר כלל, ובהך סוגיין אמרינן דגדול אונאת דברים כו', וע"כ הכריח דעמיתו לא מיעט אלא גוי שאינו מצווה על התורה ומצוות משא"כ ישראל אפילו רשע, ושוב הדר ביה ממ"ש אם היה בעל תשובה [כו'] כנראה דברשע שרי עיי"ש. הרי שהסכימו ג"כ דלאו זה אינו כי אם ליראי ה' לבר. ולעיקר קושיתו תמיה אני דמאי ק"ל דאה"נ דאונאת ממון חמור מאונאת דברים בצד זה ואפי"ה חשיב הש"ס דצדדים שחמור אונאת דברים משל ממון ובכמה דוכתי מצינו חומר בזו מבזו וחומר בזו מבזו כידוע שהם לא אמרו כן אלא להפליג על חומר עון אונאת דברים.

❖ קושיא בדברי החינוך

ומן האמור תמהני להחינוך סי' שמ"א שאחר שכתב ענין אונאת דברים סיים וז"ל: ואולם לפי הדומה אין במשמעו שאם בא אחד והתחיל להרשיע לצער את חבריו בדבריו הרעים שלא יענהו שומע, שאי אפשר להיות האדם כאבן דומם ושיהיה שותק כמורה על החירופין, שלא צותה תורה להיות כאבן שותק למחרפיו כמו למברכיו, אבל מצוונו שלא נתחיל להתקוטט ולחרף, ואם אולי יכריחנו מחרף בני אדם להשיב, ישיב דרך סלסול ונעימות כו', ויש ללמוד זה מאשר התירה התורה הבא במחתרת להקדים להורגו וכמו כן ינצל מדברי פיהו כו' את"ד עיי"ש.

ואתמהא מה כל החרדה הזאת, והרי אמרו דכל שאינו בתורה ומצוות אינו מצווה והאי רשע הוא דעבר בלא תוננו, ואף אי ס"ל כהריטב"א הרי בברייתא מתבאר דלרשע שרי להונייהו. ועל הכל קשה דנראה שלא ראה המדרש שהביא והנ"י והרא"ם והסמ"ג והג"מ אם הונה אותך מניין שאתה רשאי להונייהו ת"ל עמיתו, הרי לך דינו ברור. וגם בראיה שהביא איכא למפרך דבא במחתרת חידוש הוא ולא גמרינן מיניה, ותו דהתם הוי פקוח נפש ואין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש ולהכי שרי, אבל אונאת דברים אה"נ דאסיר, כי ע"כ דברי הרב צ"ע אצלי.

ודרך אגב חזות קשה הוגד לי למור"ם סי' רכ"ח ס"א שכתב ומי שמאנה את עצמו מותר להונייהו, ועיי"ש בלבוש וסמ"ע בפירוש דבריו וכנראה שספר מוטעה נזדמן לו בדברי הנ"י, וגם בדרכי משה הביא דברי נ"י בנוסח זה ובספרי נ"י שלפנינו כתוב: אם הונה את עצמך, גם לא ראה לשון המדרש שהביאו כדמותו הרא"ם והסמ"ג והג"מ כנוסח זה, ולפ"ז לא שייך פירוש הרב שם כלל [וצריך יישוב].

❖ אינו תלמיד חכם / "תורה" ומצוות

< רם > ויש לגמגם בעיקר דברי הראשונים אלו שהעלו מהך סוגיא דאינו מצווה על אונאת דברים ברשע שעבר עבירה, ולכאורה עדיף מינה יש ללמוד שגם ליראי שמים אינו מצווה אם אינו ת"ח, שהרי אמרו מי שאתך בתורה ובמצוות אל תונייהו, והנראה דס"ל דבחד מינייהו סגי, דאם הוא חכם אף שאינו ירא ה' אסור להונייהו וכן ביראי ה' אף שאינו חכם.

ושוב ראיתי כן בבירור באסיפת זקנים להך סוגיא שכתב בשם הר"ר יהונתן וז"ל: עם שאתך בתורה ובמצוות כלומר או במצוות אע"פ שאינו חכם אל תונייהו כיון דמבני ישראל הם ע"כ, הרי נראה דס"ל דוי"ו לחלק היא, הגם שסיום לשונו מגומגם דלטעם זה גם רשע ישראל מיקרי כמ"ש אע"פ שחטא ישראל הוא, מ"מ נראה שדבריו דחכם ולא ירא שמים וירא שמים ואינו חכם כולו מוזהר עליהם ולא נתמעט כי אם רשע עם הארץ, ומעתה ק"ק לכל הפוסקים שלא ביארו דלחכם גם אם אינו ירא שמים דאסור להונייהו.

ואולם ראיתי תנא דבי אליהו הביאו הילקוט בפרשת קדושים בפסוק הוכח תוכיח את עמיתך, שדרשו לעם שעמך במצוות אתה מוכיח ואי אתה מוכיח לרשע שישנאך ע"כ. הנה נראה דעמיתו אין במשמע כי אם ירא ה' ולא חכם הפך ממ"ש בסוגין לעם שאתך בתורה ובמצוות, כי ע"כ היה נ"ל דאה"נ דעמיתו אין במשמע כי אם ירא שמים ומ"ש לעם שאתך

בתורה ומצוות הוי בדרך לא זו אף זו דסתם קרא בחכם ירא שמים איירי דאין בור ירא חטא והתורה הם תבלין ליצר הרע, וה"ק מי שאתך בתורה מלבד המצוות או אפילו במצוות לבד. ולפי"ז לא קשה ממ"ש בדברי הפוסקים ז"ל. אלא שכל זה הוא דוחק בעיני, דא"כ למאי הילכתא הזכירו מי שאתך בתורה כיון דלא נפק"ל בה מיד.

וגם ההכרח שהבאתי מברייתא דתנא דבי אליהו שדרשו בעמיתך מי שאתך במצוה לבד נראה דלא מכרעא, דהתם ע"כ לא צותה תורה להוכיח לחכם שהרי אמרו חבר א"צ התראה ועיקר מצות תוכחה להודיעו שעובר הוא על התורה א"נ להפרישו מאיסור ברבוי דברים, ולחכם כבר הוא יודע. וגם כבר אמרו אם ראית ת"ח שעבר עבירה אל תהרהר אחריו דודאי עשה תשובה. א"נ שאין ההווה לחכם שיחטא שיצוה עליו הכתוב להוכיחו וההווה שחוטא עם הארץ. וא"כ איך נאמר בהוכח תוכיח את עמיתך שר"ל מי שאתך בתורה הוכיחו, כי ע"כ דרשי ליה לירא שמים ולמעט רשע, ואה"נ דאם ימצא חכם שחטא שחייב להוכיחו לצד זה. אבל באונאת דברים מנ"ל דכי הזהיר הכתוב היינו אף לעם הארץ נימא דדוקא לת"ח וירא ה' הקפיד, וגם למה שנראה מדברי הפוסקים שבחד מינייהו סגי א"כ נ"מ שגם חכם דסנו שומעניה אסור להוכיחו, והדר כי קושיין להפוסקים דסמתימת דבריהם נראה להיפך.

ובר מן דין ק"ל בדברי הפוסקים שהבינו דכי אמרו מי שאתך בתורה ובמצוות דהיינו וי"ו לחלק ובחד מינייהו סגי, דא"כ למ"ל מיעוט דעמיתו והרי כבר נתבאר לעיל דעת הר"מ והסמ"ג והחינוך דמי שחטא למקום שרי לן להכותו ולחרפו ולביישו ולקללו, ולדבריהם תינח בחירוף דגלי לן עמיתו אבל בלאו דהכאה והלבנה וקללה דלא גלי לן מנ"ל, וכ"ת דיליף מלאו דאונאת דברים הרי ידוע דחירוף קיל מהלבנה וקללה והכאה ואין למדין ממנו כי ע"כ ע"כ דלהא לא צריך רבוי דסברא הוא דכי הקפיד קרא על כבוד הבריות היינו כשעושיין מעשה השם ובלא"ה לא, כדכתיב כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו, כי ע"כ הדבר מוכרח חד מתרי או דכי גלי עמיתו באונאה היינו לרבויי חכם דלא ירא שמים או דמיעט ירא ה' ואינו חכם, ומדבריהם אין נראה כן, אלא דאי מהא י"ל דכי התירו הכאה וחירוף וביוש וקללה ברשע היינו כדי להפרישו או שישוב בתשובה על ידם אבל בלא"ה כולוהו אסורי ולהכי גלי באונאת דברים בכה"ג שרי.

אלא דאכתי ק"ל בדברי הפוסקים ממ"ש בשבועות דף ל תני רב יוסף בצדק תשפוט עמיתך עם שאתך בתורה ומצוות השתדל לדונו יפה, רב עולא הוה ליה דינא קמיה דר"ה שלח ליה רב יוסף עולא חברין עמית בתורה ומצוות אמר מאי שלח לי לחנופי ליה הדר אמר למשריה תגריה ברישא אי נמי לשודא דדייני, ע"כ. ופסקו הר"מ בפרק כ"א מהלכות סנהדרין והטור והשו"ע חו"מ סי' ט"ו שת"ח שבא לדין מקדימין דינו והיינו מהך סוגיא, הרי נראה דעמיתו חכם וירא שמים הוי דאע"ג שהפוסקים שם לא הזכירו שיהיה ירא שמים נמי לאו משום דס"ל דבחד מינייהו סגי דא"כ הו"ל להזכיר שגם ירא שמים ורשע שיקדים הירא ה' ומדבריהם נראה שאין קדימה אלא לחכם, כי ע"כ נראה דסתם חכם ירא שמים הוי דאי לאו אשא תכלי וגם בסתם אף באינו חכם כל ישראל בחזקת כשרים הם עד שיוודע לך שהוא רשע וכ"נ מעיקר הסוגיא דשלח ליה עולא חברין עמית בתורה ומצוות נראה דבעי תרתי.

הגם שיש לדחות דאה"נ דבחד מינייהו סגי להקדים וכי איצטריך רב יוסף היינו שגם בעל דינו היה בחזקת כשר וע"כ הוצרך להודיעו דגבי עולא אית ביה תרתי לטיבותא וא"כ מסתבר שיקדים לבע"ד אחרים דסמי חדא מקמי תרי, וע"ש ברש"י ז"ל בד"ה א"נ לשודא דדייני, מ"מ כל זה הוא דוחק, וגם מדברי הפוסקים אין נראה כן, וגם פשטיה דקרא בחד גברא משמע ואי ס"ל דבעינן שיהיה חכם וצדיק ניחא אבל אי בחד מינייהו סגי, חכם ורשע, עם הארץ וצדיק, היכי נפקי תרוייהו מעמיתו כי ע"כ קשה טובא לכל הפוסקים בדין אונאת דברים שכתבו דבירא שמים סגי וזו מנין והרי אידי ואידי עמיתו כתיב ומי גילה רז זה דהכא סגי בחד מינייהו והתם בעינן תרתי.

ולכל הדברות עוד אחרת ק"ל בענין זה ממ"ש בבכורות דף יג וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך מיד עמיתך במשיכה הא מיד גוי בכסף, ואמרו עוד שם לעמיתך במשיכה הא לגוי בכסף לעמיתך בכסף ולגוי במשיכה לעמיתך אתה מחזיר אונאה ולא לגוי, ואמרינן נמי חד לגוי וחד להקדש, הרי דכולה הך סוגיא מודה דעמיתך אינו ממצט כי אם גוי או הקדש, גם בתוספתא דפרק י' דב"ק פסקה הר"מ בפרק ד' מהלכות גזילה ה"ז איתא דגזול את הגוי וכפר ונשבע אינו חייב חומש דכתיב וכחש בעמיתו, גם בפרשת אחרי מות כתיב ואל אשת עמיתך לא תתן שכבתך והס כי לא להזכיר דעל אשת רשע אינו מוזהר.

באופן דמכל אילין מוכח דעמיתך אינו ממצט כי אם גוי וקשה למ"ש בסוגיין גבי אונאת דברים ובשבועות גבי דין עם שאתך בתורה ובמצוות. וכן קשה לתנא דבי אליהו דמיצט לרשע שאינו חייב להוכיחו מדכתיב עמיתך, וכן להמדרש דתני אם הונה את עצמך רשאי אתה להוניהו דכתיב עמיתך, ואנחנו לא נדע מה נשתנו אלו מאלו.

והנ"ל נכון ביישוב דבריהם אלו הוא, דהכל תלוי מענייניה דקרא וזוהי אחת מי"ג מידות דבר הלמד מענינו, דאילו משמעות עמיתך אינו אלא רעהו, שיש לו רעות ואחזה עמו, וע"כ גבי גזל שמסור לכל אדם וכן עבירת אשת איש ומקח וממכר כי כתיב בהו עמיתו היינו למצט גוי שאין לו רעות בו כלל כיון שדברים אלו מסורין לכל ורשע עם רשע דכוותיה עמיתו קרינן, משא"כ גבי מצות תוכחה שברור שלא ניתן לרשע להוכיח שהרי כתיב התקושו וקושו ודרשו קשוט עצמך ואח"כ קשוט אחרים ואיך יוכיח את אחרים ויוכלו לומר לו טול קורה מבין עיניך כי ע"כ ע"כ בצדיק משתעי קרא, וא"כ כי כתיב ביה עמיתך, רשע נמי מתמצט דהא תנן ואל תתחבר לרשע וא"כ גבי צדיק רשע נמי כגוי חשיב דלאו רעהו הוי.

וכן באונאת דברים דפשיט להו דלרשע מותר להוניהו כמו שהותר לביישו ולקללו דעדיף מיניה, וע"כ פשיט להו דלגבי חירוף בכה"ג שרי, ע"כ דרשו עמיתך דבצדיק משתעי קרא דרשע לגבי דידיה לאו רעהו הוי, וכן ממ"ש במדרש דאם הונה את עצמך רשאי אתה להוניהו דכיון דמצערו בודאי דלאו רעהו חשיב.

וכן גבי דין דבדיין משתעי קרא דלגבי דידיה עם הארץ אפילו ירא שמים לאו רעהו הוי דמה ריעות מוצא בו כל שאינו חכם, וכבר הפליגו רז"ל בגנות עם הארץ ובריחוק החבר ממנו ולהכי גם ירא שמים עם הארץ נתמצט מיניה דלאו רעהו הוי.

א"נ י"ל דגבי גזל בשבועה וכן גבי אונאה ואשת איש שהיה סברא לומר שגם בגוי יתחייב דחומש על השבועה לשקר היא ומ"ל אם נשבע לגוי או ישראל, וכן באונאה דהוי כגזל והרי איכא מ"ד דגזל הגוי אסור וכן באשת איש דעכ"פ איסור קעביד בהני, כי כתיב עמיתו למצט גוי שאין לנו רעות עמו כלל ותפסת מועט תפסת, אבל בתוכחה שהגוי אינו מצווה על כל התורה וגם במה שמצווה אינו מקבל תוכחה א"כ כי כתיב עמיתו ע"כ למצט רשע הוי. וכן באונאת דברים שאין סברא שיהיה אסור לצערו וא"כ ע"כ כי איצטריך קרא למצט היינו רשע, וכן גבי דין דלמצט גוי לא צריך למ"ד גזל הגוי שרי וגם קי"ל דאם אתה יכול לזכות בין בדינינו בין בדיניהם זכהו, וגם למצט רשע שיהיה מותר להעביר עליו הדין אין סברא, ואי להקדים לצדיק מנא ידע דה' יראה ללבב, ותנן נמי וכשיהיו בעלי דין עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים וע"כ הכריחו דלהקדים ת"ח הוי.

זהו הנ"ל ביישוב ענין זה, אלא דעכ"פ ק"ק במ"ש גבי אונאת דברים עם שאתך בתורה ובמצוות דכיון דענין התורה אינו מעלה ומוריד א"כ למאי הזכרוהו, וצריך יישוב. וגם דברי הריטב"א שפירש בה דר"ל אשתו, הוא תימא בעיני מכל מה שנתבאר וצ"ע.

ולמאי דאתאן עלה בענין אונאת דברים לבי מהסס שאינו מצוה על כל אדם כי אם במכירו לצדיק אבל כל שאינו מכירו ואינו בקי בטיב מעשיו אינו מצוה שכ"נ פשט הלשון עם שאתך בתורה ובמצוות, כנראה דברור לו, ונ"מ דאע"ג דבכל התורה קי"ל כל ישראל בחזקת כשר קאי, בענין זה אינו מצוה על החזקה כי אם במכירו, ובהכי א"ש להרי"ף והרא"ש שהביאו הך דר"ח אע"ג דכבר נפיק מהברייתא דתני אם היה בעל תשובה כו' כאמור לעיל,

דהך דר"ח איצטריך דבענין שיהיה מכירו לצדיק, אלא דאי מהא הרי הר"מ והטור והשו"ע שהשמיטוה גם מדברי הראשונים אין נראה כן, כי ע"כ נ"ל דכל שאינו ידוע לרשע קאי עליה בלא תונו.

ואחרי הודיע אלקים אותנו שלא דאונאה ליתיה כי אם בירא השם לבד, מינה יש לצדד בשבועה זו דלא קאי בבל תונו עליה, שהרי נראה שזה הנודר לאו ירא שמים הוי למה שאני מכיר לש"צ הזה דאיש עני הוא וכי נדר לו לתת אינו יכול לחזור גם אי הוי מתנה מרובה כמ"ש המרדכי הביאו ב"י בחו"מ סי' ר"ד, וכ"ש בנ"ד דהוי מתנה מועטת, וגם למ"ש הב"י שם ובסי' קכ"ו דעני חשיב כל שאין לו מאתים זוז לפי הנראה אין לש"צ זה שיעור זה וכ"ש למ"ש הטור י"ד בסי' רנ"ג דבזמננו אין השיעור הזה נאמר ע"ש, וגם שנדר בפני רבים וכתב מהר"ם בתשובה הביאו ב"י ...

❖ בענין הלבנת פנים דאין בו מעשה לענין מלקות

< רסא > יו"ד סי' פ': [אם נשבע שלא לדבר ועבר שבועתו אי דיבור חשיב מעשה ולקי א"ד לא חשיב מעשה ולא לקי, בתוך דבריו בענין עקימת פיו הוי מעשה וכו':] ...אך ראיתי לו [לרמב"ם] בפ"ו מהל' דעות ה"ח בלאו דמלבין פני חבירו דלא לקי, וע"כ הטעם הוי דהוי לאו שאין בו מעשה אע"ג דאיכא עקימת פיו, וגם שם בפ"ז בלאו דהולך רכיל כתב דלא לקי, וע"כ מה"ט דהוי לאו שאב"מ אע"ג דאיכא עקימת פיו, ויש לדחות דמלבין פני חבירו לא לקי דאפשר שלא יקפיד חבירו ואין זה עובר אם לא יקפיד על דבריו וא"כ האיסור תלוי בדעת שכנגדו, וכן בהולך רכיל משעה ששמע דברי חבירו ודעתו להגיד לשכנגדו, עבר הלאו, והרי באותה שעה אין בו מעשה והוי כמ"ש בהך סוגייתא שאני מגדף הואיל וישנו בלב.

❖ מקלל את חבירו עובר באיסור אונאת דברים

< רסב > יו"ד סי' פג פד: אות מ"א עמ' קכז: ...אך במ"ש דקללה בלי שם איכא איסור תורה ולא נ"מ מידי... אך יש לי להביא ראיה דאסיר מד"ת ממ"ש התוס' במו"ק דף יד ד"ה מהו... משמע דאסיר מד"ת גם בלא שם... גם ראיתי להראנ"ח ח"א סי' י' שכתב שספק נידוי להקל דעובר בלאו דמקלל חבירו נראה ג"כ דס"ל דאסיר ד"ת כהתוס'...
אך מצד אחר היה נראה דאסור דברי תורה בלאו המקלל בלי שם, דהרי אונאת דברים בלאו דכתיב לא תונו כמ"ש בב"מ דף נ"ח ומקלל בלי שם לא נפיק מכלל אונאת דברים, אלא שקשה להתוס' והראנ"ח דתיפוק ליה משום אונאת דברים דלאו גמור הוי בבירור, כי ע"כ יש לי לדון דאונאת דברים ליתיה כי אם בפניו דמצערו בדבריו הרעים, אבל שלא בפניו לית לן בה, ואילו קללה אפילו שלא בפניו כדכתיב לא תקלל חרש, כי ע"כ אכתי רפייתא בידי מקלל בלי שם אי אסיר ד"ת.

< רסג > **מסילת ישרים: פרק יא:** ונדבר עתה על החטאים המצויים הנולדים מחברת בני אדם וקיבוצם, כגון הונאת דברים, הלבנת פנים, הכשלת העור בעצה, רכילות, שנאה ונקימה, שבועות, דבר שקר וחילול השם, כי מי יאמר נקייתי מהם, טהרתי מאשמה במ, כי ענפיהם רבים ודקים עד מאד, אשר הזהר במ טורח גדול.

הונאת דברים בכללה הוא לדבר בפני חבירו לבד, שיבוש ממנו, כל שכן האמירה בפני רבים דבר שיבוש בו, או לעשות לו מעשה שיגרום לו שיבוש, והוא מה שאמרו בפרק הזהב (ב"מ נח) אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים וכו', אם היו חלאים באים עליו לא יאמר לו כדרך שאמרו חביריו לאיוב זכר נא מי הוא נקי אבד וכו', אם היו חמרים מבקשים הימנו תבואה לא יאמר להם לכו אצל פלוני שהוא מוכר תבואה, ויודע בו שלא מכר תבואה מימיו.

וכבר אמרו ז"ל גדול אונאת דברים מאונאת ממון וכו', וכל שכן אם הוא ברבים, שבהדיא שנינו (אבות פ"ג) המלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא, ואמר רב חסדא כל

השערים ננעלו חוץ משערי אונאה, ואמר רבי אלעזר הכל הקב"ה נפרע על ידי שליח חוץ מאונאה, ואמרו שלשה אין הפרגוד ננעל בפניהם ואחד מהם אונאה.

ואפילו לדבר מצוה אמר הכתוב הוכח תוכיח את עמיתך, ואמרו ז"ל יכול אפילו פניו משתנות, ת"ל ולא תשא עליו חטא, מכל אלו המאמרים תראה עד היכן מתפשטים ענפי האזהרה הזאת וכמה ענשה קשה.

< רסד > **חתם סופר: שו"ת: חו"מ סי' קע"ו: שוכ"ט לדידי הרב המופלג כמו"ה שלמה נ"י אב"ד**

דק"ק העליטשאבע יע"א. גי"ה קבלתי, ע"ד השוחט מיכאל ראב שוחט בכפר א', פגע באיש א' נכבד כה' מיכאל פאשקיו מקהלתו דמעלתו, והתל בו שילדה אשתו של השוחט בן זכר ושמכבדו במצות מילת בנו, באשר ידע המהתל ההוא כי הנכבד ר' מיכאל מהדר מאוד על מצוה זו, וביום א' העבר נסע ר' מיכאל מהלך ארבעה שעות מקהלתו לכפר ההוא והנה שיקר בו ונקבה ילדה והיה לשחוק בעיני כל, ונפשו בשאלתו וכן הגאון אבדק"ק ס"ה שואל אם יש להעביר השוחט מאומנתו על מעשה הנ"ל או מה לעשות לו.

הנה בכאן דיני ממונות ודיני אונאה, ואחרון ראשון, כי אינה חבירו בדברים עכ"פ, ואחז"ל בגדר לאו דלא תנונו (בב"מ נח:) – אם היו חמרים מבקשים תבואה ממנו ואמר להם לכו אצל פלוני שהוא מוכר תבואה ויודע בו שלא מכר לעולם, ופסקו בשו"ע (חו"מ) סי' רכ"ח ס"ד, ובכיוון אחז"ל אמר לחמרים שבאו בלא"ה לעיר לקנות תבואה ולא גרם להם שום הפסד אלא שמבקשים להודיעם מי המוכר, והוא מהתל בהם בדברים, עובר על לאו דלא תנונו, ועי"ז שפטו בריש פסחים (ג:) על ההוא ארמאה דסליק לאכול פסחים וכו' דמאי דקמן דידע ריב"ב אינו מהתל דא"כ עובר על לאו דלא תנונו – וה"נ אילו היה הר"ר מיכאל דר בכפר והיה השוחט מהתל בו עד שבא לבה"כ כמוהל ונמצא שאין כאן בן למול היה עובר על לאו הזה, וחז"ל החמירו בזה עד שהשוו לעע"ז (שם נט.) ג' אין הפרגוד ננעלים.

בדיני ממונות השוכר הפועל לעשות לו מלאכה ונמצא שאין לו, מזה לא דברו חז"ל ממהתל פושע ומאנה, דברשעי לא עסקינן, אלא שלא ביקר שדהו [חו"מ] סי' של"ג סוף סעיף א', ואמנם בפועל-מצוה כגון מלמד ללמוד עם בנו מבואר ב[יו"ד] ס"י של"ד דנותן לו שכרו משלם דיותר נוח וכו', וה"נ יותר נוח לו למול ולקבל שכר שמים של פסיעות הילוך ב' פרסאות מצוה מלישב בטל, וא"כ צריך לשלם לו שכרו משלם, ושכר מילה הוא עשרה זהובים, ושכר פסיעות אין בידי לשער, ופליגי פוסקים בסי' שפ"ב אי שכרו קצוב או לפי ראות עיני הדיינים, ונ"ל דהך שיעורא הוא ההפרש שבין שכר עושה בפועל ובין חשב לעשות ונאנס ולא עשה, וק"ל, וצ"ע קצת בעובדא דרבי וצדוקי ס"פ כיסוי הדם (פז).

אך בזה"ז אין גובים כמבואר שם, אך חוזר הדבר למ"ש סי' א' סעיף ה' ועוד שם סעיף ו', ויען אין לנו רשות ממלכות לנדות, ואמנם מדיני הנידוי לגרשו מבה"כ ושלא למול את בנו ומכל הנראה לב"ד כמבואר ב"ד סי' של"ד סעיף ו' ברמ"א וש"ך סקי"ט, ומכ"ש דאיכא עלי' רשעת לאו דלא תנונו, פשיטא שיכולים להעבירו מאומנתו עד שיפייס את שכנגדו בכל מה שראוי לפי הנ"ל ולקבל תשובתו על חוצפתו ולא של אונאה, ועד אז אני מסכים להעבירו, אם קבלו ב"ד טענת הצדדים ואמתלאותם וימצא את השוחט חייב כנ"ל. כל זה כתבתי בחפזי הכ"ד א"נ. פ"ב יום ב' ער"ח ניסן תקצ"ה ל'. משה"ק סופר מפפד"מ.

< רסה > **משכיל לדוד: פרשת בהר: רש"י ד"ה ולא תנונו וכו' ולא ישיאנו עצה וכו', משמע דר"ל**

כההיא דאומר לו מכור שדך וקח לך חמור וזה עוקף עליו ונוטלה הימנו, [מובא לעיל בתו"כ וברש"י על הפסוק ולפני עור וגו'], וזהו לפי דרכו והנאתו של יועץ.

והקשה בני בכורי המשכיל ונכון יעקב ה"י דהא מלפני עור לא תתן מכשול נפקא, כמ"ש רש"י שם 'לא תתן לו עצה שאינה הוגנת לו, לא תאמר לו מכור שדך וכו', ותרתי למה לי. ועוד הקשה דמנ"ל לרש"י הך פירושא דלא איתמר הכי לא בתו"כ ולא בש"ס דידן פרק הזהב דמפרשי ליה להך קרא, דהכי אמרו בברייתא כיצד אם היה בעל תשובה... ואיברא דמסיים בה בברייתא הכי 'ואם תאמר עצה טובה אני מוסר לו, הרי הדבר מסור

ללב' וכו', מ"מ אין כוונת הברייתא למ"ש רש"י דהא לא קאי אלא על מ"ש בתחילה שם היה בעל תשובה כו'.

והן אמת שדברי הברייתא צריכין ביאור דבהנך מילי לא שייך עצה מ"מ איך שיהיה פירוש דברייתא הרי לא איתמר בה כפירש"י, ואפילו אם יונח שתהיה זאת כוונת הברייתא מ"מ הקושיא הראשונה במקומה עומדת.

והשבתי לו דבתחילה צריך להבין אמיתות כוונת הברייתא כדי לעמוד מתוכה על דברי רש"י, והיינו דאיכא למידק דלכאורה לא שייך לשון הונאה בהנך מילי דאמור רבנן, ולפירושם טפי הו"ל לומר ולא תצער איש את עמיתו, ומאי לא תונן.

אלא הענין הוא שזה הרשע אומר לחבירו שהוא בעל תשובה זכור מעשיך הראשונים, וכראות זה שלא הועילה לו תשובתו דאכתי הוא נחשב לרשע בעיני הבריות, הוא חוזר לסורו, וזה נותן אמתלאה לדבריו באמרו שכוונתו היתה להזכיר לו מעשיו לטובתו כדי שיתבייש וזוה מוחלין לו כל עוונותיו. ועוד שזה דבר הצריך לבעל תשובה כדכתיב וחטאתי לנגדי תמיד, אבל לפי האמת לא היתה כוונתו לכך אלא כדי שעל ידי הזכרת עוונותיו יתייבש מלעשות עוד תשובה בראותו שלא הועילה לו תשובתו דעדיין הוא נמאס בעיני הבריות, וזוה יחזור חבירו להרע וישאר לבדו הוא הצדיק ויהיה חשוב טפי בהיותו לבדו.

ואין זה ענין למש"כ על ולפני עור וכו', דהתם כגון שהוא יועצו בהדיא לעשות דבר שאין יודע שהוא עבירה כגון שא"ל שזה שומן והוא אוכלו והרי הוא חלב, אז הוא עובר משום לפני עור לא תתן מכשול, אבל כאן מיירי דאינו יועצו לעשות דבר רע אלא לפי דבריו נמצא שהוא משיאו עצה רעה כדאמרן שע"י דזה מקניטו הוא גורם שיחזור לסורו, ואז אינו עובר על לפני עור וכו' שהרי אין זה עור שיודע הוא שזו עבירה. אמנם ע"י דבריו הוי גרמא בנזיקין והוא יכול להתנצל ולומר שכיוון לטובה להזכיר לו עוונותיו כדלעיל, ובאמת שאינה אלא הונאה שהאמת הוא שכוונתו כדי שיחזור לסורו כדי להתכבד הוא בקלון חבירו, ובכה"ג הוא דעובר על לאו זה דלא תונן.

ובזה נמצאו דברי רש"י מבוארין דהכי קאמר שלא יקניט את חבירו ולא ישיאנו עי"ז עצה שאינה הוגנת לו לפי דרכו והנאתו של יועץ, שבזה הוא לבדו יהיה צדיק, והן הן דברי הברייתא בתו"כ כאשר ביארנו.

< רסו >

מנחת חינוך: מצוה סג שלא להונות הגר בדברים:

[א] שנמנענו וכו' וגם נכפלה האזהרה דכתיב לא תוננו פעם אחרת וכו'. טעות סופר הוא וצ"ל לא תוננו, כי כאן בפרשה כתיב וגר לא תונה, ובפרשת קדושים כתיב וכי יגור וגו' לא תוננו אותו, וכן הוא בבבא מציעא פרק הזהב נט: דהמאנה את הגר עובר בשלשה לאוין, וגר לא תונה, וכי יגור וגו', לא תוננו איש את עמיתו, דהוא בכלל ישראל.

והנה שני הלאוין אונאת הגר ואונאת ישראל [מצוה של"ח] נמנין בשני לאוין במנין המצוות, כי הם באנשים חלוקים. ובגר אע"פ שיש עוד לאו, מ"מ לא נמנה, ככל הלאוין שיש בהם הרבה אזהרות, כמו שבת והדומין, וזה פשוט למי שלמד ספר המצוות להר"מ, ומ"מ יש לו עונש כמו העובר על שלשה לאוין. והר"מ פי"ד ממכירה הט"ו, כתב שעובר בשלשה לאוין, וחשיב לאו זה, ולא דעמיתו שהוא בכלל ישראל, ולא דאל תוננו איש את אחיו הלאו של ממון, וכתב שם בהל' י"ז הטעם דעובר על לאו דממון באונאת דברים דכתיב גבי גר, ולא הביא הלאו דפרשת קדושים וכי יגור וגו', עי"ש בהל' ט"ו במגיד משנה שתמה עליו, ובלחם משנה. ומבואר כאן דבכ"ד מקומות הזהירה תורה על הגר, עיין בבבא מציעא שם, מבואר דבל"ז מקומות ואמרי לה במ"ז מקומות, ובודאי טעות סופר הוא כאן:

[ב] ועיין מה שכתב הרב המחבר לקמן מצוה של"ח, דלאו זה דאונאת דברים אינו באם אחד התחיל להתקוטט עמו, שאי אפשר לאדם להיות כאבן דומם. נראה מצד הסברא דכאן נמי זה הדין, ולא עדיף גר בזה, וצ"ע להקל במה שלא נתפרש. ומבואר בש"ס שם נ"ט ע"א, לא תוננו איש את עמיתו, עם שאתך בתורה לא תונה, מבואר דהלאו של אונאת דברים בישראל אינו אלא בעם שאתך וכו', והר"מ לא הביא זה, ובחזו"מ סי' רכ"ח ס"א

מביא רמ"א בהג"ה דין זה דאינו מצווה באונאת דברים אלא ליראי השם, ועיין סמ"ע סק"ג וסק"ד, ובנימוקי יוסף שם. עכ"פ נראה דדוקא בישראל, דהלאו הוא לא תונו איש את עמיתו, צריך שיהיה אתו בתורה ובמצוות, אבל גבי גר הלאו בכל ענין, דלא כתיב עמיתו, אך אם הוא אינו בתורה ובמצוות אינו עובר רק בשני לאוין, ולא בלאו דישראל, ופשוט, ועיין מה שנכתוב לקמן מצוה של"ח אי"ה:

[ג] ובשיטה מקובצת שם נ"ט ע"ב ד"ה המאנה, מביא בשם הראב"ד למה אינו עובר כאן בארבעה לאוין, דכתיב גבי עבד שברח מחוץ לארץ לארץ ישראל, עמך ישב וגו' לא תוננו [דברים כ"ג, י"ז], ותירץ דהלאו בעבד הוא אונאת ממון, ועיין לקמן מצוה תקס"ט הביא הרב המחבר בשם ספרי [תצא אות רנ"ט], דהלאו לא תוננו הוא אונאת דברים, ועי"ש שכתב שהעבד יותר חלוש ונבזה מן הגר, א"כ בודאי אינו עובר כאן בלאו דעבד, ויבואר שם אי"ה:

[ד] ונראה לענ"ד דדוקא גר גמור הוזהרנו עליו בלאוין אלו, אבל עבד כנעני אף שנתקדש ונכנס לדת אינו חייב בכל המצוות כמו גר ולא נקרא גר, ואין מוזהרים על אונאתו מלאו דגר, רק בברח מחוץ לארץ לארץ ישראל מצוים אנו בלאו דלא תסגיר בפרשת תצא [מצוה תקס"ח], ולא תוננו, כמו שמבואר לקמן מצוה תקס"ט. ואם עבד כנעני הוא בכלל לאו של ישראל לא תונו איש את עמיתו, עיין מה שנכתוב בעזה"י לקמן מצוה של"ח:

< רסו >

מנחת חינוך: מצוה סד שלא להונות הגר בממון

[א] שלא להונות וכו'. לא כתב הרב המחבר דנכפלה האזהרה כמו לעיל במצוה הקודמת, ובש"ס בבא מציעא פרק הוזהב נ"ט ע"ב, מבואר להמסקנא דהלוחצו עובר. בשלשה לאוין, משום לאו זה, וכתיב וגר לא תלחץ [שמות כג], ולא שכלל עם כל ישראל, א"כ גם כאן נכפלה האזהרה. והר"מ בפ"ד ממכירה ה"טו, כתב המאנה גר בממון עובר בשלשה לאוין, אלא דהר"מ חושב לאו זה, ולא דאל תונו איש את אחיו, הכלול עם כל ישראל, ולא דלא תונו איש את עמיתו הנכתב באונאת דברים, ודעתו דבאונאת ממון עובר ג"כ על הלאו של אונאת דברים, ובמגיד משנה שם תמה על זה. אך הרב המחבר במצוה הקודמת חושב כמבואר בש"ס דילן, א"כ הכא נמי שתי פעמים כתיב לא תלחץ גבי גר, ולא השלישי הנכלל עם כל ישראל, עכ"פ כולי עלמא מודים דהלוחצו עובר בשלשה לאוין:

[ב] והנה הרב המחבר נמשך אחר דעת הר"מ דלאו זה מייירי באונאת ממון, והמאנה בממון עובר על לאו דאונאה כמו גבי ישראל, כמבואר בפרשת בהר [מצוה. של"ז], ונוסף על זה בלאו דגר. ולפי המבואר בש"ס בבא מציעא שם, נראה דלוחץ אינו מאנה, רק לוחץ הוי שדוחקו לפרוע חובו, ועובר משום לאו זה דגר לא תלחץ, וגם משום לאו דלא תהיה לו כנושה [שם כ"ב, כ"ד], דגם בישראל עובר, והוא בכלל ישראל, אבל מאנה אינו בכלל לוחץ. ואיני מבין, להר"מ והרב המחבר דמאנה בכלל לוחץ דלוחצו בממון, א"כ אמאי דוקא מאנה, גם גנב וגזלן וכל מי שלוקח ממנו יעבור בלאו זה, כמו מאנה, אלא הסברא דאם דוחקו זה בכלל לוחצו, וכן כתב הרב המגיד שם דדברי רש"י בגמ' שם הוא הנכון בפשט הלשון, עי"ש. ולפי המבואר בש"ס דילן, א"כ המאנה אינו עובר רק בלאו כמו גבי ישראל, רק אם אין לו לשלם והוא דוחקו, עובר משום לא תהיה לו כנושה כמו ישראל, כמבואר בר"מ פ"א ממלוה ולוה ה"ב, וגם משום לאוין אלו. ולפי זה דלאוין אלו הם בכלל לאו דלא תהיה לו כנושה, דאם עובר על לאו דנושה עובר ג"כ באלו גבי גר, א"כ הוא הדין במלוה בריבית דעובר משום כמה לאוין, כמבואר שם במשנה ע"ה ע"ב ור"מ פ"ד ה"ב, ואחד מהם לא תהיה לו כנושה, א"כ במלוה לגר בריבית עובר עוד משום לאו דלא תלחצנו, דזה הוי דוחקו בממון, וקצת צ"ע דאינו מבואר שם במשנה דבגר עובר על לאו זה:

[ג] ועיין מה שכתבנו לעיל במצוה הקודמת [אות ד'], דנראה דעבד אינו בכלל גר, א"כ גם בלאו הזה אינו בכלל גר, ופשוט. ועיין מה שכתבנו לקמן פרשת בהר מצוה של"ח [אות א'] גבי אונאת דברים דישראל, דאפילו קטנים אסור להונות אותם, נראה דכאן ג"כ אפילו בגר קטן עוברים על לאוים אלו, כן נראה פשוט:

[ד] ולא נתבאר אם לאו זה דוקא על הגר הראשון שנכנס בדת האמת שנפשו שפלה, הזהירה התורה ביותר, אבל גר שנשא גיורת והוליד ממנה בקדושה ועד דורי דורות, אם אין צד ישראל ביניהם דינם כגר ליחסין ולחליצה, עיין אבה"ע סי' ד' סכ"ב ובהל' חליצה סי' קס"ט ס"ב, מ"מ אין נפשו שפלה עליו, וגם אין סורו רע, אפשר אין אנו מוזהרין עליו יותר מישראל, או אפשר כיון דליכא צד ישראל באמצע, דין גר יש להם ועוברים על לאו זה, וכן נראה. ומ"מ זה פשוט דבאיכא צד ישראל באמצע הוא כישראל לכל דבר, עיין במקומות הנ"ל, ומ"מ לענין לאוין אלו אין מוזהרים עליו יותר מישראל לכולי עלמא.

< רסח > **מנחת חינוך: מצוה תל"א אהבת הגר:** כתב עוד בענין דורות הגר וז"ל: וגם לא נתבאר עד כמה נקרא גר, אם הוא לבדו שנכנס לדת, או אם גם בניו אחריו, ולא נתבאר עד כמה דורות הם גרים. ונראה דדינו כמו לענין יחסין באה"ע סי' ז' סכ"א דער כמה דורות נקראים גרים, רק אם יש צד אחד ישראל דאינו כגר לענין יחס עי"ש, הכי נמי אינו כגר לענין מצוה זו, שיש לו עוזר באומה, עיין בדברי הרב המחבר.

והנה לכאורה אין נפק"מ אם אין מוזהרים עליו בלאוי יתירי, מ"מ מוזהרים עליו, ומה לי חד לאו או תרי לאוי כיון דאין חייבים מלקות על הלאו הזה, אך לפי מה שכתבנו גבי אונאת דברים [מצוה הקודמת אות ב'], דאם אינו ירא שמים אין מוזהרים על ישראל, ועל הגרים מוזהרים בכל ענין, א"כ יש נפק"מ אם לאוין אלו שייכים. והנה על לאוים אלו מצווים כל אישי ישראל, כמו שכתב לעיל [במצוה הקודמת], חוץ מחרש שוטה וקטן, כמו בכל לא תעשה שבתורה:

מנחת חינוך: מצוה של"ח: אונאת דברים:

< רסח > [א] שלא להונות וכו' בדברים. עיין ר"מ פי"ד ממכירה הל' י"ב - י"ד. וכתב הרב המחבר דאם מתחיל להתקוטט עמו מותר להונות וכו'. ועיין בחו"מ סי' רכ"ח ס"א מביא [הרמ"א] דעת הנימוקי יוסף דמי שאינו ירא שמים מותר להוננו כי עמיתך כתיב עם שאתך בתורה ובמצוות, עי"ש. ואין לוקין על לאו זה כמו שכתב הרב המחבר הטעם.

ונוהג בכל אישי ישראל, וכתב הרב המחבר ואפילו בקטנים ראוי ליהזר וכו', נראה לענ"ד דלאו זה קאי על קטנים ג"כ, דמאי שנא אם הוא קטן דנכלם, עיין חו"מ סי' ת"ך סל"ז דבדואי מוזהר עליו, כן נראה.

ועבד כנעני הוי בכלל עמיתך כמו שכתבתי כמה פעמים בחיבורי זה, א"כ גם עליו עוברים בלאו הזה, וזה פשוט.

ועיין באור החיים על התורה כאן כתב אף דלאו דלעיל הוא רק במטלטלין, מכל מקום לאו זה עוברים גם בקרקעות כי לא גרע מאונאת דברים, עי"ש ודברי פי חכם חן ושפתים ישק:

< רע > **אור שמח: רמב"ם הל' מכירה פרק טו הלכה יד,** נשאלה שאלה על דבר חכמה כו': נ"ב עיין ההמ"ג, וכעין זה פרק הספינה (פא) א"ל דבר שהראשונים לא אמרו בו טעם תשאלני בבית המדרש כדי לביישני:

הלכה טו, כל המאנה את הגר כו' ובהלכה י"ו וכן אם לחצו והונוהו בממון כו' ובהלכה י"ז ומפני מה עובר כו': הנה רבינו במנין המצות סובר דאם הוכפלו הלאוין אינו לוקה כמנינין ועיין בספר המצות מל"ת קע"ט הביאו ההמ"ג הלכות מאכלות אסורות פרק ב' הלכה כ"ג, וכן למנין המצות, ולכן הגם דכאן אינו לוקה על הלאוין הללו פירש רבינו דברים שהן אזהרות חלוקות למנין שס"ה לאוין, ובגר עובר בשלשה דהוא גר ובכלל עמיתו ובכלל אחיו.

והא דעובר במאנהו בממון גם על לאו דלא תונו איש את אחיו דמיירי באונאת ממון גם על לאו דלא תונו איש את עמיתו דמיירי באונאת דברים, דבגר אם מאנהו בדברים נשפל בדעתו וסובר כיון שהוא מעם אחר הקילו ישראל בממונו וממונו מותר ואין דורש ומבקש עבורו והרי זה כאונאת ממון, אם כי לחיצה לא שייך, אבל שם אונאה שמצאנו גם בממון

גם בדברים בשם משותף שייך על זה, שהוא ירא לכנוס במסחר וקנין עם ישראל בן ברית פן ידחקהו ויאנהו,

וכן אם אינה אותו בממון סובר שמצד שהוא שפל אצל ישראל שאינו מגזעם, לכן מאנהו ואין לך שפלות דעת מזה והוי כמבזהו ומשפילהו, מה שאין כן בישראל לא שייך זה ולא עבר על אונאת דברים או ממון רק בלאו דיליה לחודא, זה סברת רבינו וראויה אליו ודוק.

אמנם בעבד שברח לארץ ישראל כתב רבינו בהלכות עבדים פ"ח הלכה י"א ולא זכר לאו דלא תונו איש את אחיו, ואם מיקרי עבד אחיו יעוין ב"ק פ"ח וצ"ע"ק:

קס"ג הקדשים: חו"מ סי' ת"כ סעיף ל"ט: אע"פ שהמבייש בדברים אינו בר תשלומין < רע"א > עון גדול הוא וכו', מ"ש בסי' ת"ך שגם שהמבייש בדברים פטור מ"מ יש עונש ע"ש, נראה שאין זה כי אם כשעל פי הבחנת השומעים יש בדברים ההם סגנון אונאות דברים ונתכוון האומרם כדי לבייש, משא"כ כשהאומרם היה סבור שאין בדברים ההם בחינת בושות לפי השומעים, או שהיה סבור שכפי הנכון ראוי לו לומר דברים ההם שיש לו מה שראוי לעשות קובלנא על חבירו ולהרעים עליו, גם כשנודע שטעה בזה ואין לו שום צד תרעומת עליו מ"מ כל השומעים מבחינים שהוא הלך בתומו או שהיה אז מוטעה (שכמו ששוטה שבייש פטור כן מי שטעתו גרם לו כן הרי הוא אז בבחינת שוטה בפרט ההוא) נראה שפטור מכלום. וגם ברקק בו פטור בכזה כל שהיה מוטעה ובלי ידיעה נכונה שפוי' אז. אך בדברים יש יותר רגילות להיות סבור שראוי לו לומר כן ופטור ע"ז ע"י הבחנת השומעים.

אך דברים שאין בהם זלזול כ"כ רק סגנון ענייני עזות גם נגד מכובד שאין ראוי לומר לפניו עזות כ"כ מ"מ אין זה סגנון אונאת דברים ולא בושא כ"כ ורק אם בני העיר רוצים לעשות תקנה לגדור פרצה לפום זמנם ומקומם, למגדר מילתא רשאים לעשות איזה תקנה בזה לשם שמים ובחבר עיר דוקא כבס"ס רל"א ולא יותר, וצ"ע"ע היטב.

סי' תכ"א על סמ"ע ס"ק כ"ד: מלשון הסמ"ע ז"ל בסי' תכ"א משמע שע"י התחלת מריבה שייך יחם לבבו גם לגבי הכאה גם שהראשון לא הכהו. ומ"מ נראה שאין זה רק ע"י קללות ובזויים שאינם נכונים לפי דין תורה"ק ויש בהם איסור אונאת דברים, מה שאין כן בדברים שהם לשם שמים או שאין בהם סגנון איסור אונאת דברים. ובשו"ע לא כתב רק בהכאה אחר הכאה. וגם שלשון הסמ"ע ז"ל הוא לפי שהוא אמינא, מ"מ נראה שכ"ה גם למסקנתו שם.

מהר"ם שיק: תרי"ג מצות: מצוה ס"ג ס"ד: א) אזהרה שלא להונות גר צדק בדברים < רע"ב > (ל"ת נ"ג), ושוב נאמר וגר לא תלחץ (שמות כג ט) הוא ל"ת נ"ד שלא ללחצו באונאת ממון. והסמ"ג במנין קע"ב וקע"ג מנה ג"כ ב' אזהרות א' לאונאת דברים וא' לממון אלא שהביא לאו לאונאת דברים ממקרא הזה ולא דאונאת ממון ממקרא שנאמר בפרשת קדושים (ויקרא יט לג) דכתיב כי יגור אתך גר לא תונו אותו, וגם נשנה עוד בקרא בפרשה זו (שמות כב כ) (ו)לא תלחצנו, וגם וגר (ו)לא תלחץ קאי ללאוי יתירא על הנוגש גר בממון שחייב לו, דאצל ישראל הוא עובר משום לא תהיה לו כנושה ואצל גר הוא עובר עוד משום הני לאוי, כשם דאמרינן לענין אונאה אע"ג שמוזהר עליו בישראל דכתיב לא תונו איש את עמיתו כתב רחמנא עוד הוספה אצל גרים הנך תרי לאוי באונאת ממון ובאונאת דברים, ה"נ לענין לאו לא תהיה לו כנושה. ובמנחת חינוך הקשה באמת למה לא נמנה לענין גר לאו בפ"ע אם נוגש את הגר על ממונו וכן הקשה במעיין החכמה.

ונראה לענ"ד להסביר הדברים, דהתורה הזהירה לנו שלא להונות הגר בדברים וביאר החינוך הסברא שהתורה ירדה למדות הבריות כי נפש הגר הוא מוכנע ומשועבדת וכל דבר אונאה הוא כואב לו יותר ויותר מבר ישראל, ולכך הזהירה התורה לנו בלאו מיוחד משום דכאיב לו טפי, וכן באונאת ממון ג"כ ירדה התורה שהגר תולה אונאת ממון לא משום שהמאנה

אותו יורד על ממונו אלא משום שהוא גר והוא כהפקר אצל אחרים שרשאי לעשות עמו מה שרוצין וכואב לו טפי מבשאר ישראל.

ולכאורה מצד הסברה קשה אמאי עובר באונאת ממון בלאו בפ"ע משום דכואב לו טפי הרי אין ישראל מכוון לזה ובכל איסורי תורה דבר שאינו מתכוון מותר, וצ"ל דהכתוב מחשיב זה לפסיק רישא שהקב"ה יודע רוחו של כל אדם. וזה נ"ל מכוון בלשון הקרא 'וגר לא תלחץ ואתם ידעתם את נפש הגר' דהיינו שאתם יכולים לידע זה כאילו אתם מתכוונים לכך כמו כל פסיק רישא.

ובזה נ"ל ליישב מה דקשה לי למה באמת נמנה זה לב' לאוין אונאת דברים ואונאת ממון, דהכל ענין אחד, ולהנ"ל אתי שפיר דזה הוסיף בלאו דאונאת ממון אע"ג דאינו מכוון, ומאונאת ממון בוודאי ליכא למילף אונאת דברים דאונאת ממון בחד צד גדול יותר משום יש לך אדם שממונו חביב עליו יותר, ולכך נמנו תרוייהו לל"ת.

וא"כ ממילא מיושב קושית המעיין החכמה והמנחת חינוך הנ"ל, דגבי נוגש לגר ליכא לממנה ללאו בפ"ע דהרי כיון דכבר נמנה דאפילו בלא נתכוון עובר הה"ד בנוגש דהכל ענין אחד, והרמב"ם והרמב"ן בשורש ט' והחינוך במצוה ז' כתבו דדבר שהוא ענין אחד לא נמנה לב'.

ומש"כ הסמ"ג הנ"ל דילפינן אונאת ממון מקרא דפרשת קדושים כי יגור אתכם גר, קשה עליו מתו"כ דמבואר שם דקאי על אונאת דברים. ונראה דהסמ"ג סובר דעיקר קרא נראה דקאי על אונאת ממון דכתיב בו כי יגור אתך גר בארצך דמשמע דהוא מצד שהוא יושב עמו בארץ ויש לו משא ומתן עמו והיינו אונאת ממון, ומדכתיב אותו משמע דקאי על גופו והיינו אונאת דברים, ולכך כיון דרק מיתורא דאותו יליף אבל פשוט המקרא קאי על ממון לכך כתב הסמ"ג דהלאו הזה נמנה על לאו דממון.

ב) והנה הרמב"ם פי"ד ממכירה דין ט"ו כתב דבין מאנה בדברים ובין בממון עובר בג' לאוין דגם מאנה בדברים עובר משום לאווי דממון ומאנה בממון עובר משום לאווי דברים, והמפרשים הקשו עליו דאין זה מובן וגם הוא נגד סוגיא דמ"ב דף נט:, ובאמת גוף הגמ' שם ג"כ קשה דשם קאמר דמשום וגר לא תלחץ עובר באונאת ממון ולשון לא תלחץ משמע דוחק שדחקו ונגשו שהרי אונאה הוי דוקא אם לא ידע דבלא"ה אינה מאנה אותו וידע ומחל ואי לא ידע מאי לחיצה שייך. ונהי דאיכא למימר דבסוף כשיודע לו שאנה אותו יכאב לבו ויסבור שעושה לו כן בעבור שהוא גר ואפשר דמש"ה שינה הכתוב ואתם ידעתם את נפש הגר, שאתה יודע שבסופו יכאב לבו, והקרא דגר לא תלחץ לא בא רק לברר הלאו דגר לא תלחצנו משום דהוי כפסיק רישא כנ"ל. ולכך אינו במנין ל"ת, מ"מ גוף לשון הרמב"ם תמי' כמו שהקשו הכסף משנה והלחם משנה.

ונראה לענ"ד דלכאורה קשה לי אמאי לא כתוב באונאת הגר 'ויראת מאלקיך' כמו דכתיב באונאת ישראל שפירשו כן בתו"כ ורש"י בחומש שיוכל אדם לומר שלא כיוון לעשות הרע והוא דבר המסור ללב. ונראה דעל פי הנ"ל מיושב שאפילו אם באמת הישראל לא כיוון על האונאה מ"מ הרי כבר גילה לן קרא באונאת ממון לגבי הגר אפילו אינו מכוון עובר דחשבו כפסיק רישא, וממילא לא צריך לכתוב 'ויראת מאלקיך' דאפילו אם הוא אינו מכוון מ"מ להגר הוא כאב שסובר שמכוון לזה וממילא מחויב באונאת דברים אפילו אינו מכוון וזה ילפינן מאונאת ממון.

וזה כוונת הרמב"ם הנ"ל שכיון דשני לאוין נכתבו לא תונו ולא תלחצנו בחד קרא ומסיים כי גרים הייתם, בא ללמדנו שגם באונאת דברים עובר אפילו אינו מכוון, וזה נלמד מאונאת ממון, ובאונאת ממון עובר גם משום אונאת דברים אפילו אם הממון לא נודע לו כלל עד לבסוף ואז אפשר שכבר נתייקר הדבר ולא אנה כלל בגזל, מ"מ הוא עובר דלבו כואב משום אונאת דברים. ואתי שפיר דברי הרמב"ם שכתב דבאונאת ממון דגר חייב משום אונאת דברים דהיינו שלבו כואב לו, ובהיפך באונאת דברים אפילו לא כוון להונות אותו עובר משום אונאת דברים דמוכח דאפילו בלא כוונה עובר.

ג) ומה שקשה על הרמב"ם דלא מנה הלאו דפרשת קדושים דלא תונו אותו, נראה דסובר כתו"כ שם דמפרש כי יגור בארצכם במוחזק לך ללמד שאפילו אינו יודע בבירור שנתגייר אלא הוא כך מוחזק אפילו אם לא נתגיירו רק אבותיו אפ"ה אית ביה לאוין דגר, וכיון שהקרא בא רק לברר ענין לאוי דגר אינו נמנה בפני עצמו.

ביאור רס"ג: לגרי"פ פערלא: ל"ת פ"ב פ"ג: בל יונו גר וילחצנו.

< רענ >

(בפרשת משפטים) וגר לא תונו ולא תלחצנו, ותניא במכילתא וברי"ש פ"ג דמס' גרים לא תוננו בדברים ולא תלחצנו בממון וכו' עיי"ש. ומנאום כל מוני המצות הבה"ג וסייעתו ז"ל, וכן הרמב"ם (בסה"מ לאוין רנ"ב רנ"ג) וכל סייעתו ז"ל. אבל יש כאן מקום עיון בדברי רבינו הגאון ז"ל דלפי שיטתו כיון שמנה לקמן בסמוך לאו דאונאת ישראל שוב לא היה לו למנות לאו דאונאת הגר כיון דלכאורה ליכא נפק"מ בלאו זה אלא כדי לעבור עליו בשנים או שלשה לאוין, וכדתניא בב"מ (בפרק הזהב נ"ט): המאנה את הגר עובר בשלשה לאוין, וגר לא תונה, וכי יגור אתכם גר לא תונו אותו, ולא תונו איש את עמיתו, וגר בכלל עמיתו הוא עיי"ש. וכבר נתבאר דבכל כיו"ב לשיטת רבינו הגאון ז"ל אינו בא במנין אלא הלאו הכללי בלבד והלאו הפרטי שיצא מן הכלל אינו אלא כלאו שנכפל שאינו נמנה בפני עצמו.

❖ עם שאתך בתורה ובמצוות והאם נאמר בגר

ואמנם אפשר לומר לפי מאי דאמרינן (בפרק הזהב נ"ט): אמר רב חנינא בריה דר"א מאי דכתיב לא תונו איש את עמיתו, עם שאתך בתורה ובמצוות אל תונה, עיי"ש. וכן פסק הרא"ם ז"ל ביראים (סי' נ"א) ובסמ"ג (לאוין קע"א) ובהג"מ (פי"ד מהלכות מכירה) ובמרדכי (פרק הזהב בשם ספר החכמה) וכולם פירשוהו כפשטה שלא הזהירה תורה על אונאת דברים אלא על יראי השם וזהירים בתורה ובמצוות עיי"ש, וכן פירש בנמוק"י שם עיי"ש, וגם הרי"ף והרא"ש ז"ל שם הביאוה להלכה, אלא שדבריהם סתומים וכפי הנראה ס"ל דפירושה כפשטה דאל"כ הו"ל לפרש, והיינו דוקא באונאת דברים שבישראל דכתיב ביה עמיתו אבל בגר כיון דלא כתיב ביה עמיתו ואין לנו מיעוט למי שאינו ירא השם ואינו זהיר בתורה ובמצוות, ממילא ע"כ בר הזהירה תורה אפילו על גר שאינו ירא השם כ"כ וזהיר בתורה ובמצוות, וא"כ יש בלאו דאונאת הגר מה שאינו בכלל לאו דאונאת ישראל, דמשום לאו דאונאת ישראל אינו מוזהר אלא דוקא על עם שאתך בתורה ובמצוות משא"כ בלאו דאונאת גר צדק שבכל ענין הזהירה תורה, וא"כ שפיר מנה רבינו הגאון ז"ל לאו דאונאת הגר בפני עצמו אפילו לשיטתו.

הן אמת דהרמב"ם והטור ז"ל לא הביאו דין זה להלכה דמי שאינו ירא שמים ואינו זהיר בתורה ובמצוות אין מוזהרין עליו על אונאת דברים, וגם בשו"ע לא הביאו, רק הרמ"א ז"ל (כהגה ריש סי' רכ"ח בחו"מ) הביאו בשם י"א עיי"ש, והוא תמוה לכאורה. והיה נראה לומר דס"ל להרמב"ם והטור כמש"כ בש"מ בשם הריטב"א ז"ל לפרש עם שאתך בתורה ובמצוות היינו אשתך עיי"ש, והיינו כדאמרינן התם לקמן בסמוך א"ר לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו וכו' עיי"ש, והילכך כיון שכבר הביאו בטושו"ע שם ההיא מימרא דרב, וכן הרמב"ם (בפס"י מהלכות אישות הלכה י"ט) כבר כתב דעדיפא מינה עיי"ש ובמש"כ בהגהות מיימוני שם, להכי לא הוצרכו להביא ההיא דרב חנינא.

❖ עמיתך למעט גוי

< רעד > גם אפשר לומר דדעתם כמש"כ הב"ח (ריש סי' רכ"ח) בשם המרדכי הארוך לפרש הא דקאמר עם שאתך בתורה ובמצוות היינו למעוטי נכרי עיי"ש, וכבר כתב הרמב"ם (בפי"ג מהל' מכירה ה"ז) לענין אונאת ממון דנכרי אינו בכלל אזהרה דאונאה, ואח"כ כתב (בפי"ד) כשם שהונאה במקח וממכר כך יש הונאה בדברים וכ"כ בטושו"ע שם עיי"ש, וא"כ נכרי שאינו מוזהר עליו על הונאת ממון אינו מוזהר עליו גם על הונאת דברים, ולזה לא הוצרכו להביא ההיא דרב חנינא, ומ"מ שאר ראשונים ז"ל לא ס"ל הכי אלא שהדברים כפשוטן כדכתיבנא, וזו היא ג"כ דעת רבינו הגאון ז"ל, ולכך שפיר מנה לאו דאונאת גר צדק בפני עצמו כמו שביארנו.

אלא דהתיינח לענין לאו דגר לא תונה אבל לענין לאו דלא תלחצנו דקאי לאזהרה לאונאת ממון ובאזהרה זו גם בישראל ליכא נפק"מ בין ירא שמים וזהיר בתורה ובמצות או לא, דבאזהרה זו לא כתיב עמיתך, וא"כ אחר שמנה האזהרה שבישראל לא היה לו למנות אזהרה דגר דהו"ל בכלל ישראל.

איברא דלפי מסקנת המרדכי הארוך בשם ספר החכמה שהביא הב"ח (ריש סי' רכ"ח) כיון דאמרין התם (בפרק הזהב) גדולה אונאת דברים מאונאת ממון וכו' א"כ כיון דבאונאת דברים לא הזהיר הכתוב אלא על ירא שמים וזהיר בתורה ובמצות כ"ש באונאת ממון דמותר, והב"ח שם הניחה בצ"ע עיי"ש. וא"כ אפשר דגם דעת רבינו הגאון ז"ל כמסקנת ספר החכמה ולזה גם באונאת ממון הוצרך למנות אזהרה דגר בפני עצמה.

❖ ביאור סוגיא דבכורות בענין אונאת גוי

אלא דעיקר דברי המרדכי צ"ע מסוגיא דפ"ב דבכורות (יג:), דפריך בקרא דוכי תמכרו ממכר לעמיתך וגו' אל תונו איש את אחיו, לעמיתך למה לי, ומשני איצטריך לעמיתך אתה מחזיר אונאה ולא לנכרי, ופריך הניחא למ"ד גזילו אסור היינו דאיצטריך קרא למישרי אונאה אלא למ"ד גזילו של נכרי מותר אונאה מיבעי וכו' עיי"ש. ולכאורה מזה ראייה למסקנת המרדכי דכיון דבאונאת דברים גלי קרא דדוקא למי שהוא ירא שמים וזהיר בתורה ומצות כ"ש באונאת ממון, דאל"כ מאי פריך התם, ודילמא איצטריך קרא למעוטי גם באונאת ממון מי שאינו ירא שמים ואינו זהיר בתורה ובמצות כי היכי דמיעט קרא באונאת דברים מדכתיב עמיתך עם שאתך בתורה ובמצות, אלא ודאי להכי לא איצטריך קרא דשמעינן לה באונאת ממון מכ"ש מאונאת דברים כדמסיק המרדכי.

אלא דאכתי קשה לפ"ז מאי קאמר התם הניחא למ"ד גזילו אסור היינו דאיצטריך קרא למישרי אונאה, ולמה לי קרא הרי קל וחומר בנו של קו"ח הוא, דאם באונאת דברים שמעינן מקרא דמי שאינו ירא שמים וזהיר בתורה ומצות אינו מוזהר עליו כ"ש באונאת ממון ומינה אם בישראל שאינו ירא שמים אינו מוזהר עליו כ"ש נכרי.

מיהו לזה היה אפשר לומר דמזה ליכא למשמע אלא דליכא איסורא בהכי ולא עבר עלה בלאו אבל מ"מ אכתי הוה סד"א שאם תבעו בדין חייב להחזיר לו אונאתו וכמש"כ הרא"ם ז"ל ביראים (סי' קכ"ד) דאפילו למ"ד גזל נכרי מותר מ"מ לאו דידיה הוא אלא ממון נכרי, והובא במג"א (סי' תרל"ז ס"ק ג') עיי"ש, וכן דעת הרמב"ן ז"ל (במלחמות פרק לולב הגזול) עיי"ש, וביאור דבריהם נראה משום דגזל לא משום הפסד ממון לחבירו לחוד אסר רחמנא אלא גם משום צערא דצעריה לחבריה כמבואר בפרק ארבע מיתות (נז). עיי"ש, ובפרש"י שם בד"ה צערא, ובע"ז (פרק השוכר עא:) עיי"ש היטב. וגם קפיד רחמנא שלא יהנה משל אחרים בחמס ושוד, אבל בנכרי לא אסר רחמנא צערא דידיה וגם לא אסרה תורה הנאה מממונו אפילו בע"כ, אבל מ"מ הנכרי יש לו זכיה בממונו ודידיה הוא ויכול להוציא בדינין מהתופס בו שלא כדין בלא טענה.

ובהכי ניחא קושיית התוס' בבכורות שם בד"ה כמ"ד וכו' שהקשו למ"ד גזל נכרי מותר מדכתיב וחשב עם קונוהו עיי"ש, דלפ"ז לק"מ כמבואר, וא"כ שפיר קאמר דלמ"ד גזילו אסור איצטריך קרא דלעמיתך גבי אונאה לומר לעמיתך אתה מחזיר אונאה ולא לנכרי, דאע"ג דודאי לענין דליכא איסורא לא צריך קרא מטעם שנתבאר מ"מ צריך קרא לומר דלא צריך להחזיר כשיתבענו בדין, ומאי דקאמר הכא דאיצטריך קרא למישרי אונאה צ"ל דלאו דוקא הוא אלא רצה לומר להתירה ולהפקירה לגמרי להחזיקה בידו ושלא להחזיר אפילו כשיתבענו וכדקאמר התם בהדיא מעיקרא לעמיתך אתה מחזיר אונאה ואי אתה מחזיר אונאה לנכרי.

אלא דלפ"ז אינו מובן מאי דקאמר אלא למ"ד גזילו של נכרי מותר אונאה מבעיא, ומאי קושיא הרי להרא"ם והרמב"ן ז"ל לא קאמר אלא דמותר ולא עביד איסורא, וא"כ אכתי שפיר איצטריך קרא גבי אונאה לומר דאינו צריך להחזיר כשיתבענו. ועכצ"ל חדא מתרתי, או דאונאת ממון מאונאת דברים ליכא למילף לענין זה לקולא, או דגם באונאת דברים

גופא לא ממעטינן שאינו ירא שמים ומאי דקאמרינן עם שאתך בתורה ובמצות היינו כפירוש הריטב"א ז"ל שהבאתי לעיל. וא"כ הדק"ל.

אלא דאפשר לומר דלהנך דמפרשי לה בשאינו ירא שמים לא ס"ל כדעת הרא"ם והרמב"ן ז"ל בזה אלא ס"ל דלמ"ד גזל עכו"ם מותר היינו לגמרי כזוכה מהפקר ושליו הוא כדעת שאר ראשונים ז"ל בזה, ומ"מ מיעוטא דעמיתך דכתיב באונאת דברים למעוטי מי שאינו ירא שמים לא משמע אלא למעוטי מאיסור עבירות לאו בלבד ולא לענין שלא יצטרך להחזיר אונאה, ועפ"ז אתיא סוגיא דבכורות שם שפיר בדקדוק היטב.

וכן נראה בלא"ה מוכרח ע"כ לפי מה שכתב המרדכי שם דקרא דעמיתו דכתיב באונאת דברים למעט מי שאינו בתורה ובמצות היינו למעט נכרי וגם ס"ל דאונאת ממון שמעינן לקולא במכ"ש מאונאת דברים, וא"כ הדבר תמוה למה לי בסוגיא דבכורות שם קרא באונאת ממון למעט נכרי ותיפוק ליה בק"ו מאונאת דברים, ועכצ"ל דס"ל דמקרא דאל תונו איש את עמיתו דכתיב באונאת דברים לא משמע למעוטי אלא מאיסורא, דהרי כיון דלאו בממון מיירי קרא אלא בצערא דגופיה בדברים בעלמא אי אתינן למילף מיניה בק"ו לאונאת ממון אין לנו אלא לענין איסורא לחוד דלא עבר בלאו, אבל לענין ממון שלא יצטרך להחזיר אונאה ליכא למשמע מיניה כלל, וא"כ שפיר איצטרך התם קרא גבי אונאת ממון למעוטי שאינו צריך להחזיר אונאה לנכרי, וא"כ אדרבא מסוגיא דהתם ראייה להמרדכי כמשכ"ל, וא"כ דברי רבינו הגאון ז"ל נכונים כמו שביארנו.

מיהו לדברי הרא"ם ז"ל גופיה דס"ל דאפילו למ"ד גזל נכרי מותר היינו רק לענין איסורא אבל לענין ממון דידיה הוא וא"כ ניתן ליתבע בדיינין, והרא"ם גופיה ס"ל דעם שאתך בתורה ובמצות היינו למעוטי מי שאינו ירא שמים, א"כ עכצ"ל דלא ס"ל כדעת המרדכי בשם ספר החכמה דגמרינן אונאת ממון במכ"ש מאונאת דברים, דא"כ קשיא טובא סוגיין דבכורות מאי פריך למ"ד גזילו של נכרי מותר אונאה מיבעיא, הרי גם לדידיה אכתי שפיר איצטרך קרא למעוטי לענין שאינו צריך להחזיר אונאה, דהא בלא"ה ע"כ לא מיתוקים קרא אלא להכי דאילו לענין איסורא תיפוק ליה בק"ו מאונאת דברים, אלא ודאי צ"ל דלהרא"ם ז"ל ס"ל דאונאת ממון ליכא למשמע בק"ו מאונאת דברים אפילו לענין איסורא גרידא, והתם בסוגיא דבכורות משמע להו מיעוטא דקרא לענין איסורא כדכתיב בתריה אל תונו איש את אחיו ואם אי אפשר לאוקמי קרא למעוטי מאיסור לאו גם לענין דין ממון לא מיתוקים מיעוטא דלעמיתך, ולזה פריך שפיר למ"ד גזל נכרי מותר אונאה מיבעיא. ומ"מ לדעת רבינו הגאון ז"ל שפיר אפשר לומר כדעת המרדכי ולק"מ כמו שביארנו.

וראיתי לקצת אחרונים ז"ל שנטו לכוון כוונה אחרת בדברי הרא"ם ז"ל ביראים (סי' קכ"ד) שם ולפ"ז גם להרא"ם ז"ל מתפרשת סוגיא דבכורות כמש"כ לשאר ראשונים ז"ל אבל אין דבריהם מכוונים אצלי ואין לזוז מפשטות דברי הרא"ם ז"ל שם וכמו שהבין במג"א שם ואכמ"ל בזה. ועכ"פ נכונים דברי רבינו הגאון ז"ל שמנה לאוין דאונאת הגר בפ"ע.

❖ לאו דלא תלחצנו

ואמנם כל זה אינו אלא אם נימא דלאו דלא תלחצנו הוא אזהרה לאונאת ממון כמו לאו דאל תונו איש את אחיו האמור בישראל וכדמשמע מפשטות ברייתא דמכילתא ודמס' גרים שהבאתי, וזו היא ג"כ דעת הרמב"ם (בסה"מ לאוין רנ"ג ובפי"ד מהלכות מכירה הלכה ט"ו ט"ז) והרשב"ץ (לאוין סי' ע"ב) והחינוך (מצוה ס"ד) עיי"ש. אלא דאם זו היא דעת רבינו הגאון ז"ל הדבר תמוה, דלקמן (לאו פ"ה) בלאו דאונאת ישראל כלל לאו דאונאת דברים עם לאו דאונאת ממון במצוה אחת, והיינו ע"כ משום דלשיטתו אזיל דכל ששני האוין הם משם אחד וענין אחד מונה אותם במצוה אחת, והכא נמי כיון דזו וזו אונאה היא לכן כללם באזהרה אחת שלא להונות כלל בשום דבר לא בדברים ולא בממון. וא"כ כאן נמי באונאת הגר היה לו לכוללם כאחת שלא להונות הגר לא בדברים ולא בממון, ואמאי חלקן לשני לאוין בפ"ע. והנה לא רבינו הגאון ז"ל לברו הלך בדרך זו, דגם הבה"ג והר"א הזקן והר"ש בן גבירול ז"ל מנו באונאת ישראל רק לאו אחד ובאונאת הגר מנו שני לאוין לא תונה ולא תלחצנו עיי"ש. וכן באזהרות הר"י אלברגלוני ז"ל משמע שכולל בישראל שני האוין

< רעה >

באזהרה אחת עיי"ש, אבל בה"ג כת"י רומי ראיתי שמנה גם בישראל שני הלאוין במנין הלאוין, ומ"מ דברי רבינו הגאון והר"י אלברגלוני והר"א הזקן והרשב"ג ז"ל צ"ע לכאורה.

וראיתי לרש"י ז"ל (בפרשת משפטים) שפירש דלא תלחצנו היינו גזילת ממון עיי"ש, וכן פירש רבינו בחיי ז"ל שם עיי"ש, ולפי"ז אינו אלא אזהרת לא תגזול ששנה הכתוב בגר כדי לעבור עליו בשני לאוין, אבל בגמרא (בפרק הזהב נט): פירש רש"י דלא תלחצנו היינו דחיקת ממון שדוחקו על הפרעון שנתחייב לו והוא כמו לאו דלא תהיה לו כנושה האמור בישראל. וכן מבואר בגמרא שם לפי גירסתו עיי"ש. וזו היא ג"כ דעת הרא"ם ז"ל ביראים (סי' נ"ג) ובסמ"ג (לאוין קע"ג) וכן הכריח הרב המגיד (פי"ד מהלכות מכירה הלכה ט"ו) עיי"ש. ושני פירושים אלו לא יתכנו לדעת רבינו הגאון ז"ל דא"כ לא היה לו למנות לאו זה כיון שמנה לקמן לאו דלא תהיה לו כנושה וכבר מנה לעיל לאו דלא תגזול דגם גר צדק בכללן.

והריטב"א ז"ל (בפרק הזהב שם) וכ"כ בשטמ"ק שם בשם הראב"ד ז"ל פירשו דלחיצה היינו עבודת פרך, ומאי דאמרינן בגמרא שם דהלוחץ את הגר עובר בשלשה לאוין היינו שני לאוין שכתובים בלחיצה והשלישי היינו לאו דלא תרדה בו בפרך דכתיב בעבד עברי וכ"ש דבן חורין הוא עיי"ש. וכן פירש הרשב"ם ז"ל בפי' עה"ת (פרשת משפטים) על קרא דלא תלחצנו שכתב וז"ל: ולא תלחצנו לעשות מלאכתך לפי שהוא בלא גואל כדכתיב וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם עכ"ל עיי"ש. והיינו עבודת פרך כעבודת מצרים. ולכאורה יש לתמוה במש"כ הראב"ד ז"ל דאזהרת לא תרדה בו בפרך דכתיב בעבד עברי כ"ש בבן חורין, דהרי בהדיא דרשינן בספרא (פרשת בהר) לא תרדה בו, בו אי אתה עובד בפרך אבל אתה עובד בבן חורין בפרך עיי"ש, אבל לק"מ דכבר ביאר הרמב"ם ז"ל (בפי"א מהלכות עבדים ה"ז) וז"ל: בד"א בעבד עברי מפני שנפשו שפלה במכירה אבל ישראל שלא נמכר מותר להשתמש בו כעבד שהרי אינו עושה מלאכה זו אלא ברצונו ומדעת עצמו, עכ"ל עיי"ש ובהג"מ שם, וא"כ היינו דוקא כשהוא עושה המלאכה מרצונו ומדעת עצמו וברשותו הדבר תלוי בכל שעה להתבטל ממלאכתו, אבל כשמכריחו בעל כרחו לכך אפילו בגוונא דלא הוי בכלל גזל וכגון שנתחייב לו ממון ומנכה לו בזה מחובו ודאי אפילו בבן חורין עובר עליו בלאו זה וכ"ש הוא מעבד. וזהו שכתב הראב"ד ז"ל וכ"ש בגר שהוא בן חורין והיינו דומיא דעבד דאפילו במוכר עצמו מ"מ אחר שנמכר הוא מוכרח במלאכתו בע"כ.

ולפי"ז נראה דלפי מאי דאמרינן (בפרק איזהו נשך ע"ג): דכל שאינו מתנהג כשורה מותר להשתעבד בו עבודת עבד והיינו אפילו כעבודת עבד כנעני וכמבואר ברמב"ם (שם הלכה ח') עיי"ש ובמש"כ הכס"מ שם, והוא מוכרח דהרי התם ילפינן לה מדכתיב לעולם בהם תעבודו ובאחיכם וכו' עיין שם דאפילו באחיכם אתם רשאים לעבוד כעבד אם אינו נוהג כשורה, והך קרא בעבודת עבד כנעני מיירי ובכלל זה כל העבודות כולן עבודת עבד ועבודת פרך, ואמנם זו דוקא בישראל דגלי ביה קרא אבל בגר צדק דנפק"ל מדכתיב ולא תלחצנו ולא תלחץ ולא גלי ביה קרא להתיר כשאינו נוהג כשורה, ודאי אית לן למימר דבכל ענין נאמרה אזהרה זו אפילו כשאינו נוהג כשורה הרי הוא מוזהר עליו שלא לעבוד בו עבודת עבד ועבודת פרך. ומאי דאמרינן בגמ' שם דהלוחצו עובר בשלשה לאוין ע"כ היינו דוקא כשמתנהג כשורה אבל כשאינו מתנהג כשורה אינו עובר עליו אלא בשני לאוין דלא תלחצנו ולא תלחץ האמורים בגר עצמו, אבל לאו דלא תרדה בו בפרך דכתיב בישראל אע"ג דגם גר צדק בכלל משום דלא גרע מישראל מ"מ ליתא אלא בשמתנהג כשורה דוקא.

ומעתה לפ"ז אפשר לומר דזו היא ג"כ דעת רבינו הגאון ז"ל כאן ולזה שפיר מנה לאו דלא תלחצנו האמור בגר בפני עצמו, אע"פ שמנה לקמן לאו דלא תרדה בו בפרך האמור בישראל, משום דלאו דלא תלחצנו נוהג אפילו במקום דליתא ללאו דלא תרדה בו בפרך.

❖ ביאור בדברי הטור דחמורה אונאת הגר

< רעו > והנה ראיתי להטור (בחומ"מ סי' רכ"ח) שכתב דיותר צריך להזהר באונאת הגר בין בגופו ובין בממונו לפי שהזהר עליו בכמה מקומות עיי"ש. ובבית יוסף כתב על זה שכן מבואר בגמרא שם וכ"כ בשו"ע שם, וכתב ע"ז בכאה"ג שם כן הוא במשנה ובברייתא שם עיי"ש.

והדברים תמוהים אצלי טובא דלא נמצא כן לא במשנה ולא בבבלייתא ולא בגמרא, ואע"ג דבבבלייתא שם אמרו דהמאנה את הגר עובר בשלשה לאוין מ"מ לא אשכחן שיהא צריך להזהר יותר באונאת הגר מבאונאת ישראל, ולא שמענו מעולם דמה שנאמרו בו שנים או שלשה לאוין יהיה בו איסור נוסף על מה שלא נאמר בו אלא לאו אחד, ובכל דוכתי פשוט ומבואר דליכא נפק"מ בלאוי יתירי אלא להחמיר בעונשו בדיני אדם או בדיני שמים, אבל בגוף האיסור אין לנו אלא מאי דגלי קרא בהדיא בזה כמו בזה.

אבל נראה דמקור דברי הטור בזה הוא ממש"כ הרא"ם ז"ל ביראים (סי' נ"ג) ונמשך אחריו ג"כ בסמ"ג (לאוין קע"ג) שכתב וז"ל: האונה את הגר עובר וכו' וכל הלוחצו בממון תניא (בפרק הזהב) שעובר משום לא תלחצנו וגר לא תלחץ ולא תהיה לו כנושה, וילך עם הגר לפני משורת הדין ולא יעמיד עצמו על דין תורה עכ"ל הסמ"ג עיי"ש. וביותר ביאור הוא ביראים שם שכתב וז"ל: לחיצה זו איני יודע מה היא אבל מדתניא (בפרק הזהב) הלוחצו עובר בשלשה לאוין משום לא תלחצנו וגר לא תלחץ ולא תהיה לו כנושה, ופי' דלא יהיה לו כנושה למדנו (בסוף איזהו נשך) דאמרינן התם כי אתא רב דימי אמר מנין לנושה בחבירו שאסור לעבור לפניו ת"ל לא תהיה לו כנושה, למדנו פירוש הלחיצה שילך עם הגר לפני משורת הדין, עכ"ל עיי"ש. והדבר ברור דזו היא ג"כ כוונת הטור שם ובזה מובן ג"כ מהו ענין יתרון הזהירות שכתב הטור שם.

ולפי"ז לכאורה היה מקום לפרש דברי רבינו הגאון ז"ל גם ע"פ דעת רש"י וסייעתו ז"ל דלא תלחצנו היינו דחיקת ממון כעין לאו דלא תהיה לו כנושה, שהרי לפ"ז הזהיר הכתוב בגר יותר מבישראל שהרי הזהיר הכתוב לילך עמו לפני משורת הדין ואין זה בכלל הלאו האמור בישראל ולזה מנה לאו דגר בפני עצמו.

אלא דעיקר דברי היראים והסמ"ג נפלאים בעיני, דהרי לאו זה דלא תהיה לו כנושה שממש למד הרא"ם ז"ל ענין לחיצה זו בישראל כתיב אלא דגם הגר בכלל דהא לא גרע מכל ישראל לכל דבריו וא"כ עכ"פ אין לנו בגר שום ענין יותר מבישראל, וגם לא ידענא מאי ענין כאן לפני משורת הדין דודאי דין גמור הוא שאסרה תורה לצער את חבירו בחנם שאם יודע שאין לו לפרוע ועובר לפניו הרי הוא לו כנושה ועובר בלאו לא שנא גר ולא שנא ישראל, אבל לפני משורת הדין ענין אחר הוא ואית בה מצוה בעלמא בישראל ובגר ולא מדינה וכדאמרינן (בפרק הגוזל עצים צ"ט): ובשאר דוכתי עיי"ש. ובפרט לפי דעת הרמב"ם ז"ל (בפ"א הלכות מלוה) דעיקר קרא דלא תהיה כנושה לא בא אלא להזהיר שלא יהא נוגשו אלא כשיש לו ולא כשיודע שאין לו, ומה שדרשו ממנו איסור שלא יעבור לפניו אינו אלא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא כמש"כ בלח"מ שם עיי"ש, ועכ"פ לענין זה אין שום חילוק בין ישראל לגר.

וראיתי בסמ"ק (סי' פ"ח) שכתב וז"ל: שלא ללחץ הגר דכתיב וגר לא תונה ולא תלחצנו, וה"ה ישראל ורצה לומר בממון כגון שאינו עושה עמו לפני משורת הדין, עכ"ל עיי"ש. הנה אע"פ שגם הוא ז"ל נמשך אחר היראים והסמ"ג מ"מ נטה מדבריהם במה שכתבו כן רק בגר וכתב דהוא הדין לישראל וזה ודאי מוכרח כמו שביארנו. ומ"מ עיקר הדבר צ"ע טובא כדכתיבנא. ועי' מש"כ בזה בהגהות חדשות לסמ"ק ואין דבריו מספיקים כלל ואין להאריך בזה. וא"כ לא יתבארו בזה דברי הגאון ז"ל, אבל עם דברי הראב"ד והריטב"א ז"ל נתבארו דבריו על נכון כמו שביארנו. ועפ"ז אתו שפיר נמי דברי הבה"ג והר"א הזקן והר"ש בן גבירול ז"ל, אלא דעיקר הדבר אינו מובן מה שכללו כאחד אונאת דברים ואונאת ממון במצוה אחת ואין זה דרכם בכל שאר מצות כיו"ב, ונוסחת הבה"ג כתי"י רומי -נוסח בה"ג שיו"ל ע"י הגר"ע הילדסהיימר] היא הנכונה, ועכ"פ דברי הר"א הזקן והרשב"ג ז"ל צ"ע בזה, אבל רבינו הגאון ז"ל זו היא שיטתו בכל כיו"ב לשיטתו אזיל גם כאן.

❖ באיזה גר מדובר, גר צדק או גר תושב?

< רעו > עוד יש מקום אתי לדון בזה, דהנה הרמב"ם (בסה"מ לאוין רנ"ג ורנ"ה) וביראים (סי' נ"ב) והסמ"ג (לאוין קע"ב) והחינוך (במצוה ס"ג ובמצוה תקס"ט) מבואר דס"ל דלאו דאונאת גר הוא דוקא בגר צדק ולא בגר תושב עיי"ש בדבריהם. אבל ראיתי להראב"ע ז"ל (בפרשת משפטים

<??> שפירש קרא דוגר לא תונה ולא תלחצנו בגר תושב עיי"ש, וכן מבואר להדיא בירושלמי יבמות (פרק הערל ה"א) דאמרינן התם בשלשה דברים שוה גר תושב לישראל בלא תעשוק ולא תונה וגולה כישראל עיי"ש, וכן איתא בברייתא דמס' גרים (ריש פ"ג) דקתני התם איזהו גר תושב וכו' ועוברים עליו משום בל תונה ובל תעשוק וכו' עיי"ש, וכן הוא בספרא (פרשת בהר פ"ז) דדריש על קרא דכתושב כשכיר יהי עמך דכתיב בעבד עברי, כתושב מה תושב בטוב לו לא תוננו אף זה בטוב לו לא תוננו עיי"ש, והך ברייתא סמיך על מאי דדרשינן התם בספרי (פרשת תצא פיסקא רנ"ט) אשר ינצל אליך מעם אדוניו לרבות גר תושב עיי"ש ושם כתיב בטוב לו לא תוננו, וזהו איפוך מדברי החינוך (מצוה תקס"ט) שכתב דהך קרא לא מיירי אלא בעבד ולא בגר תושב ואין בכלל לא תונה אלא עבד כנעני וגר צדק עיי"ש. וכן מפורש בפ"ג דמס' גרים שם דקרא דבטוב לו לא תוננו בגר תושב מיירי עיי"ש.

וראיתי בריטב"א (ב"מ סו"פ הזהב) בשם הראב"ד ז"ל וכ"כ ג"כ בשטמ"ק שם בשם הראב"ד ז"ל שהוקשה לו במאי דקתני התם המאנה את הגר עובר בשלשה לאוין אמאי לא חשיב נמי לאו רביעי מדכתיב בטוב לו לא תוננו, ותירץ דאפשר דההוא באונאת ממון מיירי מדכתיב בטוב לו עיי"ש. ולכאורה דבריו תמוהים דהא הך קרא בגר תושב מיירי והכא בגר צדק מיירי, וצ"ל דס"ל להראב"ד והריטב"א ז"ל דהכא בגר תושב נמי מיירי וכמבואר בירושלמי ומסכת גרים שם וא"כ התם בקרא דבטוב לו לא תוננו דמיירי בגר תושב ע"כ כ"ש בגר צדק דאל"כ נמצא גר תושב בארבעה לאוין וגר צדק בשלשה וא"כ שפיר הקשה אמאי לא חשיב נמי הכא לאו רביעי.

אלא דמה שתירץ הראב"ד ז"ל דההוא באונאת ממון מיירי מדכתיב בטוב לו תמוה טובא לכאורה, דהרי בהדיא מבואר בספרי שם לא תוננו זו אונאת דברים. ומיהו נראה דס"ל להראב"ד דמאי דקאמר זו אונאת דברים היינו לומר אף באונאת דברים מיירי קרא אבל ודאי עיקר קרא באונאת ממון מיירי דומיא דבטוב לו דהו"ל הנאת ממון. וכן מבואר ברמב"ם (פ"ח מהלכות עבדים ה"א) שכתב וז"ל: עבד זה שברח לארץ הרי הוא גר צדק וכו' וצוה עליו הכתוב וכו' בטוב לו לא תוננו זו אף אונאת דברים וכו' עכ"ל עיי"ש ובמש"כ בלח"מ שם. הרי דס"ל כדכתיבנא דעיקר לאו זה באונאת ממון מיירי אלא דבאונאת דברים נמי מיירי. ולזה קאמר הראב"ד דלא חשיב הך לאו התם משום דלא חשיב אלא לאוין שבדברים לבד ולא זו עיקרו בממון מיירי.

ובהכי י"ל בפשיטות במה שהקשה הראב"ד אמאי לא חשיב לאו דלא תוננו, משום דעיקרו בגר צדק מיירי כמש"כ הרמב"ם שם וכ"כ בסה"מ (לאוין רנ"ה) דעבד זה גר צדק הוא, וס"ל להראב"ד דגם שאר גר צדק בכלל ולא ס"ל כמש"כ הרמב"ם שם דדוקא עבד שהוא שפל רוח יותר מן הגר עיי"ש ושפיר הקשה ואין צריך למשכ"ל. ואין להקשות להראב"ד דאכתי קשה אמאי לא חשיב לאו זה בסיפא גבי הלוחצו דקתני דעובר בשלשה לאוין, דהאיכא ארבעה, דהראב"ד טעמיה אזיל דס"ל דלחיצה זו לפום תלמודין לא הוי אונאת ממון אלא עבודת עבד כמשכ"ל ואין להאריך.

ומיהו עיקר דברי הרמב"ם ז"ל שכתב דעבד זה גר צדק הוא, צ"ע אצלי מסוגיא דגיטין (פרק השולח מה.) וסוגיא דערכין (כט.) דמבואר שאין לו אלא דין גר תושב עיי"ש ובפירש"י שם (בר"ה כתיב בעבד וכו') עיי"ש, ועי' מש"כ בזה לעיל (עשין פה) עיי"ש היטב. וא"כ אין ביאור לדברי הראב"ד אלא על דרך שכתבתי לעיל. ועי' ג"כ במש"כ הראב"ד ז"ל בהשגות (פ"ד מהלכות איסורי ביאה ה"ח) עיי"ש, וא"כ מבואר דס"ל להראב"ד ז"ל דגם גר תושב בכלל לאוין דלא תונה ולא תלחץ וכדעת הראב"ע ז"ל.

=צ"ע כעת מה ראיתו מהראב"ד שם בהשגות לענין לאוין של לא תונה ולא תלחץ.

וכן מתבאר מסוגיא דבכורות שהבאתי לעיל מדפריך התם הניחא למ"ד גזילו אסור היינו דאיצטרין קרא למישרי אונאה אלא למ"ד גזילו מותר אונאה מיבעיא עיי"ש, ואם איתא אמאי לא קאמר דאיצטרין קרא למיעוטי גר תושב מאונאה דלכו"ע גזילו אסור, אלא ודאי ע"כ פסיקא ליה לתלמודא דגר תושב נמי איתרבי בכלל לאוין דגר לא תונה, ודברי הרמב"ם והסמ"ג והיראים והחינוך צ"ע אצלי. שוב ראיתי דבראיה זו מסוגיא דבכורות כבר הרגיש

בשער המלך (פ"א מהלכות גזילה) אלא שלא עמד בזה אלא על החינוך עיי"ש ולא ראה דדברי החינוך הם דברי הרמב"ם ז"ל וגם שאר ראשונים הכי ס"ל כמשכ"ל.

ומעתה א"כ אפשר לומר דזו היא דעת רבינו הגאון ז"ל וכדעת הראב"ע ז"ל דקרא דוגר לא תונה ולא תלחצנו מיירי בין בגר צדק ובין בגר תושב, ולזה אע"ג שכבר מנה לאו דאונאה בישראל ע"כ הוצרך לחזור ולמנות לאו דאונאת הגר משום גר תושב שאינו בכלל אזהרת אונאה האמורה בישראל. מיהו לענין לאו דלא תלחץ ע"כ גם לפ"ז צריך לומר כמו שביארנו לעיל כי היכי דלא תקשה מה שבאזהרת אונאה דישראל מנה אונאת דברים ואונאת ממון במצוה אחת וכאן חלקן לשתיים, ועכצ"ל כמו שביארנו לעיל דלא תלחצנו לא קאי על אונאת ממון לדעת רבינו הגאון ז"ל אלא על ענין אחר, וע"כ זו היא ג"כ דעת הבה"ג לפי נוסחא שלפנינו והר"א הזקן והרשב"ג ז"ל כמשכ"ל.

❖ אונאת עבד שברח

< רעה > ועדיין צריך ביאור מה שלא מנה רבינו הגאון ז"ל לאו דלא תוננו הכתוב בעבד שברח מחו"ל לארץ שמנוהו הבה"ג וסייעתו ז"ל וגם הרמב"ם ז"ל (בסה"מ לאוין רנ"ה) וכל הבאים אחריו, אבל רבינו הגאון ז"ל אע"פ שמנה לקמן לאו דלא תסגיר עבד אל אדוניו וגו' (בלאו קל"ד) עיי"ש מ"מ לאו זה דלא תוננו האמור בו השמיטו ולא הזכירו כלל, והוא תמוה לכאורה, וגם באזהרותיו שע"פ עשרת הדברות לא מנה לאו זה, אלא דשם לא מנה ג"כ לאו דאונאת גר ולא מנה אלא לאו אחד בלבד באונאה (בדיבור לא תגנוב) עיי"ש, אבל כאן שמנה לאו דאונאת גר בפני עצמו קשה ביותר מה שלא מנה גם לאו זה.

אבל נראה דלשיטתו אזיל לפמש"כ הרמב"ם (בפ"ח מהלכות עבדים) שם דעבד זה גר צדק הוא ולא בא הכתוב אלא להוסיף בו לאו יותר מישראל ושאר גרי הצדק, א"כ אין לאו זה בא במנין לפי שיטתו כמו שנתבאר. אלא דכבר כתבתי דדברי הרמב"ם בזה תמוהים דמסוגיא דגיטין ודערכין שם מתבאר דעיקר קרא בגר תושב מיירי וא"כ ע"כ עבד זה אין דינו אלא כגר תושב, מיהו כיון דודאי לא גרע מיהת מגר תושב כמבואר בספרי (תצא שם) וכ"כ הריטב"א (בגיטין לח). עיי"ש ובמשכ"ל (עשין פ"ג), א"כ לפמש"כ בדעת הגאון ז"ל דגם גר תושב בכלל אזהרת אונאה דגר ע"כ לאו דלא תוננו לא איצטרך אלא ללאו נוסף בעבד, ובפרט לפמשכ"ל בדעת הראב"ד ז"ל, ושפיר השמיטו לשיטתו.

< רעט > ל"ת פ"ה, לא יונו רע: כתיב (בפרשת בהר) ולא תונו איש את עמיתו וגו', ויש בזה עוד לאו שני בהיא פרשה דכתיב אל תונו איש את אחיו, ובפרק הזהב (נח:): מוקמינן חד באונאת ממון ואידך באונאת דברים, ורבינו הגאון ז"ל כללן שניהם כאחד ולא מנאן אלא באזהרה אחת וכשיטתו בכל כיו"ב כמו שביארנו בכמה דוכתי. וגם הבה"ג לא מנה אלא לאו דלא תונו איש את עמיתו בלבד, וכן באזהרות הר"א הזקן ז"ל לא מנה אלא לאו זה בלבד עיי"ש, וכן מלשון הרשב"ג והר"י אלברגלוני ז"ל משמע שכוללים שניהם באזהרה אחת עיי"ש. וגם באזהרותיו אשר ע"פ עשרת הדברות לא מנה רבינו הגאון ז"ל אלא לאו אחד באונאה (בדיבור לא תגנוב) עיי"ש. והיינו ע"כ משום שכולל שניהם באזהרה אחת. אבל בה"ג כת"י רומי ראיתי שמונה שני הלאוין סמוכים זה אצל זה עיי"ש ויש מקום לפרש כן גם בדברי הר"י אלברגלוני והר"ש בן גבירול ז"ל.

אבל דברי רבינו הגאון ז"ל והבה"ג בנוסחא שלפנינו והר"א הזקן ז"ל צ"ע לכאורה, מ"ש דבגר מנו שני הלאוין, שבממון ושבדברים, כל אחד בפני עצמו, ושני הלאוין שבישראל לא מנו אלא באזהרה אחת. וכבר עמדנו בזה לעיל (לאוין פ"ב פ"ג) ושם נתבאר עיי"ש מש"כ בזה, ועי' ג"כ משכ"ל (עשין כ"ח ובלאוין נ"ו) בזה עיי"ש.

והנה ראיתי להרא"ם ז"ל (ביראים סי' נ"ד) שכתב ז"ל: הזהיר הכתוב (בפרשת ואלה המשפטים) כל אלמנה ויתום לא תענון, פי' לא יענה אותם לא בהונאת ממון ולא בדברים רעים, ודבר זה אפילו בישראל אסור ולמה הוצרך להזהיר עליהם אלא לעבור עליהם בשני לאוין, עכ"ל עיי"ש. ולפ"ז לשיטת רבינו הגאון ז"ל אחר שמנה כאן אזהרת אונאה בכל ישראל לא היה

לו למנות לעיל לאו דאלמנה ויתום לא תענון כיון דגם אלמנה ויתום בכלל אזהרה דכל ישראל וליכא נפק"מ באזהרתן אלא כדי לעבור בשני לאוין.

אבל ראיתי במכילתא (משפטים פ"ח) דקתני התם: כל אלמנה ויתום וגו' אין לי אלא אלמנה ויתום שאר כל אדם מנין ת"ל לא תענון דברי ר"י, ר"ע אומר אלמנה ויתום שדרכן לענוותן דיבר הכתוב עיי"ש. הרי מבואר דאיצטריך לרבות גם שאר כל אדם בכלל אזהרה זו וממילא מבואר דע"כ לאו זה ענין אחר לגמרי הוא ואין זה בכלל לאוין דאונאת ממון ואונאת דברים שיש בהן אזהרה מפורשת לכל אדם ולא צריך בהו ריבויא מקרא דאלמנה ויתום לא תענון, ומדר"י נשמע לר"ע, דאע"ג דלדידיה באלמנה ויתום דוקא דיבר הכתוב כמשכ"ל (לאוין פ פא) עיי"ש וכן מבואר בפסיקתא זוטרתא שם עיי"ש, מ"מ לא באונאת ממון ודברים מיירי קרא.

איברא דעדיין צ"ע בזה מצד אחר, דהרי לפי המתבאר מהמכילתא שם עיקר ענין אזהרה דלא תענון הוא על עינוי הדין וכמבואר שם... [- נשמט כאן קטע בענין עינוי אלמנה וכו']

... והנה ראיתי באזהרות אתה הנחלת שכתב וז"ל: ובל תונו איש את עמיתו וגר ויתום ואלמנה, עכ"ל, ודבריו תמוהים לכאורה טובה, דבשלמא בגר כתיב וגר לא תונה, אבל ביתום ואלמנה לכאורה היכן אשכחן אזהרה מיוחדת בפ"ע באזהרת אונאה של יתום ואלמנה שמנאן בפ"ע, אבל הדבר ברור דרבינו שמעון הגדול ז"ל אזיל בזה בשיטת הרא"ם ז"ל ביראים שהבאתי לעיל דס"ל דאזהרה דכל אלמנה ויתום לא תענון היא אזהרה מיוחדת לאונאת ממון ודברים דאלמנה ויתום וכדי לעבור עליהן בשני לאוין, והן הן דברי הר"ש הגדול ז"ל. וגם מבואר שבירור לו שיטה אחרת לעצמו דבין בכל ישראל ובין בגר הכניס אונאת ממון ודברים באזהרה אחת, וכבר עמדנו לעיל על רבינו הגאון והבה"ג והר"א הזקן ז"ל שבאונאת כל ישראל כללו אונאת ממון ודברים כאחת ובגר מנו שתי אזהרות כל אחת בפ"ע, אבל הר"ש הגדול השוה בזה לאוין דישאל עם הלאוין דגר, ועי' מש"כ בזה לעיל (לאוין פ"ב פ"ג) עיי"ש"ה, ועי' ג"כ מש"כ בענין זה לעיל (עשין כ"ח) ואין להאריך.

ל"ת נ"ג נ"ד נ"ה: לנקום ולנטור ולהכשיל מטרף. [ח"ב עמ' 100, בענין לאו דלפני עור] < רפ >
...ועדיין צריך ביאור לשון רבינו הגאון ז"ל שכתב: "להכשיל מטרף" ואינו מובן לכאורה מה ענין "מטרף" שכתב, דמשמע ודאי דכוונתו שלא להכשיל אדם מוטרף בדעתו דהיינו אדם שוטה וכדאמרינן (בפ"ב דנדה יג:) ושנטרפה דעתה היינו שוטה עיי"ש, וזה על פי מה שאמרו אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנסה בו רוח שטות (ברפ"ק דסוטה ג.) עיי"ש ורוצה לומר שאסור לסייע ידי עוברי עבירה... וכוונת גאון לפרש עור דקרא שהוא עור בדעת שנטלו עיני שכלו ורוצה לעבור עבירה לא תכשילנו לסייעו בדבר.

אבל הדבר קשה לכאורה אמאי שביק הנך גווני דקתני להו בספרא שלא ליתן לו עצה שאינה הוגנת לו וכמו שהביאו כל שאר הראשונים ז"ל, אבל נראה דדבריו ז"ל מדוקדקים ע"פ המבואר בספרא (פרשת בהר פ"ד) ולא תונו איש את עמיתו, זו אונאת דברים וכו', כיצד אם היה בעל תשובה וכו' ראה חמרים מבקשים תבואה מבקשים יין לא יאמר להם וכו', שמא תאמר עצה טובה אני מוסר לו, והרי הדבר מסור ללב וכו' עיי"ש. הרי מבואר דעצה שאינה הוגנת הו"ל בכלל אזהרת אונאת דברים דנפק"ל מקרא דולא תונו איש את עמיתו.

הן אמת דההיא ברייתא איתא נמי בתלמודין (בפרק הזהב נח:) ובתוספתא (פ"ג דמציעא) ולא נזכר שם עצה שאינה הוגנת כלל, וכן בפסיקתא זוטרתא (פרשת בהר) נראה שלא היה כן בגריסתו עיי"ש, אבל כן היה ג"כ בגירסת רש"י ז"ל (בפרשת בהר) שכתב שם וז"ל: ולא תונו איש את עמיתו, כאן הזהיר על אונאת דברים שלא יקניט את חבירו ולא ישיאנו עצה שאינה הוגנת לו לפי דרכו והנאתו של יועץ, וא"ת מי יודע אם נתכוונתי לרעה לכך נאמר ויראת מאלקיך וכו' עכ"ל עיי"ש. ובודאי מקורו מדברי הספרא כגירסא שלפנינו, וא"כ מאחר שמנה לקמן לאו דלא תונו איש את עמיתו שוב לא הוצרך למנות לאו דלפני עור אלא לענין מה שלא נכלל בלאו דלא תונו איש את עמיתו, כשיטתו של רבינו הגאון ז"ל

בכל כיוצ"ב, והיינו לאזהרה שלא להכשיל בדבר עבירה כגון מושיט כוס יין לנזיר ואבר מן החי לב"נ וכיו"ב. וזה שכתב 'שלא להכשיל מטרף' וכמו שנתבאר.

אבל מדברי הגאון ז"ל באזהרותיו על פי עשרת הדברות (בדיבור לא תשא) נראה דמפרש אזהרה זו לענין עצה שאינה הוגנת שכתב שם וז"ל: 'נמהרה עצתם אל תשגום כעורים המה לחטוב' עכ"ל עיי"ש, והוא מלשון הכתוב (איוב ה יג) ועצת נפתלים נמהרה, ולשון הכתוב (בפרשת תבוא) ארור משגה עור בדרך, ומש"כ לחטוב רצה לומר למכשול, והוא מענין הכתוב (בפרשת שופטים) דכתיב ואשר יבא את רעהו ביער לחטוב עצים וגו', וביאור דבריו שאם נמהרה עצתם, שמהירים לקבל עצה נבערה, אל תשגום בעצה רעה, שהם עלולים להכשל כעורים, ומפרש בזה אזהרת לפני עור לא תתן מכשול, וזה ע"פ הספרא, וכאן עזב דרך הספרא ונקט דכברי רבי נתן בברייתא, והיינו מטעם שביארנו.

❖ הקטעים הבאים שייכים גם לאונאת דברים וגם להלבנת פנים

שם: רס"ג. עשה כח: [ח"א עמ' 340 במצות תוכחה, נעתק כאן הנוגע לענין הלאו דלא תשא עליו חטא] והוכיח לכשרון. מ"ע דתוכחה מדכתיב הוכח תוכיח את עמיתך, והוא מצוה נמנית אצל כל מוני המצות כולם. ומש"כ "לכשרון" נראה דהכוונה למה שדרשו (בספרא ובפ"ב דמצינא) הוכח אפילו מאה פעמים וכן אמרינן (סוף פ"ג דערכין טז:): מנין לרואה בחבירו דבר מגונה... וזש"כ והוכיח לכשרון כלומר שיוכיחנו עד שיחזור בתשובה ויכשר אם לא קבל בפעם ראשונה חייב לחזור ולהוכיח אפילו אלף פעמים...

❖ ביאור הלאו דלא תשא עליו חטא

ויש בענין זה ג"כ לאוין, לא תשא עליו חטא, שלא יביישנו וילבין פניו ברכים בשעת תוכחה אלא יוכיחנו בצנעא, וכן לאו דערפכם לא תקשו עוד דלדעת הסמ"ק (סי' ט) בא להזהיר שלא ישנא את התוכחות ועי' מש"כ בזה לקמן (לאו מט) עיי"ש. אבל אין להם ענין לעיקר עשה דתוכחה הנמנית כאן כמבואר ולכן מנאן הגאון ז"ל לשני לאוין אלו לקמן במספר הלאוין (מ"ט, נ"ו).

אבל יש להעיר בזה עפמש"כ בשערי תשובה לרבינו יונה ז"ל (שער שלישי סי' נ"ט) וז"ל: מי שאינו מחזיק במחלוקת על המתציבים על דרך לא טובה ומושכי העון הרי הוא נענש וכו' ועובר בלאו שנאמר ולא תשא עליו חטא וכו' עכ"ל עיי"ש. הרי דעל מניעת תוכחה עובר בלאו דלא תשא עליו חטא. וכן מבואר בדבריו [של הר"י] לקמן (שם סי' ע"ב) שכתב וז"ל הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא הוזהרנו בזה שלא נשא משא בחטא חבירנו בהמנענו מהוכיח אותם וכו' עכ"ל עיי"ש, וכוונתו שאם איננו מוכיחו מעלה עליו הכתוב כאילו מסייע בחטא שחטא עמיתו, וזש"כ ולא תשא עליו חטא, כלומר לא תשא במשא החטא עם עמיתך ע"י זה שלא הוכחתו.

וכנראה דמקור דברי רבינו יונה ז"ל אלו הוא מתרגום אונקלוס שתרגם: אוכחא תוכח ית חברך ולא תקבל על דיליה חובא, ר"ל שאם לא הוכיחו מקבל עונש על חטא של חבירו כאילו הוא חטא, וכן ראיתי להרמב"ן ז"ל (בפירושו עה"ת שם) שכתב וז"ל: ואמר הוכח תוכיח את עמיתך ללמדו תוכחות מוסר ולא תשא עליו חטא שיהא עליך אשם כאשר יחטא ולא הוכחת אותו ולזה נוטה לשון אונקלוס שאמר ולא תקבל על דיליה חובא, שלא תקבל אתה עונש בחטא שלו עכ"ל עיי"ש. וכן פירש הראב"ע ז"ל שם עיי"ש. ונמצא דלפ"י יש לנו במצות תוכחה ל"ת ועשה, דהיינו מלבד העשה דהוכח תוכיח יש בה ג"כ ל"ת דלא תשא עליו חטא, וא"כ לדרכו של רבינו הגאון ז"ל לא היה לו למנות שניהם.

אמנם אין קושיא זו לדברי רבינו הגאון ז"ל בלבד דגם לשאר הראשונים ז"ל קשה, שהרי הרמב"ם (בסה"מ עשה ר"ב ובלאוין ש"ג) ובחבורו הגדול (פ"ו מהלכות דעות) לא כתב במצות תוכחה אלא עשה דהוכח תוכיח בלבד ול"ת דלא תשא עליו חטא לא הביא אלא לענין שלא יכלימו בתוכחתו עד שפניו משתנות עיי"ש, וכ"כ הסמ"ג (עשה י"א ובלאוין ו) עיי"ש, וביראים (סי' לז) והחינוך (פרשת קדושים מצוה רל"ט רמ) והרשב"ץ בזהר הרקיע (לאוין מב) וכן

נקט רש"י (בפרשת קדושים) עיי"ש. אע"ג דידוע דרכו של רש"י ז"ל בפירושו עה"ת לימשך אחרי המתרגם ומדוע עזבו כאן, וכן הוא בסמ"ק (סי' קי"ב קכ"ו) עיי"ש.

והנראה דס"ל דכיון דבספרא (פ' קדושים פרק ד') ומייתי לה נמי בתלמודין בערכין שם מפרשינן לאו זה רק לענין שלא ילביץ פניו דרך תוכחה, ואין שום חולק על זה, וגם כולהו אמוראי דסוגיא דגמרא (פרק במה בהמה נד:) דשקלי וטרו ומייתו ראייה דכל מי שיש בידו למחות ולא מיחה נתפס בעונש כעובר עבירה עצמו רק מקראי דדברי קבלה, ולא מייתו לה מקרא דלא תשא עליו חטא דהו"ל אזהרת לאו דאורייתא דמבואר מיניה לפי התרגום דהו"ל כנושא החטא ביחד עם החוטא ומקבל העונש כחוטא עצמו, אין לנו לחוש לדברי המתרגם, והעיקר כדדרשו הך קרא בספרא.

ואע"ג דבמקום פלוגתא רגילים הגאונים ז"ל להכריע ע"פ המתרגם כמש"כ במק"א, מ"מ הכא דהדבר מוסכם בלא פלוגתא כלל וגם אמוראי בתראי נקטי הכי בגמרא, הכי נקטינן. וגם יש לדחוק ולפרש דברי התרגום באופן המסכים עם דרשת הספרא, דמש"כ ולא תקבל על דיליה חובא מילתא אחריתא היא לומר דאע"ג שמצוה עליו להוכיחו מ"מ יעשה זאת באופן שלא יענש עליו כלומר שלא יביישנו ולא ילביץ פניו בתוכחתו, ולכן שפיר נקטו הראשונים ז"ל עיקר כברייתא דספרא ושפיר עשה רבינו הגאון שמנה העשה וגם הלאו, דשני ענינים נפרדים הם.

♦ כל מבייש עובר גם בלאו דאונאת דברים

< רפב > אלא שיש לעיין בזה לכאורה, דהרי במבייש חבירו מלבד לאו זה דלא תשא עליו חטא יש בו ג"כ לאו דאונאת דברים, וכדתנן (בפרק הזהב נח:) כשם שאונאה במקח וממכר כך אונאה בדברים וכו' אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים וכו', ובגמ' אמרינן עלה ת"ר לא תונו איש את עמיתו באונאת דברים הכתוב מדבר וכו', הא כיצד אם היה בעל תשובה אל יאמר לו זכור מעשיך הראשונים וכו', אר"י משום רשב"י גדול אונאת דברים מאונאת ממון וכו', תני תנא קמי דרנב"י כל המלביץ פני חבירו ברבים כאילו שופך דמים וכו', עיי"ש בכולהו סוגיא דמתבאר דמלביץ פני חבירו הוא בכלל אונאת דברים ועובר בלאו דלא תונו איש את עמיתו. ושם לקמן (נט:) אמרו דנענש ר"ג על דשמתי לר"א משום דכל השערים ננעלו חוץ מערי אונאה עיי"ש.

ובספר החינוך (פר' בהר מצוה של"ח) כתב וז"ל: מדיני המצוה הזהירונו שלא להכאיב את הבריות בשום דבר ולא לביישם והפליגו בדבר וכו' עיי"ש בכל דבריו. ובסמ"ג (לאוין קע"א).

וא"כ כי איצטריך לאו דלא תשא עליו חטא שלא לבייש חבירו ולהלביץ פניו ע"כ היינו משום דעיקר קרא באמת לא אתי ללאו שלא למנוע עצמו מן התוכחה ולעבור עלה בל"ת ועשה וכדעת המתרגם אלא דמשמע ליה נמי מהאי קרא אזהרה למלביץ פני חבירו, והא דאיצטריך קרא דלא תונו איש את עמיתו נראה משום דמהך קרא שמעינן נמי אזהרה למצער חבירו בלא הלכנת פנים כמבואר בספרא ובפרק הזהב שם וברמב"ם (פי"ד מהלכות מכירה) ושאר ראשונים, ולפ"ז א"כ ע"כ דעת המתרגם מוכרחת. ובאמת שכן נראה בהדיא מלשון הר"א הזקן ז"ל באזהרותיו שכתב במנין הלאוין וז"ל: מלשא חטא לרע להוכיח כי עבר, עכ"ל עיי"ש. וכוונתו לומר לא תשא חטא על רעך להניחו בחטאו אלא עליך להוכיחו אם עבר על אחת ממצות שבתורה, וזהו כדעת המתרגם.

וכן נראה דעת הר"י אלברגלוני ז"ל באזהרותיו שבלאו דאונאת דברים כתב וז"ל: רעך אם הונאה אנאך ובהונאת דברים אם רדפך, רשם והלביץ פניך ברבים ובחרפות אם חרפך, ראית ענשו לשמים לאודם פנים כולו לבן הפך, דם יחשב לאיש הוא דם שפך, עכ"ל עיי"ש. מבואר להדיא דס"ל דעיקר אזהרה למלביץ פני חבירו ברבים לא נפק"ל אלא מההוא קרא דלא תונו וגו' שהוא אזהרה לאונאת דברים. ואח"כ לקמן מנה שם לאו דלא תשא עליו חטא וכתב בקצרה מנשיאות חטא הוה זהירים עיי"ש. וכיון שכבר הביא איסור מלביץ פני חבירו בכלל לאו דלא תונו איש את עמיתו נראה דכאן כוונתו לאזהרה דתוכחה דהיינו שלא למנוע מלהוכיח את חבירו כשראוי לכך, וכדעת המתרגם.

וכן נראה מלשון האזהרות להר"ש בן גבירול ז"ל שכתב במנין הלאוין וז"ל: ולא תשא חטאו אשר לבו מלאו, עכ"ל עיי"ש. וכוונתו ללאו דלא תשא עליו חטא, ומשמע דרצה לומר לא תשא חטאו אלא תוכיחנו על אשר מלאו לבו לעשות כן, דאם הוה ס"ל דלאו זה להקל על החוטא בא שלא לביישו בתוכחתו וכדעת רוב הראשונים ז"ל לא הוה שייך כאן לשון זה דמסיים וכתב 'אשר לבו מלאו', ואין לשון זה מתפרש אלא לפי דעת המתרגם דאזהרה זו להחמיר על החוטא היא באה שלא לשתוק אלא להוכיחו על אשר מלאו לבו לעבור על מה שאסרה תורה.

וכן נראה שהבין הרשב"ץ ז"ל בזהר הרקיע (לאוין סי' ט) שכתב על דברי הרשב"ג שם וז"ל: יאמר מי שלבו מלאו ויצרו הסיתו לעשות עבירה לא תשא חטאו הוכיחו בדברים כדי לביישו, וכן בגמ' ערכין ובספרא אמרו הוכח תוכיח יכול אפילו מוכיחו ופניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא וכו', עכ"ל עיי"ש. הרי שכתב דאזהרה לא תשא עליו חטא היינו שלא ימנע מלהוכיחו בדברים וכן הבין בלשון המשורר.

הן אמת דדברי הרשב"ץ ז"ל אלו מגומגמים הרבה במש"כ הוכיחו בדברים כדי לביישו, והוא תמוה דהרי אסור לביישו כמבואר בספרא ובגמרא דערכין שהביא מיד אח"כ וביותר מגומגם מש"כ וכן בגמרא ערכין וכו' שהרי לא לבד שאין שום רמז ראייה משם כלל למש"כ לעיל דלא תשא עליו חטא הוא אזהרה שלא להמנע מהתוכחה, אלא אדרבא משום ראייה להיפוך ממש"כ לפני זה. ואין לומר דלביישו שרי וחייב ולא אסרו אלא להלבין פניו, דהא ליתא, דהיא היא, דכל שמתבייש פניו מתלבנים, וביוש קרי הלבנת והשתנות פניו וכמבואר להדיא ברמב"ם (פ"ו מהלכות דעות ובסה"מ לאוין ש"ג) עיי"ש. וכן הוא בשאר ראשונים.

❖ חילוק בין יחיד לרבים באיסור הלבנת פנים

< רפנ > וראיתי בקיצור הרשב"ץ (שנדפס עם ספר ישיר משה) שכתב בזה וז"ל: ולא תשא חטא אשר לבו מלאו, סרס הענין ודרשהו אשר לבו מלאו לא תשא חטאו, ור"ל מי שמלאו לבו להפיק רצון יצרו ולעבור עבירה בזדון לא תשא עליו חטאו אלא הוכיחו בדברים לביישו, אך בינך לבינו, אבל לא תלבין פניו ברבים כמו שדרשו רבותינו מקרא דכתיב ולא תשא עליו חטא, ומהאי קרא שמעינן תרתי לא תקבל על תוכחה זו עוון לעשותה ברבים כדי שלא תהא מצוה הבאה בעבירה וכו', וגם לא תשא בעבור חטא בראותך בו דבר עבירה ולשתוק עכ"ל עיי"ש. ולא אדע אם נוסחא אחרת מדברי הרשב"ץ ז"ל או שהמקצר הזה הוסיף מדעתו והאריך לשון בדברי הרשב"ץ ז"ל המגומגמים כדי לבאר את דבריו ולהשלימם.

אלא דמ"מ מה שמבואר מדברין דבינו לבינו מותר להכלימו ולביישו ולא הזהירה תורה אלא שלא לביישו ברבים זהו נגד דברי הרמב"ם ז"ל (בפ"ו מהלכות דעות ה"ח) עיי"ש, וכן בספרא (פ' קדושים) ובסוגיא דערכין שם לא נזכר כלל בפני רבים משמע בהדיא שאין שום חילוק בזה לענין לעבור עליו בלאו דלא תשא עליו חטא, ולא אמרו מלבין פני חבירו ברבים אלא להחמיר עליו ביותר שאין לו חלק לעוה"ב ושהוא מן היורדין ואין עולין כדאמרינן בפרק הזהב שם, אבל לענין עבירת לאו אין חילוק בזה.

אלא שראיתי להחינוך (פרשת קדושים מצוה ר"מ) שכתב וז"ל: שלא לבייש אחד מישראל וזה העון יקראו ז"ל מלבין פני חבירו ברבים והלאו על זה הוא מש"כ הוכח תוכיח וכו' ולא תשא עליו חטא וכו', והעובר עליה והלבין פני חבירו ברבים במזיד וכו' עבר על מצות מלך אבל אינו לוקה עליו לפי שאין בו מעשה, עכ"ל עיי"ש. מבואר מדבריו דס"ל ג"כ דאין אזהרה זו אלא ברבים ולא בינו לבין עצמו וכדברי הרשב"ץ לפי מה שביאר המקצר. ובאמת שגם מגוף דברי הרשב"ץ בזהר הרקיע שלפנינו הכי משמע מדסיים עלה מכאן אמרו חז"ל המלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעוה"ב עיי"ש, מתבאר דס"ל דעיקר האזהרה בהכי הוא דמיירי.

וכן נראה דעת רש"י בפרשת קדושים עיי"ש, וכן נראה דעת רבינו יונה ז"ל בשערי תשובה (שער שלישי סי' רי"ד) אלא שכתב דמ"מ גם בינו לבינו יש בו מיהת משום אונאת דברים, אבל מקורם בזה לא ידענא, וגם איך החליטו החינוך ורשב"ץ בפשיטות היפוך דעת הרמב"ם

ז"ל ולא הזכירו דבריו כלל ואין זה דרכם בשאר מקומות כיו"ב, ואכמ"ל בזה ועי' בסנהדרין (ק"א:); דאמרינן ומפני מה נענש מפני שהוכיחו ברכים ובפרש"י שם עיי"ש.

ועכ"פ מבואר דגם דעת הרשב"ג דעיקר לאו דלא תשא עליו חטא מזהיר על התוכחה ולעבור עליו בל"ת ועשה כשנמנע מלהוכיחו. וכן הביא בעל נתיב מצותיך שם עיי"ש.

ובאמת שכן נראה ג"כ מדברי הרמב"ם ז"ל בסה"מ (לאוין ש"ג) שכתב וז"ל: הזהיר שלא לבייש קצתנו את קצתנו וכו' והאזהרה שבאה בזה הוא אמרו הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, ובספרא וכו' יכול אפילו אתה מוכיחו ופניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא, אמנם הפשט הוא שהזהיר שלא תחשוב לו עון ותזכרהו עכ"ל עיי"ש. מבואר בדבריו ז"ל דההיא דספרא אינה אלא דרשה אבל עיקר פשטא דקרא בא להזהיר רק שלא ימנע מלהוכיח את חבירו על חטאו ולא יחשוב לו עונו בלבו וישתוק אלא יזכרהו פשעו וישים עונו נגד פניו כדי שישתוק ויתקן עותתו. כן נראה כוונת הרמב"ם ז"ל בזה. ולזה כיון הרמב"ם ג"כ במש"כ (בעשין ר"ה) וז"ל: ולא נחשוב לו עון אבל נצטוינו להוכיחו במאמר וכו' עיי"ש.

וכן מתבאר מברייתא דתנא דבי אליהו שהביא בילקוט קדושים (רמז תרי"ג) שאמרו שם: אמר רבי אליעזר בן מתתיהו אם יש דבר בינך לבינו אמור לו ואל תהא חוטא בו לכך נאמר ולא תשא עליו חטא וכו' עיי"ש. והיינו ממש כדברי המתרגם. והשתא א"כ הדק"ל לרבינו הגאון ז"ל דאחר שמנה לאו דלא תשא עליו חטא במספר הלאוין לא היה לו למנות עוד עשה דהוכח תוכיח במספר העשין לפי דרכו ז"ל.

אמנם נראה דגם מהא לא איריא שהרי כבר הבאתי דעת רוב הראשונים ז"ל דלא קיי"ל בהא כדעת המתרגם מטעם שביארנו לעיל, וגם הרמב"ם אף שכן נוטה דעתו ז"ל בסה"מ שם מ"מ בחיבורו הגדול (בפ"ו מהלכות דעות) ובקיצור מנין המצוות שלו מבואר דס"ל כדעת רוב הראשונים ז"ל דליכא בתוכחה אלא עשה בלבד ולא דלא תשא עליו חטא לא קאי אלא להזהיר שלא ילביץ פני חבירו עיי"ש. ועכצ"ל שחזר בו ממש"כ בסה"מ שם בזה וכדאשכחן בכמה דוכתי כיו"ב בחיבורו, והיינו ע"כ מטעם שהכרחנו לעיל דלא כהמתרגם.

ואף לפי מה שהבאתי מברייתא דתנא דבי אליהו ר"א בן מתתיהו ס"ל נמי כדעת המתרגם וא"כ יש כאן פלוגתא דתנאי וכבר הבאתי לעיל דעת הגאונים לפסוק כהך תנא דקאי המתרגם כוותיה כמבואר בתשובת רב יהודאי גאון ז"ל שבתשובות הגאונים (דפוס ליק סי' מ"ה) וז"ל: כל היכי דפליגי רבנן במלתא ומתרגם אמר קרא כחד מנהון הלכתא כוותיה, עכ"ל עיי"ש. וכן הוא בתורתן של ראשונים (ח"ב ריש סי' א') בשם רב נטרונאי גאון ז"ל עיי"ש. מ"מ נראה כיון דבעיקר מקומו בספרא ובגמרא שם ליכא שום פלוגתא בהכי, הכי נקטינן, ובפרט דכולהו אמוראי בגמרא הכי ס"ל כמשכ"ל. ועי' רמב"ם (פ"ב מהלכות איסורי ביאה ה"ג) ובהשגות הרמב"ן לסה"מ (שורש חמישי) ובמש"כ עליו במג"א שם, ובפירוש הרמב"ן (פ' תצא על קרא דלא תהיה קדשה) עיי"ש, ועי' ג"כ מש"כ הרמב"ן ז"ל (בפ' משפטים) בקרא דשאר כסותה ועונתה לא יגרע עיי"ש ואכמ"ל בזה. ובפרט לפמשכ"ל דגם דברי התרגום אין מוכרחין כ"כ להתפרש כן.

♦ אונאת דברים

< רפד > ומה שהקשינו לפ"ז דא"כ למה לי קרא דלא תשא עליו חטא תיפוק ליה מאזהרת לאו דאונאת דברים, אפשר לומר דודאי איצטריך הך קרא דלא תשא עליו חטא להזהיר אפילו במקום תוכחה וכדמשמע מברייתא דגמרא דערכין שם לפירש"י שם ד"ה יכול וכו' עיי"ש, דסד"א כיון דרשע הוא שעבר אדאורייתא רשאי להוכיחו אפילו ע"י הלבנת פנים, ובפרט לפי מה דאמרינן (בפרק הזהב שם) לענין לאו דאונאת דברים מאי דכתיב לא תונו איש את עמיתו עם שאתך בתורה ובמצות אל תונוהו, וכתבו ביראים (סי' נ"א) ובסמ"ג (לאוין קע"א) והנמוק"י (בפרק הזהב שם) דהיינו לומר שאינו מזהר על אונאת דברים אלא על יראי שמים וזהירים בתורה ובמצות עיי"ש, וא"כ ודאי איצטריך להזהיר כאן בתוכחה דלא נפקא מהתם. מלבד מה שי"ל דמשום מצות תוכחה הוה סד"א דשרי וכ"כ הסמ"ג (לאוין ו') דעיקר לאו זה היינו במקום תוכחה עיי"ש, וכן הוא דבר הלמד מעניניה דקרא דבענינא דתוכחה כתיב.

וגם איפכא לא תקשה למה לי קרא דלא תונו איש את עמיתו דהא איצטריך לאזהרה שלא יצערנו בדברים אפילו שלא בהלבנת פנים כמשכ"ל, וגם שלא בדברים אלא שמראה לו פנים רעות וכיו"ב ס"ל להרבה ראשונים דהו"ל בכלל אזהרה זו והיינו כרבי יהודה דס"ל התם הכי וס"ל דגם ת"ק לא פליג עליה בהכי כמבואר בטור (חו"מ סי' רכ"ח) ובשאר ראשונים, עכ"פ מבואר דאין בזה מקום קושיא על רבינו הגאון ז"ל גם לפי דרכו במה שמנה העשה וגם הלאו... [- מכאן ממשיך בלאו דלא תעמוד על דם רעך]

ביאור הגרי"פ פערלא לרס"ג: ל"ת נו-נו (ח"ב עמ' 111) חדלו לכם מכל אלה ושאת חטא וחרש לחרף... ומש"כ "ושאת חטא" הכוונה ללאו דלא תשא עליו חטא דכתיב שם (פרשת קדושים) גבי תוכחה, הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, ואמרינן (סוף פ"ג דערכין טז:): ת"ר מנין לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו שנאמר הוכח תוכיח, הוכיחו ולא קבל מנין שיחזור ויוכיחו ת"ל תוכיח מ"מ, יכול אפילו פניו משתנים ת"ל ולא תשא עליו חטא עיי"ש.

וכבר נתבאר לעיל (עשין כ"ח) דלדעת רבינו הגאון ז"ל כן הוא העיקר דאזהרה זו לא נאמרה אלא במקום תוכחה כברייתא זו ולא כדעת קצת ראשונים דלא ס"ל הכי עיי"ש במה שהארכנו בזה. וכן מבואר להדיא באזהרותיו שע"פ עשרת הדברות (בדבור לא תשא) שכתב שם באזהרה זו וז"ל צחנו (כלומר חטאו) אל החב? ום (ט"ס וצ"ל תחוורום) הוכיחום בנחת ובחין רטוב וכו' עכ"ל עיי"ש, ורצה לומר שאם חטאו ואתה חייב להוכיחם מ"מ חייב להוכיחם בנחת ולא לביישם ולהלבין פניהם דאזיל סומקא ואתי חיורא כדאמרינן בפרק הזהב (נח:): עיי"ש. הרי מבואר דס"ל דעיקר אזהרה זו לא אתי אלא להכי וכמו שנאמר.

ומהאי טעמא ביארנו שם ג"כ מה שמנה רבינו הגאון ז"ל לאו זה אע"ג דאית בה נמי לאו דלא תונו איש את עמיתו שבא להזהיר על הונאת דברים שכבר מנה לקמן (לאו פ"ה) ואע"ג דלאו דלא תונו כולל יותר מלאו זה דלא תשא עליו חטא, דבכלל אזהרה דלא תונו איתא נמי הונאת דברים שאין בהן הלבנת פנים כמבואר שם (בפרק הזהב) ולדעת רבינו יונה ז"ל בשערי תשובה (שער שלישי סי' רי"ד) בכלל אזהרת לאו תונו גם הונאת דברים שבינו לבין עצמו, אבל לאו דלא תשא עליו חטא לא בא להזהיר אלא שלא לביישו ברבים עיי"ש, וכן דעת מקצת משאר הראשונים ז"ל כמש"כ שם, מ"מ זה ניחא לדעת שאר ראשונים אבל לשיטת רבינו הגאון ז"ל אפילו בכה"ג אין הלאו הפרטי נמנה בפני עצמו, ואחר שמנה לאו דלא תונו שכולל הכל לא היה לו למנות לאו דלא תשא עליו חטא שאינו מזהיר אלא על ליבון פנים ברבים, אבל לפ"ז אתי שפיר דכיון דעיקר לאו זה לא נאמר אלא במקום מצות תוכחה וא"כ אין זה בכלל אזהרת לאו תונו וכמו שנתבאר שם עיי"ש.

ונראה דזה מוכרח מצד עצמו דאל"כ קשה מנ"ל כלל דקרא ללאו הוא דאתי, ודילמא לא אתי קרא אלא לומר דאע"ג דבתוכחה איכא עבירת לאו דלא תונו איש את עמיתו מ"מ במקום תוכחה על חטא שרי ואין בדבר דררא דאיסורא, וזה שכתב קרא הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, ועכצ"ל דלהכי לא איצטריך קרא משום דבמקום תוכחה על חטא לא שייך לאו דלא תונו כלל, דכיון דאינו מתכוין אלא לטובתו להחזירו למוטב אין זה בכלל הונאת דברים כלל וכמו שנתבאר אצלנו שם עיי"ש.

וגם אין לומר דאע"ג דודאי קרא לאזהרה הוא דאתי מ"מ אינו לאו בפני עצמו אלא לא בא הכתוב רק להחזירו לכללו ללאו דלא תונו, דלא תימא דבמקום תוכחה ליתא ללאו דלא תונו כלל וקמ"ל דליתא אלא אפילו במקום תוכחה עדיין יש בה לאו דלא תונו היכא שמלבין פניו, ואהדריה לאיסורא קמא ואם עבר והלבין פניו אפילו במקום תוכחה עובר בלאו דלא תונו איש את עמיתו אבל שום לאו אחר לית בה וא"כ לא היה לו למנות לאו דלא תשא עליו חטא, דזה ליתא, דבכל כה"ג אחר דכבר צוה הכתוב על מצות תוכחה מדכתיב הוכח תוכיח שוב ליכא למימר אהדריה לאיסורא קמא כמש"כ התוס' (בפ"ק דביצה יב.) בד"ה השוחט עיי"ש. ובלא"ה לפמ"ש כ התוס' (בפ"ב דבכורות טו.) בד"ה ואהני קרא וכו' ובמזבח כפרה שם בשם תוס' חיצוניות ותוס' הרא"ש ז"ל כל היכא דכתיב ביה בהדיא לאו גמור לא אמרינן

ביה אהדריה לאיסורא קמא אלא לאו מיוחד בפ"ע הוא עיי"ש בדבריהם. ואין להאריך בזה כאן יותר אחר שכבר ביארנו כל צרכו לעיל במצות תוכחה עיי"ש.

❖ במחלוקת ר' יהודה ות"ק במשנה

שלחן המלך: למהר"ר יוסף אבן עזרא, איזמיר תרכ"ד הל' מכירה פי"ד הי"ב: כשם שאונאה

במקח וממכר כך יש אונאה בדברים וכו', הכי תנן במציעא דף ח"ן ע"ב, כשם שאונאה במקח וממכר כך אונאה בדברים לא יאמר לו בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח וכו', ובגמ' הביאו ברייתא ת"ר לא תוננו איש את עמיתו באונאת דברים הכתוב מדבר וכו', הא כיצד אם היה בעל תשובה לא יאמר לו וכו' ר' יהודה אומר אף שלא יתלה עינו על המקח בשעה שאין לו דמים וכו'.

הנה מלשון הברייתא נראה דר"י פליג את"ק דת"ק סבר דאיסור אונאת דברים ה"ד כמשמעו שאינהו בדיבור אבל בל"י דיבור ליכא איסורא, ואתא ר"י למימר דאפילו בלתי דיבור כי אם בתליית עין על המקח לבד איכא איסורא. והרי"ף והרא"ש ז"ל הביאו הברייתא כצורתה וסתמו את דבריהם [-איך פוסקים להלכה], אמנם רבינו [-הרמב"ם] ז"ל והטור ז"ל בחו"מ סי' רכ"ח לא הביאו הך דר"י דלא יתלה עינו על המקח, כנראה דס"ל דפליגי, ולא פסקו כוותיה דר"י. והגם דכאן רבינו ז"ל לא הביא הא דאיתא במתני' דלא יאמר לו בכמה חפץ זה וכו', מ"מ בפירוש המשניות ובספר המצוות בל"ת מצוה רנ"א הביאו, והך דר"י לא הביא, כנראה דלא ס"ל כוותיה.

וכן נראה שהוא דעת החינוך ז"ל בפ' בהר סי' שמ"א שכתב בפתח דבריו וז"ל: שלא להונות אחד מישראל בדברים וכו', ובפ"י אמרו ז"ל כיצד אם היה בעל תשובה וכו', והביא מאי דאיתא במשנה ובברייתא ולא הביא הך דר"י דלא יתלה עינו וכו', ואח"כ כתב וז"ל: מדיני המצוה כמה אזהרות וכמה זירווי שהזירונו ז"ל בענין זה שלא להכאיב הבריות בשום דבר ולא לביישם והפליגו בדבר עד שאמרו שלא יתלה עינו על המקח בשעה שאין לו דמים, ע"כ. דנראה כונתו דהגם דאין הכלה כר"י מ"מ כונת ה' הוא להפליג הענין עד שמצינו שיש מי שאומר דאף בלא אמירה חייב משום אונאת דברים הגם דלית הלכתא הכי, וכן יש לדקדק בדבריו במ"ש אח"כ וז"ל: ועובר ע"ז והכאיב את חבירו בדברים באותן שפירשו חכמים ז"ל בבעל תשובה ובחולה ובכיוצא בהן עבר על לאו זה וכו', נראה דמה שעובר על לאו היינו דוקא בשאינהו בדברים ממש. אבל הסמ"ג בלאוין קפ"א הביא הך דר"י דלא יתלה עינו על המקח יע"ש.

ואת זה ראיתי לעט"ר מוה"ר מ"מ בספר חקרי לב ח"ג מיו"ד סי' פ' דף לא ע"ג וד' <??> שנשאל בש"ץ שנשבע שאם לא יפרע היחיד לו מה שנדר בעליתו לס"ת כנהוג שלא להזכירו במי שברך הנהוג שמזכיר העולה לקצת יחידי הקהל אחיו ורעיו כרצון העולה, אי איכא ביטול מצוה דהיינו בלאו דלא תוננו או לא, וכתב הרב ז"ל דכשאנו מזכירו במי שברך הרי מצערו בשבועתו שמחשיבו לבזוי וכאילו הוא מופרש ומובדל מעדת ישראל וקאי בלא תוננו.

וכתב עוד וז"ל: וכ"ת אנו אין לנו אלא אונאת דברים שע"י דבריו מצערו אבל כעין נ"ד שמצערו בלי דיבור ובשביל שתיקתו מצערו, מנ"ל דקאי בלאו זה, הא ליתא שהרי אמרו שם ר"י אומר אף לא יתלה עינו על המקח בשעה שאין לו דמים ודבר זה מצוי להיות בלי דברים וכו', וכן ראיתי בבירור בס' יראים סי' נ"א שכתב וכשם שיש אונאה בדברים כך יש אונאה בענין רע שמראה לחבירו פנים רעות שמסור ללב כדתני ר"י אף לא יתלה עינו עה"מ עיי"ש, גם בספר החינוך סי' שמ"א כתב דיני המצוה הזהירונו שלא להכאיב את הבריות בשום דבר ולא לביישם והפליגו בדבר עד שאמרו שלא יתלה עינו עה"מ וראוי לזהר שאף ברמז דבריו לא יהא נשמע חירוף לבני אדם וכו' יע"ש, וכ"ת כיון דאונאה שלא ע"י דברים לא למדנו כ"א מדברי ר"י ורבנן ולא מנו להא דר"י ע"כ בהא פליגי דלרבנן דוקא אונאה בדברים בענין ורבנן ור"י הלכה כרבנן, גם זה אינו שהרי הרא"ם והחינוך והסמ"ג בל"ת סי' קע"א והטור ח"מ סי' רח"ח פסוק בהא כוותיה דר"י וא"כ ע"כ דסברי

דרבנן ור"י לא פליגי, והא דלא מנו להא דר"י דבאונאת דברים דברו ולא בדבר אחר אבל לדין מודו לר"י דאל"ה לא הוה שבקי רבנן ונקטי דברי יחיד עכ"ל.

והנה מ"ש בדעת החינוך ז"ל דפסק כר"י לענ"ד לא מכרעא לפי מ"ש ואדרבא המדקדק בדבריו עיניו יחזו דאינו עובר על לאו אלא כשאניהו בדברים דוקא וכמ"ש לעיל.

עוד ראיתי לעט"ר מוה"ר ז"ל שם שכ' וז"ל: איברא שק"ל להרא"ם והסמ"ג והחינוך והטור"ר והשו"ע שפסקו כר"י כנראה דלא פליגי, ואילו בפסחים דף קי"ב אמר' ג' דברים צוה ר"י ברבי יוסי את רבי וחד מינייהו הוי אל תעמוד על המקח בשעה שאין לך דמים, ואי איתיה בלאו מי איצטריך לצוות על זה, מעין מה שהקשו בכתובות דף ק"ג בצוות רבי הזהרו בכבוד אמכם, דאורייתא היא, ותירצו אשת אב הואי, והדר הק' אשת אב נמי דאורייתא היא וכו', הנ"מ מחיים אבל לאחר מיתה לא, הרי דאי הוי מד"ת אין צריך לצוות, ומעין זה הקשו שם וכו', ודוחק לומר הצוות ר"י ברבי יוסי אינו דרך אונאת דברים דהתם איירי שכבר יש קונים על המקח אלא שזה לטובת המוכר עומד שם לקנות כדי שירבה בדמים הסחורה ומפסיד לקונה בכך, שזה דוחק שהכל בלשון אחד וצ"ע ע"כ.

ומלבד מה שיש לדקדק בפליטת קולמוסו שכ' דהטור והשו"ע פסקו כר"י, וכן מ"ש שם סמוך ונראה דהרמב"ם שמשמיט מילתיה דר"י נר' דס"ל דרבנן פליגי עליו ופוסק כרבנן, וזה היפך כל הפוסקים כל אשר בתוכו יתמ"ה ועינא דשפיר חזי דהטור והשו"ע ג"כ השמיטו מילתיה דר"י, וא"כ הנו תלתא גברי רברבי, הרמב"ם והטור והשו"ע דקימי בחדא שיטה וכן ה' הלבוש והחינוך ז"ל ולא נשאר לנו כ"א הסמ"ג וס' יראים ז"ל.

וזאת ועוד, דהך דרמי ומקשי מהך דאיתא בפסחים, אחהמ"ר אישתמיטתיה מיניה דמר דברי מוהרש"א בח"א שם בפסחים במאמר מ"ה דהקשה זה וז"ל: ואל תעמוד על המקח וכו' כה"ג אמרי' בסוף פרק הוזהב אל יתלה עיניו על המקח בשעה וכו' ומשום איסור אונאה נגעו בה, ויש לחלק עכ"ל. ומה שיש לחלק נלע"ד לומר דהא דאמר ר"י לא יתלה עיניו על המקח הוא משום דהאמת דאינו רוצה לקנות וכדי לצערו לחבירו ולאנותו הוא מה שעושה כן וכמו שפירש"י ז"ל שם במציעא בד"ה שהרי וכו' וז"ל וה"ק שהרי כל הדברים הללו אין טובתן ורעתן מסורה להכיר אלא ללבו של עושה והוא יודע אם לעקל אם לעקלקלות ויכול הוא לומר לא עשיתי כי אם לטובה הייתי סבור שיש לך תבואה למכור או הייתי חפץ לקנות מקח זה וכל דבר המסור ללב של אדם נאמר בו הוי ירא מן היודע מחשבות אם לטובה אם לאונאה עכ"ל, הרי דהתם הלב יודע אם לטובה נתכוון או לאונאה, והאי דתלי עיניו על המקח היינו לצערו, וכן הביא בשיטה מקובצת בשם הראב"ד דאיסור דתליית עין על המקח היינו משום דהשביח דעתו של מוכר,

אבל הא דאמרינן אל תעמוד עה"מ איירי דרוצה לקנות המקח באמיתות ונושא ונותן עמו בדברים, והכי דייק לישנא דאל תעמוד עה"מ ובדברי ר"י נקט לא יתלה עיניו על המקח, וכן נראה מפירוש רשב"ם שם בפסחים דכ' וז"ל: אל תעמוד על המקח לסחור אותו והמוכר ישראל הוא ואין לך דמים ליקח המקח ונמצאת מפסיד אותו שלא יקחנו אחר מאחר שאתה מתהפך בו עכ"ל, ומדנקט לשון לסחור אותו נראה דהיינו כמ"ש.

עוד איכא לעמוד ע"ד עט"ר מוה"ר ז"ל דנראה דאשתמיט מיניה דמר מ"ש בתוספתא פ"ג דמציעא וז"ל: כשם שאונאה במקח כך אונאה בדברים וכו' רבי יהודה אומר אף לא יתלה עיניו על המקח ויאמר לו בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח וכו' ע"כ, וכתב הרב חסדי דוד ז"ל וז"ל: בברייתא שבגמ' לא נזכר בדברי ר"י אלא לא יתלה עיניו על המקח בשעה שאין לו דמים ומכח זה כתבתי בספרי שושנים לדוד (על משניות ב"מ כאן) דאין זה ענין למ"ש סתם מתני' לא יאמר לו בכמה וכו' דר"י הוסיף לאסור אפילו לתלות עיניו בלבד וכו', אבל השתא דחזינן דבתוספתא לא תני הכי מחוורתא דמתני' ר"י היא וסתם ר' כוותיה, וברייתא שבש"ס תני בקצרה אמתני' סמיך, נמצא דתליית עין בלא אמירה לכו"ע, עכ"ל.

הרי נראה בהדיא דכפי התוספתא הלזו מוכרחים אנו לומר כמ"ש הרב חסדי דוד ז"ל דבתליית עין בלא אמירה שרי לכו"ע, וכן ראיתי בפסיתקא בפרשת בהר שכתב וז"ל: ולא תונו איש את עמיתו וכו' ר"י אומר אף לא יתלה עיניו על המקח ויאמר לו בכמה חפץ זה

ואינו ורצה ליקח יע"ש. והן הם כדברי התוספתא דמאי דאסור הוא תליית עין ואמירה אבל תליית עין לבד שרי.

ובר מן דין נוראות נפלאתי עליו דהך לאו דאונאת דברים מוכח מהגמ' שם ודברי רש"י דכל מ"ש במשנה ובברייתא שהוא אונאת דברים הם דברים המסורים ללב שאין בני אדם מכירין מתוך דבריו אם כונתו לעקל או לעקלקלות כדפירש"י ז"ל שם, ולכך נאמר בו ויראת מאלקיך וכו', ולכן נקראת 'אונאה' שהוא מאנה אותו שאינו מביישו בפירושו שהוא יכול לפרש דריו בענין אחר כמו שיאמר שאע"פ שעשה מעשים רעים בראשונה, עתה שב. וכמש"כ הרב קרבן אהרן ז"ל בספרי בהר על הפסוק לא תונו וכו' שהקשה וז"ל: אם היה בעל תשובה וכו', ק"ל שדברים אלו חירופין וגידופין הם לא אונאת דברים, ואיך קרו להו אונאה, ולזה נ"ל לפרש שאומרו זכור מעשיך הראשונים שהוא אומר לו זה בדרך אזהרה וכו' עיי"ש, ועיין להרב אהבת עולם ז"ל בדף יו"ד ע"ד שפירש כל אלו הדברים השונים במשנה ובברייתא דיכול לפרש דבריו בב' אופנים אם לטוב אם לרע, וכן פירש ג"כ הרב עין יהוסף ז"ל בשיטה למציעא שם בסוגיין.

וכן פירש מוהר"י באסאן ז"ל סי' כ"ה שהקשה להמרדכי שכתב בפרק הזהב שהמאנה את חבירו בדברים מלקין אותו מפני שעבר על לאו דלא תונו וכו' והקשה הוא ז"ל איך עלה על דעת המרדכי שילקה, לא ימנע אם אמר הדברים ברורים שהבינו אותם השומעים א"כ אין זה בכלל לא תונו שהרי ברור מלל וביישו בפרהסיא, ואם הוא בענין שיכול לפרש דבריו שלא כיון לביישו איך הוא לוקה והרי הוא יכול לומר לא כוונתי לביישו, ואפילו מכת מרדות אין מלקין אותו כל שיכול לפרש דבריו בענין אחר, ואפשר שכל אנו רואים בחוש הדעת שכוונת הדברים לאונות את חבירו מכין אותו מכת מרדות כמו על לא טובה השמועה וכיצא בו עכ"ל.

הרי בהדיא דמוכח מכל הני רבוותא דכדי שיעבור בלאו דלא תונו באונאת דברים היינו בדברים דמשתמעין לתרי אנפי, דאי לאו היינו חירוף וגידוף, וא"כ איך כתב מוה"ר ז"ל [-החקרי לב] דאיכא ביטול מצוה בשבועה זו שנשבע שלא להזכירו במי שבירך שמחשיבו לבזוי בלאו דלא תונו.

וכן נראה מדברי החינוך ז"ל שם בתוך דבריו שכתב וז"ל: אבל כל א' צריך להזהר כפי מה שיראה כי הקב"ה הוא יודע כל פסיעותיו וכל רמיזותיו כי כאדם יראה לעינים והוא יראה ללבב עכ"ל, דמדבריו משמע שהדברים הם דמשתמע לתרי אנפי.

וכן נראה ממ"ש ביומא פרק בא לו דף עא: דאיתא התם ת"ר מעשה בכהן גדול א' שיצא מבית המקדש הווי קא אזלי כולי עלמא בתריה כד חזויה לשמעיה ואבטליון דהווי קא אתי שבקיה לדידיה ואזלו בתר שמעיה ואבטליון, לטוף אתו שמעיה ואבטליון לאפטורי מיניה דכ"ג אמר להן יתון בני עממין לשלם דעבדי עובדיה דאהרן ולא ליתי בני אהרן לשלם דלא עבדי עובדא דאהרן ע"כ. ופרש"י ז"ל יתון בני עממין וכו' לשון גנאי הוא לפי שבאו בני בניו של סנחריב וכו' דלא עבדי עובדא דאהרן שהוניתו אונאת דברים וכו' אם היה בן גרים לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך עכ"ל. ובעיני יעקב הביא משם הריטב"א דקשה בעיניהם שקראן בני עממין לפי שהיו גרים והוא לא נתכון לכך שאף ישראל נקראו עממין כדכתיב אחרין בנימין בעממין, אלא שלא דבר בלשון כבוד במקום דאיכא חשדא עכ"ל. ועיין מ"ש מהרש"א ז"ל בח"א שם. הרי בדבריהם דמשתמע לתרי אנפי קאי באונאת דברים וכמ"ש הריטב"א.

♦ עם שאתך בתורה ובמצוות

והנה אי מותר לאונות למי שאינו ירא את ה', נראה דאסור מדלא פורש בדברי רבינו ז"ל [הרמב"ם] בקרא שהביא דלא תונו איש את עמיתו אם הוא לעם שאתו בתורה ומצות או לא כמו שדרש ר' חנינא בריה דרב אידי בפרק הזהב דף נט, וכן סתם ולא חילק בספר המצות [לרמב"ם] בל"ת מצוה רנ"א והסמ"ק בל"ת סי' קכ"ב וה' החינוך פ' בהר בל"ת סי' שמ"א ובס' החרדים דף ל: ובספר זוהר הקייע פ"י אזהרות בל"ת סי' מ"א, וכן הרי"ף

והרא"ש ז"ל שם והמרדכי ז"ל ורבינו הטור ז"ל בחו"מ סי' רכ"ח ומרן ז"ל שם, ועיין בשיטה מקובצת שם מ"ש משם ר' יהונתן ז"ל.

האמנם הסמ"ג ז"ל במל"ת סי' קע"א כתב וז"ל: תניא בפרק הזהב לא תונו איש את עמיתו וכו' עם שאתך בתורה ובמצות אל תונוהו למדנו שלא הזהיר הכתוב באונאת דברים אלא לירא ה', ואמרינן במדרש שאם אינה אותך אתה רשאי לאונוהו שאינו קרוי עמיתך, ואמרינן במס' מגילה האי מאן דסני שמועניה פי' שיצא עליו שם רע בודאי, שרי לבזויי בג' ושייך גיפא שטיא וכו', וכן הביאו הגהות מיימו' כאן בפרקיין אלא שהביאו בשינוי לשון ע"ש, וכ"כ ה' הנמוק"י ז"ל שם בפרק הזהב ע"ש, וכן כתב הרב הלבוש ז"ל בסי' רכ"ח, וכ"כ מוהרש"א ז"ל בחידושי אגדות שם ועיין להריטב"א ז"ל בעין יעקב מאמר ק"ט, ומור"ם שם בסי' רכ"ח ס"א.

❖ אונאת ר' יוחנן לריש לקיש היה בדרך בדיחותא

שם הי"ג: אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים וכו', הנה ראיתי לה"ר משפט צדק ז"ל בח"ב סי' נ"ד שהקשה אהך דתנן אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים עמ"ש שם בפרק הפועלים דף פד אמר ר' יוחנן לריש לקיש לסטאה בליסטיותיה ידע וכו', ופרש"י ז"ל לסטאה וכו' לפי שהיית לסטא' אתה בקי באותם כלי אומנות ליסטיות וכו' יעו"ש, דמאחר שהיה בעל תשובה למה אינהו בדברים להזכיר לו מעשיו הראשונים והניחה בצ"ע.

ולענ"ד אפשר לתרץ ולומר דר' יוחנן לא אינהו בדברים לר"ל, ומ"ש לו לסטאה בליסטיותיה ידע הוא דרך בדיחותא בעלמא ור' יוחנן לא כיון לבזותו ח"ו ולא עבר על לאו. וכעין זה ראיתי להתוס' ז"ל בשבת דף קג. ד"ה ר"י בן קרחא היא וז"ל: יש מפרשים דרבי עקיבא קרוי קרחא שהיה קרח כדתניא בפרק בתרא דבכורות אמר בן עזאי כל חכמי ישראל דומין לפני כקליפת השום חוץ מן הקרח הזה, ואומר שזה היה ר' עקיבא והיה לו בן ששמו יהושע כדאמרינן בספ"ק דשבועות א"ל ר"י בנו ר"ע לר"ע, ואין נראה לר"ת דמה שקראו בן עזאי לר"ע קרא בבדיחותא בעלמא אין לנו לקרותו כן כל שעה דלשון גנות הוא שנאמר עלה קרח וכו' עיי"ש. וכ"כ התוס' ז"ל בפסחים דף קכ. ד"ה צוה ר"ע יע"ש.

הרי נראה מדברי התוס' ז"ל דבלשון בדיחותא לא איכפת, אלא שלא יקרא לו כן בכל שעה, ועיין להרב עין יהוסף ז"ל שם בפרק הפועלים שהקשה כמו כן ותירץ דר' יוחנן היה רבו מובהק דר"ל ויכול לבזותו ואינו עובר משום אל תאמר זכור וכו', תדע דכן הוא דהא רבי קרי ליה לר' חייא, עייא, במו"ק (טו): ואע"ג דהמכנה שם רע ח"ו אין לו חלק לעוה"ב אלא ודאי כיון דתלמידו היה יכול לקרותו הכי לבזותו וכו' עיי"ש.

❖ אונאת הגר עצמו

שם: ואם היה בן גרים וכו', היה גר ובא ללמוד תורה לא יאמר לו פה שאכל וכו', הכי תניא במציעא דף נח:, ומהרש"א ז"ל באגדתיה כתב וז"ל <??>: אם היה גר וכו', ק"ק דמ"מ הו"ל למתני כולה בגר ולמתני ברישא היה גר לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים אם היה בן וכו', ונראה לומר דבגר אין כאן אונאה שיאמר לו זכור מעשיך הראשונים דמה"ט הוא עדיף טפי אפילו מישראל כשר שפירש ממעשיו הראשונים ובא לחסות תחת כנפי השכינה ויצא הפסדו בשכרו, משא"כ בבעל תשובה וכו' עיי"ש. ועיין להרב פני יהושע ז"ל <??> שגם הוא דרך בדרך זה וכתב דבגר לא שייך לומר זכור מעשיך הראשונים דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי עיי"ש.

ואחרי המח"ר נראה דאשמטית' מינייהו מלכי מ"ש בתו"כ בס' קדושים פ"ח וכי יגור אתך גר וכו' לא תונו אותו, שלא תאמר לו אמש היית עובד ע"ז ועכשיו נכנסת תחת כנפי השכינה ע"כ, הרי בהדיא דבגר נמי אם אמר לו זכור מעשיך הראשונים עובר בלאו ולא אמרינן דשבח הוא לו כמ"ש מהרש"א והר' פנ"י ז"ל.

ומה שיש לדקדק דאמאי לא נקט בגר עצמו זכור מעשיך וכו', כבר תירצו בזה המפרשים ז"ל דרבנותא נקט דלא מבעיא גר דלא יאמר לו זכור מעשיך וכו' כיון דמעיקרא גוי גמור

הוה אית ליה זילותא טפי אם אומר לו כן, אלא אפילו לבעל תשובה דלית ליה זילותא כולי האי וכו' אפ"ה לא יאמר לו כן. עיין להרב תורה חיים ז"ל <?> ולהרב קיקיון דיונה ז"ל שכתבו כן ולשאר המפרשים ז"ל.

וראייתי להרב קרבן אהרן ז"ל שם <?> כתב שלא תאמר לו אמש וכו' דבאונאת דברים הכתוב מדבר דאי לאונאת ממון הרי אמר וגר לא תונה וכו' יע"ש, ואחר המחילה ר' לא ידעתי מי הזיקין לפרש כן דהא שם בגמרא איתא הכי ת"ר המאנה את הגר עובר בג' לאוין וגר לא תונה, וכי יגור אתך גר לא תונו אותו, ולא תונו איש את עמיתו, ופרש"י ז"ל המאנה את הגר אונאת דברים עכ"ל, וכן מוכרח להיות מדנקט בהדייהו האי קרא דלא תונו איש את עמיתו דלכו"ע קאי האי לאונאת דברים, א"כ מוכרח דגר לא תונה אונאת דברים דגר הוא ודלא כהרב קרבן אהרן ז"ל ודו"ק.

< רפח > **משנה ברורה: סימן קנו ס"ק ד:** השונא אחד מישראל בלבו עובר בל"ת שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך והמכה את חבירו והמחרפו אינו עובר בלאו זה אלא הוא עובר משום לא יוסיף להכותו, ובחירוף עובר משום לא תונו איש את עמיתו, ואם הכלימו בזה עובר ג"כ משום לא תשא עליו חטא.

< רצט > **חפץ חיים: פתיחה לאוין י"ג: מקור חיים:** (יג) ופעמים הרבה מצוי עוד לאו אחד, והוא לפי מה שרגילין הרבה פעמים לבזות לחבירו (יג) במעשיו הראשונים או בפגם משפחה או במעוט חכמתו בתורה או במלאכתו, כל איש לפי ענינו, אשר נאמר לו דברים, אשר יכעיסוהו ויבהילוהו, ולא יוכל להעזר מהם, אפלו אם היה הדבר בינו לבין עצמו, עובר על לאו דלא תונו איש את עמיתו, דאירי באונאת דברים, כדאיתא בבבא מציעא (נח:), וקל וחמר אם היה זה בפני אנשים. ונמצא לפי זה, שהמגנה לחבירו בין ברכילות ובין בלשון הרע בפניו ובפני אחרים, מלבד שיש עליו לאו דלשון הרע ורכילות, כמו שכתבנו לעיל, עובר גם כן בלאו זה:

באר מים חיים שם (יג) ופעמים הרבה וכו' במעשיו הראשונים או בפגם המשפחה וכו'. כדאיתא בב"מ במשנה כשם שיש אונאה בממון כך יש אונאה בדברים וכו' היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים וכו' לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך וכו' ומה שכתבנו במיעוט חכמתו וכו' דבאמת הא דנקט הגמרא בעל תשובה או מעשי אבותיך לציור בעלמא נקט וה"ה לשאר דברים אשר יצער בזה את חבירו כדאיתא בח"מ בסי' רכ"ח כגון אם נשאל שאלה לא יאמר לו מה תשיב אתה בדבר הזה והוא יודע שאינו יודע וכיוצא בזה עיי"ש:

ומ"ש אשר נאמר לו דברים אשר יכעיסוהו ויבהילוהו הוא ממה שכתב הרמב"ם בספר המצות במצוה רנ"א וזה לשונו הזהירנו מהונות קצתינו את קצתינו והוא שנאמר לו דברים אשר יכעיסוהו ויבהילוהו ולא יוכל לעמוד מפני שיתבייש מהם, וכן כתב בספר החינוך במצוה של"ח וז"ל: שלא להונות לאחד מישראל בדברים כלומר שלא נאמר לישראל דברים שיכאיבוהו ויצערוהו ואין בו כח להעזר מהם וכו' וסיים החינוך ע"ז והעובר על זה והכאיב את ישראל באותן שפירשו ז"ל כנ"ל וכיוצא בהם עובר על לאו ואין לוקין לפי שאין בו מעשה, וכמה מלקות בלי רצועה של עגל יש ע"ז ביד האדון המצוה ית' ויתעלה עכ"ל. ובאמת לאו של אונאת דברים גדול מאונאת ממון כמ"ש בב"מ שם עיי"ש.

ומ"ש בפנים וק"ו אם היה זה בפני אנשים כן איתא להדיא בשערי תשובה לר"י במאמר רי"ד עיי"ש.

ומ"ש בין בלשה"ר משום דכל אלו הדברים שכתבתי באות זה הוא לשה"ר גמורה ג"כ מן הדין לבד מהאיסור של אונאת דברים כמ"ש בש"ת במאמר הנ"ל וכן מוכח מהרמב"ם בפ"ז מהלכות דיעות הלכה א' ובהלכה ה' עיי"ש שכתב בין בגופו או בממונו או להצר לו וכו' וכמו שנבאר הכל איה"ש לקמן בהלכות לשה"ר בכלל ה'.

ומ"ש בין ברכילות היינו שאומר לו בפניו ובפני מי שדיבר עליו מה שאמר לו עליו מתחלה בינו לבין עצמו דמן הסתם מצטער על זה כי הטבע שאין החי יכול להכחיש את החי ואין בו כח להעזר מזה הצער וכנ"ל:

ודע דלאו זה שייך בד' אופנים הראשונים ולהמספר בלבד ורק בפניו:

חובת השמירה: לחפץ חיים ז"ל: פרק ט': בעשרה דברים אלו צריך לזהר כשהוא רוצה לדבר, אולי יש בדיבורו אחד מהם. (א) לשון הרע וכו'... (ב) רכילות וכו'... (ו) אונאת דברים, כמו שכתוב 'ולא תונו איש את עמיתו', והיינו שלא יקניט את חברו. ויזהר בזה אפילו לאשתו כמו שאמרו חז"ל, וכן שכן למשרתת ובפרט אם היא אלמנה או יתומה שהוא עוון פלילי מאד.

פרק י"ד: פרטים, הלכות והנהגות בענין עשרה דברים הנ"ל. הנה עד כה דברנו בענין העשרה דברים בדרך כלל, ועתה נבאר הלכות פרטיות ששייכות לענינים ההם, ונבארם אחד אחד. אונאת דברים: גרסינן בב"מ (נח:) כשם שאונאה במקח וממכר כך אונאה בדברים, לא יאמר לו בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח, [שמאנהו ומטריחו בדברים חנם]. אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, אם הוא בן גרים לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך שנאמר וגר לא תונה ולא תלחצנו. והוא הדין ישראל שיש לו פגם משפחה אסור לבזותו במשה אבותיו. וכל זה אסור אפילו בינו לבין עצמו דברבים איכא גם איסור דהלבנת פנים וכלקמן.

ואיתא בגמ' תנו רבנן לא תונו איש את עמיתו, באונאת דברים הכתוב מדבר, אתה אומר באונאת דברים או אינו אלא אונאת ממון, כשהוא אומר וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך, הרי אונאת ממון אמור הא מה אני מקיים לא תונו איש את עמיתו באונאת דברים. הא כיצד אם היה בעל תשובה אל יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, אם היה בן גרים וכו', אם היה גר ובא ללמוד תורה אל יאמר לו פה שאכל נבילות וטריפות שקצים ורמשים בא ללמוד תורה שנאמר מפי הגבורה. [ואם גם עתה אוכל נבילות וטריפות או שאר לאוין המפורסם בישראל לאיסור, ובודאי גם הוא ידע מזה ועובר במזיד, הוא יוצא מכלל עמיתך ואין בו אונאת דברים וכדלקמיה].

אם היו יסורים באים עליו או שהיה מקבר את בניו אל יאמר לו כדרך שאמרו לו חבריו לאיוב: הלא יראתך כסלתך תקותך ותום דרכיך, זכור נא מי הוא נקי אבד. אם היו חמרים מבקשים תבואה ממנו, לא יאמר לכו אצל פלוני שהוא מוכר תבואה ויודע בו שלא מכר מעולם. ר' יהודה אומר אף לא יתלה עיניו על המקח בשעה שאין לו דמים** שהדבר מסור ללב וכל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלקיך. האי שהרי, קאי על כל הברייאתא, שבא ליתן טעם למה נאמר בו ויראת, והכי קאמר שהרי כל הדברים הללו אין טובתן ורעתן מסורה להכיר אלא ללבו של העושה, הוא יודע אם לעקל או לעקלקלות שיכול הוא לומר לא עשיתי כי אם טובה, הייתי סבור שיש לו תבואה למכור או הייתי חפץ לקנות מקח זה: רש"י.

עוד אמרו שם, גדול אונאת דברים מאונאת ממון שזה נאמר בו ויראת מאלקיך וזה לא נאמר בו ויראת, ועוד זה בגופו וזה בממונו, זה ניתן להשבון וזה לא ניתן להשבון. עוד אמרו בגמ' לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו שמתוך שדמעתה מצויה אונאתה קרובה. עוד אמרו כל השערים ננעלים חוץ משערי אונאה שנאמר הנה ה' נצב על חומת אנך ובידו אנך.

**הג"ה: בשו"ע חו"מ סי' רכ"ח לא העתיק דברי ר' יהודה ורק דין המשנה 'והוא אינו רוצה ליקח', ואפשר דס"ל דדברי ר' יהודה הוא אף כשרוצה ליקח, רק כיון דאין לו דמים עכשיו, ולו ידע המוכר מזה לא היה מדבר עמדו? עמו?, ולהכי הוא גם כן בכלל אונאה. וחכמים פליגי עליו בזה, ולכן לא העתיק זה להלכה. וכן משמע קצת מגמ' פסחים דף קיב, ג' דברים צוה ר' ישמעאל לרבי וכו' ומשמע שם דאין זה רק מידה [טובה] בעלמא. אכל בתורת כהנים ובתוספתא משמע דדין המשנה ור' יהודה אחד הוא, דכיון שאין לו

דמים אינו רוצה ליקח. וכן מוכח מפרש"י בגמ' בסוגיא עיי"ש. ולפי זה ברוצה ליקח אף שאין לו דמים, י"ל דאין איסור כלל אף לר' יהודה שישתדל להשיג דמים. ע"כ הג"ה עוד כתבו הפוסקים, דאם נשאל שאלה בדבר חכמה לא יאמר למי שאינו יודע אותה חכמה: מה תשיב או מה דעתך בדבר הזה וכן כל כיוצא בזה. וכללו של דבר שלא נאמר לישראל דברים שיכאיבוהו ויצערוהו.

ונראה דגם בכתב או ברמז שייך האיסור דאונאת דברים אם כוונתו לעצרו, וכמו לענין איסור לשון הרע ורכילות כמבואר בחפץ חיים.

עוד אמרו: מאי דכתיב לא תונו איש את עמיתו, עם שאתך בתורה ובמצוות אל תונוהו. ומוכח דמי שסר מדרך התורה אין עליו איסור אונאת דברים שזה אינו קרוי עמיתך לענין זה. ונראה דהיינו דוקא בדבר שמפורסם בישראל לאיסור ואצלו הופקד הדבר, אבל סתם איש כל שהוא בכלל ישראל יש עליו איסור דאונאת דברים שהוא שייך בכל אדם אפילו אינם שווין במדרגתן כלל וכמאמר התנא באבות אל תהי בז לכל אדם. וכללו בזה אפילו אחד חכם ואחד עם הארץ כל שלא הופקד אצלו איסורי תורה. אמרו עוד דאונתן שקורין לעם הארץ 'חמרי' אינו מצוי לצאת מהם בני תלמידי חכמים. ואיתא באבות דר' נתן: אל תאמר לזה ישראל אני אוהב ולזה אני שונא, לאהוב את החכמים ולשונא את עם הארץ, אלא אהוב את כולם ושנא את המינים. וכן דוד אומר הלא משנאיך ה' אשנא ומתקוממך אתקוטט וגו'.

ועל כן יש לזהר מאד מי שיש לו משרתים או משרתת שלא לבזותם ח"ו, ובפרט אם הם אלמנות או יתומים, ואם עבר והקניט איזה אדם צריך לפייסו כדאיתא ביומא פ"ו.

שמירת הלשון: ח"ב פרק י"ז: ... בפרשת בהר, ולא תונו איש את עמיתו, כאן הזהירה < רצב > התורה על אונאת דברים דהיינו שלא יקניט את חבירו בדברים, ואמרינן בגמרא גדולה אונאת דברים מאונאת ממון שזה בגופו וזה בממונו וזה ניתן להישבון וזה לא ניתן להשבון, ואמרינן שם כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה להפרע מן המאנה, ואנאת דברים היא גם כן נכנסת בכלל לשון הרע כדאיתא במס' יומא (דף מד) ⁶³.

חזון איש: קובץ אגרות: ח"ג קס"ה: שמות כא טז וגונב איש ומכרו וגו' - נראה < רצב > דמכלל האיסור הזה, הכובש אחרי לצוערו, דכל שכבשו ואינו מניחו לחופש הרי הוא גוזלו - ואמרו בפרק מרובה פא: הרואה את חבירו תועה וכו'. ואפילו אם הכובשו לצערו אין בו ה"לאו" דגנבת נפש, מ"מ יש ללמדו מאיסור הזה על דרך שאנו למדין איסור המקיל בכבוד הבריות ממה שחסה התורה על כבוד הבריות, שכל מצוות התורה וחוקיה נתנו ללמוד מהן מלבד פרטי מצוותן את חפץ ה' מאתנו בהנהגתנו, במעשה ובמחשבה ובסידור המושכלות, בכל המושג אצלנו ע"פ האדמה, ומזה למדו חז"ל את תורה המידות אם כי לא נתייחד להם דיבור מיוחד אבל הן מעיקר כללות התורה הקדושה. ואם כי הכובש את חבירו **עובר באל תונו דאונאת דברים**, ועשה דואהבת לרעך, מ"מ יוצא לנו מזה דיש בו גם איסור גניבת נפש.

ח"א רי"א: צריך להתחזק בלימוד התורה בשביל להרבות זכיות לכלל ולפרט, וזה טוב מתענית וכיו"ב, ומובן על מנת לעשות, ר"ל דקדוק בשמירת לא תעשה, שזה יותר רגיל שאדם דש בעקביו, וביחוד בין אדם לחבירו, והרי צריך לזהר שלא לגרום צער לחבירו בדיבור קל, אף לרגע, ויש בזה ל"ת דאורייתא כדאמרו סוף פרק הזהב.

63. **שמירת הלשון:** ז"ל הגמרא שם: וקטרת מכפרת, אין, דהא תני ר' חנניא למדנו שקטרת מכפרת שנאמר (במדבר יז) ויתן את הקטרת ויכפר על העם [אחרי מעשה קרח], ותנא דבי ר' ישמעאל על מה הקטרת מכפרת על לשון הרע, יבוא דבר שבחשאי ויכפר על מעשה חשאי, עכ"ל הגמ'. וברש"י שם ד"ה על לשון הרע: "כי ההיא דקרח לשון הרע הוה דכתיב אתם המיתם את עם ה', וסתם לשון הרע בחשאי הוא". ולכאורה ראיית החפץ חיים היא מהדוגמה שרש"י הביא "אתם המיתם את עם ה'" שזה אונאת דברים למשה ולאחריו ובכל זאת נחשב ללה"ר, אלא שצ"ע שם דא"כ למה נקרא זה "דבר שבחשאי" אם הדבר נאמר בפרהסיא לפני כל העדה ולפני משה ואהרן.

- - - הוספות - - -

=בענין אונאת דברים= שו"ת ראנ"ח סימן קיא = קראו שוטה אין חייב לעשות דין ורק בפגם משפחה או עבירה ... אבל נ"ל שיש"ש חולק בשוטה עיי"ש. וחשוב בענין קביעת גדר אונאת דברים ועיין....

שלא מצינו בכל דיני מחרף את חברו שנזכ' בדברי הפוסקים בדינים האלה אלא חרוף שהוא פגם משפחה או בעל עבירה וכיוצא לזה אבל שוטה מאן לימא לן דחשיב חרוף לעשות דין עליו ואף על פי שהוזכר בדברי הריב"ש ז"ל באחד שאמר לתלמיד חכם אחד שוטה יצאת מביתך לקרא לי רשע והרב ז"ל מחייב שם הקורא שהוא אם לא שהיו שם טענות אחרות לפוטרו יעויין בדבריו התם מיירי בתלמיד חכם שאמר לו כן והוא מבואר שאצל התלמיד חכם כל מידי חשיב אפקירותא

ראוי להביא דברי מהר"ל חידושי אגדות ב"מ נט "עמיתך" עמך בתורה ומצוות עיי"ש להעתק===

מגן אבות, אבות פ"ג מי"א: שם: והמלבין פני חברו ברבים, והוא המביישו, ואזהרתו היא, אם עשאה דרך תוכחה בכלל ולא תשא עליו חטא, ואם עשאה דרך בזיון שמזכיר לו מעשיו הראשונים אשר שב מהם הוא בכלל ולא תונו איש את עמיתו שפירושו חז"ל באונאת דברים כמו שנזכר בפרק הזהב. ===חידושי? וצריך להסביר ===

ציונים ועיונים נוספים

דאינו בכלל דרך ארץ, "היינו רק ברגיל בכך"....
 חו"מ סי' רכח
 היתול, חו"מ שם

אוצר מפרשי התלמוד
 ביאור כל הסוגיא מדברי האחרונים, ב"מ נח
 נט

אוצרות ירושלים, קובץ
 איסור גזל שינה והמסתעף / הרב עקיבא משה
 שיינברגר, קובץ תשס"א 122

אור החמה, ר' זונדל קרויזר
 אונאת הגר, פרשת קדושים
 עצה שאינה הוגנת ומה שהדבר מסור לשמים
 ועוד, פרשת בהר
 בן גרים זו אף זו, מכנה שם ובדברי רש"י שם,
 ב"מ שם

אור הצפון, שיחות הסבא מסלבודקא
 בכתוב וגר לא תלחץ כי אתם ידעתם את נפש
 הגר, ח"ב עמוד קסג

אור שמח, ר' מאיר שמחה הכהן
 אונאת הגר, נפשו שפלה וכל פגיעה גורמת לו
 צער כפול, כעין סברת אלשיך בעיניו אלמנה,
 הל' מכירה פרק יד

אור תורה קובץ
 מכנה שם לחבירו, אם שייך בכינוי לשם בדיחה,
 מאת הרב משה דרעי, רב מושב שוקדה ומח"ס
 עדות משה שנת תשנ"ב סי' קנו, עמ' תתמ"ד

אורח ישרים, ר' מנחם טאקסין
 דברי רמאות וכו', ב"מ נח:

אורחות חיים להרא"ש, רבינו הרא"ש
 בסוף הספר: מאמר מאת הרב כתיאל שלמה
 הכהן ארבאך, הוספות טז-כא

אחדות, קובץ
 מכנה שם לחבירו, ועוד, 63, 24-04

איש אל אחיו, קובץ כמה מחברים
 המכנה שם רע לחבירו / חיים רוטר ישיבת
 פנוביץ, עמ' 02

אמרי בינה, רבינו שמואל גארמואן
 == ביאור על הדין מס' ב"מ==, ב"מ נח נט

אמרי דוד, ר' דוד שליסל
 אונאת הגר / מעיר על דברי רשב"ם אבל באמת
 לשונו של רשב"ם משובשת וקשה להולמו,
 משפטים

אמרי יעקב, ר' יעקב מאיר שטרן
 ==, עמ' לד-לט

אסור להעיר את חבירו משנתו / גזל שינה / משום
 אונאת דברים וי"א דהוי בכלל צער בעלי חיים
 ודן שם בענין להפרישו מאיסור בכה"ג שמעירו
 משנתו, עמ' קפה

ספרים מיוחדים

אורחות החיים והשלום, הלכות אונאת דברים
 והלבנת פנים והמסתעף, להרב דוד בן שמעון, קנ"ו
 עמודים, בני ברק תשנ"ה.

ברית יעקב, להרה"ג רבי יעקב חיים סופר, בתוך
 הספר "קונטרס בעניני אונאת דברים", ה' פרקים,
 ירושלים תשמ"ה.

לרעך כמוך, ח"ג אונאת דברים והלבנת פנים, להרב
 דוד אריאב חלק ג', כל הספר מוקדש להלכות הנ"ל,
 ??? עמודים, ==בסופו פסקי הלכות מאת הגר"ח
 קנייבסקי שליט"א.

נורא תהילות, בענין אונאת דברים והלבנת פנים,
 240 עמודים, להר"ר אורן כדורי סלמן, חשמונאים
 תשס"ט.

קונטרס אונאת דברים וגניבת דעת, לקט הלכות
 שכוחות, להרב אפרים ביליצר, ירושלים תשנ"ה

קונטרס אונאת דברים, ליקוט הלכות, הנהגות
 למעשה, ודברי התעוררות על הל"ת של אונאת דברים,
 להרב מרדכי פוטאש, (נדפס בסוף ספרו דרכי שלום),
 ירושלים תשנ"ג

שערי אונאה, דיני אונאת דברים, להרה"ג רבי הלל
 דוד ליטוואק, ליקוט מקורות ובסופו חידושים מהמחבר
 שליט"א, ברוקלין תשכ"ט.

שערי אונאה, ביאורים וביירוים בעניני אונאת
 דברים והמסתעף מהם, להר"ר יעקב מאיר לנגסר,
 קצט עמודים, לייקווד תשס"ו

אבני נזר, ר' אברהם בורנשטיין
 אונאת דברים באדם רשע / ביאור ענין יצא
 מכלל עמיתך שהכוונה רק לענין אותה מצוה,
 יו"ד ח"ב סי' תסא

אגרא דכלה, צבי אלימלך מדינוב
 הבדל בין "אחיו" ו"עמיתך", 214

אגרות משה, ר' משה פיינשטיין
 ד"ה הקנאים: שאולי זה אצלם איסור אונאת
 דברים, אה"ע ח"ד סימן ד'

אהבת עולם, ר' נסים שלמה אלגאזי
 באריכות לתרץ קושיית קרבן אהרן בגדר אונאת
 דברים שהכוונה דבר שמשמע לתרי אנפין,
 וסתם חירוף לא נכלל בזה, 51

אהל יוסף, ר' יוסף אשכנזי
 ==, 471

אהלי תם, ר' תם יחיא
 האם ומתי צריך לשלם עבור הנוק שגרים
 במוציא שם רע, סימן קס, אוצה"ח 155

אולם המשפט, ר' יוסף זונדל סלנט
 מש"כ אינו עושה מעשה עמך מותר להוניתו

בן איש חי

== ==, שנה א כי תצא

בן ידיד, ר' ידידיה שמואל טאריקה
חטא גמור לומר לבעל תשובה וכו', עוד בענין
ויראת מאלקיך אם יש בזה מחלוקת תנאים,
תשובה 70

בן יהודע, רבינו יוסף חיים

== ==, סוגיא דבבא מציעא

לסטאה בליסטיותא ידע, רבי יוחנן וריש לקיש,
ב"מ פד.

בני חיי, ר' חיים אלגאזי

== ==, חו"מ סי' תכ

בנין אב, ר' אליהו בקשי דורון

להזכיר גר שהוא גר אם יש בו אונאת דברים /
אונאת הגר, ח"ג נט

בנין אריאל, ר' שאול מאמשרדם

== ==

בצל החכמה, ר' בצלאל שטרן

לצער אדם עוברים באונאת דברים דנחשב
צערא דנפשא, ד קכה אות ז

ברית יעקב, ר' ברוך מרדכי ליבשיץ

כל מכה את חבירו עובר משום לא תונו "דלא
גרע מאונאת דברים דאסר רחמנא מלא תונו",
ח"ב סי' מ

מקלל חבירו בלא שם וכינוי אסור משום אונאת
דברים, ח"א סי' ג

ברית משה, ר' משה חיים, על הסמ"ג

לא להונות עבד וכו', ל"ת ז

ברכי יוסף, רבינו החיד"א

ע"י משל ועוד, יו"ד שלד אות ג"ן

ברכת אברהם, ר' אברהם ארלנגר

== ==, ב"מ נח

== ==, 612

ברכת יצחק, ר' יצחק ברכה

מעשה בלי דיבור / אינו ירא השם ובגדר עמיתך
/ אונאת דברים ולשון הרע היחס עמ' 19 / אונאת
דברים בשעת תוכחה / בלי כוונה, 48 והלאה

גליוני הש"ס, ר' יוסף ענגיל

בדין הקורא לחבירו רשע, ממזר וכו', יורד עמו
לחיו / מצייץ לשו"תים בענין, קידושין כח.

בענין רשע בן רשע, סנהדרין נב.

לחיצת הגר, ב"מ נט

גנזי חיים, ר' חיים פלאגי

אות א, אונאת דברים בשב ועל תעשה, מ"א
אות טו"ב

דיני חירופין, מ"ח אות מו ח

כתיבה כדיבור, מ"ע אות פ"א

תשובה, מ"ת קונטרס התשובה

גנזי שכטר, עורך שכטר

אונאתו של רבי אליעזר וכו', ב 161

גרי"פ פערלא / **ביאור**, ר' ירוחם פישל פערלא
בענין עצה שאינה הוגנת שאסור משום לא תונו
והיחס ללפני עור, ל"ת נ"ה עמ' 011

דבר שמועה, ר' ליפא וינטרויב

בפתיחת הספר בשם אביו ר' שמואל ז"ל, אונאת
דברים בתוך המשפחה, 7

ביאור ההיתר של עמיתך, עמ' לח

אמרי כהן, ר' יחיאל מיכל הלנדר

אונאת הגר / עמיתך עם שאתך בתורה ובמצוות
/ לא תלחצנו ועוד, אמצע סי' יג

אמרי מהרש"ח, ר' שמחה אב"ד קאשוגו

== ==, ב"מ שם

אנציקלופדיה תלמודית

עייך גם ערך: בושת / בושת דברים / קנסות,
ערך: אונאת דברים

ארח מישרים, ר' מנחם טרויש

== ==, סימן ה

בענין "רשע בן רשע", ה' ביאור אות יא, יב

ארחות רבנו, ר' אברהם הלוי הורביץ

הסבר למדה לפעמים צעק על אנשים וגרשם
מבית, חלק א הוספות לב
מכנה שם לחבירו "יקה" עדיף לומר
"פינקטלאכער", חלק א' שצו

אשרת הפסגה, ר' יוסף נחמולי

כמה נושאים / כי יחס לבבו, חו"מ סי' כ"ה
לכתוב שם גנאי בנט, אה"ע סי' י"ב

אשל אברהם, ר' אברהם יעקב ניימרק

== ==, בבא מציעא שם

ב"ח, ר' יואל סירקוס בעל הבתים

בתביעה לבית דין, שו"ת סי' ט

באר אברהם, אדמו"ר מסלונים ז"ל

== ==, מכילתא שמות

בארות המים, ר' יצחק אבן שאנגי

בדין מכנה שם לחבירו / הל' תשובה פ"ג, 951

בדרך טובים, ר' יהודה מוריאל

== ==, עמ' 351-361

רבינו בחיי, רבינו בחיי

הטעם למדה לא ננעלו שערי אונאה כי המתאנה
צועק אל ה' ונענה, ויקרא כה יז

ביאורי מהרא"י, ר' ישראל איסרלן

בענין אונאת הגר, פ' משפטים

בית אברהם, ר' אברהם דאנציג

== ==

בית אהרן, ר' אהרן כהן

אונאת הגר / גר לא תלחץ, משפטים עמ' 371-4
אוצ"ה

בית אהרן וישראל, קובץ

איסור הונאה למי שאינו עושה מעשה עמך, ר'
חיים נ. ליכטנשטיין, כרך צט, קובץ וו עמ' 441
אוצ"ה

הערות הרב יוסף חזן על המזרחי, לג עמוד 7
אוצ"ה

בית דוד, ר' יוסף דוד פילוסוף, משלונקי

בענין הקורא לחבירו רשע, חו"מ סי' קנא

בית דוד, ר' דוד חיים קורינאלדי

פירוש "כשם" במשנה ועוד דיוקים, ב"מ פ"ד מ"י

בית יחזקאל, ר' יחזקאל סרנא

למה בושת של ת"ח גובין בזמן הזה, חובל ומזיק
פ"ג

בית יעקב, ר' יעקב טאוונסקי

== ==, סי' רכ"ח

בענין חירופין, תכ סעיף לח

רשע בן צדיק מותר לקרותו רשע בן רשע ועוד בדומה לזה, רלא

המפתח לחפץ בחיים, ר' שלמה רוזנר הוצאת שם רע על המתים למה אין בה משום אונאת דברים, חידו"ת עמ' עה להשיב למחרפו, המדור בהלכה סימן א

העמק שאלה, הנצי"ב מוולאזין גירסא חדשה בגמ' יומא היכי דמי חילול ה' ת"ח שעומד על המקח בשעה שאין לו דמים, וזאת הברכה עמ' שד

דין אל יתלה עיניו על המקח ואינו רוצה לקנות, בהשוואה לגמ' יומא, קסו

הערות במסכת בבא, הגרי"ש אלישיב ז"ל גר דוקא ולא בעל תשובה ולא אדם הבא מארץ אחרת

הפרדס, קובץ תורני תשובה על חטא אונאת דברים מאמרו של הרב זלמן אורי, לה 61 אוצה"ח עמ' 912

שו"ת הרב"ז, ר' בצלאל שפרן בדברי מהרש"א על הלימוד שלא מצויים באונאת דברים על רשע, ג' טז, 82

השם אורחותיו, ר' חיים קניבסקי ==, ==

ודרשת וחקרת, ר' אהרן יהודה גרוסמן אונאת דברים / חמרים, שאלה של חכמה, א.ב. 313

אונאת דברים ולא תטור, שו"ת ג 296 בענין תוכחה לחולה ובענין חבירו של איוב פרשת שלח תשנ"ח, ג 407

והארכת ימים, ר' יעקב חזקיהו פיש בדין מכנה שם לחבירו, עמ' מא והלאה

ויחי יעקב, ר' יעקב חיים סופר בענין מכנה שם לחבירו, עמ' נט-ס

ויען אברהם, ר' אברהם פלאגי המאנה את חבירו בדברים והלה אינו מרגיש בבזיונו, חו"מ יח

זה השולחן, ר' שריה דבליצקי אונאת דברים בקטן

זכרון יוסף קובץ מאמר עמיתך, עם שאתך בתורה ובמצוות אל תונהו מאת הר' יעקב ג. בנדיקט, 772

זכרון, ספר, ר' אברהם בקראט על דברי רש"י "לפי דרכו והנאתו", פרשת בהר

זקן אהרן, ר' אליהו הלוי ==, מה, 17

בן מומר לעלותו לתורה בשם אביו פלוני בן פלוני, קשור לשות מהר"ם פאדובה פו מובא בהלבנת פנים עיי"ש, מזכיר בתוך דבריו גם אונאת דברים, צ"ה, 231

זריחת השני, זרח ורהפטיג בסוגיא דב"מ, שם

חבלים בנעימים, ר' יהודה ליב גרויבארט אריכות בגדרי הלאו ?? האם צער הגוף עדיף מבזיון. כמה דינים שנוסדו על יסוד שאין לבייש או משום בושה, סוגיא יב בושט ובפגם.

חדושים ובאורים, הר' חיים שאול גריינימן

דברות משה, ר' משה פיינשטיין בדין אונאת הגר, ב"מ פרק הזהב

דברי חן, ר' חיים נטנון אם נשאלה שאלה על דבר חכמה וגו' המקור הוא גמ' ב"ב כב, 131

דברי יציב, אדמו"ר מקלויזנברג זצ"ל איסור אונאת דברים באונאת קרקעות והקדשות, חו"מ נו לגלות מום בשידוכים / איסור אונאת דברים בקרקעות, אה"ע טו

דברי שאול, ר' יוסף שאול הלוי נטנון ביאור הספראיכול אפילו אמר איש פלוני הוא גיבור וכו', בפסוק לא תעשוק את רעך, קדושים ביאור הפסוק בפרשת בהר, עמ' 143 בפסוק כי אתם ידעתם את נפש הגר, עמ' 932

דברי שלום, ר' שמואל יצחק יודייקין ==, ח"א סי' מ"ה

דובר שלום, ליקט ר' אברהם משי זהב ==, ==

דורות הראשונים, ר' אייזיק הלוי סוגיא דבשת דברים בב"ק מבאר נוסחת הבללי והירושלמי ועוד עיי"ש, ב 618

דיני ממונות, ר' עזרא בצרי ועיי"ש עוד בחלק המוסר תעו-תפג, ח"ב עמ' קעג-קעח

דרך חיים, ר' חיים ויטאל אונאת דברים בפרהסיא יש בו גם חילול ה' ועבירה למקום, שער א א עמ' כו

דרכי החיים, ר' יוסף קוטקובסקי ==, == 52

דרכי חיים, קונטרס, ר' גרשון אברהם ויזנפלד סימן על אונאת דברים בסוף הקונטרס, עמ' נו

דרכי משה הארוך, רבינו הרמ"א ==, רכח, תכ, תכא

דרכי נועם, ר' שאול וגשל ==, עמ' ס"ב

דרכי שלום, ר' מרדכי פוטאש קונטרס בענין אונאת דברים, קונטרס בסוף הספר

הגיונות, ר' משה שלמה כשר ==, עמ' 571

הדרום קובץ תורני בירורים בענין אונאה / הרב ישראל זאב גוסטמן ז"ל, יז 22

הדרש והעיון, ר' אהרן לוין איסור אונאת דברים בקרקעות ומטלטלין עיי"ש, בהר 449

הלכות קטנות, ר' יעקב חגי דברים שנשמעים לשני צדדים אם כוונתו לאנות עובר באונאת דברים, רלד

הלכות שמירת הדיבור, עילום שם ==, ==

המאור שבתורה, ר' יעקב משה לעסין גדרי אונאת דברים לפי חז"ל, ח"ד עמ' קמא

המדרש כהלכה, ר' ישראל בארי קולונדר בדיני אונאת דברים וצער לחברו, רעג - רעט מכנה שם לחבירו, רלד

הקורא לחבירו ממזר, רשע בן רשע ועוד, חו"מ קפא

טהרת המים, ר' אברהם הכהן משלונקי
כמה סימנים בענין בזיון השייכים לדיני אונאת דברים / מערכת ב "בזיון", אוצר 210

מי שהקניט את חבירו וצער את לבו עתיד לקבל עונש עיי"ש / שיורי טהרה מע' ע אות פג ומע' צ אות יט / מע' ה אות לג, אוצר 410, 962

רק ליראי ה' וכו' / שיורי טהרה מע' ה' אות לג, אוצר 269

טל חיים, ר' יעקב חיים סופר
גדר אונאת דברים, סי' טז

טעם ודעת, ר' משה שטרנבוך
אונאת גוי במקח, בהר

טעמא דקרא, הגר"ח קנייבסקי שליט"א
בפרשת קדושים אשר ינאף אשת רעהו אשר ינאף אשת איש, כי הייתי יכול לחשוב כמו באונאת דברים שאם הונה אותך... כן הדבר כאן, קמ"ל אשת איש אסור בכל צורה, קדושים

טעמי המצות, ר' מנחם ב"ר משה הבבלי
==, ==

יד דוד, ר' יוסף דוד זינצהיים
==, == ב"מ שם

יוסף אומץ, החיד"א ז"ל
בענין אביו מומר לענין לקרותו לתורה בשמו, בענין שם רשעים ירקב, בענין שמות שלפני מתן תורה, ועוד, י"א

ילקוט אהבת ישראל, ליקט ר' משה כריף
==, == 862

ים של שלמה, ר' שלמה לוריא
אריכות בכל דיני חירופין וגידופין, ב"ק ח

יעלזו חסידים, ר' אילעזר פאפו
אם בזה את חבירו ואח"כ קבל דינו ונתפייס אין לו למבוזה לספר בחברת אנשים איך שהוא ביזה אותו ונתפייס כי נחשב שמבוזהו פעם אחרת, דף פג:

יפה ללב, ר' רחמים נ. יצחק פלאגי
מכנה שם רע לחבירו, שו"ע חו"מ סי' רכ"ח

יפה תאר, ר' שמואל יפה
בסתירה בתורת כהנים ועוד, ויקרא 241

יראה ואהבה, ר' שמואל אהרן ראבין
==, ==

ישועת ישראל, ר' ישראל רבינוביץ
אונאת הגר כמה דורות, 51

ישיב יצחק, ר' יצחק שמואל שכטר
כאשר המוכר מבטיח שימכור יותר זול מכל החנויות האם מותר לערוך סקר שווקים, יא 320

ישרי לב, ר' חיים דוד חזן
בענין חירופין, עמ' 33 אוצ"ה

כוס הישועות, ר' שמואל שוטן
סוגיא דב"מ נט

כפות תמרים, ר' משה חביב
בהוצאה חדשה עם הגהות "עלי עשור", במאגר אוצר החכמה, עמ' 592 אוצ"ה

לב דוד, החיד"א
לענין תשובה אם הונאה אדם בדברים

דן המחבר שליט"א אם קורא לחבירו ננס או כיו"ב מום שנולד בכך אם בכלל לשון הרע, וצ"ע דפשיטא שעובר על אונאת דברים, פאה א יט

חוות יאיר, ר' יאיר בכרך
בענין חילוקי דיני חירופין וגידופין, סימן סב, סה

חורב, רש"ר הירש
==, == 542

חזון איש, ר' אי"ש קרליץ
הכובש את חבירו מלצאת עובר בלאו דאונאת דברים, אגרות ח"ג קס"ה

כל הני דמצינו בגמ' אמוראי דקללו היה הדבר חובה להיות כבוד התורה קבועה בלבבות ושלא יתרגלו בזלזול כבוד חכמים... עיי"ש שמתרץ כמה סוגיות בש"ס, סנהדרין סי' כ' אות י'

לא לגרום צער לחברו בדיבור קל אף לרגע ויש בזה ל"ת דאורייתא כדאמרו ס"פ הזהב, אגרות ח"א רי"א

חיי אדם, ר' אברהם דאנציג
המצער אחד מישראל בין בדברים בין במעשה, שנאמר לא תונו וגו', וזה קאי על אונאת דברים, דבאונאת ממון כתיב וכי תמכרו וגו' לא תונו, כלל קמג

חיי הלוי, ר' יוחנן סג"ל וואזנר
האיסור לצער את חבירו, ח"ג סימן ק

חיי משה, ר' משה מאיימראן
==, == ב"מ שם

חיים ביד, ר' חיים פאלאגי
אסור לקורא ממזר "כידור" כמו שרצו וכו' כי זה הלבנת פנים כי מה חטאו וכו', ע'

חיים של שלום, ר' שמואל אייזנבלאט
עיין מפתחות בסוף הספר ערך "בושת" (עמ' פו) פתיחה לאוין

חלקת בנימין, ר' בנימין כהן
עמ' כא-כג) עיין גם בפירושו על מקור חיים וגם במ"ח (מספר שלא בפניו אינו עובר בלא תונו, עמ' כה לא תונו לאו שבכללות או לא עיי"ש עוד

חמדת ישראל, ר' מאיר דן פלאצקי
אם מצות לא תונו בעבד שברח נוהג בזמן הזה, 48

חמש היריעות, ר' דוד זילבר
מסור ללב, ויקרא עמ' 262

עצה שאינה הוגנת, ויקרא עמ' 192

חסד לאלפים, ר' אליעזר פאפו
==, == קנו

חסדי דוד, ר' דוד פארדו
ביאורים בדברי התוספתא עיי"ש, בבא מציעא פ"ג ה"ד

חקרי לב, ר' יוסף רפאל חזן
מסתפק אם קללה בלא שם אסור משום אונאת דברים, יו"ד סי' פג פד

חתם סופר, ר' משה סופר
בטופו מביא הדרשה על עמיתך עמך בתורה ובמצוות, אלא שצ"ע שדן שם לענין אונאת ממון וצ"ע. חו"מ קלד

בענין המוהל שנקרא למילת הבת, חו"מ סי' קע"ו

אין דעתו של ר"י ברונא נוחה בכל ענין הנידויים עיי"ש / נידוי, קפט

עו - מבזה בת ישראל וקוראה פרוצה / רב - מבזה חבירו ברמיזה / רג - הקורא לחבירו משומד / נב -מבזה חבירו, עו, רג, רב, נב עוד בדיני חירופין / רה, רו, רה רו

מהרי"ל, רבינו ישראל וייל בענין אונאת בעל תשובה, קסד

מהרי"ל מנהגים, מהרי"ל "אתה משקר כממזר" ובענין מגדף המתים, ומקור בגמ' / אות מ"ד: בחור שמבייש ומזלזל בשמש המשמש בחורי הישיבה שנחשב לשלוחא דרבנן והחרימו ועיי"ש עוד", מנהגים, ליקוטים אות ל"ו

מהרי"ל, ==, שו"ת סי' קמ"ב, וסי' קע"ט

מהר"ל מפראג, בענין אונאת אשתו / אונאה הוא לנפש / ולכן חלוק ממכה ומקלל / אין אונאת דברים בגוי, אהבת ריע פ"ב, אגדות ב"מ

מהר"ם ביטון, ר' מאיר בר אברהם ביטון בענין חירופין וגידופין ובדין תלמיד חכם, יט-כא, לו

מהר"ם גאלנטי, ר' משה גאלנטי מי שמכנה שם לחבירו דרך ליצנות האם חייב נידוי ומה דינו, סי' ל"ג

מהר"ם מיניץ, רבינו משה מיניץ המחרק אשה חייב לפייס גם את בעלה, סי' עה מבזה אביו - צ"ע אם יש חומר, סי' ל"ב, עמ' קיט

מהר"ם מרוטנברג, רבינו משה מרוטנברג חירופין וגידופין / קרא לבן עשירים ממזר בן ממזר / פגיעה בשוכני עפר, קלב

מהר"ם פאדובה, מהר"ם פאדובה לקרוא בן מומר לתורה איך מכנים שם האב, סימן פ"ז

מהר"ם שיק, ר' משה שיק אונאת הגר סג אונאת דברים שלט, עבד שברח תקסט, מצוה סג תקסט שלט חדושי ב"מ בחידושי מהר"ם שיק בבא מציעא עיי"ש, חידושי לב"מ

מהרשד"ם שו"ת, ר' שמאל די מודינא בתוך דבריו: מהרמב"ם הל' תשובה חטא גמור לומר לבעל תשובה זכור מעשיך הראשונים, יו"ד קלט

חירופין וגידופין, יו"ד צו

חירופין וגידופין / ר' פנחס ישב במקום הקבוע של ראובן ואח"כ גידף אותו והכה אותו עיי"ש / חומרה יתירה שהיה בבית הכנסת, אה"ע קכב

מושב זקנים, רבותינו בעלי התוס' ==, פרשת בהר

מטה שמעון, ר' מרדכי שמעון כמה ציונים בסי' רכ"ח, חו"מ סי' רכ"ח

מידות שבין אדם, ר' נפתלי הופנר ==, סימן נז-נח

מילואי שלמה, ר' שלמה לורנץ החושד במשרתת כמבואר בשו"ת מנחת שלמה

בפרהסיא והיה חילול השם זה חטא לשמים וצריך תשובה גדולה, פ"ג 28 אוצה"ח

לב מבין, ר' בכור יצחק נאבאר מכנה שם לחבירו, דעות פ"ו ה"ו

לחם רב, ר' אברהם די בוטון מלקות באונאת דברים ובדברי המרדכי, ??? מי שהוציא ש"ר על אלמנה נאמנת ע"י עד אחד ולא צריך עדות גמורה, ועוד, סי' ו'

ליקוטי יצחק, ר' יצחק בלושטיין האיטור לצער את חבירו אפילו בדיבור, פרק ד

לקט אליהו, ר' אליהו שפירא ==, ==, ל"ת רנ"א רנ"ב

לרעך כמוך, ר' דוד אריאב == ספר שלם ==

לשון חיים, ר' שמואל דב איזנבלאט מה שנמצא בחז"ל דברי גנות על בני אדם, עה-פא

לתשובת השנה, ר' ישראל יוסף רפפורט בדין שאסור להזכיר לבעל תשובה את מעשיו הרעים, תז-ט

המכנה שם לחבירו והקורא לו בכינויו, רצב-רצד

מאירי, רבינו מנחם המאירי אע"פ שראוי לזהר שלא לבזות שום אדם בעולם, מ"מ ראוי להזהר בזה בתכלית האזהרה במה-במי שנתכבד בו ונשתמש בו שלא יהרהר לבזותו...בירא דשתית מיניה וכו' - מובא בשטמ"ק שם, ב"ק צב:

מאמר הנפש, רמ"ע מפאנן ממולייתא דאמרי מילי דמולייתא וכו' על בית עלי / מסביר שאין כאן אונאת דברים וכו', ח"ה פ"א

מבי"ט, רבינו משה מטראני ==, ==, ח"א קכא, ח"ב קעג

בקורא לחבירו ממזר בן ממזר וכו', בן השפחה וכו', בתוך הדברים אומר שכל הברייתא (קידושין כח) איירי באומרו בפניו דוקא, ח"ג קסה

מפרש דברי הגמ' שרשע מותר לקרוא רשע בן רשע בכמה חילוקים, דבריו מובאים בכנסת הגדולה חו"מ תכ, ח"ג רו

מבין שמועה הערות בסוגיא ב"מ שם

מגדל עוז, ר' יעקב עמדין מבייש חבירו כדי לסלק הבושה ממנו, עליית הבושה, עמ' 811

מגילת ספר, ר' בנימין קאזיש בענין יורד עמו לחייו, ל"ת ז

מדבר קדמות, החיד"א בענין כף הדמיון, אתה מכוב כממזר וכו', מערכת כ אות יט

מהר"ש הלוי שו"ת, ר' שלמה הלוי בענין שמעיה ואבטליון במעשה של "דוגמא השקוה" ובענין לגלוג על גרים עיי"ש וצ"ע, יו"ד שאלה י, דף לא ע"ב.

מהר"י אלגאזי, ר' ישראל יעקב אלגאזי ==, ==, יז, יח

מהר"י ברונא, רבינו ישראל מברונא

מירא דכויא, ר' מרדכי ברוך קראבאליי

סוגיא דב"מ

מכשירי מצוה, ר' אליהו דוד תאומים אדר"ת

אונאת הגר האם גר מצוות על אונאת גר אחר כי לא שייך הטעם כי גרים הייתם או שאין משגיחים על הטעם כמו בכל המצוות שהם זכר ליציאת מצרים, עמ' לט

מכתב מאלהו, ר' אליהו אליעזר דסלר

בענין בן גרים ובעל תשובה, ב 81

מכתבי החפץ חיים, ר' אריה ליב ז"ל בנו

סיפור עם בתו של הגר"א שבא לבקרו ומאד קצר לדבר אתה ובכתה שהפסיק לדבר אתה וענה לה הגאון "אין שום זמן", ד. מדרכי אבי עמ' לו

מלא העומר, ר' אריה ליב צינץ

בסתירה בתורת כהנים ובפשט הפסוקים בענין או"ד ואו"מ, בהר 218

מלחמת השם, ר' אברהם בן הרמב"ם

== עמ' קכ-קכא

מנחה חרשה, ר' יוסף פאפרש

אונאת הגר, סג, סד

מנחת אלימלך, ר' אלימלך וינטר

==

מנחת בכורים, ר' מיוחס בן שמואל

== שם ב"מ נט

מנחת סולת, ר' דוד זעמן

אונאת הגר, סג

מנחת פרי, ר' ישעיה רוטנברג

בקטן / אולי אפשר לדייק מהנידון לענין או"ד בבעל תשובה שהוא שמח בזה ואחרים מחשיבים את זה לגנאי, ח"ד סי' 231)

מנחת פתים, ר' מאיר אראק אריק

מביאר רש"ש במס' בכורות שאף שעכו"ם נתמעט מאונאת ממון אבל לכתחילה אסור דלא גרע מגניבת דעת, וכן מצא בשו"ע הרב, חו"מ רכו, 382

מדייק מדברי המרדכי שהיתה הו"א שממש לוקין על אונאת דברים, חו"מ רכו, 382

מנחת שלמה, ר' שלמה זלמן אוירבאך

בלאו דלא תונו ועוד, סי' פ"א

מסכת גרים, ר' חיים קניבסקי שליט"א

בענין אונאת גר, גר לא תונה ולא תלחצנו, פרק ד'

מעיל שמואל, ר' חיים שמואל פלורנטין

חטא גמור לומר לבעל תשובה זכור מעשיך הראשונים וכו', תשובה פ"ד

כמה דברים בדין אונאת דברים, אונאת הגר, גדולה אונאת דברים מאונאת ממון, כל הצועק נענה, מכירה פ"ד

מעין גנים, ר' מרדכי עבאדי

מהו גדר מכנה שם לחבירו, יו"ד סי' ט"ז

מעין החכמה, ר' נח חיים

== ..ד"ה תזהר יותר

אונאת הגר, 14

מעין החכמה, ר' משה יוסף שארף

סוגיא דב"מ נט

==

מעוני החכמה, ר' אריה ליב צינץ

== ב"מ דף נח נט

מעוני הישועה, ר' יצחק מונדרוביץ

== ב"מ נח נט

מערכי לב, ר' יוסף חזן

==

מצוה שלמה, ר' שלמה זלמן הכהן קוק

= לבדוק ולציין =

מצוות הבית, ר' יוסף דוד אפשטיין

כבוד אשתו וכו', ח"א פרק ח

מצוות השלום, ר' יוסף דוד עפשטיין

אריכות גדולה מקדיש לכך המחבר פרק שלם,

181-452

תביעה בבית דין אף שגורם בושה ואונאת

דברים, 191

מצות המלך, ר' מנשה הקטן קליין

==

מצות העצה, ר' יוסף דוד עפשטיין

אונאת דברים שלא ע"י דיבור/ פנים רעים והסתכלות, עמ' שא-שח

כמה ספיקות בדין אונאת דברים, שעט, שפא לענין עצה שאינה הוגנת, עמ' צו

מצות השם, ר' יונתן שטייף

האיסור של אחד בפה ואחד בלב הוא פרט באיסור לא תונו... עמוד מ"ה

מצות התוכחה, ר' הלל ליטוואק

או"ד בדרך תוכחה, עמ' קכו קכח

מר קשישא, ר' יאיר בכרך

ערך "טפשאי" גינויים חירופין וגידופין בלשון חז"ל, וע"ע ערך "יארוך נאלא" כנ"ל, עמ' קי"ב

מראית העין, ר' חיים יוסף דוד אזולאי

אפילו בעל תשובה גמור ומ"אבה" לא יזכיר לו וכו' כי סו"ס מתבייש דלא כמש"כ ה"עיון יעקב", ב"מ נח

עיין בסוף הספר "מסכת גרים" עם פירוש מהדורא בתרא לחיד"א, מס' גרים, בסוף הספר

מרגליות הים, הר"ר ראובן מרגליות

דברי הגמ' כמאן קרינן רשיעא בר רשיעא וכו', סנהדרין נב.

מרפא לשון, קובץ, כמה מחברים

דברי ה"חפץ חיים" כלל י' במ"ח סק"י בדברי רש"י בב"מ, ח"א עמ' ל

ביקורת אימתי מותרת ואימתי אסורה / הרב יהושע סקולט, ח"ח עמ' קפה

בתוך הערות של הרש"ד מונק ז"ל לספר חפץ חיים, ח"א עמ' ל

עצה לא לקנות בחנות פלוני / הרב יהונתן בצלאל רחלאר, ח"ח עמ' קצה

משחת אהרן, ר' אהרן זעליג

בביאור הגמ' מכנה היינו מלבין, ב"מ נח

משך חכמה, ר' מאיר שמחה הכהן

בענין אונאת הגר בפסוק מכשפה לא תחיה... שמות שם

טעם ההבדל בין "אל" תונו (ממון) ו"לא" תונו (אונאת דברים) / בפסוק אל תאכלו ממנו נא...,

שמות יב ט

משנה הלכות, ר' מנשה קליין

מכנה שם לחבירו - טרוריסט, יב רנא

משנת אברהם סמ"ג, ר' אברהם אהרן פרייס

==, ל"ת ח, קעא, קעב, קעג

משנת אברהם, הרב אברהם אהרן פרייס

אופנים שונים באיסור לצער את חבירו, ח"ג עמ'

611

בושת משום עצבון, גם בדברי הגמ' ב"ק פו

משום כיסופא או משום זילותא, ח"א עמ' 03

בענין הגמ' רקק ולא הגיע בזה הרוק, שאסור לצער

את חבירו בכל שהוא..., ח"א עמ' 85

בענין המכנה שם לחבירו אפילו שלא בפניו,

ח"ג 135

הגורם אונאה לחבירו יש בו איסור לא תונו הגם

שאינו עושה שום מעשה ולא דיבור / עיקר

איסור לא תונו הוא מצד מחשבתו, ח"ג עמ' 711

מותר לבזות רשע עם שם אביו אף שאביו

צדיק..., ח"ג 270

מקפח את חבירו בקושיות כדי לביישו, ח"ג 135

משנת בנימין, ר' בנימין זילברברג

מכנה שם לחבירו / כינוי ארוך וכו', כג, 94

משפט צדק, ר' מאיר מלמד

כמה נקודות עיי"ש, סי' נ"ג, עמוד קטו

משפטי בני אדם, ר' ראובן גליק

מי שרגיל לקבל בזיונות פחות נעלב ממי שאינו

רגיל ולכן יש "להקדים" את הראשון אם אנס

מכריחו, ח"ב עמ' רמו

משפטי הלוי, ר' הלל יצחק הלוי

לשלוח שליחים למוכר קרקעות להגיד לו

שהמחיר מאד יקר על מנת להוריד את ערכה

בשבילו וכו', ג טו 147

משפטי התורה, ר' צבי שפיץ

בירור מחירים כשאינו רוצה לקנות, ח"ב סי' יד

משפטי שמואל, ר' שמואל קלעי

דיון ארוך במי שמבזה ראשי הקהל בעיקר מע'

192) ארצ"ה) והלאה, סי' קיט

מתוק מדבש, ר' יצחק פרחי

==, ==

מתק אזהרות, ר' ישראל איסר שפיירא

אונאת הגר, עמ' קמא

נאמן שמואל, ר' שמואל יצחק

אריכות בדין מכנה שם לחבירו, ברמב"ם ועוד,

סי' לא

נדיב לב, ר' חיים דוד חזן

פלפול בדברי אביו בענין אונאת דברים / עמיתך,

אינו עושה מעשה עמך מותר להונתו, ח"א קיג

נהר שלום, ר' שבתי וינטורה

בדין הקורא לחבירו ממזר, או"ח תר"ו

נודע ביהודה, ר' יחזקאל לנדא

ד"ה מכתבו, אונאת דברים בגוי לענין מיעוט של

עמיתך, קמא יו"ד פ"א

נזירות שמשון, ר' שמשון חסיד

בענין מכנה שם לחבירו, סי' ט"ז

נזר ישראל, ר' ישראל רבינוביץ

==, עמ' 8-9

נחלת בנימין, ר' בנימין ליפמאן

==, ==

נחלת יעקב, ר' יעקב סולניק

ביישוב דברי התורה כהנים בשני המקומות, 423

נחלת שבעה, ר' שמואל הלוי

בענין הקורא לחבירו עבד וכו' רשע יורד עמו

לחיו, סי' ס"ו

נטע משפט זכרון

מביא ספר "בית מושב" פירוש על הטור הל'

דיינים לרב אפרים נבון נכד מחנה אפרים / אם

יכול לחרף מי שבא לגזול ממנו, 501

נפש חיה

==, ש"ס ב"מ נח נט

נפשי תדום, ר' אליעזר ברוידא

==עצות לספוג בזיונות ועוד, ==

נר מצוה, ר' יהודה סיד

==, ל"ת עו, עח, פא

נתיב בינה, ר' ישראל שרייבר

בגדר אונאה, ב"מ א 384

נתיב יושר, ר' יהודה איטח

אונאת דברים במקח וממכר, 182 והלאה

נתיבות חיים, ר' משה ב"ר שלום קאופמן

אונאת דברים ע"י נאמן כבי תרי, זר"ח עמ' שעז

בדברי רש"י במכנה שם לחבירו עיי"ש, עמ' קו

שב"ח נו

האם בעלי תשובה של ימינו נפגעים כשמספרים

שהם בעלי תשובה, עמ' פה, שב"ח א. ב. ו

היתר אונאת דברים לאינו ירא שמים, וסיפור

בגנותו, זר"ח עמ' שע

שבילי חיים סקמ"א; אם צריך לכוון לצער את

חבירו, סקמ"ב; המאנה את חבירו בפני אחרים

אי הוי בכלל לשה"ר, סקמ"ג, עמ' יד, טו, עמ' יד,

טו

נתן פרוי, ר' נתן גשטטר

כשם שאונאת במקח וכו', ב"מ נח

עמיתך, דברי היראים ועוד, ב"מ נח

סביב ליראיו, ר' אהרן וואלקין

==, ==

סיני, עורך: שילה רפאל

אונאת דברים ובושת, ר' נחום רקובר, 4, עמ'

012 ארצ"ה

בענין מכנה שם לחבירו וענין חניכותו וכו',

ספר הבתים, רבנו דוד הכוכבי מאישליטא

==, ל"ת רנ"א

עיניו גר וכו', ל"ת רנ"ב -רנ"ה

ספר הזכרון, ר' אברהם בקראט הלוי

ביאור דברי רש"י פרשת בהר לפי דרכו של יועץ,

בהר

ביאור לשון אונאה שחז"ל הוסיפו אות אל"ף

עיי"ש בריש פרשת חוקת / ביאור גר סורו רע

וכו', משפטים

ספר היראה, רבינו יונה

==, עמ' לט

אל תיעץ אדם לפי דרכך אלא תן עצה טובה

והוגנת לכל מי שיועץ אתך, כללו של דבר כל

דבר המסור ללבך נאמר בו ויראת..., עמ' סז

אל תקרא שום אדם בכינויו וכו', עמ' סז
לא לצער אדם, עמ' סז

ספר הלכה, טהרת, ר' נפתלי הופנר
נז. איסור אונאת דברים בכלל / נח. דוגמאות
לאונאת דברים, נז, 401 והלאה

ספר התשובה, ר' יוסף כהן
==, פי"ה ה"ח

עדות ביעקב, ר' יעקב בוטון
אריכות בדין אונאת דברים, רמב"ם מכירה פי"ד

עין יהוסף, ר' יוסף חזן
אריכות בסוגיא שם, ב"מ נח נט
במעשה ר"י וריש לקיש שהזכיר לו שהיה גנב,
וקשה שאסור להזכיר לבעל תשובה, ב"מ פד

עיר הצדק, ר' שמואל פריינד
גר לא תונה ולא תלחצנו, ל"ת קעב קעג

עיר מקלט ומוסרי, ר' דוד לידא
שלא להונות את חבירו בדברים, בהר סי' שלג
שלא להונות גר, שמות סי' סד, סה

עקבי אור
==, ש"ס ב"מ נח נט

ערוך השולחן, ר' יחיאל מיכל עפשטיין
==, חו"מ רכח

אם ביזה חבירו ברבים צריך לבקש מחילה ופיוט
גם ברבים, חו"מ סי' תכב ב

עשירית האיפה, ר' יצחק אייזיק ספרין
אונאת הגר, קדושים
עיי"ש כמה דברים חשובים, בהר

פלא יועץ, ר' אליעזר פאפו
אונאת דברים דרך צחוק / אם אנה אותך אסור
לך לאנתו בחזרה משום לא תקום! צ"ע משו"ע
אם אינה אותך וכו', ערך אונאה
בענין מכנה שם לחבירו, כינוי

פני יצחק, ר' יצחק חריף
היכא דצריך לצאת ידי שמים ולא רוצה האם
יכול הנתבע לקרוא אותו רשע, סי' ח'

פנים יפות, ר' פנחס הורוביץ
אונאת דברים לבעל תשובה..., בהר
אונאת הגר, בפסוק וכי יגור אתך גר בארצכם,
קדושים

פרדס יוסף, ר' יוסף פאצנאוסקי
==, שמות עמ' רל

פתח עינים, החיד"א
==, ב"מ נח נט
במעשה של שמעיה ואבטליון ייתון בני עממיא,
יומא עא:

פתחי חושן, ר' יעקב ישעיה בלוי
פרק טו בענין אונאת דברים, ח"ד פט"ו

פתשגן הכתב, ר' מנשה הקטן קליין
==, עא

צביון העמודים, ר' צבי שפירא
אונאת דברים סי' קכ"ב, קכב

צידה לדרך, ר' יששכר בער איילנברג
==, בהר

ציון לנפש חיה, ר' נתן נטע לייטער
הקורא למפקיע שערים "רשע" בבית הכנסת /
אוצה"ח עמוד 123, סימן פז

קב זהב, ר' דוד צבי זעהמאן
אונאת הגר, גר תושב או גר צדק, יט עמוד ג
למה אין מלקות עמ' כ, 34 אוצ"ח

קול תורה, קובץ
אונאה אינו לשון טעות אלא לשון צער... / ר'
פסח קוקס..., קובץ ה' 2, עמ' 210 אוצ"ח

קונטרס הלכות שכנים, ר' יצחק זילברשטיין
קריאת חבירו "רשע", פו
תפיסת ילד של גנב ע"מ ללחוץ עליו שיודה, סג

קונטרס שמירת הלשון, יש לי חוברות א ב ד
בענין אונאת דברים (בתוך המאמר), ח"ד נז

קיקיון דיונה, ר' יונה תאומים
==, ב"מ נח נט

קרן לדוד, ר' אליעזר דוד גרינוולד
להעיר חבירו מתוך שינה הוא איסור אונאת
דברים / גול שינהש, או"ח י"ח, עמ' כו

קרני רא"ם, ר' רפאל אנקאווא
כמה דינים עיי"ש, ח"ב סי' רי"ג ריד

ר"י באסן, ר' יחיאל באסן
דברי חירופין וכו', כה, מד, קב

ראם שו"ת / ר' אליהו, ר' אליהו מזרחי
בענין הלבנת פנים לבנו וכו', סי'ו

שו"ת ראנ"ח, ר' אליהו בן חיים
בקראו שוטה אין בו דין רק במפגם משפחה או
עבירה, קיא

ראש משביר, ר' משה בירגודו
בוסוגיא דב"מ

רב נסים גאון, נערך ע"י שרגא אברמסון
אי אפשר להשיב, 404

רבבות אפרים, ר' אברהם מארגנשטרן
==, ==

רבינו אברהם בן הרמב"ם, הר"ר מרגליות
== זהירות מאונאת דברים? ==, קכ קכא

רגל ישרה, ר' גדליה ליפשיץ
ביאורים לכמה נקודות בסוגית אונאת דברים
בב"מ שם, עמ' 13-23 אוצ"ח

רדב"ז, ר' דוד בן זמרא
בענין בושת דברים מחלק בין מתכוין לפגום
ושלא מתוך מריבה, ודרך עדות שאז מלקין אותו
- לבין דרך בזיון וקללה בשעת מריבה שאין
מלקין אותו, ח"ג תפ

קצת הסתפקתי אם זה באמת מהרדב"ז, מכת"י
חלק ח' סימן קצא

רדיפי מיא, ר' יהודה עדל
בושה - כל"מה - חרפה, עמ' 44-64 אוצ"ח

רוב דגן, ר' יצחק עטייה
על גמ' ב"מ שם, עיי"ש כמה נקודות, עמ' 131
אוצ"ח

רוח חיים, ר' חיים פאלאגי
המפחיד את חבירו וגרם לו לרוץ ברה"ר ונתבזה
ונצטער, וכותב שיש בזה בושת וגם על הצער
חיים בדיני אדם ובדיני שמים וצריך לפייסו וגם
הוי בכלל הליצנים דאין מקבלין פני שכינה וכו',
ב 314, חו"מ סי' תכ אות ו

ריא"ז פסקי, רבינו ישעיה האחרון
==, ב"מ נח נט

בספר חסידים, סימן לא
 שו"ת ארוך בכמה נושאים בדין אונאת דברים
 / חירופין וגידופין, סימן ל
שמוע שלמה, ר' שלמה אלגאזי
 בדברי המזרחי בסתירת שני התו"כ, פרשת בהר
שער המלך, ר' יצחק נונים
 דין אונאה של גר תושב, הל' גזילה בתו"ד
שער שמעון אחד, ר' שמעון חיררי
 המכנה שם לחבירו, כינוי גיגני, סי' עד
שערי בנימין, ר' בנימין שרעבי
 באיסור אונאת דברים ועמידה על המקח וקצת
 דיון בענין צער ומרמה, סימן נ"ח 156
שערי דעת, ר' שאול גבאי
 גדרי אונאת דברים, אם כל צער נחשב אונאת
 דברים, דוקא עם בושה ושאי אפשר לענות,
 (מובא תורה האדם לאדם ח"ד), ב"מ נח:
שערי יהושע, ר' יהושע בנבנשתי
 כמה סימנים בדיני חירופין וגידופין
תאווה לעינים, ר' נסים שלמה אלגאזי
 בגמ' של שמעיה ואבטליון על הכה"ג מוכיח
 שאונאת דברים הוא בדבר המשתמע לתרי
 אנפין עיי"ש כמש"כ בספרו אהבת עולם, יומא
 109
 שבטים מבוזין את פנחס שפטם אבי אמו עגלים
 הרי אסור להזכיר מעשי אבותיו, סנהדרין 214
תבואת יקב, ר' שבתאי זאב פרידמן
 בקטן, 46
תוכחת חיים, ר' חיים פאלאגי
 להשיב למכתבים, ח"א מקץ
תורה שבעל פה, כמה מחברים
 אונאת דברים מאת הרב יצחק קוליק, חלק לו
 עמ' מא
תורת האדם לאדם, מכון תורת האדם לאדם
 ==, קובץ ד
 ==, קובץ ד
 ==, קובץ ד
תורת חיים, ר' אברהם חיים שור
 ==, ב"מ נח נט
 החמירו במבייש שוכני עפר כי זה הוי כקללה
 דמחייב גם אחר מיתה, ב"ק החובל צ.
תורת מהרי"ץ
 "דברים של מה בכך" ==
תורת משה, חתם סופר
 פרשת בהר,
תחומין, מכון צומת
 אונאת דברים ברשעים - הרב אברהם שרמן
 הוצאת דיבה בתביעה בבית דין / הרב זלמן
 נחמיה גולדברג, כ 31
תנובת יהודה, ר' ראובן פינק
 בן גרים ובעל תשובה, בבא מציעא נח:
תשובות והנהגות, ר' משה שטרנבוך
 הטעה את חבירו שיכול לקבל משרה במקום
 פלוני והוציא הוצאות ולא היה מתאים כלל
 האם יש חיוב תשלומים, ח"ב סימן תשיג

ריב"ש, רבינו יצחק בר ששת
 דין החרף את הכהן יותר חמור מסתם אדם
 עיי"ש / ושם בענין הגמ' יומא עא: ייתון בני
 עממיא - שמעיה ואבטליון, צד
רי"ד פסקי, רבינו ישעיה דטראני הזקן
 ==, ב"מ נח נט
ריח שדה, ר' שמעון דווייך הכהן
 קורא לחבירו עבד בזמנה"ז אינו בנידוי.. משו"ת
 מהרשד"ם, שאלה יב עמ' נג
רמ"א, רבינו משה איסרליס
 ד"ה ואומר, השוו אונאת דברים לפריעת הראש,
 מ"ה
שבות יעקב, ר' יעקב רישר
 לבזות אבא שבנו יצא לתרבות רעה, ב ב
שבט הלוי, ר' שמואל הלוי וואזנר
 ==, ח"ג, קונטרס המצוות ס' נ"א
 אונאת דברים ועובר גם העשה דואהבת לרעך
 כמוך, חלק ח' חו"מ סימן שט
 אונאת הגר ועינוי אלמנה, ח"ג קונ' המצוות כז
 בגדר גזל שינה, ח"ז חו"מ סימן רכד
שבט הקהתי, ר' שמאי קהת גרוס
 אונאת דברים בבעל תשובה, ח"ב סימן שכא
 המבייש בן הגר אם בכלל עינוי גר, ח"ב שפד
 להעיר אדם ישן לק"ש ודבר מצוה, גזל שינה,
 ח"ב סימן שפא
 בענין קריאת כהן מומר לתורה, עם תשובת
 רבינו גרשום מובא בספר לימור, תפילה לג
שבת שבתון, ר' יצחק זילברשטיין
 חזרה בתשובה על חטא אונאת דברים, סעיף
 רו, 404
שדי חמד, ר' חזקיה מדיני
 אחיך במצוות, גוי, עמך, א 189, 101
 כמה נושאים בענין חירופין וכו', ח 96-001
שוהם וישפה, קונטרס, ר' דוד אורטינבערג
 בדין לא יתלה עינוי במקח בשעה שאין לו דמים,
 רמב"ם מכירה פי"ד
שושנים לדוד, ר' דוד צאבא
 מוציא שם רע ואונאת דברים, חו"מ סי' י'
שיחות, ר' אביגדור נבנצל
 מוריד ערך האדם בעיני עצמו... שמות 4-313
שלמת חיים, ר' יוסף חיים זוננפלד
 ==, תסח, תצ
שלמת יוסף, שו"ת הג"ר יוסף רחין הראגטשווער
 בענין שמות גנאי בש"ס על החכמים בגדר זרוק
 מרה בתלמידים, ח"א סימן כב
שם חדש, ר' חיים דניאל פינסו
 ==, סי' נא
שם עולם, ר' אליעזר ל. ליכטענשטיין
 ==, בהר שם
 ביאור בדברי האבן עזרא ראשון לקונדה והשוני
 למוכר... 454
שמוע אברהם, ר' אברהם פאלאגי
 אם יאמר בכמה חפץ זה וכו', האם דין זה נאמר
 גם על המוכר, ופושט שכן ומביא שכ"כ מפורש

מפתח הספרים / לפי עמודי הספר

- מהר"ם מרוטנברג, <פ> 78
 מהר"ם שיק, מצוות, <פא> 108
 מהריט"ץ, אונאת הגר <פב> 90
 מהרש"א, בבא מציעא <פג> 43-42
 מגילה כה: <פד> 54
 מגילה כז: <פה> 51
 תענית כ: <פו> 52
 מהרש"ל, הגהות הטור <פז> 88
 רבינו מיוחס, פ' בהר <פח> 14
 מכילתא, פ' משפטים <פט> 49
 מנורת המאור, <צ> 104
 מנחת חינוך, סי' סג <צא> 105
 סי' סד <צב> 106
 סי' תלא <צג> 107
 סי' שלח <צד> 107
 מסילת ישרים, <צה> 102
 מסכת גרים, <צו> 49
 מסכת דרך ארץ, <צז> 50
 משיבת נפש, פרשת בהר <צח> 14
 משכיל לדוד, פרשת בהר <צט> 104
 משנה ברורה, <ק> 127
 משנת חכמים, יומא עא <קא> 57
 נ-ט
 נמוקי יוסף, בבא מציעא <קב> 39
 סמ"ג, ל"ת קע קעא <קג> 6-7
 סמ"ק, <קד> 7
 סמ"ע, חו"מ רכח <קה> 83
 ספורנו, פרשת בהר <קו> 15
 ספר חסידים, לקט <קז> 74-70
 ספר יראים, <קח> 5-4
 ע-פ
 עיון יעקב, בבא מציעא <קט> 45
 עמודי שלמה, לסמ"ג <קי> 87
 ערוך, "חנך" <קיא> 52
 פני יהושע, בבא מציעא <קיב> 43
 ק
 קול הרמ"ז, בבא מציעא <קיג> 45
 קרבן אהרן, תו"כ בהר <קיד> 48
 תו"כ קדושים <קטו> 49
 ר
 ראב"ד תו"כ בהר <קטז> 48
 רא"ש, בבא מציעא <קיז> 36
 ראש יוסף, מגילה כה: <קיח> 54
 רבינו יונה
 שערי תשובה ג כד <קיט> 10
 ג מט <קכ> 68, 11
 ג ריד <קכא> 68
- דרכי משה, חו"מ רכח <לח> 82
 ה-ז
 הלכות גדולות, <לט> 11
 העמק דבר, פרשת בהר <מ> 15
 פרשת משפטים <מא> 20
 זוהר הרקיע, <מב> 11
 ח
 חובות השמירה, <מג> 128
 חוות יאיר, <מד> ??
 חזון איש, איגרות <מה> 129
 חזקוני, משפטים <מו> 17
 חינוך, סימן של"ח <מו> 8
 סי' סג, סד <מח> 9
 סי' תלד <מט> 9
 סי' תקסט <נ> 10
 חכמת מנוח, ביצה כ. <נא> 56
 רבינו חננאל, מגילה <נב> 53
 פסחים קיב <נג> 57
 חפץ חיים, לש"ה כלל ז <נד> 55
 פתיחה לארץ יג <נה> 127
 ספר המצוות <נו> 12
 חקרי לב, <נו> 94
 חרדים, <נח> 12
 חתם סופר, שו"ת חו"מ <נט> 102
 ט-י
 טור, חו"מ רכח <ס> 81
 טור עה"ת, משפטים <סא> 18
 יונתן בן עוזיאל, <סב> 20, 16, 13
 ייחוס תנאים וא', <סג> 40
 ים של שלמה, <סד> 58
 חירופין <סה> 85-87
 יעב"ץ, מגילה כה: <סו> 51
 יראים, <סז> 5-4
 כ-ל
 כנסת הגדולה, <סח> 61
 כסף משנה, סנהדר' פכ"ד <סט> 53
 הלי' מכירה <ע> 65
 הלי' תשובה <עא> 65
 כסף הקדשים, חו"מ <עב> 108
 לבוש, חו"מ רכח <עג> 83
 לחם משנה, הלי' מכירה <עד> 66
 צ
 מאירי, בבא מציעא נט <עה> 37
 ביצה כ. <עו> 56
 מבי"ט, רשע בן רשע <עז> 59
 מגיד משנה, הלי' מכירה <עח> 65
 מהר"ם מירזבורק, <עט> 79
- גמרות**
 פסחים קיב <א> 57
 ביצה כ. <ב> 56
 מגילה כה: <ג> 53
 מגילה כז: <כח> <ד> 51
 מועד קטן יז <ה> 55
 יומא עא <ו> 56
 בבא מציעא נח: <נט> <ז> 30-33
 סנהדרין נב <ח> 58
- ספרים ומחברים**
 א
 רבינו אביגדור, פרשת בהר <ט> 14
 רבינו אליקים, יומא עא <י> 57
 רבינו יהודה ב"ק, ייחוסו <בו> 11
 רבינו יהונתן, ב"מ <יג> 36
 יומא עא <יד> 58
 אבן עזרא, פרשת בהר <טו> 13
 פרשת משפטים <טז> 20, 17
 פרשת קדושים <יז> 19
 אברהם בן הרמב"ם, <יט> 17
 אברבנל, פרשת קדושים <יח> 19
 אגודה, בבא מציעא <כ> 40
 אגרת התשובה, <כא> ??
 אונקלוס, <כב> ??
 אור החיים, פרשת בהר <כג> 15
 פרשת משפטים <כד> 19
 אור שמח, הלי' מכירה <כה> 107
 אוהרות, <כו> 11
 אמרי מהרש"ח, <כו> ==
 ב
 ר"י באסאן, <כו> 88
 רבינו בחיי, משפטים <יא> 19
 פרשת בהר <יב> 14
 בכור שור, משפטים <כח> 17, 20
 ר"י ברונא, סימן רו <כט> 54
 בית חדש, חו"מ רכח <ל> 81
 בית יוסף, יו"ד שלד <לא> 54
 חו"מ רכח <לב> 81
 ג
 גור אריה, פרשת בהר <לג> 15
 גליוני הש"ס, מגילה כח <לד> 54
 רבינו גרשום, תענית כ <לה> 52
 תשובת רבינו גרשום <לו> 77
 ד
 דינא דחיי, סמ"ג ל"ת ז <לז> 92

- של"ה, שער האותיות < קנד > 89
 שלחן המלך, < קנה > 123
 שלחן ערוך, חו"מ רכח < קנו > 82
 שלחן ערוך הרב, < קנו > 103
 שמחת יהודה, מכילתא < קנה > 50
 ת
 תוספות, ב"מ נח נט < קנט > 34
 מגילה כז: < קס > 51
 פרשת לך לך < קסא > 14
 פרשת משפטים < קסב > 17
 תוספות הרא"ש, מגילה < קסג > 51
 מו"ק יז < קסד > 55
 תוספתא, בבא מציעא < קסה > 47
 תורת חיים, בבא מציעא < קסו > 44
 תורת כהנים, פ' קדושים < קסז > 49
 פרשת בהר < קסח > 47
- רס"ג, < קלט > 11
 רש"י, בבא מציעא נח < קמ > 33-34
 מגילה כז: כח. < קמא > 52
 מגילה כה: < קמב > 52
 תענית כ. < קמג > 52
 יומא עא: < קמד > 57
 פרשת משפטים < קמה > 16
 פרשת קדושים < קמו > 21
 פרשת בהר < קמז > 13
 תשובת רש"י < קמח > 77
 רש"ר הירש, פ' משפטים < קמט > 19
 פרשת בהר < קנ > 15
 רשב"א, מגילה כז: < קנא > 51
 רשב"ם, פסחים קיב < קנב > 57
 ש
 שיטה מקובצת, ב"מ < קנג > 39
- ג כד < קכב > 10
 אגרת התשובה < קכג > 69
 ספר היראה < קכד > 69
 עליות דר' יונה < קכה > 69
 דרשות ר' יונה < קכו > 69
 ריטב"א, בבא מציעא < קכו > 38
 מועד קטן < קכח > 55
 רי"ף, מגילה כה < קכט > 53
 רלב"ג, פ' משפטים < קל > 18, 20
 פרשת בהר < קלא > 13
 רמב"ם, משנה ב"מ < קלב > 36, 63
 הל' מכירה פי"ד < קלג > 63
 הל' עבדים פ"ח < קלד > 63
 הל' תשובה פ"ז < קלה > 63
 הל' סנהדרין פכ"ד, < קלו > 217
 תשובת הרמב"ם < קלז > 66
 רמב"ן, פרשת משפטים < קלח > 18

נספח: בזיונות לכאורה בדברי הש"ס

מילים קשות לכאורה בדברי התנאים והאמורים בש"ס

של"ה: תורה שבעל פה: כלל פה קדוש: בפרק קמא דפסחים (ג.) אמר רבי יהושע בן לוי, לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו, שהרי עיקם הכתוב ח' אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו שנאמר (בראשית ז ח) מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה, פירש רש"י ולא כתיב הבהמה הטמאה כי אורחיה, ואף על גב דבאורייתא כתוב טמא, שני אורחיה בחד דוכתא ללמדך לחזור על לשון נקיה, עד כאן. והא דלא דיבר תמיד במקום טמאה אשר לא טהור, משום דלעולם ישנה אדם בדרך קצרה, כן מבואר שם:

ויש לתמוה דהרבה מקומות בתלמוד המקודש מזכיר איזה זילזול שדיבר אמורא אחד לחבירו, וקשה קושיא אחת שהיא שתיים, האחת איך דיבר לו זילזול, הב' איך כתבה הגמרא זה הלשון. ואביא לך קצת מהם, הרבה תמיד איתא שהשיב לו משום דממולאי (-מביט עלי) קא אתיתו אמריתו מילי ממולאי (עירובין כה: יבמות עו. כתובות פה.), וביבמות (ט.) כמדומה לי שאין לו מוח בקדקדו, ובסנהדרין (כו.) בענין שביעית כהן וזמיר קראם רועי בקר כו' רועי צאן כו':

דע כי צריך הענין לפרש להיות דבר טוב יוצא מהדיבור הזה, או להיפך בדבר על ענין אחר הבא לטעות, ומימי טרחתי תודה לאל כשמצאתי כן בגמרא לפרש על דבר טוב ועלתה בידי, והכל לפי הענין אשר מוזכר דבר זה שם. ואזכיר אחת מהנה, מה שאמר 'משום דממולאי קאתיתו' לא אמר דרך זילזול חס ושלום אלא דרך חכמה ומוסר, והוא על דרך שאמרו רבותינו ז"ל (ר"ה יח.) על בית עלי בזבח ובמנחה לא יכופר אבל בתורה ובגמילות חסדים יכופר, ועל כן הוכיחו מאחר שבאתם ממולאי צריך אתם להתבונן בתורה ביתר שאת שלא יהיו דברים ממולאים, ובזה תתכפר, וכל כי האי גוונא ישמע חכם ויוסיף לקח:

אך לכאורה יש בתלמוד עוד קושיא היותר חזקה והיא זאת, הנה הזהיר לספר מגנות בהמה טהורה, ובתלמוד ביש מקומות מספר בגנות עמודי עולם, כגון בנתיב דמר שמואל דאשתביין כו' (כתובות כג.), ובנתיב דרב נחמן דהוי מבחשי קדירה בכשפים (גיטין מה.) וכיוצא באלה שלא לכבוד הוא לאבותיהם הקדושים, ואיך יוזכר שם. אבל דע כי באמת ובצדק נכתב, כי לא לפני חכמי התלמוד חנף יבוא, כי היה איזה עון על אביהם שבאו בנתיבהן לכלל זה, דהיינו שלא הוכיחו אותם תמיד בתוכחת מוסר וכיוצא בזה, והיה זה על צד העונש להיות נכתב דבר זה בתלמוד. ודבר שהוא מצד העונש לא שייך לומר אל תספר בגנותו, כי זה הדין שלו לספר בגנותו שלו בדבר זה, כמו שמעשים בכל יום הבית דין פוסקים ועושים הכרזה על אדם אחד דברי גנות, הוא משום שהדין נותן ליענש בכך:

חוות יאיר: סימן קנב: שאלה: נשאלתי אחר דברי חכמים בנחת נשמעין, ונאמר במשנה (אבות ב י) יהי כבוד חבירך חביב עליך כשלך, איך מצינו לפעמים קנטורים וזלזולים בש"ס כענין (ברכות ג.) 'כד ניים ושכיב רב אמר להא שמעתתא', הנאמר בכמה דוכתי וכהנה רבים:

תשובה: יפה שאלת כי ודאי אע"פ שנקראו תלמידי חכמים שבבבל 'חובלים' במס' (ב"ב) [סנהדרין כד.], לא מצד הריקודים והצעקות גדולות ומרות והכאת כף אל כף כאילו נלחמים זה מול זה, (הכי יבינו מ"ש אתא (ר"פ) [רבי חנינא] שדא ביה נרגא (ר"ה יג.), שבא זה על זה בכשיל וכלפות ובקרדומות?) או מצד הקנטורים וזלזולים חלילה, כי לא על סגנון זה נאמר (קדושין ל:) כי ידברו את אויבים בשער, שאב ובנו רב ותלמידו נעשו אויבים, רק מצד

שהם מתנגדים בסברותיהן ובראיותיהן, וכך ראיתי בהקדמת ספר הקנה וז"ל ואל תשמע ואל תאבה לקולות וברקים, וכתב בהג"ה פירוש מי שהוא מפלפל רק בהשמעות קול ובספקות כפים...

תלמיד לרב מותר להוכיחו בלשון קשה (כמדומה לי שאין לו מוח בקדקדו)

...ומה שאמר (רב) [רבי] [ללוי] כמדומה לי [שאין לו מוח בקדקדו, יבמות ט.]. היינו שמותר לרב להוכיח לתלמידו בדברים קשים כדי לזרזם שיענינו וישגו וישמרו מן הטעות והשגיא, ולוי היה תלמיד רבי כבגמרא ספ"ק דסנהדרין (יז): למידין לפני חכמים לוי מרבי, ולע"ד נראה שמדברי רבי אלו יצא להרמב"ם מ"ש שחייב הרב לכעוס על תלמידו אם רואה שמתרשלים (הל' ת"ת פ"ד ה"ה)=, הובא בשו"ע יו"ד סי' רמ"ו סי"א, לכן מפני שרבי ידע בלוי שאדם גדול ומופלג הוא ולא היה ראוי שיטעה אם לא ממיעוט עיון והשגחה, לכן דיבר אליו קשות, חלילה לא מכעס או מגובה רוחו, והרי תניא סוף סוטה (ט:): משמת רבי בטלה ענוה.

ויותר מזה בפירוש הרמב"ם סוף אבות בדברי המשנה 'לפום צערא אגרא' כתב בתו"ד: "שאין מתקיים הלימוד אלא מה שנלמד ביגיעה וליאות ויראה מן המלמד, אבל לימוד הפינוק והנחת אינו מתקיים... ולפיכך צו על המלמד להטיל אימה על התלמידים ואמרו (כתובות קג): זרוק מרה בתלמידים", עכ"ל. ומשמע שיש מגמה שהתלמיד יפחד וירא מזהר ולכן היו לפעמים מדברים בלשון קשה ועיין.

לפעמים אמרו בדרך מליצה

ולפעמים אמרו לשונות כאלו בדרך מליצה ובדיחה כמ"ש ר' יוחנן לר' חייא בר אבא כב"ב ק"ז ע"ב ובבכורות י"ח ע"א 'עד דאכלית כפניתא בבבלי וכו', ושם פירש התוס' שר"ל כפניתא תמרים גרועים, ונ"ל על דרך מה שפירש הרע"ב ספ"ק דערלה על כפניות שעודם סמדר, והכי קאמר ליה כי בבל העמוקה מכל הארצות ודאי שם התמרים טובים מאד כבמשנה פ"ק דביכורים, רק שראוי להמתין עד גמר בישולם והממהר לאכלם לפני זה ודאי גרועים הם, הכא נמי לא ירדת לסוף המשנה. ולכן בשני המקומות אמר לו תרגמיניה מסיפא, ובכה"ג בגיטין מ"א ע"א משום דאמי שפיר נאה הוא וכו'.

לשון 'תרדא'

ובכה"ג מה שקראו אמוראי לחביריהם 'תרדא', כמו רבה לרב עמרם בב"מ ספ"ק (כ), ור' חייא בר אבא לר' זירא בזבחים כ"ה ע"ב, ואביי לאבא בן חנן בכריתות י"ח ע"ב, ובכה"ג 'תדורא' פירש רש"י 'אין לב', ורבא לרב עמרם בב"ק ק"ה ע"ב, כולם י"ל שהיו חבריהם וגדולים מהם ולא קפדי כלל.

לשון 'משום דאתית ממולאי'

ולשון 'משום דאתית ממולאי' וכו' ג"כ בכה"ג, ובמס' יבמות ע"ו ע"א פירשו התוס' שם מקום ממלא וכ"כ הערוך, ועיין ספר בית יהודה חובר מהרר"י רב מקאליש על ששה מסכתות, ובספר החסיד הגאון של"ה אחר סדר א"ב שעל הש"ס, הרגיש בזה ובקצת דברי קנטורים שבש"ס יע"ש. והרב מהר"ר מנחם עזריה (מאמר הנפש ח"ה פ"א) כתב שהוא מוסר ע"פ מ"ש רז"ל בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בדברי תורה, לכן ראוי לו לדקדק יותר כדי לתקן קלקול ע"ש.

=ו"ל רמ"ע שם: לפיכך היו מוכיחים אותם חבריהם בגמרא לרבנן דבית עלי כיון דאתי ממולאי, ואריכות ימיהם תלויה בדברי תורה דוקא, לא לימרו מילי ממוליאטא כי היכי דיוריכו חיי, כי כפי יושר מאמריה ושלמות עיונה כך תהא מגינה ומצלאל ביותר דעת והכשר חכמה תחיה בעליה, למדנו שאין כאן אונאת דברים ח"ו רק חכמה ומוסר ועצה לשם שמים, עכ"ל. וכעין זה ממש לעיל בדברי השל"ה עיי"ש.

ביאור 'ארוד נאלי'

וצ"ע מה דקרי ליה רב אבהו לר' זירא בסנהדרין נ"ט ע"ב על דאבעיא ליה ירדה לו דמות חמור מן השמים והשיב לו 'ארוד נאלי' וכו', ופירש רש"י תנין שוטה ומספיד תמיד, והוא לכאורה דבר גנאי ובזיון גדול לקרות לו שם עוף אכזרי ארסי שוטה.

ואחר העיון נלפענ"ד שגם זו לטובה ולשבח, ורב אבהו ור' זירא היו מחולקין כמו דפליגו אמוראי בשורה בתענית אם נקרא קדוש או חוטא, כמו שמצינו ג"כ שהרמב"ם הפליג בגנאי

המצערים נפשם ומרבים בתעניתים, ופשטיה דקרא הכי משמע (ירמיה כב טו) הלא אביך אכל ושתה וגו', ולכן נקרא הנזיר חוטא, ובירושלמי שעתיד אדם ליתן דין על שהיה אפשר לו להנות מאשר ברא אלהים לברואיו להנות בהם ולא נהנה.

וזה היה דעת רב אבהו, ובכתובות ס"ב ע"א דאיפחת ביה באני מתותיה ואיתרמי ליה עמודא וסליק ואסקינהו לתרי עבדא דסמכו ליה ע"ש, פירש רש"י והיה מתענג ויפה תואר, ובכתובות י"ז דאמהתא דבי קיסר משריין קמיה וכו', ובמס' חגיגה שהיה נשוא פנים ביה קיסר, ואפשר כי מפני כך לא היה בכחו להעמיק בהלכות והיה דורש דברי אגדה כבמסכת סוטה (וכבר ביארתי ע"פ זה שהיינו שאמר כד אהו ליה סמוך למותו י"ג נהרא דאפרסמונא ואני אמרתי לריק יגעתי וגו' ואין כאן מקום הדרוש), ולפי דעתי הא דבברכות ח' סע"א רב אבהו נפק בין גברא לגברא, היה לצורך השתדלות בעסק יחיד או ציבור, דלמה יסיר אזנו משמוע קריאת התורה בציבור, ומ"מ לא היקל בין פסוקא לפסוקא לכן ס"ל לרמב"ם להחמיר כדמוכח בהלכות תפלה פי"ב.

ור' זירא היה להיפך מסגף נפשו מאד ולרוב פרישתו עלה לארץ ישראל כבגמרא בפרק הפועלים (ב"מ פה). דצם שיי"ן תעניתיה ובדק נפשיה בתנורא יע"ש, ובפ"ק דחולין י"ח ע"ב דאכל מוגרמת דרב ושמואל, אע"פ דבניי בבל נוהגין איסור, מפני חביבותיה דארץ ישראל לא רצה להחמיר, להראות דאנן כייפינן להו כמבואר שם, וברוב ענוותנותיה לא רצה לקבל הסמיכה בפ"ק דסנהדרין (יד). עין עוד כל היד (נדה כ:), ומצד גודל חביבותיה לארץ ישראל קרי להו לבניי בבל 'בבלאי טפשאי' בנדרים מ"ט ע"ב, וכתבנו לזה שלא יהיו ח"ו נגד חסידתו ופרישתו, (וגם מצד זה אפשר כי ידע רב אבהו דקרי לבניי בבל טפשאי דקרי ליה ג"כ נאלה לשון שטות), ואפשר כי מפני סיגופיו נעשה כעור והושחר פניו, על כן כי סמכוהו [שם בכתובות] שרו ליה לא כחל ולא שרק וכו' ויעלת חן, ר"ל מצד אילת אהבים היא התורה, ולכן תמיד היה שרוי בצער ביגון ואנחה כבגמרא דנדה (ג:), על כן הביאו רב ירמיה לר' זירא לידי גיחוך ולא גחך, כענין יומא דבדח רבי במסכת נדרים (ג:).

ואפשר כי רב אבהו חשבו לחסידות של שטות, ומ"מ לא קראו לגנאי רק להורות על התבודדותו ופרישתו ויגונו תמיד, ומדוקדק מה שפירש רש"י (סנהדרין נט): וז"ל: יארוד נאלי, תנין שוטה ומספיד תמיד (עכ"ל רש"י), דקשה מה ענין הספד לכאן, ולמ"ש אתי שפיר כי היה מתאכזר על גופו לענות נפש, ותמיד שרוי בהספד ודאגה על עוונותיו ומיעוט צדקתו ותורתו בעיניו כראוי לשלימים, ורב אבהו חשב כי ע"י סיגופיו ועינוי נפשו נתמעטו כוחות נפשו, מהם עומק העיון והחריפות ושיקול דעת הישר, ולכן על שאבעיא לו 'ירדה לו דמות חמור' שכבר נכלל בדברי רב אבהו, קראו יארוד נאלי וכו', ואין זה רק פירוש מופלג כמ"ש (ישעיה יג כב) תנין בהיכלי עונג, ומעון תנים (ירמיה ט י), גם תנים חלצו שד (איכה ד ג), שמורה על התבודדות ומיעוט רחמנות וחמלה.

מה בין לי ולך?

ובכה"ג מה שהשיב ר' ינאי לר' יוחנן תלמידו 'מה בין לי ולך' במסכת שבת ק"מ ע"א, אינו כדברי גאון ורם לבו ומבזה זולתו, כי מותר לרב לדבר אל תלמידו לקנטרו על מיעוט הבנתו לסיבת התרשלותו, ומ"מ אפשר דר"י שקיל למטרפסיה [קבל את ענשו] שכן השיב הוא לאיסי מס' חולין קל"ז ע"ב ובשניהם פי' רש"י דידענא לפרושי מתניתין טפי ממך, וזה צל"ע דבשניהם לא תלי הדבר בפירוש המשנה רק שכן קיבל, ולולי פה קדוש דרש"י הייתי אומר שהם דברי ענוה והגדיל מעלת תלמידו או חבירו, וכך א"ל בתשובתו שכן קיבל ולולי ששימש רבותיו מאד וע"כ רבתה קבלתו מה בין לי ולך, כי מצד ההשגה ועיון וחכמה אין חילוק, אי נמי י"ל כי בין לי ולך כמובן לכל שודאי טובא יש רק שמלת לי ולך ענינו הבאת הדבר ממקום אחר אל האדם כנודע, ור"ל שהרבה יותר קבלתי ושמשתי רבותי מאתה, דאם כפשטי' להגדיל מעלתו על מעלתן הוה ליה לומר מה ביני לבינך וק"ל.

ויש עוד בכה"ג לשונות קשות ביארנום בגזירת ה' בספרי 'מר קשישא' וכעת לפי שאלתך יספיק תשובתי בדרך קצרה ויערב נא שיחי אליך. כה דברי הטרוד יאיר חיים בכרך

נעתק בספר חפץ חיים עייש ==

תורת חיים: כלל כד: [להג"ר אלעזר לאו בעל מעשה רקח] בענין רבי אליעזר שמותי וכמה דיני חרם: ...אמנם כל זה במבזה תלמיד חכם במאי שאינו נוגע בפלפול, אבל בשני תלמידי חכמים המתוכחים א"ע בהלכה פשיטא דאין כאן שום שמתא, וכבר ראיתי... והביא דברי החוות יאיר סי' קנ"ב שהביא כמה מאמרי רז"ל בקינטורי דברים זה נגד זה, והגאון הנ"ל הוסיף להביא ראיה מהאי דריש לקיש דהוי קרי לרחב"ז ולר"ש בן יהוצדק קשר רשעים...

ואכתוב בס"ד הרשום בזכרוני כמה מאמרי רז"ל... הנמצאים בש"ס דברי גנאי וחיודי דברים, ולא מצאנו שיעשה ח"ו איזה רושם. ... (ברכות ג:). אנשים הללו של שוא הם ושל תוהו הם... (נדרים נ:). אם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו אל אחת כמה וכמה... (ב"ק נב:). כד רגזו רעיא על ענא עביד להו נגידא סומייתא... (כתובות ט:). חזי מר נחמן חקלאי היכי מקרעי שטרי דאינשי... (שבת קכד:). לא מסתייא דלא גמרי מגמר נמי גמרי... (כתובות פה:). קרי רבא לרבנן דמחוזי קאקי חיורא משלחי גלימי דאינשי... (ב"ב קלג:). דייני דחצצתא הני דייני... (יומא י:). מאן דלא ידע לפרושי קראי מתיב תיובתא לרבה... (מנחות נב:). בבלאי טפשאי... (תענית ט:). כי היכי דמשקרי בבלאי קא משקרי מטרייהו... (פסחים ט:). בשחיטה השבתני בשחיטה תהיה מיתתו... ובירושלמי... [מאריך בעוד מקומות]

...ובכולן לא מצינו שיעשו רושם ח"ו. וידעתי כי קצת מאמרים אינם ענין לנידון דידן ואמנם אנא הכי קא אמינא דאלמלא הטעם דאורייתא קא מרתתייהו לא הוי נכשלים בזה הני צדיקי עולם, והוי מתאזרי במידות ענוותנותיהו, ואם הראשונים לא עמדו על נפשם אנן יתמי דיתמי מה נענה בתרייהו. ובעו"ה משרבו המחלוקת אין לנו הלכה פסוקה...

ומה מאד הפליגו רז"ל לדון כל אדם לזכות, ומכל שכן גברא רבא דחייבין אנחנו למשכוני נפשינו לדונו לזכות, וכמאמר רז"ל גברא רבא אמר מילתא אין מזניחין אותו. ועיין ב"ק פא: דאמר ר' אי לא יהודה בן קינסא את, גזרתיהו לשקיך בגיזרא דפרזלא, והכוונה דודאי עושה לשם שמים, וגם כאן נימא דזה המבזה עשה לשם שמים כי היה מוטעה בדמיונו וסובר דהאי גברא רבא הורה שלא כדין...

כל זה אני דן לפני רבותי לומר דאין כאן לא חרם ולא שמתא בענין זה. אבל בגופא דעובדא חם לבי בקרבי ותחתי ארגו כאשר אני רואה בתלמידי חכמים המבזים את עצמם בקינטורי דברים, כי בעו"ה על ידי זה שם שמים נתחלל בין המינים אשר לא ידעו בין מינם לשמאלם, ובפרט כעת שבעו"ה גברי בעלי זרוע ובעלי לשון, וחכמים אזלא ודלדלה, אין דורש ואין מבקש... וה' ברחמיו ישפות עלינו שלומו ויתן בלבבינו ללמוד בתורתו לשמה ולא לקנטר ח"ו, ואז יהיה שלום על דייני ישראל, ונזכה במהרה בימינו לבנין אוריאל.

דוגמאות עם קצת מפרשים

"ליסטא בלסטיותיה ידע"

במים, אמר ליה לסטאה בלסטיותיה ידע, אמר ליה ומאי אהנת לי התם רבי קרו לי הכא רבי קרו לי, אמר ליה אהנאי לך דאקרבינך תחת כנפי השכינה. חלש דעתיה דרבי יוחנן, חלש ריש לקיש, אתאי אחתיה קא בכיא אמרה ליה עשה בשביל בני אמר לה (ירמיהו מט) עזבה יתמיך אני אחיה, עשה בשביל אלמנותי, אמר לה (שם) ואלמנותיך עלי תבטחו...

בבא מציעא פד: יומא חד הוה קא סחי רבי יוחנן בירדנא חזייה ריש לקיש ושוור לירדנא אבתריה, אמר ליהחילך לאורייתא...אקרייהואתנייהושווייהגברא רבא. יומא חד הוה מפלגי בי מדרשא הסייף והסכין והפגיון והרומח ומגל יד ומגל קציר מאימתי מקבלין טומאה משעת גמר מלאכתן, ומאימתי גמר מלאכתן רבי יוחנן אומר משיצרפם בכבשן, ריש לקיש אמר משיצחצחן

רש"י: ב"מ שם: ליסטאה בלסטיותיה ידע, לפי שהיית לסטים אתה בקי באותן כלי אומנות ליסטיות. רבי קרו לי, רבן של לסטים וראש להן הייתי. אתאי אחתיה, דר' יוחנן

אשתו דריש לקיש. וקא בכיא קמיה דר' יוחנן, להתפלל על בעלה. עזבה יתומיך אני אחיה ואלמנותיך עלי תבטחו, פסוק הוא בירמיה. מצטער, מתחרט על שהמיתו שלא היה מוצא תלמיד ותיק כמותו. דשף דעתיה, נעקרה ממנו דעתו ונשתטה.

תוספות: אי הדרת בך כו', מכאן אמר ר"ת דר"ל מתחלה ידע הרבה אלא שפרק עול תורה ונעשה עם הארץ ועסק בלסטיות מדקאמר אי הדרת בך משמע להיות כבתחלה ולא תפרוק עול תורה מעליך וקאמר נמי מאי אהנית לי התם קרו לי רבי כלומר מעיקרא נמי הוו קרו לי רבי אלא ששכחתי ומה שפי' בקונט' ר' היינו רבו של לסטים אין נראה אע"ג דאשכחן במס' ע"ז (יז) מאי טעמא קרו לך רבי רבן של טרסיים אני והיינו דאמרי' בפ' כל כתבי (שבת קיט) א"ל ר"ל לרבי יהודה נשיאה כך מקובלני מאבותי ואמרי לה מאבותיך כל עיר שאין בה תינוקות של בית רבן כו' משמע שקודם שלימדו רבי יוחנן למד מאחרים.

ריטב"א: מעיקרא רבי קרו לי, פרש"י רבן של לסטים, ולא נהירא, והנכון כדפירש ר"ת כי קודם שנעשה לסטים למד והיה חכם אלא שפירש, והיינו דא"ל ר' יוחנן אי הדרת בך כלומר למה שהיית בתחלה ואשכחן במס' שבת א"ל ר"ל לר' יהודה נשיאה כך מקובלני מאבותי אלמא מקובל היה מאבותי תורה.

מהרש"ל: חכמת שלמה: ב"מ שם: ומאי אהנית לי וכו', נ"ב: נ"ל דהכי קאמר ליה מי אית לך רשותא להכלימיני ולומר לסטים בליסטנותא ידע דהא כבר מוזהר שלא יאמר לבעל תשובה זכור מעשיך הראשונים, אלא ודאי בזה אתה מקנטרני שהייתי לסטים מחמת דוחק והייתי מזולזל ועתה נעשיתי רב וחשוב, מאי אהנית לי וכו', והוא לא השגיח בדבריו כך והבין שכפשוטו אמר ומשום הכי השיב לו דאקרבונך תחת כנפי השכינה. אי נמי השיב שרשות בידו להכלימו ולקנטרו בכל שהרי הוא רבו והכניסו תחת כנפי השכינה ודו"ק.

=עיי' עוד עץ יוסף (עין יעקב) שריש לקיש התכוון במ"ש מאי אהנת ליה, מלשון אונאה, ור' יוחנן הבין מלשון הנאה, וזה מקור הטעות וכו' ==

"אבין תכלא" פסחים ע: אמר אביי אבין תכלא לימא כי הא מילתא... ופירש רש"י: קובר את בניו היה. ובחולין קי. אמר אביי רבין תכלא אמאי לא אכיל... ופירש רש"י: תכלא, שכול, קובר את בניו.

וקשה איך יאמר אביי להכאיב את אבין שהיה קובר את בניו ואין לך אונאת דברים גדולה מזה. ובהגהות מהרש"ם שהכוונה על פי גמ' סנהדרין צט דהלומד תורה ומשכחה דומה לאשה שיוולדת וקוברת.

ועיי' רבינו גרשום חולין קי שם: תכלא שמתו בניו ובשביל עגמת נפש היו קורין אותו תכלא. [היינו שהיה אדם שסבל הרבה צרות]. ובערוך ערך "תכל" ב' כתב אמר אביי אבין תכלא לימא כי האי מילתא, אמרי אינשי דמלפא תכלא לא בהתא (כתובות סב), פירוש המלומדת להיות שכולה אין לה בשת עכ"ל.

ובמהרש"ל חכמת שלמה פסחים ע: תמה איך יאמר אביי על רבין שהיה קדמון בימי ר' יוחנן ויזכרנו לגנאי, ופירש דבימי אביי היה אחד ששמו אבין והיה קובר את בניו ואמר אביי אותו אבין שקובר את בניו יאמר כאלו הדברים שאינם הגונים, ולא ר' אבין...

"ליעבר מוחך" בבא קמא צט: דא"ל שמואל ליעבר מוחך, ופרש"י כמו מים עכורים, ובשטמ"ק יש גורסים ליעבר מוחך ופי' דלית הוא בר מוח, ובחי' מהריעב"ץ ב"ק כאן כתב דיש לפרש לשון בתמיה וכי אינך חושש אם יעבר מוחך, ולחדודי ליה ולחבריה קאמר ליה הכי וכו'.

"תקברינהו לבריה" נזיר נז: א"ל רב אדא בר אהבה לרב הונא לדידך מאן מגלח להון, א"ל חובה (כך שמה של אשתו של רב הונא) תקברינן חובה לבניה, כולהו שני דרב אדא בר אהבה לא אקיים ליה זרעא לרב הונא. ופ' הרא"ש חובה תקברינהו לבניה, וכי הוא רוצה שתקבור את בניה שאינה יראת העונש על שהיא מקפת אותם, הוי כשגגה שיוצאת

מלפני השליט וקברה בניה אע"פ שלא קלל אותה ע"כ. ועיין בשטמ"ק דיש סוברים שהוא לשון בתמיה ולא קללה עיי"ש. (וביעב"ץ שם ?)

"תרדא" מבואר לעיל בדברי חות יאיר, [ושמעתי להוסיף ביאור בשם הרב אביגדור מילר זצ"ל שהגנאי הכי גדול לחכמים שיהיו עצלים במחשבה ועיון, והוי כאילו שכחו ללבוש בגד [-מכנסיים] וכיו"ב שהוא גנאי גדול ולכן החכמים הקפידו על זה מאד.]

"צריכא לך ולמטלעתך" כתובות קג: שמעון בני חכם, מאי קאמר, הכי קאמר אע"פ ששמעון בני חכם גמליאל בני נשיא, אמר לוי צריכא למימר, אמר רבי שמעון בר רבי צריכא לך ולמטלעתך, מאי קשיא ליה הא קרא קאמר ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור, ההוא ממלא מקום אבותיו הוה ורבן גמליאל אינו ממלא מקום אבותיו... רש"י: צריכא למימר, דר"ג דבכור הוי נשיאה, לך ולמטלעתך, פיסח היה כדאמרינן סוכה נג. לוי אחוי קידה ואיטלע.

עיינן שם "בן יהודע" [-הזכיר לו שלא יטיח דברים כלפי מעלה כמו בסוכה שם ?], ו"ישמח משה" פרשת תולדות, ובדקדוקי סופרים שיש גורסים: 'לא' צריכא לך וכו'.

אולי יש לומר בפשיטות שכוונת ר"ש ברבי שדבריו הם צולעים ולא ברורים, אמנם יש רמז למצבו אבל לא במפורש...

===לעיל במצוות הלבבות ספ"ל ואהבת לרעך כמוך

עיונים נוספים

<p>משנת חכמים, ר' משה חגיז לשונות החריפים בש"ס ובדברי הראשונים, על דברי הראב"ד כתב שכתב בחריפות כדי למנוע מצב שיסמכו על הרמב"ם בלי בדיקה עיי"ש, המעלה השלישית בעריכת שפתים דף יז:יח.</p> <p>עין יהוסף, ר' יוסף חזן בעובדא דר"ל ור"י (ב"מ פד.), שלחן המלך בפנים מרמו לו עיי"ש</p> <p>שדי חמד, ר' חזקיה מדיני לשונות של גנאי או זלזול שצירך לזוהר מהם והסבר הביטויים ==כמה מקומות עיין צילומים</p> <p>שלחן המלך, מובא בפנים עמ' ==</p> <p>תורה לשמה, ר' יוסף חיים מבגדאד לשונות של בזיון לת"ח (נדפסו במחשב בקובץ מיוחד) / חירופין לכאורה, סימנים רנ, רנב, רעג רנח ועוד</p> <p>תורת חסד, ר' אלעזר לאוו (בעל שמן רקח) במקומות של חירופין לכאורה בדברי חכמים, כלל כד (מצולם)</p> <p>תפארת ישראל, ר' ישראל ליפשיץ במקומות של חירופין לכאורה בדברי חכמים, תלמיד לרב, מלחמתה של תורה, סנהדרין פרק י' סק"ז בתו"ד ד"ה (יא) המכנה שם.</p>	<p>ארח מישרים, לשונות של חירופין וגידופין לכאורה בדברי חז"ל. קובע כמה כללים (א) השם גנאי כבר היה מקודם (ב) אינו מתכוין לביישו ועוד ועוד עיי"ש, סימן ה' אות ו' בביאור</p> <p>בית אהרן, ר' אהרן מגיד קונטרס גדול הכמות (קרוב למאה עמודים, רל"ז סעיפים) בבקאות גדולה, לפי הכינויים, עם הרבה מפרשים ומראה מקומות עיי"ש, חלק י' עמוד שצ-תצ והלאה</p> <p>בן יהודע, ר' יוסף חיים מבגדד לא צריכא לך ולמטלעתך, כתובות קג:</p> <p>הקפדת חכמים, ר' משה צוריאלי קונטרס מיוחד וארוך לבאר הביטויים חריפים בדברי חז"ל</p> <p>ישמח משה, ר' משה טייטלבוים בגמ' כתובות קג: שהשיב ר"ש ברבי ללוי צריכא לך ולמטלעתך, פרשת תולדות עמ' סו</p> <p>לרעך כמוך, ר' דוד אריאב בביטויים הקשים שבדברי חז"ל, כרך ג' אונאת דברים בסופו</p> <p>מצוות השלום, ר' יוסף דוד עפשטיין חירופין לכאורה בדברי חז"ל, 505-510</p>
---	--

אונאת עבד שברח

(ה) אונאת עבד שברח

לא תסגיר עבד אל אדוניו אשר ינצל אליך מעם אדניו: עמך ישב בקרבך במקום אשר יבחר באחד שעריך בטוב לו לא תוננו.

(דברים כג טז-יז)

אונקלוס: לא תמסר עבד עממין ליד רבוניה דישתיזב לותך מן קדם רבוניה: עמך יתיב < רצד > בינך באתרא דיתרעי בחדא מן קרוך בדייטב ליה לא תוניניה:

תרגום יונתן: עמכון יתיב וינטור מצותא ביניכון, אליפו יתיה אורייתא, קבעו ליה מדרשא באתרא דצבי, בחדא מן קרייכון אתעסקו עמיה בדיוטיב ליה, לא תוניניה במלין:

ספרי: ...אשר ינצל אליך מעם אדוניו, לרבות גר תושב... לא תוננו, זו אונאת דברים.

רמב"ם: ה' עבדים ח יא: עבד זה שברח לארץ הרי הוא גר צדק והוסיף לו הכתוב אזהרה אחרת למי שמאנה אותו מפני שהוא שפל רוח יותר מן הגר וצוה עליו הכתוב שנאמר עמך ישב בקרבך באחד שעריך בטוב לו לא תוננו זו אף הוניית דברים...

רש"י: לא תסגיר עבד, כתרגומו. דבר אחר אפילו עבד כנעני של ישראל שברח מחוצה לארץ לארץ ישראל:

ר"א מורח"י: לא תסגיר עבד כתרגומו עבד עממין, שהוא ישראל הנמכר לכותים [לנכרים]. =עין משנה למלך עבדים פ"ח הל' י שדן בדבריו.

אבן עזרא: לא תסגיר עבד, בלכתם במלחמה יתכן שיברח למחניהם עבד ואיננו ישראל. מעם אדוניו, גם הוא איננו ישראל, כי הוא בא לכבוד השם הנקרא על ישראל. ואם העבד יסגירנו ישראל אל אדוניו, הנה זה חלול השם, על כן לא תוננו.

רמב"ן: וטעם לא תסגיר עבד אל אדניו, דבק למעלה, שאם יברח העבד מאדוניו אשר יצאת עליו מחנה וינצל אל מחנך, לא תסגירנו לו בממון אשר יתן לך. ולפי שאמר במקום אשר יבחר, נראה שהוא מצוה שיהיה בן חורין ולא נעבוד בו אנחנו. והטעם במצוה הזו, כי עמנו יעבוד את השם, ואיננו הגון שנחזירנו אל אדוניו לעבוד ע"ז. ועוד שיתכן שילמד דרך מבוא העיר, כי בענין כזה ילכדו מדינות רבות על ידי העבדים והשבוים הבורחים משם. ורבותינו אמרו (גיטין מה). אפילו בעבד כנעני של ישראל שברח מחוצה לארץ לארץ, שגם זה יעמוד לפני יושבי ארץ השם, וינצל מעבוד היושבים על אדמה טמאה ושאינן כל המצות נוהגות שם:

רבינו בחיי: לא תסגיר עבד אל אדוניו, הארון הזה איננו ישראל, ועבד זה ברח מחוצה לארץ לארץ, ואסור להסגירו לידי אדוניו שבחוצה לארץ, וזה משום חבת הארץ, וכופין את רבו לכתוב לו גט שחרור ולהתירו בישראל ויכתוב לו העבד שטר על דמיו: